

**Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

**National center of legislation under the
President of the Republic of Tajikistan**

Қонунгузорӣ Законодательство Legislation

**№ 4 (44), 2021
октябрь – декабрь**

Маҷаллаи илмӣ-таҳлилии «Қонунгузорӣ»-и Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 майи соли 2018 ба Номгӯи маҷалла ва нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид гардида, дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла дар Маҳзани маълумоти таҳлилӣ – Шохиси илмӣ тақризшавандаи Россия шомил аст.

Нашриҳои мазкур дар ҳамкориҳои муштарак бо Барномаи «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) нашр мешавад.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар нашриҳои мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, мавқеи GIZ-ро инъикос наменаоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯш бароварда мешавад.

* * *

Научно-аналитический журнал «Законодательство» Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан 31 мая 2018 года включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Республики Таджикистан. Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан.

Журнал также включен в Аналитическую базу данных – Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Данное издание публикуется совместно с Программой GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ.

В продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

МУНДАРИЧА

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Саидзода И.Х.</i> Баъзе андешаҳо доир ба илм ва амалияи ҳуқуқшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	5
12.00.01 – НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ	
12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ И ГОСУДАРСТВЕ	
<i>Эльназаров Д.Х.</i> Фактор глобализации и проблемы человечества в современном мире.....	6-11
<i>Мирзозода Ш.Ч.</i> Нишонаҳои таҳриқи ҳуқуқӣ ва аҳамияти иҷтимоии он.....	12-17
<i>Ҳаётзода А.Б.</i> Асосҳои ҳуқуқи ташкил ва фаъолияти хизматҳои сиёсӣ мутобики қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	18-22
<i>Зариф У.М.</i> Машваратҳои оммавӣ нисбат ба лоиҳаҳо, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ таъсири имконпазир мерасонанд.....	23-30
<i>Азимова З.М.</i> Меъёрҳои корпоративӣ дар механизми танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ.....	31-34
12.00.02 – ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ, МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ; ҲУҚУҚИ МУНИЦИПАЛӢ (НИЗОМИ НАМОЯНДАӢ)	
12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС; МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (ПРЕДСТАВИТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА)	
<i>Шарифзода Ф.Ш.</i> Навгониҳо дар қонунгузории уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ: (таҳлили муқоисавӣ - ҳуқуқӣ).....	35-39
12.00.03 – ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢИ ХУСУСӢ	
12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО	
<i>Пурге А.Р.</i> Правовое положение эмбрионов в России и Республике Таджикистан.....	40-43
<i>Хамроев Ш.С.</i> Дефиниция феномена «юридическая конструкция» института гражданско-правового договора.....	44-50
<i>Бобоев Ч.Қ.</i> Роҷе ба категорияҳои уҳдадорӣ дар натиҷаи расонидани зарар аз нигоҳи забони давлатӣ.....	51-55
<i>Шукуров Ф.М.</i> Оид ба хусусиятҳои ташкилшавии суди ҳакамӣ.....	56-61
<i>Одинаева Н.М.</i> Правовая природа договора поручительства.....	62-65
<i>Одиназода Ш.Х.</i> Мафҳум, низом ва речаи ҳуқуқи граждании молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ.....	66-72
12.00.04 – ҲУҚУҚИ МОЛИЯВӢ; ҲУҚУҚИ АНДОЗ; ҲУҚУҚИ БУЌЕТӢ	
12.00.04 – ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; НАЛОГОВОЕ ПРАВО; БЮДЖЕТНОЕ ПРАВО	
<i>Саъдиев И.З.</i> Усулҳои назорати молиявӣ.....	73-78
<i>Зайнидинов Ф.А.</i> Мафҳум ва аломатҳои муфлисшавии шахсони ҳуқуқӣ.....	79-82
12.00.05 – ҲУҚУҚИ МЕҲНАТӢ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ	
12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ	
<i>Бобокалонов Ғ.М.</i> Танзими ҳуқуқи бекор намудани шартномаи меҳнатӣ бо ташаббуси корфармо ҳангоми иваз шудани молик.....	83-85
12.00.06 – ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ САРВАТҲОӢ ТАБИӢ; ҲУҚУҚИ ЭКОЛОӢ; ҲУҚУҚИ КИШОВАРЗӢ	
12.00.06 – ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО	
<i>Ҳакимов Я.Б., Сухробзода Ч.С.</i> Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ бо қонунгузории давлатҳои хориҷӣ.....	86-91

12.00.08 – ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҶАЗО

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

<i>Давлатзода К.Д.</i> Масоили таърихӣ ва назариявии ташаккули ҷиноятҳои компютерӣ.....	92-95
<i>Файзиев С.А.</i> Дахлнопазирии манзил: мушкилоти бандубасти ҷиноят.....	96-102
<i>Юсуфзода Ф.А.</i> Доғи судӣ ҳамчун асоси эътироф намудани ретсидиви ҷиноят.....	103-107

12.00.10 – ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ; ҲУҚУҚИ АВРУПОӢ

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО; ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО

<i>Ҳомидова М.Ф.</i> Ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ дар низомии илмҳои ҳуқуқшиносӣ.....	108-114
<i>Абдуллоев Ф.Р.</i> Правовые проблемы защиты права собственности иностранных граждан и юридических лиц в международных соглашениях и других актах о защите прав человека.....	115-121

12.00.12 – КРИМИНАЛИСТИКА; ФАЪОЛИЯТИ ЭКСПЕРТИЗАИ СУДӢ; ФАЪОЛИЯТИ ОПЕРАТИВӢ-ҶУСТУҶӢ

12.00.12 -КРИМИНАЛИСТИКА; СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

<i>Назаров А.К., Насриддинов М.</i> Тамоюли инкишофи мафҳуми экспертологияи судӣ.....	122-126
---	---------

12.00.13 – ҲУҚУҚИ ИТТИЛООТӢ

12.00.13 – ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

<i>Шокиров Ғ.А.</i> Муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ: мафҳум ва моҳият.....	127-131
--	---------

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН

Трибуна молодых учёных

<i>Раджабзода Х.Р.</i> Некоторые вопросы взаимодействия налоговых органов с таможенными органами Республики Таджикистан.....	132-136
<i>Шодизода Н.М.</i> Мафҳум ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳамчун намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ.....	137-140
<i>Исмоилов А.И.</i> Таҳкими адолати судӣ дар партави Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	141-144
<i>Қаландарова К.А.</i> Масоили назариявии таснифоти меъёри ҳуқуқ.....	145-148

ГУНОГУН

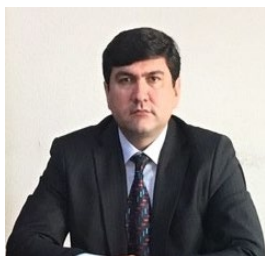
РАЗНОЕ

<i>Қодирзода М.А., Мирзоев Д.Ғ.</i> Муқовимат бар зидди терроризм ва экстремизм - масоили мубрами рӯз дар ҷаҳони муосир.....	149-151
<i>Исророва А.И.</i> Саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушди забони давлатӣ.....	152-153

ИТТИЛООТ

ИНФОРМАЦИЯ

Навгониҳо дар қонунгузории соҳаи сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ.....	154-162
Навгониҳо дар қонунгузории соҳаи соҳибкорӣ.....	163
Навгониҳо дар қонунгузории соҳаи кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист.....	164-169

Саидзода Иззатулло Ҳабибулло,
*Директори Маркази миллии қонунгузорию назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, дотсент.*

БАЪЗЕ АНДЕШАҲО ДОИР БА ИЛМ ВА АМАЛИЯИ ҲУҚУҚШИНОСӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи илм самти афзалиятнок ба шумор рафта, дар партави сиёсати хирадмандона ва илмпарваронаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рушд меёбад. Давлат ва ҳукумат илмро меҳвари асосии рушди кишвар ва олимону захираи бузурги зехнии ҷомеа арзёбӣ намуда, барои рушди минбаъдаи он ва беҳтар намудани шароити иҷтимоиву иқтисодии олимону тадбирҳои судманд меандешанд.

Илми ҳуқуқшиносӣ - низоми донишҳои воқеӣ ва илмҳои асоснокгаштааст, ки тавассути он ҳуқуқ, давлат ва дигар зухуроти давлатию ҳуқуқӣ омӯхта мешавад.

Вазифаҳои илми ҳуқуқ аз маҷмӯи самтҳои асосии тадқиқоти назариявӣ ва амалӣ иборат буда, ба омӯзиши донишҳои ҳуқуқӣ, инчунин эътироф ё рад намудани ақидаҳои нав доир ба давлат, ҳуқуқ ва зухуроти давлатӣ-ҳуқуқӣ нигаронида шудааст. Ҳамчунин, илми ҳуқуқ вазифаҳои сиёсӣ, муайянкунӣ, пешгӯӣ, амалӣ, идеологӣ ва маърифатӣ дорад, ки он метавонад дар рушди давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ нақши халқунанда дошта бошад.

Яке аз омилҳои босамар амалӣ гаштани сиёсати ҳуқуқии давлат ва баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии аҳоли ин инкишоф додани илми ҳуқуқшиносӣ дар давлат мебошад. Пояи қонунгузорӣ ва сиёсати ҳуқуқии кишварро тадқиқотҳои илмӣ ташкил медиҳанд, ки дар онҳо масоили гуногуни доғи рӯз ҳамаҷониба таҳлилу таҳқиқ мешаванд, ҷанбаҳои гуногуни он, аз ҷумла қонуниятҳои рушди онҳо ошкор гардида, таҷрибаи давлатҳои дигар, таҷрибаи таърихӣ ҳуқуқии давлатдорӣ тоҷикон омӯхта мешавад.

Ҳамин аст, ки аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаҳои илмӣ таҳқиқотӣ ва олии таълимӣ дар ҷумҳурӣ таъсис

дода шуда, фаъолияти онҳо ба илми ҳуқуқшиносӣ нигаронида шудааст.

Айни ҳол зарурат ба миён омадааст, ки таҷрибаи воқеии натиҷаҳои корҳои илмӣ соҳаҳои ҳуқуқӣ ҷумҳурӣ, ки хусусияти амалӣ доранд, роҳандозӣ гарданд ва вазифаҳои муассисаҳои илмӣ ҳамчун объекти илми ҳуқуқшиносӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шаванд.

Вобаста ба амалияи ҳуқуқшиносӣ бошад, қайд намудан зарур аст, ки дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон новобаста аз вазъи нугувори сиёсии аввали солҳои 90 фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ зери роҳбарии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тадриҷан рушд ёфта, бо дарназардошти хусусиятҳои хоси иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеа имрӯз он ба як низоми мукаммали ҳуқуқҷодкунӣ табдил ёфтааст.

Фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ - фаъолияти расмӣ субъекти ҳуқуқҷодкунанда оид ба таҳия, қабул, интишор ва қатъи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад, ки раванди он аз зинаҳо ва зерзинаҳо иборат буда, барои пешбурди ин фаъолият донишҳои ҳуқуқии махсус лозим аст. Гарчанде, аз ҷониби муассисаҳои илмӣ ва олии таълимии ҷумҳурӣ ҳуқуқшиносон дар зинаҳои гуногуни таҳсилот омода гарданд ҳам, аммо аз рӯи ихтисоси “Фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ” мутахассисон ҳануз омода намегарданд, ки чунин ҳолати кор ба самти фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ мақомоти марбутаи идораҳои ҷумҳурӣ ва ниҳоят ба сифати лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бе таъсир намондааст.

Бинобар ҳамин ва бо мақсади таъмини мақомоти марбута бо мутахассисони ихтисосманди соҳаи фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ ва таъмини сифати лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ташкил намудани зинаи магистратура бо дарназардошти таҷрибаи амалии муассисаҳои илмӣ ва таълимии олии кишвар мувофиқи мақсад мебошад.

12.00.01 – НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ И ГОСУДАРСТВЕ

УДК: 340.15

Эльназаров Давлатшо Ходжаевич,

доктор юридических наук, заведующий кафедрой
государственно-правовых дисциплин юридического
факультета Российско-Таджикского (Славянского)
университета.

E-mail: sabkar@list.ru

Тел.: (+992) 918-61-19-15.

ФАКТОР ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ПРОБЛЕМЫ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Ключевые слова: *ҷаҳонишавӣ (глобализатсия); арзишҳои умумиинсонӣ; арзишҳои маънавӣ; муносибатҳои ҳуқуқӣ.*

Ключевые слова: *глобализация; общечеловеческие ценности; духовные ценности; правовые отношения.*

Keywords: *globalization; universal human values; spiritual values; legal relations.*

Историю возникновения глобализационных процессов условно можно начать со времени великих географических открытий, которые стали технически возможными после появления парусных судов европейского типа, способных преодолевать «бескрайние» морские просторы. Первое кругосветное плавание Магеллана окончательно установило в умах людей тот факт, что Земля является шаром («глобусом»). Одним из следствий этого факта (и с учетом технологического превосходства европейцев) стал процесс колонизации, установивший господство европейских стран на планете, которые поделили весь Земной шар на сферы влияния.

Что же явилось основной причиной глобализации? Ведь высказывается мнение, что «непосредственной причиной экспансии Запада была технология» и Запад завоевал мир не из-за «превосходства своих идей, ценностей или религии. ..., но превосходством в применении организованного насилия» [8, с. 66]. Думается, это мнение справедливо лишь в той части, которая касается превосходства Запада в технологии и насилии. Но и технология, и насилие были лишь средствами, а колонизация – следствием неутолимой жажды ресурсов, свойственной рыночной цивилизации. Эта жажда была, есть и будет причиной глобальной западной экспансии.

По сути своей глобализация есть порождение рыночной цивилизации, что со всей очевидностью проявилось в XX столетии. Утверждается, например, что «западнизация», «американизация» и «глобализация» означают один тот же процесс,

лишь рассматриваемый с различных точек зрения [3, с. 154]. Почти очевидно, что черты рыночной (западной) цивилизации проявляются в американском обществе в наиболее концентрированном виде.

В самом процессе глобализации необходимо различать, по крайней мере, две стороны или два подпроцесса: 1) все более тесную интеграцию отдельных стран в единое мировое суперобщество и 2) становление единого центра («мирового правительства»), контролирующего ход событий на планете.

Что касается мирового правительства, то его формально установленным прообразом можно считать Организацию Объединенных Наций, решения которой являются основой международного права. Неформальным мировым правительством некоторые склонны считать «Бильдербергский клуб», закрытую организацию, члены которого влияют на политические и экономические процессы в мире. Отмечают также роль в управлении миром «людей из Давоса», контролирующих практически все международные институты, многие правительства, а также значительную часть мировой экономики и военного потенциала. В целом же можно согласиться с утверждением, что «социальная сущность глобализации состоит в том, что это – самая грандиозная спланированная и постоянно планируемая в деталях и управляемая в основных аспектах война западного мира не просто за мировое господство, а за овладение эволюционным

процессом человечества и управлением им в своих интересах» [8, с.76].

Однако рассмотрение вопросов о мировом правительстве (или «мировой закулисе», управляющей процессом глобализации) и об управлении эволюционным процессом уводит в сторону от основной цели данной статьи. Для достижения же этой цели следует подробнее рассмотреть процесс интеграции, поскольку именно он является основой глобализации в её современном виде и именно он порождает как положительные, так и отрицательные для человечества последствия.

В самом процессе интеграции можно выделить следующие звенья: 1) предпосылки, 2) проявления, 3) основы и 4) последствия.

Предпосылками интеграции следует считать научно-технический прогресс в разных сферах и жажду ресурсов, свойственную современному обществу. Собственно говоря, техническая возможность глобализации, как сказано выше, была обусловлена технологическим превосходством европейцев. А процесс колонизации – жадой ресурсов. Причем, если в начале глобализации в число важнейших ресурсов входило покорённое население как источник рабочей силы (в пределе – рабов), то ныне, благодаря возросшей мощи человеческой деятельности, главный интерес представляют природные ресурсы (вещество, энергия, пространство – во всех видах).

Население же, пользующееся этими ресурсами, вполне может считаться с точки зрения отдельных групп «избыточным» и даже «лишним». В частности, многие считают подлинной фразу М.Тэтчер о том, что в России экономически целесообразно оставить лишь 15 миллионов человек. В Интернете есть целая дискуссия по этому поводу, достаточно набрать выражение «Тэтчер о России», чтобы получить массу высказываний. Но, по сути, не важны ни подлинность фразы, ни авторство Тэтчер. Наверняка есть люди и группы, поддерживающие неомальтузианскую точку зрения об избыточном населении, исходя из узкого (крайне эгоистичного) понимания собственных интересов. Концентрированно эта точка зрения выражена в концепции «золотого миллиарда», предполагающая обеспечение благополучного существования лишь для населения западных стран.

Проявлениями интеграции являются энергетические, товарные, финансовые, людские и информационные потоки, опоясывающие земной шар и формирующие необходимые передаточные сети. Например, число туристов в мире в 2018 году должно достичь примерно миллиарда, растёт объём

перевозимой нефти. Равным образом возрастает скорость и величина мировых финансовых потоков. Само наличие Интернета является фактом, подтверждающим сказанное. К передаточным сетям можно добавить ещё инфраструктуру авиаперевозок, газопроводы и нефтепроводы, линии электропередач и пр.

Позитивными последствиями этого процесса можно считать доступность товаров, услуг и информации, а также свободу передвижений. Никогда ранее людям не были столь доступны «экзотические» товары во все времена года, информация по любому жизненному поводу, работа вне страны происхождения и т.д.

К негативным последствиям процесса интеграции, которые угрожают существованию отдельных народов и человечества в целом, относятся: постоянно увеличивающийся риск глобальной экологической катастрофы; нарастающую диспропорцию между уровнями развития разных регионов планеты; стирание многообразия культурных моделей, носителями которых прежде являлись отдельные народы и страны, и навязывание миру одной единственной культурной модели; рост международной напряжённости, обусловленный, помимо борьбы за ресурсы, нарастающей диспропорцией в уровнях развития и попыткой стереть многообразие культурных моделей.

Человечество попало в кризисную ситуацию: оно не может отказаться от предпосылок интеграции, более или менее приемлет её проявления, не очень отчетливо понимает, в чём состоят основы этого процесса, и не может предотвратить вредные последствия, разве что с помощью технического прогресса несколько смягчить их. Ситуация может оказаться безнадёжной, если люди не поймут, на каких основах совершается процесс интеграции, и не смогут изменить их.

Достаточно очевидно (в логике изложенного ранее подхода), что основы интеграции совпадают с основами западной (рыночной) цивилизации. В частности: высшей общечеловеческой ценностью признается личность; основными общечеловеческими ценностями индивидуального уровня, с помощью которых личность утверждается в обществе, оказались богатство и хозяйство; главной разновидностью деятельности, на основе которой функционирует общество, выступает деятельность для себя (эгодеятельность) в её рыночной форме; ведущей процедурой социального признания, с помощью которой человек включается в социум, стала безличная (рыночная) экспертиза.

Основные проблемы человечества, явные и неявные. Как раз потому, что процесс интеграции совершается на этих основах, и возникла кризисная ситуация. Выход из неё возможен в том случае, если люди смогут изменить названные основы, решая тем самым свои основные проблемы (будем считать в дальнейшем проблемой задачу, не имеющую гарантированного решения).

В литературе имеются разнообразные перечни проблем, вставших перед человечеством. Не вдаваясь в детальный анализ подобных перечней, скажем, что можно насчитать порядка десяти-пятнадцати важнейших проблем. В частности, упоминаются: проблема истощения ресурсов; экологическая проблема (которая может быть рассмотрена как некая модификация проблемы истощения ресурсов; гонка вооружений, без прекращения которой невозможно решение никаких других проблем, поскольку именно она забирает львиную долю всех ресурсов; разрыв в уровнях развития развитых и развивающихся стран, который является источником постоянно растущей международной напряженности и нестабильности, поскольку «бедные» страны и люди завидуют «богатым»; проблема продовольствия (как важную часть проблемы истощения ресурсов), производство которого не поспевает за ростом населения (хотя несколько десятилетий назад проблема продовольствия была заметно смягчена «зелёной революцией»); демографическая проблема (удвоение числа жителей Земли каждые 20-30 лет) представляется многим не столь очевидной, но её катастрофический характер несомненен (хотя в развитых странах Европы число коренных граждан неуклонно сокращается); проблема бедности, характерная резкой разницей в уровнях доходов людей из развитых и развивающихся стран; проблема миграции десятков миллионов людей из «бедных» стран в «богатые».

Остальные несколько проблем – урбанизации (т.е. скупивание огромных масс населения в гигантских городах), снижения уровня массовой культуры («обескультирование» людей), здравоохранения (в том числе, сохранение генофонда вида homo sapiens), алкоголизации и наркомании – считаются следствиями названных выше проблем или составляющими какую-то сторону их [2, с. 36-41]. Дополнительно к упомянутым проблемам можно добавить проблемы массовой безработицы, международного терроризма и торговли людьми. Все перечисленные проблемы можно назвать явными, т.е. о них пишут, их анализируют и как-то пытаются решить. Однако представляется, что явные проблемы есть лишь следствие нерешённости (и нерешаемости)

скрытых, неявных проблем, о которых не пишут и не пытаются целенаправленно и осознанно решить.

В число неявных проблем следует включить, по меньшей мере, две: проблему самореализации человека в обществе без вреда для окружающей среды и проблему свободного времени.

Проблема самореализации человека (конкретнее, достижения социальной значимости) без вреда для окружающей среды порождается функционированием рыночной цивилизации, где ценность «личность» доминирует, а ведущими ценностями, через которые человек самореализует себя в обществе, являются богатство и хозяйство. Ясно, как сказано выше при анализе свойств идеального типа рыночной цивилизации, что при росте числа людей, стремящихся к ним, и повышении минимально приемлемого уровня богатства для каждого члена общества природных ресурсов планеты окажется недостаточно [7, с. 104-112].

Ресурсом может оказаться любое явление окружающей среды – от запасов полезных ископаемых, до температуры земной атмосферы и уровня кислорода в ней. Поскольку ресурсом оказывается также способность биосферы к самоочищению, так называемая экологическая проблема оказывается частным случаем проблемы истощения ресурсов.

Равным образом, частной проблемой истощения ресурсов оказывается продовольственная проблема. Эта проблема была несколько смягчена в результате «зелёной революции» во второй половине XX века, когда люди научились почти полностью использовать естественный генетический потенциал растений (и животных). Но ныне этот потенциал исчерпан, поэтому создаются генетически модифицированные виды живых существ, последствия чего не поддаются учёту и контролю.

В ситуации нехватки (или угрозы нехватки) ресурсов естественно ожидать борьбы за них разных человеческих объединений. С начала человеческой истории войны самого разного уровня и масштаба велись, в конечном счете, за обладание ресурсами, но с учётом роста мощи человеческой деятельности понимание ресурсов можно упростить: базовыми ресурсами следует считать вещество, энергию, пространство. Эти ресурсы являются материальным субстратом богатства и хозяйства.

Наиболее привычным средством обеспечить свободный доступ к ресурсам и контроль над ними является превосходство в вооружении. Соответственно, борьба за ресурсы стимулирует гонку вооружений, которая также требует

всевозрастающих ресурсов. Эта гонка несколько замедлилась после поражения СССР в холодной войне, но ныне возобновляется с новой силой, смещаясь в сферу неядерных вооружений и постепенно опускаясь на региональный уровень.

Демографическая проблема, как это ни странно покажется на первый взгляд, также в немалой степени обусловлена стремлением человека к самореализации (достижения социальной значимости). Ведь помимо того, что всё увеличивающемуся населению Земли, втягиваемому в русло рыночной цивилизации, требуется всё больше ресурсов, проблема самореализации влияет на демографические процессы.

Общеизвестен факт, что население в развивающихся странах растёт быстрее, нежели население в так называемых развитых странах, хотя уровень жизни далеко не в пользу первых. Почему? Это легко понять, если вспомнить, что дети являются модусом значимости в природных объединениях людей. И если человек не может самоутвердиться через социальные модусы – знание, мастерство в разных сферах, богатство и хозяйство, он прибегнет к единственной возможности – будет утверждать себя через потомство.

Общеизвестно также, что миграционные потоки имеют одно направление – из бедных стран в богатые. При этом иммигранты успешно меняют демографический состав развитых стран в свою пользу. Это тоже связано с тем, что высшая ценность в рыночной цивилизации личность, а привычный способ её самоутверждения через богатство и хозяйство. Ведь если личность – высшая ценность, то что ей мешает думать в соответствии с двумя принципами: «Для меня нет ничего выше меня!» и «После меня хоть потоп!»? Ничто! Поэтому естественно падение рождаемости среди коренного населения Франции или Германии, у которого слаба забота о самосохранении (сохранении себя, как народа). Естественен также рост потомков иммигрантов, сохранивших более прочную идентичность со своим народом и не забывших ещё привычный способ самоутверждения через детей. Ясно, что в недалёком будущем подобные тенденции вызовут серьезные политические проблемы, особенно, в условиях демократии, понимаемой как выборы через подачу голосов.

С борьбой за ресурсы связано и такое явление, как современный международный терроризм, хотя террор, как общественное явление, уходит корнями в доисторическое прошлое. Достаточно широко распространено мнение, что

террор – оружие слабых против сильных[6,с.29]. Если слабый в военном отношении народ не может противостоять сильному, у него остается ассиметричный ответ в виде партизанской борьбы или террора на территории противника. Правда, сопротивление террором не всегда вызвано лишь борьбой за ресурсы. Крайне важен фактор культурной идентичности, если группа (цивилизованное сообщество) достаточно сплочена, чтобы противостоять внешней культурной экспансии. Сказано кем-то из прибалтийских националистов, что «нация хочет быть не только сытой, но и вечной».

Проблема свободного времени, нерешенность которой порождает ряд других явных проблем, имеет давнюю историю. С нею руководители общества столкнулись уже в древности. По мнению Аристотеля, строительство египетских пирамид, а также крупных общественных сооружений в греческих полисах было вызвано стремлением правителей лишить своих подданных досуга, чтобы те не могли строить заговоры против властей. Этой же цели стремились достичь, превращая как можно больше людей в бедняков[1,с.361]. Вероятно, по этой же причине в Средние века время праздников, на которые приходилось до одной трети всех дней в году, посвящалось различным обрядам (бытовым, карнавальным, церковным). Иначе говоря, духовные руководители общества (церковные иерархи) сознавали, надо полагать, в полной мере необходимость заполнить свободное время основной массы населения, занять людей делами, не связанными с производительным трудом.

Переход к рыночной цивилизации («капитализму») ослабил в начальный период необходимость заботиться о заполнении свободного времени трудящихся – слишком увеличилась продолжительность рабочего дня. Рабочим пришлось бороться за его сокращение, и под лозунгом борьбы за это сокращение дня прошла вторая половина XIX и начало XX века. Проблема свободного времени (как и чем заполнить его) вновь стала обостряться во второй половине XX века, поскольку на основе всевозрастающей мощи человеческой деятельности и обусловленном ею росте производительности труда продолжительность рабочего дня (и недели) постоянно сокращалась..

Обострение проблемы свободного времени (истинной меры личного и общественного богатства, по Марксу) в настоящее время не обязательно, разумеется, связано только с заговорами, как думал Аристотель. Различного рода заговоры, например, религиозных террористов или революционных организаций типа «Красных

бригад», разумеется, могут иметь место. Но важно также то, что наличие досуга делает возможными массовые выступления для выражения недовольства действиями властей (от законных демонстраций, до попыток «захватить Уолл-Стрит» или здание парламента).

С проблемой свободного времени тесно связана проблема безработицы, также являющаяся следствием возрастания мощи человеческой деятельности. Все большая масса людей может быть «освобождена» от производительного труда, не зная, чем заполнить свободное время. Касаясь проблемы безработицы, И. Ильин писал, что вынужденное ничегонеделание влечёт бессмысленную пустоту и мертвую скуку, стремление любым путем заполнить время, а далее отрицание правопорядка и отвращение к честному труду [4, с. 317-318]. Следует лишь уточнить это справедливое мнение, что любое ничегонеделание, а не только вынужденное, влечёт те же следствия. Ибо именно праздность (а не лень, вопреки пословице) – мать всех пороков. Именно она влечёт разные формы асоциального поведения – от сравнительно безобидного озорства до преступлений. В целом же, контроль над свободным временем масс – непереносимое условие более или менее стабильного существования общества.

К сожалению, вошедшие ныне в обиход средства заполнения свободного времени как раз и порождают упомянутые выше проблемы снижения уровня массовой культуры, алкоголизма и наркомании, сохранения здоровья человеческого вида, в том числе генетического. Обусловлено это тем, что руководящие круги западного общества (не обязательно политики), стремясь контролировать поведение масс путем «организации» их свободного времени, используют (и, по-видимому, намеренно) вредные для здоровья общества средства. Свободное время заполняется всякого рода «развлечениями», качество которых весьма сомнительно, поскольку идейной основой большинства развлечений служит принцип получения удовольствия массовым потребителем вкупе с принципом получения прибыли. Для достижения вытекающих из принципов целей в обществе построена мощная индустрия игрового и шоу-бизнеса, кинопроката, туризма, спорта, и других даже негативных услуг. Общество снабдило массового потребителя видеотехникой, электронными играми, обеспечило его телесериалами, развернув попутно пропаганду сексуальной свободы.

Понятно, чтобы побудить толпы людей (особенно молодых) собраться в гигантских

помещениях на концерт очередной рок-звезды, нужно снизить уровень массовой культуры и стереть национальные особенности отдельных культур. Попутно, для эмоционального «подогрева» толпы неплохо снабдить её алкоголем и наркотиками, обнажить женское и мужское тело и т.д. Для домоседов крайне удобно запустить телесериалы (преимущественно для женщин) или регулярные спортивные репортажи (для мужчин, попивающих пиво на диване).

В целом, предлагаемые «развлечения» основаны на эксплуатации низменных сторон человеческой души – физиологической чувственности, стремлении человека к агрессии, насилию и разрушению, жадности и властолюбию. Все они в своей массе «снижают» человеческий дух, разрушают его светлые и благородные стороны – бескорыстие, любовь к ближнему, чувство долга, способность к интеллектуальным наслаждениям, романтику героизма и пр. Кроме того, сопутствующие этим развлечениям алкоголь, табак и наркотики вредно сказываются на здоровье (в том числе, генетическом) человеческого рода.

Можно пытаться решать обе неявные проблемы (одновременно это будет и принципиальным решением явных проблем), изменяя основы интеграции. Это означает, что необходимо выбрать иную высшую общечеловеческую ценность, использовать другую разновидность деятельности, изменить приоритеты в ценностях, с помощью которых реализует себя человек в обществе и мире, а также в большей мере применять альтернативный способ социального признания (личную экспертизу). Очевидно, это будет крайне трудно сделать, поскольку фактически необходимо перестроить западную цивилизацию, заменив её основы.

Магистральный путь решения проблем связан с переориентацией человеческой энергии в сферу духа, ресурсы которой поистине неисчерпаемы. Дух способен бесконечно поглощать человеческую энергию, возвращая её людям в виде новой облагороженной силы. Нужно расширять доступность для людей «нематериальных» модусов значимости (праведность, знание, мастерство), чтобы самореализация человека в обществе не подрывала условий существования ни того, ни другого.

Доступнее для людей должны стать и «политические» модусы – власть и слава, ибо общество также способно поглотить часть человеческой энергии без вреда для природы. Необходимо строить подлинную демократию.

Возможные паллиативные средства – ограничение рождаемости, вторичное

использование ресурсов, энергосберегающие технологии, природоохранные меры, самоограничение в потреблении и прочее - полезны и необходимы, но их недостаточно для кардинального решения проблемы самореализации человека. Самореализация или самоутверждение человека в мире – необходимое условие его существования. И если оно становится невозможным в материальном мире, то, значит,

следует искать средства самоутверждения в мире духа. По крайней мере, следует попытаться сделать это.

В целом, речь должна идти о строительстве духовно-игровой цивилизации, могущей стать долговременным ориентиром для управления эволюцией общества. Это был бы благоприятный сценарий эволюции. Однако подобный ход событий в ближайшей перспективе маловероятен.

Список литературы:

1. Аристотель. Политика. / Соч. в 4-х т. Т.4. – М.: Мысль. 1983. -458с.
2. Бестужев-Лада И.В. Альтернативная цивилизация. – М., 2008. –352с.
3. Зиновьев А.А. Фактор понимания / А.А.Зиновьев. – М.: Алгоритм, Эксмо, 2006. -347с.
4. Ильин И.А. Путь к очевидности. – М.: Республика, 1993. -259с.
5. Петров А.В. «Глобализация» экономики: социальные и политические аспекты. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2009. -411с.
6. Пиджаков А.Ю. Терроризм: история возникновения / Байрамов Ш.Б., Лукин В.Н. и др. Международный терроризм: вызовы и противодействие: в 3 т. /Глав. ред. В.Л.Михеев – СПб.: «Архей». 2011. Т.1: История и современность. – 2011. – 383с.
7. Смирнов П.И. Служебно-домашняя и рыночная цивилизации: идеальные типы в схеме эволюции общества / Credo New, 2013, № 2. –С.104-112.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самуэль Хантингтон, пер. с англ. Т.Велимеева, Ю.Новикова. – М.: АСТ, 2005. – 603с.

Аннотация

Омили чахонишавӣ ва мушкилоти башариат дар ҷаҳони муосир

Дар мақола тасдиқ мешавад, ки раванди ҷаҳонишавӣ дар асоси қонунмандии ҷаҳонӣ сивилизатсияи муосир нақш гирифта, шахсият ҳамаҷун арзиши олии эътироф шудааст. Дар асоси ҷунин омилҳо дар фаъолияти ҷомеа баъзе мушкилоти инсоният пайдо хоҳанд шуд: ба таври ошкоро (ба итмом расидани захираҳо, мусаллаҳшавии бошитоб, паस्त шудани сатҳи фарҳанги умум ва ғайра) ва ноошкоро (худтаъбиққунонии инсон дар дунё бе расондани зарар ба муҳити зист ва вақти холи). Имконпазир мебошад, вале ба гумон аст, ки дар ояндаи наздик мушкилоти глобалии дар назди инсоният қарордошта, ки баъзан хусусияти умумибашарӣ ва умумисайёрагӣ доранд, ҳалли худро ёбанд.

Аннотация

Фактор глобализации и проблемы человечества в современном мире

В статье утверждается, что процесс глобализации идет на основах закономерностей современной цивилизации, в которой высшей ценностью является личность. Функционирование общества на этих основах порождает основные проблемы человечества: явные (истощения ресурсов, гонки вооружений, снижения уровня массовой культуры и другие) и неявные (самореализации человека в мире без вреда для окружающей среды и свободного времени). Возможное, но маловероятное в ближайшее время решение глобальных проблем стоящие перед человечеством, которые иногда носят общечеловеческое и планетарное значение.

Annotation

Factor of globalization and problems of humanity in the modern world

The article argues that the process of globalization proceeds on the basis of a market civilization, in which personality is the highest value. The functioning of society on these foundations gives rise to the main problems of mankind: explicit (resource depletion, arms race, decline in the level of mass culture, etc.) and implicit (human self-realization in the world without harm to the environment and free time). Possible, but unlikely in the near future, the solution to the global problems facing humanity, which sometimes are of universal human and planetary significance.

УДК: 349.3

Мирзозода Шахло Чума,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ.

E-mail: ibragim-83.83@mail.ru

Тел.: (+992) 938-87-89-51.

НИШОНАҲОИ ТАҲРИКИ ҲУҚУҚӢ ВА АҲАМИЯТИ ИҚТИМОИИ ОН

Калидвожаҳо: таҳрик; ҳуқуқ; рафтори ҳуқуқӣ; кирдори ҳуқуқӣ; рафтори ғайриҳуқуқӣ; илми равоншиносӣ; муносибатҳои ҷамъиятӣ; ҳавасмандгардонӣ.

Ключевые слова: мотивация; право; правовое поведение; правовой поступок; противоправное поведение; психологическая наука; социальные отношения; стимулы.

Keywords: motivation; law; legal behavior; legal action; illegal behavior; scientific; psychological; social relations; incentives.

Дар илми равоншиносӣ олимони бобаста ба масъалаҳои ҳавасмандгардонии рафтори ҳуқуқии шахс ғаёлона таҳқиқот бурда истодаанд. Дар баробари ин, илми ҳуқуқшиносӣ низ ин масъаларо меомӯзад, зеро ҳавасманд кардан одамро водор менамояд, ки рафтори ҳуқуқӣ ё рафтори ғайриҳуқуқиро содир намоянд.

Таҳрик ба маънои водоркунӣ, барои иҷрои ҳаракат, саъй ки инсонро роҳбарӣ менамояд ва қобилияти ӯро барои қонеъ кардани талаботи худ бештар месозад, ғаммида мешавад. Сабаби водорсозӣ қувваеро, ки ба инсон роҳбарӣ менамояд, бештар месозад. Рафтори ҳуқуқӣ чунин рафторест, ки ба волияти қонун мувофиқат мекунад ва онро вайрон намекунад. Рафтори ҳуқуқӣ дорои хусусиятҳои зерин мебошад:

1. Рафтори ҳуқуқӣ аҳамияти иқтимоӣ дорад;
2. Рафтори ҳуқуқӣ ба талаботи қонун ҷавобгӯ аст;
3. Рафтори ҳуқуқӣ аз ҷониби давлат таъмин ва ҷонибдорӣ карда мешавад;
4. Рафтори ҳуқуқӣ дар ҳама ҳолат оқибатҳои ҳуқуқӣ дорад.

Омилҳои дохилӣ, ки рафтори одамро барои ба мақсади худ расидан ба ягон сӯ равона месозанд, таҳрик номида мешаванд. Агар ба таври дигар ифода кунем, ҳавасмандӣ чизест, ки рафтори фардро мефаҳмонад, яъне барои ҷӣ ӯ меҳода чунин рафтор кунад, барои ҷӣ ӯ меҳода ба мақсади худ расад. Ҳангоме ки ҳавасмандии рафтори ҳуқуқии шахс ба вучуд меоянд, маънои асосиро дар ин ҷо муносибатҳои байни манфиатҳои фардӣ бо манфиати дигар фардҳо, ки онҳо метавонанд сарчашмаи ҳавасмандии бошанд, ифода созанд [3, с. 35-37; с. 24].

Яке аз омилҳои дигар дар илми ҳуқуқ ин рафтори ҳуқуқии шахс ва рафтори ғайриҳуқуқии шахс мебошад, яъне дар қадом ҳолатҳо инсон чунин кирдорҳоро амалӣ месозад. Барои баҳо додан

ба рафтори ҳуқуқии шахс ва маълумот пайдо намудан оид ба ин ду мафҳум, бояд сабабҳо ва омилҳои пайдоиши онҳоро донем. Омилҳои бавучудии онҳо ҳар гуна мешаванд. Қисми муҳаққиқони илми равоншиносӣ бар он ақидаанд, ки ба инсон, пеш аз ҳама, муҳити оилавӣ таъсир мерасонад, баъдан ҷомеа низ метавонад таъсиргузор бошад. Яъне, агар як инсон шароити хуби зист, мақому мансаби баланд, дониши хуб дошта бошад, дигар нафарон ҳавасманд мешаванд, меҳода ба мисли ӯ бошанд. Қисми одамони бо кӯшиш, заҳмат, ғаёлияти хуб ба хоҳишҳои худ мерасанд. Лекин, мутаассифона, баъзе нафароне ҳастанд, ки бо чунин ҳулоса розӣ нестанд. Онҳо бо роҳҳои ғайриқонунӣ меҳода ҳамаи он мақсадҳои худро ба даст оранд. Рафтор ба воситаи ҳавасмандӣ маълум мегардад, ки ҳуқуқӣ ё баръакс рафтори ғайриҳуқуқӣ аст.

Ин масъалае мебошад, ки ҳеҷ кас инро мантиқан ба ғурағӣ тасдиқ карда наметавонад. На аз ҳама ҷинояткор фарзанди ҷинояткор мебарояд. На аз ҳама зиёӣ фарзанди зиёӣ ба воя мерасад. Инсон худ маҳлуқи пешгӯинашаванда аст, яъне маълум нест, ки ӯ ҳоло ё баъдтар ҷӣ гуна рафтор мекунад, ҳеҷ кас ғуфта наметавонад. Сабабҳои даст ба ҷиноят задани инсон низ ҳар гуна - ҳасудхурӣ, қасдгирӣ, ҳусумати шахсӣ, ғараз, бадбинӣ, нафрат, аз беэҳтиётӣ ва ғ. шуда метавонанд.

Ҳар кас дар дил орзуо ҳавас дорад, лекин амалӣ намудани орзуҳо роҳи воситаҳои ғуноғун дорад. Як нафар бо душвории зиёд, дигаре бо роҳи фиреб ё зӯрӣ, ба боварии худ даровардан ва ғайра мақсади худро амалӣ месозад. Муҳим аст, ки шахс зарурати қизеро дар шакли манфиат дарк карда, хусусияти амалҳои худ ва натиҷаи ниҳии ғаёлиятро бо дигар талаботи иқтимоии дар системаи ҳавасмандкунии ҳуқуқӣ қарордошта муайян мекунад. Ҳавасмандкуниҳоро метавон ба боздошташуда ва водоркунанда тақсим кард.

Аввалӣ, бо истодагарӣ тавассути манъ кардани як намуди ғаъолият, ки метавонад ба шахс зарар расонад сурат гирад, дувумӣ бошад, ғаъолияти фард, рафтори ӯ мегардад. Идора кардани амалҳои шахсро дар муқоиса бо амалҳои мошин метавон танҳо тавассути идораи ҳавасмандӣ пай бурд.

Рафтори ҳуқуқӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ ба тарзи гуногун зоҳир мегардад. Рафтори ҳуқуқиро бо нишонаҳо ва маҳакҳои зиёд дар вобастагӣ аз субъект бо соҳаҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ, бо меъёрҳои вобастаи соҳа дар вобастагӣ аз шакли татбиқи ҳуқуқӣ, аз рӯи хусусияти эҳтиёҷоти қонешшуда, аз рӯи табиати ангеҷаҳои ҳукмрон, аз рӯи дараҷаи ихтиёрӣ, тибқи арзиши иҷтимоӣ ва натиҷаи аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим ба хусусият ва мазмунӣ шуури ҳуқуқӣ вобастабуда, аз рӯи дараҷаи ғаъолият дар шакли зуҳур ва ғайра тасниф кардан мумкин аст.

Яке аз маҳакҳо метавонад мутобиқати як амали мушаххаси рафтор ба идеали ахлоқии ғояи модели муносибати рафтор дар ҷомеа бошад [10].

Ҳамин тариқ, ҳуқуқшиносии барҷастаи рус С.А. Муромцев рафтори «идеали қонунӣ»-ро ҳамчун амали «ба таври самимӣ» ва «берунии қонунӣ, ҳамчун маҷбуркунии ҳуқуқӣ» васф мекунад [7, с. 177]. Таърифи шабеҳ аз тарафи Г.С. Залесский низ пешниҳод гардидааст. Ӯ шахрвандони қонунан амалкунандаро ба онҳое мансуб медонад, ки мавқеи қонунии худро доранд [4, с. 70]. Ба ақидаи Тюрин Н.И., шахсоне, ки рафтори номунтазам (бемантик) доранд, бо шахсоне, ки рафтори ҳуқуқӣ доранд, мувофиқ намеянд, чунки рафтори онҳо, ақидаи онҳо аз «рафтори идеалии қонунӣ» дур мебошад [9].

Ҳамин тариқ, дар адабиёти махсус истилоҳи «рафтори ҳуқуқии конституционӣ» асоснок карда шудааст, ки он ҳамчун сатҳи олии рафтори иҷтимоӣ, дар асоси иҷрои манфиатдорона ва эҷодии талаботи Конститутсияи Ҷаҳмида мешавад. Ҷамзамон, А.Астрахан таъкид мекунад, ки «чунин рафторро танҳо дар сурате қонунӣ эътироф кардан мумкин аст, ки агар шахс ҷаҳорҷӯбаи ҳудудҳои ба талаботи ба Конститутсияи мувофиқро риоя кунад. Дар доираи рафтори пешбиниамудаи меъёрҳои қонунӣ ҷинойтӣ рафтори ҳуқуқии ҷинойтӣ баррасӣ карда мешавад. Ҳангоми ҳалли масъалаҳои марбут ба оғоз, тафтишу баррасии судӣ ва ҳалли парвандаҳои ҷинойтии онҳо ғаъолияти муҳофизавии ҷинойтиро ҳамчун як намуди рафтори ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи муҳофизавии ҷинойтӣ ҷудо мекунад. Дар соҳаи муносибатҳои меҳнатӣ мавзӯи «Рафтори ҳуқуқии меҳнатӣ» ҳамчун як қисми муҳими ғаъолияти коллективҳои меҳнатӣ ва шахсони алоҳида мебошад, ки ба талаботи қонунӣ меҳнат

муҳолиф нест ва дар шаклҳои гуногуни иҷроиши меъёрҳои он амалӣ мегардад [1, с. 28].

Таксимооти шаклҳои дигари соҳавии рафтори ҳуқуқӣ имконият дорад, масалан: граждани-ҳуқуқӣ, маъмурӣ-ҳуқуқӣ ва ғайра. Дар вобастагӣ аз сатҳи ҳаёти ҷомеа, ки дар он ҷо рафтори ҳуқуқӣ амалӣ мегардад, шояд фарқкунонии шаклҳои сиёсӣ, хоҷагӣ (иқтисодӣ), фарҳангӣ-иҷтимоии рафтори ҳуқуқӣ вучуд дошта бошанд. Аз тарафи В.Н. Кудрявцев вобаста ба намудҳои рафтори ҳуқуқӣ, ки бо субъектҳо ҷудо кардааст (рафтори ҳуқуқии шахрвандон, рафтори ҳуқуқии мансабдорон, рафтори ҳуқуқии коллективҳо, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, мақомоти давлатӣ, умуман давлат), таҳлили пурмазмун гузаронида шуд.

Навъҳои махсуси рафтори ҳуқуқӣ, ба ақидаи ӯ, бо чунин ҳаракатҳо ташкил мешаванд: «моддӣ» ва «инструменталӣ». Ҳаракатҳои моддӣ чунин Ҷаҳмида мешаванд. Шаҳрванд ҳуқуқҳои худро амалӣ месозад; иҷрои уҳдадорихо; ғаъолияти иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, ҳаракатҳои инструменталӣ бошад, ба даст овардани ҳуқуқ ва уҳдадорихо; ҳимояи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии худ: дар зери беҳаракатӣ - риоя намудани рафторҳои манъгардида ё истифода набурдани ҳуқуқҳои субъективӣ. Рафтори моддӣ шакли юридикӣ дорад. Одатан бо иҷрои меъёрҳои мувофиқ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ алоқамандӣ дорад. Субъектҳои рафтори «моддӣ» дар алоқамандӣ, чун қоида, ба шакли юридикӣ он аҳамият намендиханд, то он даме ки ҳаракатҳои мувофиқ бечунучаро амалӣ шуда истодаанд ва ба рафтори «моддӣ» рафтори ҳуқуқӣ зоҳирияти рафтори ғайриҳуқуқиро ба вучуд меорад. Ба ҳаракати инструменталии шахрванд В.Н.Кудрявцев чунин ишора мекунад: а) ҳаракатҳое, ки барои шомил шудан ба муносибатҳои ҳуқуқӣ заруранд; б) ҳифзи муносибатҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумла тасдиқи далелҳои юридикӣ ва баҳс дар бораи ҳуқуқ; в) ҳаракате, ки ба тағйирот ва қатъ гаштани муносибатҳои ҳуқуқӣ зарур аст». Онҳо дар ҳолатҳое сурат мегиранд, ки пайдоиш, тағйир, ҳифз ё қатъ шудани муносибатҳои ҳуқуқии моддӣ шаҳодатномаи расмӣ давлатӣ ва мустаҳкамсозиро талаб мекунад.

Шаҳрванд - субъекти ин ҳаракатҳо шахси мукаллафи ба синну соли муайян расида мебошад. Тарафи субъективӣ - қарори бошууроно, иродавӣ. Тарафи объективӣ «инструменталӣ» ҳаракати ба тартиб даровардани муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад.

Яке аз сабабҳои даст ба ҷинойт задани инсон ин ҳиссиёти ҳасудхури ба шумор меравад. Ҳангоми давраҳои аввали нишонаҳои пайдо гардидани ин ҳиссиёт инсон бояд худро маҷбур созад, ки аз ин рафтори ноҷо ҳарчи зудтар даст кашад. Инсон бояд тавонад ба худ фармон диҳад, ки ин қори бад аст ва

агар шахсони наздики ӯ оид ба ин рафтор огоҳӣ ёфта бошанд, ҳатман пешгирӣ намоянд. Вобаста ба ҳалосӣ аз ин ҳиссиёт маслиҳатҳо диҳанд. Ин ҳолат вучуди инсонро фаро гирифта, ӯро мубталои беморӣ месозад. Дар вучуди инсон ҳама вақт изтироб, тарс аз он ки чомеа аз ӯ чанд қадам пеш аст ва, албатта, нисбати шахси мушаххас ҳиссиёти ҳасудхурӣ дорад. Ҳатто ба он нигоҳ накарда, ки ҳамон инсон сазовори ин муваффақиятҳо ҳаст, лекин вучуди ӯро ҳисси бахилӣ фаро мегирад. То як ҷо нишастану аз бахилӣ худро бемор кардан, инсон бояд худ кӯшиш ба ҳарч диҳад, то аз ҳама ҷиҳат пеш равад. Аз ҷиҳати илми равоншиносӣ ҳар як инсон аз рӯи табиати худ талаботи гуногун, пеш аз ҳама, хӯрдан, пӯшидан, соҳиби моликият будан, оилаи намунавӣ доштан, хушбахт будан дар зиндагонии шахсиро дорад. Он талаботе, ки қаноат нагаштаанд, боис мегарданд, ки инсон рафтори ғайриқонунӣ содир кунад. Ҳисси бадбинӣ, ҳасудхурӣ тарафи манфии инсонро нишон медиҳад, ҳатман пешгирии он боиси пешгирии ҷиноятҳо шуда метавонад.

Ҳавасмандгардонӣ чараёне мебошад, ки тарафи нерӯдиҳандаи хусусияти рафторро муайян месозад. Ин чараёни ботинӣ аст, ки интиҳоби ба ин ё он рафтор нигаронидашударо муқаррар месозад. Пурмазмунии назарияи ҳавасмандгардонӣ ба тадқиқотҳо ва шарҳдиҳихое, ки ҷӣ, кадом сабабҳо боиси рафторҳо мегарданд, таъя менамояд. Ба ин сабабҳо дохил мешаванд:

1. Дар назарияи ҳавасмандгардонӣ А.Маслоу талаботи ҳар як инсонро гурӯҳбандӣ намуда, ба панҷ қисм тақсим намудааст: талаботи физиологӣ, талаботи беҳатарӣ, талабот ба муҳаббат, талабот ба худэҳтиромӣ ва талаботи муҳимияти худ. Дар ҳар вақт рафтори инсон бо талаботи қонёнагаштаи ӯ муқаррар карда мешавад. Талаботи қонёнагаштаи инсон дигар рафтори ӯро муайян намекунад, яъне дигар ҳамчун омили ҳавасмандгардонӣ амал намекунад: рафтор бо дараҷаи баланд аз тарафи талабот муайян мегардад. Ягон ташкилот ба баланд бардоштани ҳавасмандгардонии кормандони худ таъя карда наметавонад, агар надонад, ки корманди ӯ аз меҳнати худ қонё мегардад ё не, фаъолона ва самаранок меҳнат мекунад ё не. Агар роҳбарият оид ба он ки ҷӣ гуна талабот барои корманд аҳамият дорад, кадоме аз ин талабот барои онҳо, ҳам барои кормандони алоҳида, ҳам барои гурӯҳи кормандон дар замони ҳозира лозиманд, тасаввурот надошта бошад, ҳавасмандгардонӣ имконнопазир аст.

2. Назарияи Х-Ҷ Д.Макгрегор тасдиқ менамуд, ки ду роҳи наздикшавӣ вучуд дорад ва роҳбарият барои идора намудани зердастони худ истифода мекунад. Ин роҳи наздикшавӣ, ин натиҷаи ду назарияи гуногун ба табиати инсонӣ

мебошад: аз рӯи принципи манфӣ (назарияи Х) ва аз рӯи принципи мусбат (назарияи Ҷ). Назарияи Х - ин нигоҳи авторитарӣ (хукмраво), ки ба танзими рӯи рост ва назорати қатъӣ аз рӯи рафтори ташкилотӣ мебошад. Ин назария фарз менамояд, ки аксарияти одамон ба маҷбурсозӣ ниёз доранд. Ба назорати мунтазам ва қатъӣ водорсозии онҳо ба меҳнати софдилона ва ҷорӣ намудани тарс ва ҷазо дохил мешавад. Он роҳбароне, ки аз назарияи Х истифода мекунанд, боварӣ доранд инсонро талаботи сатҳи паст роҳбарӣ менамояд. Назарияи Ҷ иштироки ҳамаи аъзои ташкилот дар ҷараёни тайёри ва қабули қарор, бар дӯши кормандон масъулияти зиёд овардан ва имконияти таваккал намудани онҳо ба ҳисоб меравад.

3. Херсберг ба ин ҳулоса омадааст, ки қонё будан ё набудан аз меҳнати худ аз якҷанд омилҳо вобастагӣ дорад:

Қомёбӣ (дараҷаи ихтисос) ва эътирофи муваффақият;

Масъулият;

Пешравии хизматӣ;

Имконияти болоравӣ дар касбу кор;

Ин омилҳоро ӯ “ваҷҳиёт” номид:

Усули роҳбарӣ;

Сиёсати ташкилот ва маъмурият;

Шароити меҳнат;

Муносибатҳои байниҳамдигарӣ дар ҷойи кор;

Даромад;

Таъсири фаъолияти қорӣ ба ҳаёти шахсӣ;

Ин омилҳои беруна дар илми равоншиносӣ номи «омилҳои контекстӣ» ё «омилҳои гигиенӣ»-ро гирифтаанд.

Ба қаноатмандӣ аз кор танҳо омилҳои ҳавасмандкунанда сабаб шуда метавонанд, ки рушди мусбати онҳо метавонад ҳавасмандӣ ва қаноатмандиро аз ҳолати бетарафӣ ба ҳолати «ҷамъ» афзоиш диҳад. Назарияҳои муурофиавии ҳавасмандӣ таъсири ҷиҳатҳои муайяни ваъи меҳнатро ба рафтори инсон меомӯзанд. Ба ин назарияҳо метавон дохил кард:

1. Назарияи мустаҳкамсозии ваҷҳ, ки ба он Э.Торндайк, Б.Скиннер пайравӣ кардаанд. Тавассути муқофот ҳавасманд кардани рафтор аз кӯшиши тағйир додани рафтори шахс тавассути ҷазо самараноктар аст. Рафтор аз пайдарҳамии мушаххас ва тақрори тақвият, инчунин ба шиддат ва наздикии муваққатии тақвият ба ҷавоби дилхоҳ вобаста аст. Назария ва таҳқиқоти таҳқиқи ҳавасмандкунӣ ба мо имкон медиҳад, ки тавсияҳои амалии зеринро оид ба ҳавасмандгардонии кормандон дар ташкилот пешниҳод кунем:

Рафтореро, ки дар ҷойи кор дуруст ва матлуб аст, муайян ва муфассал баён кардан лозим аст;

Рафтори дуруст тақвияти мунтазамро талаб мекунад;

Рафтори номатлуб ва нодурустро мувофиқи мақсад набояд аҳамият дод. Татбиқи ҷазоро, танҳо ҳангоми такрори мунтазам ё дар ҳолатҳои махсус, ки метавонад ба оқибатҳои манфии вазнин оварда расонад, истифода бурд.

Дар таҳкими рафтори дуруст набояд таъхир бошад, то робитаи наздики муваққатӣ байни рафтор ва мукофот нигоҳ дошта шавад. Оид ба нақшаи мустаҳкамкунӣ ва намуди ҳавасмандгардонӣ дар мутобиқати хусусияти инфиродии корманд ва вазъияти ба амаломата тавсия дода мешавад. Ҳатто пас аз пайдо шудани рафтори устувори дилхоҳ, зарурати таҳкими минбаъдаи мустаҳкамии мунтазами он ба вучуд меояд.

2. Назарияи интизорӣ - рафтори инсон интихоби бошууроноӣ ўро дар асоси баҳодиҳии муқоисавии якҷанд алтернативаҳои рафторӣ инъикос мекунад. Агар назарияи таҳкими вачҳ фармонро аз нуқтаи назари бихевиоризм, яъне аз нуқтаи назари воридшавии механикии малақаҳои бадастомада тавзеҳ диҳад, пас назарияи интизорӣ рафторро бо раванди барҷастаи оқилонаи интихоб пайваست мекунад.

Мафҳумҳои асосии назария инҳо мебошанд:

1. Натиҷа.
2. Доимӣ.
3. Интизориҳо.

Натиҷа - ҳама гуна оқибати ба эҳтиёҷот алоқаманди рафтор (маош, болоравии хизматӣ, эҳтироми ҳамкорон ва ғ). Доимӣ ин қувваи афзалияти шахс ба натиҷаи додашуда мебошад. Интизориҳои натиҷа ин эҳтимолияти ба таври субъективӣ ҳисобшудаи ба даст овардани натиҷа дар сурати интихоби алтернативаи рафтории додашуда мебошад.

Мавқеи назарияи интизориҳо инҳоянд:

Ташкилот бояд тартиби мувофиқи баҳодиҳии фаъолияти кормандони худро таҳия намояд;

Барномаҳои ҳавасмандкунӣ бояд пули нақд ва дигар намудҳои таҳкими мусбатро истифода баранд;

Ташкилот бояд ҳама гуна оқибатҳои номатлубро (ҷароҳат, садама, ихтисор ва ғайра) истисно ё кам кунад;

Ба таври расмӣ бо адолатона (аз нуқтаи назари идоракунии) тартиботи мукофотдиҳӣ ё ҳавасмандгардонӣ аз тарафи кормандон дигар ҳел қабул карда мешавад.

Ташкилот бояд барои ҳар як корманд бо фароҳам овардани имкониятҳои мувофиқи омӯзиш ва бартараф кардани монеаҳо барои иҷрои самаранок интизориҳои баландро фароҳам орад.

Ташкилот бояд доимиятро омӯзад, зеро он метавонад дар байни кормандон тағйирот ба вучуд орад.

3. Назарияи мақсадноки ҳавасмандӣ - пешниҳодкардаи Э.Локе. Ҳадафҳо ин на танҳо нишондиҳандаҳои саъю кӯшиши ноил шудан ба дастовардҳои оянда мебошанд. Онҳо ҳамчунин рафтори муайян ва ҷудокунии манбаъҳо, ки барои амалӣ гардидани мақсадҳои ҳаёт заруранд, пешбинӣ мекунанд. Ҳадафҳо дорои мазмунӣ зерини ҳавасмандкунанда мебошанд:

Диккат ва саъю кӯшишро ба соҳаҳои муайян равона кардан;

Ҳамчун нишондиҳандае хизмат мекунанд, ки натиҷаҳо бо онҳо муқоиса карда мешаванд;

Асоси баҳодиҳии хароҷоти манбаъҳо мебошанд.

Метавонад ба сохтор ва равандҳои системаҳои ташкилӣ таъсир расонад.

Ниятҳо ва хусусиятҳои ҳам шахсон ва ҳам ташкилотҳоро инъикос мекунанд;

Ҳадафҳо таъсир мерасонанд, ки кӯшиши фардро сафарбар намоянд, устуворӣ ва суботкории ўро баланд мебардоранд, кормандонро водор менамоянд, ки фаъолияти худро боз ҳам тақмил диҳанд.

4. Дигаргуншавии рафтор - мувофиқи ин равиш воситаи асосии тағйир додани рафтори ташкили раванди ҳавасмандгардонӣ мебошад, ки аз ҷониби роҳбар идора мешавад ва дар асоси он муайян намудани функционал ва матлуб намудҳои рафтор ва мустаҳкамкунии ў нишондодҳои муайяншуда асос меёбад.

5. В.В. Василев навъи махсуси қонунӣ будани амалиётро пешниҳод кардааст. Ў асоси таснифоти пешгӯиҳои эҳтимолии фаъолияти ояндаи ҷиноии одамон ва аҳолии қобилияти ҳуқуқидоштаро ба чор гурӯҳ тақсим намудааст (дар таркиби се тои аввал шахсоне мебошанд, ки рафтори ҳуқуқӣ доранд): 1) шахсоне, ки барномаи рафторашон принципҳои устувори ахлоқию ҳуқуқӣ, маҳорату муносибатҳоро ифода мекунад, ки ба ин принципҳо мувофиқат мекунанд ва дар ҳама гуна вазъият баробар амалӣ мешаванд (муаллиф рафтори чунин одамонро «стереотипи мусбати иҷтимоӣ» меномад [3, с. 35-37; с. 24];

6. Шахсоне, ки дар рафтори худ аз тарси татбиқи ҷазо нисбат ба онҳо аз ҷорҷӯбаи қонуни ҷиноятӣ берун намебароянд.

7. Шахсоне, ки дар вазъияти барояшон душвор қодиранд, ки қонунро вайрон кунанд», гарчанде ки аз ҷавобгарии ҷиноятии пешбиниамудаи ҳамин қонун саркашӣ карданӣ мешаванд».

8. Шахсоне, ки интихоби рафтори ҷиноятӣ барояшон бо сабаби паст будани фарҳанги ахлоқию ҳуқуқӣ, инчунин бо сабаби «оддӣ будани рафтори ҷиноятӣ дар ин вазъият бо баҳои ахлоқию ҳуқуқӣ ҳамроҳ карда намешавад. Ҳангоми дида баромадани натиҷаҳои аксуламали ҷавобӣ ба ҳаракати механизми танзими ҳуқуқи воқеӣ, дар шакли рафтори амали аксуламалҳои натиҷавии мусбати навбатӣ тақсим карда мешавад:

9. Рафтори ихтиёрии қонунӣ (амалҳои содир намудаи шахс мувофиқи ҳуқуқ ва уҳдадорихо, бе истифодаи чораҳои мувофиқи ҳуқуқ ва уҳдадорихои худ бе истифодаи чораҳои воқеии маҷбурқунӣ);

10. Рафтори ҳуқуқии маҷбурӣ (амал мувофиқи ҳуқуқ ва уҳдадорихо аз тарафи шахсон содир мешавад), лекин дар зери таъсири чораҳои ҳақиқии маҷбурсозӣ).

Дар шакли зухур рафтори қонунӣ метавонад амал ё беамалӣ бошад. Нисбат ба масъалаи далелҳои юридикӣ амали ҳуқуқӣ ба рафтори ҳуқуқӣ ва санадҳои ҳуқуқӣ тақсим мешавад. Ба санадҳои ҳуқуқӣ амалҳое дохил мешаванд, ки ифодаи ирода мебошанд, ки бошуурона ба муқаррар кардани тайиғирот ё қатъи ҳуқуқ ва уҳдадорихо нигаронида шудаанд, яъне бо мақсади ба вучуд овардани оқибатҳои ҳуқуқӣ. Ба инҳо санадҳои инфиродии идоракунии маъмурӣ, аҳдҳои гражданин - ҳуқуқӣ, ариза ва шикоятҳои шахрвандон, қайди асноди ҳолати шахрвандӣ, қарорҳои судӣ дохил мешаванд. Асос дар санадҳои ҳуқуқӣ ба самти изҳори ирода ба оқибатҳои ҳуқуқӣ мебошад. Бинобар ин, нуксонҳои ирода (иштибоҳ, зухуроти ирода дар натиҷаи зуроварӣ) боиси нуксонҳои санадҳои ҳуқуқӣ мегарданд (беэтибории онҳо, беаҳамият будани онҳо ё баҳсбарангез будани онҳо).

Ин ҷо ба сифати қонунӣ зарурияти дида баромадани танҳо санадҳои эътиборнок ба вучуд

меояд. Санадҳои ҳуқуқӣ метавонанд яктарафа ва дутарафа бошанд. Санади яктарафа оқибатҳоеро ба бор меорад, ки он аз иродаи дигар шахсон вобастагӣ надорад. Чунинанд аҳдҳои яктарафа: санадҳои маъмурӣ, қарорҳои судӣ ва дигар санадҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ. Ба инҳо дохил мешаванд: амалиёти яктарафаи иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ бо амали ҳуқуқ ва уҳдадорихо (эътирофи қарз ва ғ.).

Санадҳои ҳуқуқии дутарафа созишномаи ду шахс ё ташкилотро дар бар мегиранд. Муҳимият дар он аст, ки иродаи ду тараф дар як санад ифода ёбад, ки оқибатҳои якхеларо ба бор меоваранд (шартномаҳо дар ҳуқуқи гражданин ва меҳнатӣ). Ҳаракате, ки ба оқибатҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонанд, новобаста аз мақсади шахс, рафтори ҳуқуқӣ номида мешаванд. Мисоли он ба вучуд овардани асари санъат ё дигар эҷодиёт, бозёфт ва ғайра шуда метавонанд. Дар вобастагӣ ба хусусияти дастурҳои иҷрошуда рафтори ҳуқуқӣ метавонад дар шакли риоя, иҷро, истифода ё татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ баромад намояд.

Бо назардошти ин гуфтаҳо ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки манзалати инсон дар дасти худӣ ӯ мебошад. Новобаста аз он, ки сухан оид ба мавқеи ӯ дар ҷомеа, қору ғайриқонунӣ, муносибат бо рафиқон, оилаи худ меравад. Ҳар як инсон, вучуди ӯ нотақрор ва ягона мебошад. Лекин ба ин нигоҳ накарда, ҳар як инсон, албатта талаботҳои қаноатногашта дорад, аз он ҷумла: хурдан, пӯшидан, маълумот гирифтани, соҳибвазифа шудан, муҳаббат ва ғ. Барои қонеъ гардонидани орзуҳои инсон ҳар гуна роҳро, рафтори ҳуқуқӣ ва ғайриҳуқуқиро интихоб менамояд. Яъне, инсон ҳамавақт дар ҳаракат аст, ҳангоми қонеъ гардонидани як талаботи ӯ боз дигар талабот ба вучуд меояд, нафси ӯ сарнашаванда аст. Бояд ҳамавақт навигарӣ, пешравӣ бошад, ин аст моҳияти инсон.

Рӯйхати адабиёт:

1. Астрахан А.А. Соотношение гарантий и пределов осуществления конституционных прав и свобод советских граждан//Тезисы докладов на теоретической конференции аспирантов ИГП АН СССР и юридического факультета МГУ им.М.В.Ломоносова.М., 1986. С.28.
2. Батуев А.С. Высшая нервная деятельность: Учеб.для вузов по спец., Биология, Психология, Философия. -М.Высшк.,1991-256с.
3. Васильев В.Л. Юридическая психология Учебник для вузов по специальности «Правоведение» М., 1991. С. 35-37.
4. Залесский Г.Е.Психологические вопросы формирования убеждений.М., 1982. С.70.
5. Ильин Е.П.Мотивация и мотивы-СПб: Издательство» Питер», 2000. -512с.
6. Исаков В.Б.Фактический состав в механизме правового регулирования. Саратов,1980. С.36;
7. Муромцев В.С.Определение и основные разделение права.М., 1979. С.177.,
8. Психология. Учебник для экономических вузов /Под общ. Ред. В.Н.Дружинина. - СПб. Питер, 2000. -672с.
9. Тюрина Н.И. Правомерное поведение как объект юридического исследования. Диссертация на соискания ученой степени кандидата юридических наук. Саратов 2003.

10.Фролова Н.Ю. Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук правомерное и неправомерное поведение как парные юридические категории (общетеоретический аспект) Белгород -2010.

11.Хекхаузен Х.Мотивация и деятельность: Т.1; Пер.с нем./Под ред. Б.М. Величковского. - М.Педагогика,1986.-408с

12.Юридические факты в советском праве. М,1984. С.27.; Общая теория государства и права:Академический курс в 3-х томах.Изд.2-е, перераб.и доп.Том 2/Отв.ред. М.Н.Марченко. М., 2001.

Аннотатсия

Нишонаҳои таҳрики ҳуқуқӣ ва аҳамияти иҷтимоии он

Муаллифи мақолаи мазкур масъалаҳои рафтори ҳуқуқиро вобаста ба муносибатҳои ҷамъиятии таҳрики шахсият мавриди таҳқиқи назариявӣ қарор додааст. Муаллиф масъалаҳои таҳрики рафтори ҳуқуқиро аз нуқтаи назари илмҳои раваншиносӣ ва соҳаи ҳуқуқ мавриди таҳқиқ қарор дода, қайд менамояд, ки аз нуқтаи назари илми ҳуқуқ, таҳрики рафтори ҳуқуқӣ ин муносибати ҳуқуқии шахс дар раванди афзоиши (муносибатҳои меҳнатӣ) ғайриқонунии раванду ҷисмонии инсонро идора намуда, ҳолати рафтори ҳуқуқии муташаккилона, устуворӣ ва қонуниятии ҳуқуқии амали онро дар қоне гардонидани талаботи равании худ мебинанд.

Дар мақолаи мазкур фикру мулоҳизаҳои олимони раваншинос ва олимони намоёни соҳаи илми ҳуқуқшиносӣ вобаста ба рафтори таҳрики ҳуқуқии инсон нисбат ба ҳислати ҳуқуқӣ ва ё ғайриҳуқуқӣ, танҳо бо назардошти рафтори ҳуқуқӣ, мавриди баҳсу музокираҳои илмӣ қарор дода шудаанд.

Аннотация

Признаки правовой мотивации и её социальная значимость

Автор статьи теоретически исследовал вопросы правового поведения применительно к социальным отношениям мотивации личности и в психологической науке. Автор, исследуя вопросы правового поведения с точки зрения психологической науки в правовом поле, отмечает, что с точки зрения юридической науки мотивацией правового поведения является правоотношение индивида в процессе (трудовые отношения), контролирует психологическое и физическое развитие человека, видит состояние правового, оперативного поведения, стабильности и правомерности своих действий для удовлетворения психических потребностей.

В данной статье мнения и размышления научных психологов и известных ученых в области юридической науки содержали научные споры и дискуссии о правовом мотивационном поведении как юридического и так и неправового характера только с учетом правового поведения.

Annotation

Signs of legal motivation and its social significance

The author of this article theoretically investigated the issues of legal behavior in relation to social relations of personality motivation and in psychological science. The author, having studied the issues of legal behavior from the point of view of psychological science in the legal field, notes that from the point of view of legal science, the motivation of legal science is the management of the legal treatment of an individual in the process (labor relationship) of mental and physical development, the state of legal operational behavior, sees stability and legal ability of one's action to meet mental demands.

In this article, the opinions and reflections of scientific psychologists and well-known scientists in the field of legal science had scientific disputes and debates on the legal motivational behavior of an individual regarding a legal and non-legal nature only taking into account legal behavior.

УДК: 342.97

Ҳаётзода Алиакбари Бекназар,

унвонҷӯи Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: aliakbar8888@inbox.ru

Тел.: (+992) 918-82-66-68.

АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ ТАШКИЛ ВА ҶАЪОЛИЯТИ ҲИЗБҲОИ СИЁСӢ МУТОБИҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: Конститутсия; идеология; ҳизб; мафкура; қонун; гурӯҳ; ташилот; сиёсат; оиннома; давлат; ҷомеа; шаҳрванд.

Ключевые слова: Конституция; идеология; партия; сознание; закон; группа; организация; политика, устав, государство, общество, гражданин.

Keywords: Constitution; ideology; party; conscious; law; group; organization; politics; charter; state; society; citizen.

Ҳизбҳои сиёсӣ дар ҷамъият ягона институте ба шумор мераванд, ки баҳри тарғибу татбиқи ғояҳои асосии худ ва амалӣ намудани ҳадафҳои оинномавияшон бо дигар гурӯҳу ҳаракатҳои сиёсӣ мубориза мебаранд. Таъмин намудани фазои озоди ҷаъолиятро ба онҳо давлат тавассути қонунгузорию амалкунанда кафолат додааст. Яъне, давлат барои ҷаъолияти босубот ва самараноки онҳо шароитҳо фароҳам оварда, манфиатҳои онҳоро аз ҳар гуна поймолшавиҳо ва қонуншиканиҳо ҳифз менамояд.

Бояд таъкид кард, ки масъалаи ҳизбҳои сиёсӣ дар доираи илмҳои гуногуни муосир мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтааст. Дар ин миён мақом ва нақши илми ҳуқуқшиносӣ дар самти мазкур ниҳоят хуб ба назар мерасад. Илми ҳуқуқшиносӣ асоси меъёрӣ ва ба танзимдарории тамоми ҷабҳаҳо ва ҷаъолияти инсон ва шаҳрвандро ба зимма гирифтааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки новобаста аз он ки инсон дар қадом самт ҷаъолият мебарад, бояд пойбанди қонун бошад. Оид ба ин нукта яке аз олимҳо ва ҳуқуқшиноси барҷастаи Рими қадим Ситсерон гуфта буд: “Агар хоҳӣ озод бошӣ, пас ғуломи қонун бош”. Ин назарияи ҳуқуқшинос баёнгари он аст, ки қору пайқори инсонҳо бояд аз қонунҳои амалкунанда сарчашма гиранд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашмаи асосии қонунгузорию кишвар ба ҳисоб меравад, ки дар боби аввали он (Асосҳои сохтори конституционӣ), дар моддаи 8 чунин муқаррар шудааст: “Дар Тоҷикистон ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ инкишоф меёбад.

Мафкураи ҳеҷ як ҳизби сиёсӣ, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, динӣ, ҳаракат ва гурӯҳе наметавонад ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф шавад.

Иттиҳодияи ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ дар доираи Конститутсия ва қонунҳо таъсис меёбанд ва амал мекунанд.

Иттиҳодияҳои динӣ аз давлат ҷудо буда, ба қорҳои давлатӣ муҳофиза карда наметавонанд.

Таъсис ва ҷаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгарой, ҳусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб мекунанд ва ё бо роҳи зӯрӣ сарнагун кардани сохтори конституционӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст.

Дар Тоҷикистон ҷаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дигар давлатҳо, таъсиси ҳизбҳои, ки ҳусусияти миллӣ ва динидошта, инчунин давлатҳо ва созмонҳои ҳориҷӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шарҳвандони ҳориҷӣ манъ аст.” [1, с. 23]

Моддаи мазкур тарзи дуруст ва гуногуншаклии идеологиро дар заминаи сохтори конституционӣ муқаррар намуда, мафҳуми эътироф нагаштани ягон мафкураро ҳамчун мафкураи давлатӣ ифода менамояд. Ҳамчунин, банди аввали моддаи мазкур баёнгари он аст, ки ягон мафкура ҳамчун мафкураи миллӣ эътибор пайдо нахоҳад кард. Аз ин лиҳоз, ҳар гурӯҳе тасмим мегирад, ки мафкураи худро ҳамчун мафкураи давлатӣ тарғиб намоёнд, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида мешавад. Дар идомаи моддаи 8 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гуногуншаклии идеологӣ ҳуқуқҳои шахси алоҳида, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба воситаи амалҳои зерин фаҳмида мешавад: “Таҳияи беамонияти назария, нуктаи назар ва мафкураи худ аз тариқи ВАО, таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва барномавии ҳизбӣ, ҳифзи ошқорои мафкураи худ, амалӣ намудани баҳсу мунозираҳо бо мафкураҳои дигар, ба воситаи суд ё мақомоти дигари давлат талаб кардани рафъи монеаҳои марбут ба татбиқи ҳуқуқ ба гуногуншаклии мафкуравӣ фаҳмида мешавад.” [2, с.62-63] Дар банди сеюм муқаррар намудани як мафкура ба сифати мафкураи давлатӣ ё умумихатмӣ

ғайри қобили қабули ҷомеаи демократӣ мебошад. Ин ишора ба он аст, ки на Конститутсия ва на дигар қонунҳои амалкунанда ба он иҷозат намендиҳад, ки ин ё он мафкура ба сифати мафкураи давлатӣ эътироф шавад. Моддаи мазкури Конститутсия бо назар доштан ва эътироф нақарадани ягон мафкура ҳамчун мафкураи давлатӣ, баробарҳуқуқии мафкураҳои гуногуншаклро қафолат додааст ва ҳеҷ мафкурае нисбат ба мафкураи дигар волотар гузошта наменшавад. Дар айни замон бояд шаҳрвандон ихтиёран ин ё он мафкураро ҷонибдорӣ намоянду аз он пайравӣ кунанд. Дар баробар ин низ давлат низ ҳуқуқи маънавӣ надорад, ки шаҳрвандонро маҷбуран ба ин ё он мафкура даъват намояд ва ё ба ҷавобгарии ҷиноятӣ таҳмил диҳад, ки онро омӯхта, дар ҷамъият тарғиб намоянд. Дар банди чоруми моддаи 8 ба он ишора шудааст, ки иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ки характерӣ динӣ доранд, аз давлат ҷудо мебошанд ва вазифа доранд, ки ба қорҳои давлатӣ даҳолат нақарда, пайи ғаҳолияти худ равона бошанд. Дар сурати ба қори давлат даҳл намудани ин иттиҳодияҳо ғаҳолияти онҳо аз ҷониби давлат маъ қарда мешавад ва муассисони он ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида хоҳанд шуд.

Дар қисмҳои 5 ва 6-и моддаи 8 Конститутсия ишора ба он шудааст, ки иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ ҳусумату бадбинӣ, миллатгарой ва ҳислатҳои наҷодпарстиву мазҳабӣ доранд ва ё ташкили нерӯи мусаллаҳ, ки барои сарнагун қардани соҳтори конститутсионии кишвар ва инчунин ҳизбҳои сиёсӣ, ки аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ ва созмонҳои ҳориҷӣ маблағгузорӣ мешаванд, ғаҳолияташон тибқи моддаи мазкур қатъ қарда мешавад ва ё давлат онҳоро ба қайди давлатӣ намеғирад. Инчунин, дар боби II (Ҳуқуқ, озодӣ вазиғаҳои асосии инсон ва шаҳрванд) моддаи 28 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ҳизбҳои сиёсӣ чунин қайд шудааст: “Шаҳрвандон ҳуқуқи муттаҳид шудан доранд. Шарҳванд ҳуқуқ дорад дар ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттиғақҳои қасаба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ иштироқ намояд, ихтиёран ба онҳо доҳил шавад ва аз онҳо ҳориҷ қардад.

Ҳизбҳои сиёсӣ дар асоси гуногунандешии сиёсӣ барои ташаққул ва иғодаи иродаи ҳалқ мусоидат мекунанд ва дар ҳаёти сиёсӣ иштироқ менамоянд. Соҳтор ва ғаҳолияти онҳо бояд ба меъёрҳои демократӣ мувофиқ бошанд”. [3, с. 23]

Ба шаҳрвандони синашон аз 18-сола боло ҳуқуқ дода шудааст, ки дар ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва иттиғақҳои қасаба озодона доҳил шавад ва аз он ҳориҷ қарданд. Ин банд бар он ниғаронида шудааст, ки шаҳрвандон ихтиёран тасмим биғиранд ва дар тасмимғирӣ қасе

ба онҳо амали зӯрварӣ ва ё фишорварӣ нишон надиҳад.

Бояд гуфт, ки бо қасби Истиқлолияти давлатӣ арзишҳо ва принципҳои давлати демократӣ дар амал давра ба давра тағбиқ қардид ва дар ин радиф институтҳои гуногуни сиёсӣ дар ҷомеа таъсис ёфта, ғаҳолияти худро ба роҳ монданд. Ҳизби сиёсӣ ҳамчун институти давлати демократӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мақоми ниҳоят муҳим дошта, барои бунёд ва амалиғардонии ҳоқимияти давлатӣ амал мекунанд. Дар соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳизбҳои сиёсӣ амалан ташаққул ёфта, дар шароити имрӯза 7 ҳизби сиёсӣ расман амал мекунанд:

- Ҳизби Ағрарии Тоҷикистон;
- Ҳизби Сотсиалистии Тоҷикистон;
- Ҳизби Демократии Тоҷикистон;
- Ҳизби Ислоҳоти Иқтисодии Тоҷикистон;
- Ҳизби Сотсиал-Демократи Тоҷикистон;
- Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон;
- Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон;

Қонунгузории кишвар ғаҳолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятиро танзим намуда, ба ғаҳолияти онҳо қафолат додааст. Яъне, онҳо бе даҳолати давлат аз ҷониби муассисонашон таъсис дода мешаванд. Аммо ин маънои онро надорад, ки онҳо бар зидди Конститутсия ва меёрҳои демократӣ таъсис дода шаванд. Ҳар ҳизби сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ бояд ба меёрҳои демократӣ мувофиқ бошанд. Ағар чунин муносибат рӯи қор биёяд, онро ҳизби сиёсӣ ва иттиҳодияи ҷамъиятӣ номгузорӣ намудан ҳато аст. Зеро Конститутсияи кишвар ва меёри демократӣ сарфи назар шудааст. [4, с. 160-161]. Инчунин вобаста ба таъсис, ғаҳолият, маҳдудият ва узвият ба ҳизбҳои сиёсӣ низ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ” аз 13 ноябри соли 1998 қабул шуда, муқаррароти муайянро пешбинӣ намудааст. Масалан, меёри болоӣ барои маҳдуд ё ин ки қатъ намудани ғаҳолияти ҳизби сиёсӣ дар моддаҳои 4, 20 ва 21 қонуни мазкур ишора шудааст. Зимнан, барои қалб ва аъзо намудани шаҳрвандони кишвар ба ҳизби сиёсӣ дар моддаи 5 қонуни мазкур чунин дарқ қардидааст: “Узвият дар ҳизби сиёсӣ танҳо дар асоси майли шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мумкин аст. Судяҳо, прокурор, ҳизматчиёни ҳарбӣ, қорқунони мақомоти қорҳои доҳилӣ, амният, полиси андоз, гумрук ва адлия, инчунин шаҳрвандони ҳориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд аъзои ҳизби сиёсӣ шуда наметавонанд. Ҳизбҳои сиёсӣ фақат узвияти шахсии сабтшуда доранд. Шаҳрвандони синнашон ба 18 расида, аъзои ҳизб шуда метавонанд. Узви ҳизб бояд шаҳодатномаи ҳизбӣ дошта бошад.” [5] Моддаи мазкур далели он аст, ки узви ҳизби сиёсӣ танҳо шаҳрвандони

Тоҷикистон шуда метавонанд. Бояд ҳар шаҳрванди кишвар бидуни даҳолати шахси дуюм ва ё сеюм ихтиёран, бо хоҳиши худ, ки асосҳои оинномавии ҳизби сиёсиро медонанд, аъзо шаванд. Инчунин мансабдорони ҳокимияти судӣ, прокурорҳо, хизматчиёни давлатии ҳарбӣ, хизматчиёни давлатии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ҳуқуқи пайвастан ба ҳизби сиёсиро надоранд. Ҳангоми ба узвияти ҳизби сиёсӣ пайвастан, шаҳрванд аз ҷониби ҳизби сиёсӣ шаҳодатномаи узвиятро соҳиб мегардад. Вобаста ба ин, он шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки синнашон ба 18 расидааст, новобаста аз ҷинсиёт, ҳадафи оинномавии ҳизби сиёсиро медонад, ҳуқуқи шомил шуданро ба ҳизби сиёсӣ соҳиб мешаванд. Дар моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ” асосҳои оинномавии ҳизбҳои сиёсӣ чунин оммадааст: “Оинномаи ҳизб бояд қоидаҳои зеринро дар бар гирад:

- дар бораи ном, мақсад ва вазифаҳои ҳизби сиёсӣ;
- дар бораи сохтори ҳизби сиёсӣ ва мақомоти он;
- дар бораи шарҳҳо ва тартиби пайдо ва гум кардани узвияти ҳизб, дар бораи ҳуқуқ ва ухдадорӣҳои аъзои ҳизби сиёсӣ;
- дар бораи баробарҳуқуқии аъзои ҳизби сиёсӣ;
- дар бораи мувофиқати фаъолият ва мақсади ҳизби сиёсӣ бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- дар бораи тартиби интихобот ва салоҳиятҳои мақомоти роҳбарикунандаи ҳизби сиёсӣ, муҳлати ваколати онҳо ва ҷои воқеияти он;
- дар бораи ошкоро будани тамоми фаъолияти ҳизб ва мақомоти он;
- дар бораи тартиби қабул ва дохил намудани тағйирот ба оинномаи ҳизб;
- дар бораи амвол ва воситаҳои моддӣи ҳизби сиёсӣ, сарчашмаҳои бо пул таъминкунӣ ва фаъолияти хоҷагии он;
- дар бораи рамзи ҳизб;
- дар бораи тартиби қатъи фаъолияти ҳизб, азнавташкилкунӣи фаъолияти ҳизби сиёсӣ;
- дар бораи ҳаллу фасли баҳсҳои оид ба молу мулк, ки бо қатъ гардидани фаъолияти ҳизби сиёсӣ алоқаманд;
- дар бораи интихобот ва ҳисоботдиханда будани мақомоти ҳизби сиёсӣ;

Дар оиннома мумкин дигар қоидаҳое низ мавҷуд бошанд, ки ба фаъолияти ҳизби сиёсӣ дахлдоранд. Қабули оиннома, барномаи ҳизби сиёсӣ, пешбарии номзадҳо аз ҳамин ҳизби сиёсӣ ба мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳалу фасли дигар масъалаҳои бағоят

муҳими ҳаёти ҳизби сиёсӣ аз рӯи қарори анҷуман, конференсия ва пленум, маҷлис ва ё аз рӯи натиҷаҳои раёйпурсии аъзои ҳизб сурат мегирад.” [5] Ин модда ба пуррагӣ ҳадафҳои асосии оинномавии ҳизбҳои сиёсиро инъикос намуда, ҳизбҳои сиёсиро вазифадор месозад, ки ҳамин меъёрҳои муқарраргаштаи “моддаи 6”-ро дар оинномашон қайд намоянд. Дар сурати яке аз ин бандҳои мазкур дар ягон ҳизби сиёсӣ дида нашавад, барои таҷдид ва ё ба қайди давлатӣ нагирифтани ҳизби сиёсӣ дар назар аст. Аз ин рӯ, ҳар ҳизби сиёсиро зарур аст, ки вобаста ба бандҳои боло диққат дода, дар оинномаи худ онҳоро сабт намоянд ва барои дар амал татбиқ намуданашон ҷиду чаҳд кунанд. Чунки сарчашмаи асосии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ аз он маншаъ мегирад.

Зимнан, бояд қайд кард, ки дар сурати лоиҳаи оинномаи ҳизб омода мешавад, анҷумани нахустини ҳизби сиёсӣ баргузор мегардад, барои ба қайди давлатӣ гирифтани ҳизби сиёсӣ ба мақомоти ваколатдор ариза пешниҳод мекунад. Ин масъаларо моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ” муфассал овардааст: “Ба қайди давлатии ҳизби сиёсиро Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал мебарорад. Барои қайди давлатии ҳизби сиёсӣ ба мақоми бақайдгиранда дар муҳлати як моҳ ариза дода мешавад, ки онро бояд шахсе имзо кунад, ки ба анҷумани муассисони ҳизби таъсисдодашаванда бо нишон додани суроғайи ҳуқуқии мақоми роҳбарикунанда ваколат додааст. Ба ариза ғайр аз оиннома иқтибос аз протоколи анҷумани муассисон бо нишон додани маълумоти шиносномаҳо ва маҳалли зистаншон бо замимаи як нусха, нашрияти ВАО, ки он дар бораи ҷой ва санаи гузаронидани анҷумани муассисон, инчунин дар бораи қоидаҳои асосии оинномаи ҳизби сиёсӣ хабар ҷоп гардидааст, ҳуҷҷати бонкие, ки супоридани бочи давлатиро оиди бақайдгирии ҳизб тасдиқ мекунад ва рӯйхати ҳазор нафар аъзоёни ҳизб мувофиқи банди 3 моддаи 3 ҳамин қонун низ ҳамроҳ карда мешаванд...” [5]

Дар ин маврид мақомоти ваколатдор ҳизби сиёсиро дар давоми як моҳи пешниҳод шудани ҳуҷҷатҳо ба қайди давлатӣ мегирад. Вайрон кардани муҳлати нишондодашуда мумкин нест. Тағйирот ва ё иловаҳое, ки ҳизби сиёсӣ дар раванди фаъолият вориди оинномаи худ мекунад, бояд фавран нусхаи оинномаи тағйир ё иловашударо ба мақомоти ваколатдори давлатӣ супорад, то онро дубора ба қайди давлатӣ гирад. Инчунин, ҳангоми аз қайди давлатӣ гузаштани ҳизби сиёсӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ шаҳодатнома дар бораи фаъолияти расмӣи ҳизби сиёсӣ ба муассисон дода мешавад. Аз ҳизби сиёсӣ талаб кардани дигар ҳуҷҷатҳое, ки ба ғайр аз қонунгузорию Ҷумҳурии

Тоҷикистон муайян кардааст, қатъиян манъ аст. Ҳизби сиёсӣ аз рӯзи ба қайди давлатӣ гирифтани ҷамъун шахси ҳуқуқӣ эътироф карда мешавад.

Дар моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ” оиди ҳуқуқ ва ухдадорӣҳои ҳизбҳои сиёсӣ чунин оварда шудааст: “Ҳар ҳизб бо тартиби пешбиниқардаи қонун ҳуқуқ дорад:

- номзадҳоро ба интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти интиҳобии ҳокимияти давлатӣ пешбарӣ намоёнд;

- дар тайёри ва гузаронидани раёйпурсиҳо ва интиҳоботи мақомоти ҳокимияти давлатӣ иштирок намоёнд;

- дар гурӯҳҳои доимӣ ё муваққатии вакилон муттаҳид шаванд ва дар мақомоти намоёндагӣ дигар иттиҳодияҳо барпо намоёнд;

- маълумотро дар бораи фаъолияти худ ба таври шифоҳӣ, хаттӣ ва дар шаклҳои дигар озодона интишор намоёнд, мақсад ва вазифаҳои худро тарғибу ташвиқ намоёнд, ҳуҷжатҳои барномавии худро дошта бошад;

- наشريётҳо ва ВАО-и худро таъсис диҳад;

- аз ВАО-и давлатӣ, аз ҷумла матбуот, радио ва телевизион истифода намоёнд;

- маҷлисҳо, гирдиҷамъоиноҳо, намоишҳо ва дигар ҷорабиниҳои оммавиро мувофиқи қонунҳои ҷорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронад;

- бо ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои сиёсии хориҷӣ робита ва алоқаҳои байналхалқӣ муқаррар намоёнд ва онҳоро дастгирӣ кунад;

- ба иттифокҳои байналхалқӣ ва ассоциатсияҳо дохил шаванд;

- мувофиқи мақсад ва вазифаҳои оинномавии худ шӯъбаҳо ва намоёндагӣҳо ташкил намоёнд;

- мувофиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Оинномаи худ фаъолияти хоҷагӣ, молиявӣ ва дигар фаъолиятҳоро ба амал барорад;

- бо дигар ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон иттифок банад, муносибатҳои шартномавӣ барқарор кунад;

- дар ташкилотҳои қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон суратҳисобҳо кушояд;

- ҳизбҳои сиёсӣ ҳар сол ба вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи давом додани фаъолият ва қарорҳои худ ахборот пешниҳод менамоёнд.

Ҳизбҳои сиёсӣ бо тартиби пешбиниқардаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ухдадор аст:

- талаботи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар сандҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқҳои байнамилалии эътирофнамудаи Тоҷикистонро риоя намоёнд;

- ҳар сол то 20 март ба мақомоти бақайдгиранда оид ба фаъолияти худ аз рӯи шакл ва тартиби муқаррарнамудани Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот пешниҳод намоёнд;

- ба мақомоти андоз бо тартиби муқарраргардида ҳисобот пешниҳод намоёнд.” [6, с.13]

Ҳамин тавр, зикр қардан ба маврид аст, дар шароите, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва бунёди ҷомеаи шаҳрвандиро интиҳоб намудааст, нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккул ва амалигардонии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ниҳоят бузург аст. Ҳамчунин, институти мазкур дар амалишавии ҳуқуқҳои сиёсии шаҳрвандон ҷойгоҳи хоса дошта, онҳоро бо фазои сиёсии кишвар пайваст менамоёнд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016.
2. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Шарқи озод, 2009.
3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016.
4. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Шарқи озод, 2009.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ”. – Душанбе, 2015.
6. Оинномаи Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016.

Аннотатсия

Асосҳои ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаҳо вобаста ба асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии ҳизбҳои сиёсӣ мавриди муҳокима қарор гирифтаанд. Ба андешаи муаллиф ҳизбҳои сиёсӣ бояд фаъолияти худро танҳо дар доираи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар асоси таҳқиқӣ, таҳлилӣ, таҷрибавӣ ва илмӣ ба роҳ монанд.

Аннотация

Правовые основы организации и деятельности политических партий в соответствии с законодательством Республики Таджикистан

В статье рассматриваются правовые и организационные основы политических партий. По мнению автора политические партии должны осуществлять свою деятельность только в рамках законодательства Республики Таджикистан на исследовательской, аналитической, экспериментальной и научной основе.

Annotation

Legal basis of organization and activity of political parties in accordance with the legislation of the Republic of Tajikistan

The article examines the legal and organizational foundations of political parties. According to the author political parties should carry out their activities only within the framework of the legislation of the Republic of Tajikistan on a research, analytical, experimental and scientific basis.

УДК: 342.537.383

Зариф Умед Мирзомиддин,

сардори баҳши таҳлили таъсири танзимкунии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: www.umed.us@mail.ru

Тел.: (+992) 935-85-14-15.

МАШВАРАТҲОИ ОММАВӢ НИСБАТ БА ЛОИҲАҲОЕ, КИ БА ҶАҶОЛИЯТИ СОҶИБКОРӢ ТАЪСИРИ ИМКОНПАЗИР МЕРАСОНАНД

Калидвожаҳо: марҳила; таҳлил; танзимкунӣ; таъсир; машварати оммавӣ; экспертиза; инкишоф.

Ключевые слова: этап; анализ; регулирование; воздействие; публичное обсуждение; экспертиза; развитие.

Keywords: stage; analysis; regulation; impact; public consultation; examination; development.

Баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ, таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб ёфта, тавассути ҷаҳолияти мақомоти давлатӣ, ташкилотҳо, шаҳрвандон ва ҷалби воситаҳои ахбори омма амалӣ мегардад. Дар баробари ин, ҳолати мазкур метавонад ба боло рафтани эҳтиром нисбат ба қонун ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун воситаи асосӣ ва калиди батанзимдарории муносибатҳои ҷамъиятӣ, ба паст шудани сатҳи нигилизми ҳуқуқӣ, инчунин дар ботини шахс ба вучуд овардани эътиқод ба рафтори ҳуқуқӣ, ташаккули маъсулият оид ба иттилоот кардан ба муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мусоидат намояд [1].

Ба таври васеъ ба аҳоли дастрас намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулгардида, ҷиҳати ноил гардидан ба мақсадҳои Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 ноябри соли 2019, №599 тасдиқ гардидааст, мусоидат менамояд [2].

Дар шароити имрӯза имконияти амалӣ шудани ҳуқуқҳои дастрасӣ ба иттилоот ва оғаҳӣ ёфтани шахсони воқеиву ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор (аз ҷумла, тарафҳои манфиатдор) дар раванди баррасии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба ҷаҳолияти соҳибкорӣ таъсири имконпазир мерасонад, аз иштирок дар ҷараёни машваратҳои оммавӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки дар Портали интернетии иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ ҷойгир карда мешаванд, имконпазир мебошад.

Яке аз қисматҳои муҳими гузаронидани экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ ин машваратҳои оммавӣ нисбат ба оғохиномаи нақшаи

таҳияи лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ бо таҳлили таъсири танзимкунӣ мебошад. Мувофиқи ақидаи А.Н. Беляева ва В.А. Маршаков раванди машваратҳои оммавӣ экспертизаи таҳлили таъсири танзимкуниро ҳамчун таъминкунандаи ошкоро ва шаффофи раванди ҷаҳолияти ҳуқуқсӯздорӣ, ташкил намудани дастрасии маълумот ба ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор ва доираи шахсони маълумотгиранда ташкил медиҳад [3].

Машваратҳои оммавӣ расмиёти баррасии пешниҳоди шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ дар робита бо ҷойгир намудани оғохинома оид ба нақшаҳои таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад [4].

Мувофиқи ақидаҳои баъзе олимони, гузаронидани машваратҳои оммавӣ ҳамчун як «пайвандгар» дар бунёди давлати демократӣ ва амалӣ намудани он ҳамчун падидаест, ки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ наметавонанд дар қабули қарор ба таври ҷиддӣ иштирок намоёнд, лекин дар яке аз давраҳои ҳанчун машварати оммавӣ танҳо бо мақсади ибрази ақидаи андешаҳо ва ҷонибдорӣ он, ки барои дар шакли муқарраршуда қабули он манфиатдоранд, ширкат меварзанд [5, с. 34]. Дар баробари ин, байни олимони оид ба гузаронидани машваратҳои оммавӣ ақидаҳои гуногун ҷой доранд. Аз ҷумла, А.А. Сулейков машварати оммавино ҳамчун машварати ҷамъиятӣ-оммавӣ ва машварати байни мутахассисон ё коршиносон маънидод менамояд. Яъне, машваратҳои оммавӣ дар баробари байни аҳоли ва тарафҳои манфиатдор гузаронидан, инчунин миёни коршиносон оид ба баррасии лоиҳаи пешниҳодшуда гузаронида мешавад [6, с. 438].

Бо дарназардошти гуфтаҳои болозикр, бояд қайд кард, ки машваратҳои оммавино ҳамчун қисмати калидии падидаи таҳлили таъсири

танзимкунӣ номидан мумкин аст, зеро он аз баррасии шаффофияти пешниҳодҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор иборат мебошад. Ғайр аз ин, раванди машваратҳои оммавӣ имконияти баланд бардоштани қабули санади меъёрии ҳуқуқиро ҳангоми гузаронидани машваратҳои оммавӣ доро мебошад [7, с. 6].

Гузаронидани машваратҳои оммавӣ дар доираи экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ имконияти ба роҳбарӣ гирифтани амалишавии принципи ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятиро дар амал татбиқ менамояд.

Вижагиҳои хоси таҳлили таъсири танзимкунӣ маҳз дар амалӣ шудани принципи ба инобат гирифтани афкори ҷомеа мебошад, ки аз «мавҷудияти хусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкунӣ ва маҳаки муҳими амалишавии он» дарак медиҳад [8, с. 224].

Албатта, ҳар як падидаи ҳуқуқии танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ принципҳои хоси худро дорад, ки онҳо барои дуруст дарк ва ба роҳбарӣ гирифтани меъёрҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳангоми татбиқ намудан мусоидат менамоянд. Аз ҷумла, ҳангоми мавҷуд будани ҳолигӣ ва ё дигар ҳолатҳо дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ [9, с. 116].

Бояд қайд намуд, ки машваратҳои оммавӣ ин имконияти ибрази озодонаи ақидаҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдорро доир ба лоиҳаи пешниҳодшуда ва нақшаи таҳияи лоиҳа бо мақоми таҳиякунандаи лоиҳа муҳайё сохта, ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор дар робита ба лоиҳаи пешниҳодшуда доир ба баррасии андешаҳо ва муайян намудани таъсиррасонии оқибатҳои иқтисодӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ мебошад, танзим мекунад.

Бо дарназардошти қабули фикру мулоҳизаҳои нисбат ба нақшаҳои таҳиясозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳисоботҳои таҳлили таъсири танзимкунӣ, низоми идоракунии таҳлили таъсири танзимкунӣ имкон медиҳад, ки дар ҳолати назаррас будани оқибатҳои таъсиррасонӣ, таҳлили таъсири танзимкунӣ амиқ гузаронида шавад.

Маврид ба зикр аст, ки гузаронидани машваратҳои оммавӣ бо тарзу воситаҳои гуногун амалӣ карда мешавад. Чун қоида, тарзу воситаҳои асосии гузаронидани машваратҳои оммавӣ инҳоянд:

1. Баррасӣ дар интернет (Портали интернетӣ);
2. Пур кардани маълумот (Анкетирование);
3. Мизи мудаваар;

4. Баррасии сатҳи баланд (Панельная дискуссия);

5. Машварати ғайрирасмӣ;

6. Баррасӣ аз ҷониби коршиносон ё мутахассисон [6, с. 438].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани машваратҳои оммавӣ дар Портали интернетӣ сурат гирифта, дар баробари он таҳиякунандагон имкон доранд, ки дар дигар шакл гузаронидани машваратҳои оммавиро бо доираи васеи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор баргузор намоянд.

Мувофиқи Консепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкунӣ, «машваратҳои оммавӣ қисми ҷудонашаванда ва бунёдии низоми таҳлили таъсири танзимкунӣ ба ҳисоб меравад, ки ба ҷонибҳои манфиатдор дар раванди қабули қарор нақши фаъол мебошад. Иштироки ҷомеа тавассути машваратҳои фаъол ва ғайрифавол сурат мегирад, ки дар ин раванд ҳам ҷомеаи шахрвандӣ ва ҳам доираи ҷонибҳои манфиатдор ҷалб карда мешавад» [10]. Иштироки ҷомеаи шахрвандӣ ва доираи ҷонибҳои манфиатдор бо мақсадҳои зерин равона карда шудааст:

- таъмини дастрасии озодонаи шахсони манфиатдор ба чараҳои қабули қарорҳо дар доираи тартиби таҳлили таъсири танзимкунӣ;

- огоҳӣ ёфтани аз қабул гардидани санади нави меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба фаъолияти онҳо таъсир мерасонад;

- ба даст овардани маълумоти иловагӣ дар бораи мушкилоти мавҷуда, роҳҳои имконпазирӣ ҳалли мушкилот, хароҷот ва даромади роҳи пешниҳодшудаи танзимкунӣ;

- ҷустуҷӯи роҳҳои баробарии дастрасии манфиатҳои ҷонибҳои манфиатдор;

- аз байн бурдани таваккалии зиёди фаъолияти соҳибкорӣ;

- муайян кардани дараҷаи объективии баҳодиҳии миқдорӣ ва сифати таъсиррасонӣ бо роҳи пешниҳодшудаи танзимкунӣ, даромад ва хароҷоти эҳтимолии ҷонибҳои манфиатдор, инчунин хароҷоти бучети давлатӣ;

- ҷамъоварии фикру ақидаи ҷонибҳои манфиатдор оид ба асоснокии роҳи ҳалли пешниҳодшудаи танзимкунӣ [11].

Дар баробари ин, мувофиқи таъкидҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд мақсад аз гузаронидани машваратҳои оммавӣ ин гирифтани маълумоти иловагӣ аз ҷониби тарафҳои манфиатдор оид ба масъалаи муайян ва мустаҳкам намудани он дар санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Бо роҳи мазкур таъсир расонидан ҳангоми таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҷойгир

намудани мавқеъ ва манфиатҳои ҷонибҳои манфиатдор осон мегардад [12].

Шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор дар давоми на кам аз 30 рӯзи тақвимӣ аз лаҳзаи ҷойгиркунии огоҳиномаи нақшаи таҳияи лоиҳа, лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ва таҳлили таъсири танзимкунӣ дар Портали интернетии иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд пешниҳодҳои худро дар робита ба огоҳинома ва лоиҳаи пешниҳодшуда гузоранд.

Гузaronидани машваратҳои оммавӣ ба мақоми таҳиякунанда имкониятҳои зеринро муҳайё месозад:

- ҷамъовариҳои маълумоти зарурӣ;
- оид ба мушкилоти мавҷуда бо ҳамин тарзи танзимкунӣ;
- оид ба роҳҳои дигари интиҳобшудаи танзимкунӣ;
- даромад ва хароҷотҳо оид ба роҳи пешниҳодшудаи танзимкунӣ;
- ибрази ақидаҳои ҷонибҳои манфиатдор ва ба инобат гирифтани онҳо;
- ҷалби мутахассисони соҳа доир ба донишҳои махсус;
- ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҷонибҳои манфиатдор оид ба иштирок дар таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- таъмини дастгирии ҷамъиятӣ оид ба ҷонибдорӣи лоиҳа;
- ҳамоҳангсозӣ ва ҳамкорӣ бо намоёндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Бояд қайд намуд, ки ҳамкорӣ бо ҷомеаи шаҳрвандӣ, аз ҷумла ҷонибҳои манфиатдор аз ҷониби мақомоти давлатӣ дар шаклҳои гуногун ба роҳ монда мешавад. Мақсади асосии ҳамкории мақоми таҳиякунанда аз ҷалби ҷонибҳои манфиатдор дар раванди баррасии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ баланд бардоштани сифати таҳияи санад ва дар асоси ҳамдигарфаҳмӣ ҳалли мушкилоти ҷойдошта дар самти фаъолияти соҳибкорӣ мебошад. Маҳз дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ ва ҳамкории ҷонибҳои манфиатдор бо мақомоти давлатӣ аз моддаи 12 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма гирифта, дарки пурраи мазмуну моҳияти муқаррароти мазкур дар дигар санади меъёрии ҳуқуқии ин самт инъикос ёфтааст [13, с. 9].

Дар баробари ин, дар асоси моддаи 31 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрванд ҳуқуқи мурочиат намуданро дорад. Механизми ҳуқуқии амалишавии ҳуқуқҳои ҷонибҳои манфиатдор бо талаботи моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мурочиатҳои шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ», ки ҳаққи мурочиат

намуданро дар шакли ариза, шикоят, пешниҳод ва таклиф оид ба такмили қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ, беҳгардонии соҳаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва дигар самтҳои фаъолияти давлат ва ҳаёти ҷомеа муқаррар намудааст [15]. Дарки дурусти моҳияти мурочиати ҷонибҳои манфиатдор аз ҳамкории он бо ниҳодҳои давлатӣ дар пайи амалишавии ҳуқуқҳои онҳо далолат медиҳад.

Шакли ҳамкории мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор, ки моҳияти он дар қонунгузорӣ дарҷ ёфтааст, имконияти иштироки ҷонибҳои манфиатдорро дар ҳама намуди экспертиза ҳангоми таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таъмин менамояд. Дар баробари ин, шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ (ҷонибҳои манфиатдор) метавонанд, дар дигар намуди экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз қабili экспертизаҳои зерин иштирок намоёнд:

- 1) экспертизаи зиддикоррупсионӣ;
- 2) экспертизаи умумичамъиятӣ.

Гузaronидани экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ба шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ (аз ҷумла, ҷонибҳои манфиатдор) моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» қафолат медиҳад [16]. Бояд қайд намуд, ки гузаронидани экспертизаи мазкурро қонунгузор то як андоза маҳдуд намуда, танҳо шахсоне, ки ба талаботи зерин ҷавобгӯ мебошанд, экспертизаи мазкурро мегузаронанд:

- 1) доштани маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ;
- 2) собиқаи кории касбӣ на кам аз 5 сол;
- 3) на кам аз 3 нафар дар гурӯҳи коршиносон ё иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ки ба талаботи болозикр ҷавобгӯ бошанд.

Бо дарназардошти асосҳои болозикр, шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ (ҷонибҳои манфиатдор), ки ба талабот ҷавобгӯ нестанд, ҳуқуқи гузаронидани экспертизаи зиддикоррупсиониро надоранд.

Экспертизаи умумичамъиятӣ бошад, дар ҷомеа навъҳои гуногуни экспертизаи умумичамъиятӣ мавҷуд аст, ки яке аз онҳо экспертизаи ҷамъиятии экологӣ мебошад. Экспертизаи мазкур тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи экологӣ» гузаронида шуда, муносибатҳои муҳими ҷамъиятиро оид ба принципҳои тартиби гузаронидани экспертизаи экологӣ муайян намуда, барои пешгирии таъсири манфии фаъолияти ба нақшагирифташавандаи хоҷагидорӣ ва дигар намуди фаъолият ба муҳити зист ва оқибатҳои

иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва дигари ба он алоқаманд ва татбиқи объекти экспертизаи экологӣ равона гардидааст, меомӯзад [17]. Иштироки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ (ҷонибҳои манфиатдор) дар доираи муқаррароти муайяннамудаи қонунгузорӣ иҷозатдодашудаи танҳо ба талабот ҷавобгӯбуда ва дорои дониши кофӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист мебошанд, роҳ дода мешаванд.

Дар асоси гуфтаҳои болозикр, иштироки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ (ҷонибҳои манфиатдор) ҳангоми таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба воситаҳои гуногун бо ҳар шакли муқаррарнамудаи қонунгузорӣ танзим ёфтааст. Дар аввал, он ҳамчун як намуни экспертиза муайян шудааст, лекин дар асл, барои иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҷиҳати ҷалби онҳо дар ин раванд заминаи ҳуқуқӣ фароҳам оварда шудааст.

Новобаста аз он, ки мақомоти ваколатдор ҷиҳати таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ва ҷалби иштироки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ (ҷонибҳои манфиатдор) ҳангоми баррасии он гурӯҳҳои корӣ таъсис додааст, лекин мақсади асосии он танҳо ҳалли мушкилоти мавҷуда бо роҳи осон ва камхароҷотро пешбинӣ намудан имконпазир мебошад. Ин имкониятро танҳо ҳангоми гузаронидани экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор қонунгузор ба тариқи машваратҳои оммавӣ заминаи ҳуқуқӣ фароҳам оварда, минбаъд иштироки онҳо бо мақсади хабардор намудани доираҳои ҷонибҳои манфиатдор доир ба нақшаҳои мақомоти давлатӣ оид ба танзимкунӣ, бо мақсади ҷалби онҳо ба машваратҳо оид ба ташаббусҳои дахлдор вобаста мебошад.

Дар баробари ин, барои ҷалби субъектҳои соҳибкорӣ дар раванди таҳия ва баррасии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ яке аз мақомоте, ки нақши ҳалкунанда оид ба ҳамоҳангсозии байни ҷонибҳои манфиатдор ва давлатро мебозад, Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот мебошанд.

Масъалаҳои баррасишавандаи ҳамкориҳо бо субъектҳои соҳибкорӣ дар доираи шаклҳои гуногун ба роҳ монда шуда, имкони ташкил намудани вохӯриҳо ва дастгириҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар намудҳои гуногуни фаъолияти соҳибкорӣ дар шарикӣ бо давлат амалӣ мегарданд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳоли ҳозир Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шудааст [18]. Мақсад аз таъсис ёфтани он иштирок дар таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иқтисод, ба роҳ мондани робитаҳои иқтисодии хориҷӣ ва оид

ба дигар масъалаҳои марбут ба манфиатҳои субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ пешбинӣ шудааст. Ташкилоти мазкур (Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон) ба ҳимояи ҳуқуқҳои ҷонибҳои манфиатдор ва муттаҳид сохтани ҷонибҳои манфиатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз мусоидат ба рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамгироии он ба низоми хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ, ташаккули зербинои муосири муносибатҳои бозаргонӣ, ба вучуд овардани шароити мусоид барои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, танзими муносиботи ҷонибҳои манфиатдор бо шарикони иҷтимоии онҳо, рушди ҳамҷонибаи соҳибкорӣ, робитаҳои тичоратию иқтисодӣ ва илмию техникии ҷонибҳои манфиатдори Тоҷикистонро бо ҷонибҳои манфиатдори кишварҳои хориҷӣ бармеояд, анҷом медиҳад [19].

Аз таҳлилҳои болозикр бар меояд, ки ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ бо ҷонибҳои манфиатдор дар шаклҳои зерин амалӣ карда мешаванд:

1) муқаррар намудани фикру ақидаҳои ҷонибҳои манфиатдор дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳимояи манфиатҳои онҳо;

2) иштироки бевоситаи ҷонибҳои манфиатдор ҳангоми гузаронидани экспертизаи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

3) ҷалби ҷонибҳои манфиатдор ҷиҳати ба касбомузӣ фаро гирифтани онҳо ва баланд бардоштани маърифати ҷонибҳои манфиатдор;

4) иштироки ҷонибҳои манфиатдор дар чорабиниҳои Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

5) муттаҳид шудани ҷонибҳои манфиатдор бо ташкилотҳои ҷамъиятӣ доир ба ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳо [20].

Дар асоси гуфтаҳои болозикр, ҳамкориҳои давлат бо ҷонибҳои манфиатдор то имрӯз нисбат ба ҷонибҳои манфиатдори муайян ба роҳ монда шуда бошад ҳам, лекин бо ба миён омадани падидаи таҳлили таъсири танзимкунӣ иштироки бевоситаи доираи васеи ҳамкориҳои ҷонибҳои манфиатдорро ҳангоми таҳия ва баррасии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дигаргун сохт.

Маҳз экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ шароит ва имкониятро барои амалӣ намудани манфиатҳои ҷонибҳои манфиатдор дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ фароҳам оварда, ҷонибҳои манфиатдор метавонанд ҳангоми машваратҳои оммавӣ фикру андешаҳои худро дар робита ба он баён намоянд.

Бояд қайд намуд, ки баррасии мулоҳизаҳо ва пешниҳодҳои ҷонибҳои манфиатдор барои таҳиякунандагони лоиҳа ҳатмӣ буда, барои ҷойгир

намудани таклифҳои онҳо дар лоиҳаҳо ё дасткашдан аз он асоси воқеиро бояд пешниҳод намуд.

Таҳиякунанда пешниҳодҳои хаттии иштирокчиёни машваратҳои оммавию қабул мекунад ва ҳангоми иштирок накардани шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор метавонад иловатан шаклҳои дигари муҳокимаи оммавию ташкил намояд. Тамоми таклифҳои, ки дар муҳлати муқарраршуда ба муҳокимаи оммавии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ва таҳлили таъсири танзимкунӣ гузошта шудаанд, бояд баррасӣ карда шаванд.

Барои ба даст овардани маълумоти пурра ва эътимоднок, таҳиякунанда барои иштироки пурраи ҷонибҳои манфиатдор дар раванди машваратҳои оммавӣ ва қабули пешниҳодҳои онҳо тамоми тадбирҳои заруриро меандешад.

Ҳамаи пешниҳодҳои, ки дар давраи гузаронидани машваратҳои оммавӣ гирифта шудаанд, ба замимаи маҷмӯи таклифҳо ва эродҳои ба натиҷаҳои гузаштани огоҳинома оид ба таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ дохил карда мешаванд [21, с. 530].

Аз рӯи натиҷаҳои машваратҳои оммавӣ, таҳиякунанда яке аз қарорҳои асосноки зеринро қабул мекунад:

- дасткашдан аз омода намудани лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ. Дар ин ҳолат, таҳиякунанда маълумотро дар сомонӣ расмӣ ҷойгир мекунад.

- омода намудани таҳияи минбаъдаи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ. Дар ин ҳолат, таҳиякунанда бо назардошти натиҷаҳои машваратҳои оммавӣ лоиҳаи ниҳони санади меъёрии ҳуқуқӣ ва таҳлили таъсири танзимкунӣ омода менамояд [21, с. 45].

Дар сурати ворид намудани тағйироту иловаҳо ба лоиҳаи пешниҳодшуда, таҳиякунанда уҳдадор мешавад, ки нисбати он қисмате, ки тағйироту иловаҳо ворид карда шудааст, тақрибан машварати оммавӣ гузаронад.

Дар баробари ин, аз таҷриба маълум мегардад, ки машваратҳои оммавӣ ҷузъи ҷудонашаванда ва асосии низоми таҳлили таъсири танзимкунӣ ба ҳисоб рафта, ба ҷонибҳои манфиатдор имкон медиҳанд, ки дар раванди қабули қарор нақши фаъол дошта бошанд. Эродҳои пешниҳодҳои дар қараёни машваратҳои оммавӣ гирифташуда метавонанд дар таҳияи қарорҳои самараноки танзимкунанда, ки ба ҳадди аксар расонидани ғоидаҳо, кам кардани хароҷот ва пешгирии оқибатҳои номатлуби ғайриҷашмдошт нигаронида шудаанд, аҳамияти калон дорад. Аз ин рӯ, машваратҳои оммавӣ кафили муҳими пешгирӣ аз қабули қарорҳои беасос ва қоидаҳои бесамар мебошад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки нисбат ба лоиҳаҳои, ки дар Портали интернетӣ барои гузаронидани машваратҳои оммавӣ ҷойгир карда мешаванд, дар раванди машваратҳои оммавӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор иштирок наменамоянд. Ҳол он ки тибқи иттилооти Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон то моҳи майи соли 2021 дар Портали интернетӣ зиёда аз 150 шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва субъектҳои соҳибкорӣ дар раванди машваратҳои оммавӣ ба қайд гирифта шудаанд [23]. Иштирок накардани шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва субъектҳои соҳибкорӣ аз як тараф, бемаъсулияти ва камтар боҳабар будан аз донишҳои ҳуқуқиро дарак диҳад, аз тарафи дигар, ба сатҳи сифати таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳалли мушкилоти мавҷудбуда, бо дарназардошти фикру ақидаҳои ҷонибҳои манфиатдор, мушкилоти амалишавии принсипи ошкоро ва шаффоф будани гузаронидани машваратҳои оммавию ба миён меорад.

Дар баробари гуфтаҳои болозикр, таҷрибаи фаъолият дар мақоми ваколатдор нишон медиҳад, ки дар сурати дар раванди машваратҳои оммавӣ иштирок накардани шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор, мақоми ваколатдор дар дигар шакл гузаронидани машваратҳои оммавию тавсия медиҳад. Барои мисол, Бонки миллии Тоҷикистон оид ба баррасии таҳияи лоиҳаи Дастурамал "Дар бораи тартиби истифода ва гардиши асъори хориҷӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон" мизи мудавварро бо ҷалби доираи васеи ташкилотҳои қарзии кишвар ташкил кард. Дар натиҷа иштирокчиён фикри худро баён карданд, аз ҷумла пешниҳодҳои барои беҳтар кардани мавқеи ҷонибҳои манфиатдор, ки ҳадафи таҳлили таъсири танзимӣ мебошад, мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Ҳангоми пешниҳоди ҳулоса мушоҳида гардид, ки андешаҳои ҷонибҳои манфиатдор дар лоиҳаи Дастурамали Бонки миллии Тоҷикистон ҷойгир карда шудаанд.

Лозим ба таъкид аст, ки яке аз вазифаҳои мақоми ваколатдор оид ба таҳияи лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ (Консепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон) бо мақсади хабардор намудани ҷонибҳои манфиатдор доир ба хароҷоти эҳтимолӣ ва хавфҳои таъсиррасон бо ташаббусҳои нав дар соҳаи танзимкунӣ алоқаманд мебошад. Лекин, таҳиякунанда инро нодида гирифта, дар дигар шакл гузаронидани машваратҳои оммавию зарур намешуморад.

Дар баробари ин, таҷриба нишон медиҳад, ки баъди гузаронидани машваратҳои оммавӣ таҳиякунандагон танҳо бо ҷойгир намудани нақша ва лоиҳаҳо дар Портали интернетӣ қаноатманд

шуда, лоиҳаро бо машварати оммавӣ ҷамъбаст менамоянд ва барои гирифтани ҳулосаи таҳлили таъсири танзимкунӣ ба мақоми ваколатдор пешниҳод менамоянд. Маҳз дар шакли болозикр гузаронидани машваратҳои оммавӣ амалишавии принципи ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ рӯяи нагардида, баръакс танҳо фикру ақидаҳо ва манфиатҳои таҳиякунанда ҳангоми пешниҳоди лоиҳа ба инобат гирифта мешаванд.

Дар баробари таъкидҳои болозикр, амалия нишон медиҳад, ки иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор дар машваратҳои оммавӣ омилҳои муҳими дарки дурусти ҳалли мушкилот ва баланд бардоштани сифати қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Амалӣ намудани машваратҳои оммавӣ бо иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор метавонад ба ҳадафҳои асосии таҳлили таъсири танзимкунӣ оварда расонад. Мувофиқи таҳлилҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор дар машваратҳои оммавӣ ба баланд бардоштани сатҳи боварии қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар шакли муқарраршуда ва кам кардани хароҷотҳои амалӣ оварда мерасонад [24].

Дар умум, бо назардошти гуфтаҳои дар боло зикршуда, қайд карданӣ, ки сатҳи таъсиррасонии машваратҳои оммавӣ дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нақши калидиро иҷро менамояд. Зеро, маҳз дар амалия матраҳ гардидани машварати оммавӣ аз як ҷониб имкони иброи бевоситаи андешаҳои ҷонибҳои манфиатдор дар раванди таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳифзи манфиатҳои онҳоро ба миён оварда, аз тарафи дигар, мумкин аст, ки лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ муқаммал гардида, бо дарназардошти тақлифҳои ҷонибҳои манфиатдор тақмил дода мешавад. Ҳарчанд мақоми таҳиякунанда, уҳдадории масъулияти ҷойгир намудани андешаҳои ҷонибҳои манфиатдорро ҳангоми таҳияи лоиҳа ба зимма надорад, лекин ҳадафи асосии амалӣ намудани экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти манфиатҳои субъектҳои соҳибкорӣ мебошад.

Дигар масъалаи асосие, ки ҳангоми гузаронидани машваратҳои оммавӣ муҳим арзёбӣ мегардад, иштироки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор дар раванди мазкур мебошад. Мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои бақайдгирӣ дар Портали интернетӣ бояд дар шакли хаттӣ дархости пуркардашударо ба Вазорати адлияи Ҷумҳурии

Тоҷикистон пешниҳод намоянд. Вазорати адлия дархости мазкурро баррасӣ намуда, ба муроҷиаткунанда дар муддати 3 шабонарӯз номи истифодабаранда ва рамз ба суроғи электронии шахси дархосткунанда мефиристад. Бояд ёдовар шуд, ки баъди дастрас кардани номи истифодабаранда ва рамз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор ҳуқуқи ширкат варзиданро дар машваратҳои оммавӣ, раванди баррасии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пайдо менамоянд.

Бояд қайд намуд, ки то муддати бақайдгирӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор ҳамчун мушоҳидакунанда метавонанд дар раванди мазкур иштирок намуда, танҳо аз маълумоти ҷойгиршуда истифода намоянд. Иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар ин раванди то бақайдгирӣ дар машваратҳои оммавӣ Портали интернетӣ кафолат дода намешавад. Ҳарчанд роҳҳои дигари иштироки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро дар боло мавриди баррасӣ қарор додем. Лекин ҳуқуқи пешниҳоди андешаҳо дар ин равандро шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва доираи ҷонибҳои манфиатдор пас аз бақайдгирӣ пайдо менамоянд. Тартиби бақайдгирӣ дар раванди мазкур то як андоза метавонад ҳуқуқи манфиат ва имкониятҳои иштироки васеи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, аз ҷумла онҳое, ки суроғи ҳуқуқӣ ва маҳалли зисташон дар минтақаҳои дурдасти ҷумҳурӣ ва хориҷи кишвар мебошанд, маҳдуд созад.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод мегардад, ки бо мақсади аз байн бурдани монеаҳои маъмурӣ, расмиёти иштироки ҷонибҳои манфиатдор дар раванди машваратҳои оммавӣ, аз ҷумла ҳангоми таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи соҳибкорӣ бақайдгирии иштирокчиён тариқи электронӣ дар Портали интернетӣ роҳандозӣ карда шавад. Ба Тартиби пешбурди Портали интернетии иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2018, №617 тасдиқ шудааст, дар ин бора тағйири иловаҳои дахлдор ворид карда шаванд [25].

Ин тадбирҳо метавонанд иштироки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро дар раванди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ таъмин намоянд.

Ҳамин тавр, ҷорӣ намудани падидаи таҳлили таъсири танзимкуниро ҳамчун як марҳилаи умедбахши фаъолияти шаффоф ва ошкоро, ки аз огоҳӣ ёфтани шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷонибҳои манфиатдор ҷиҳати баланд бардоштани сифати танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ равона шудааст, арзёбӣ намудан мувофиқи мақсад мебошад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Концепсияи сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06.02.2018 сол, №1005 тасдиқ гардидааст // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 28.05.2021).
2. Барномаи таълим ва тарбияи ҳукукии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 ноябри соли 2019, №599 тасдиқ гардидааст // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 28.05.2021).
3. Беляева А.Н, Маршаков В.А. Обзор международного опыта применения оценивания для анализа качества и эффективности регулирующих актов. Манбаи дастрасӣ URL: http://www.politanaliz.ru/articles_520.html (санаи муроҷиат 7.06.2021 сол).
4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Тартиби пешбурди Портали интернетии иттилооти ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 29 декабри соли 2018, №617 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 28.05.2021).
5. Ларина Н.В. Общественные обсуждения: истоки и предпосылки развития в российском демократическом обществе // Конституционное и муниципальное право. 2015 г. № 1. С. 34.
6. Редакционная коллегия: В.И. Бельский (главный редактор), А.Г. Боброва, О.С. Булко, Т.С. Вертинская, В.К. Ладутько, А.И. Лученок, С.И. Михневич, Д.В. Муха, Д.В. Примшиц, Л.Г. Тригубович. Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы: сборник научных статей. В 2 т. Т. 2 / Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики НАН Беларуси; ред.кол.: В.И. Бельский [и др.]. – Минск: Право и экономика, 2019. – 438 с.
7. Крючкова П.В., Шаститко А.Е. Бюллетень БЭА № 70, с. 6.
8. Правовые акты: оценка последствий: Научно-практическое пособие / Отв. ред. Ю.А. Тихомиров. М.: ИД «Юриспруденция», 2010. – 224 с.
9. Саидзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в РТ. - Душанбе: Имиериал-Групп, 2016. - С. 116.
10. Концепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкунӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 28.05.2021).
11. Одинова Е.Ю. Научная статья «Правовое регулирование оценки регуляторного воздействия и оценки фактического воздействия нормативных правовых актов» // Манбаи дастрасӣ: URL: <https://elibrary.ru> (санаи муроҷиат 5.06.2021).
12. Манбаи дастрасӣ сомонӣ <https://www.oecd.org/> ОЭСР, Детерминанты качества анализа регулирующего воздействия (санаи муроҷиат 8 июни соли 2021).
13. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: «Нашриёти Ганҷ» 2016.-С.9.
14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибдорӣ аз 26 июли соли 2014, №1107 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 2.06.2021).
15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муроҷиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ» аз 23 июли соли 2016, №1339 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 2.06.2021).
16. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 28 декабри соли 2012, №925 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 2.06.2021).
17. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи экологӣ» аз 16 апрели соли 2012, №818 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 2.06.2021).
18. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъалаҳои Палатаи савдою саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 4 феввали соли 1999, №22 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукукии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 3.06.2021).

19. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 майи соли 1998, №603 // Махзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 3.06.2021).

20. Манбаи дастрасӣ сомонаи Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон (санаи мурочиат 2.06.2021) <http://tpp.tj/tj/>.

21. Холиқзода А.Ғ., Ҳочиев М. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2017. – 530 с.

22. Саидзода И.Ҳ., Мирзоева Н. Таъбири падидаи таҳлили таъсири танзимкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Қонунгузорӣ. – 2018. – №2(30) апрел-июн. – С. 45.

23. Манбаи дастрасӣ сомонаи <http://www.portali-huquqi.tj/publicria/ibtido.php> (санаи мурочиат 7 июни соли 2021).

24. Манбаи дастрасӣ сомонаи <https://www.oecd.org/> ОЭСР, Показатели систем правового регулирования, Комитет по регуляторной политике, Отчет 2009 г. (санаи мурочиат 7 июни соли 2021).

25. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Тартиби пешбурди Портали интернетии иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 29 декабри соли 2018, №617 // Махзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 28.05.2021).

Аннотатсия

Машваратҳои оммавӣ нисбати лоиҳаҳое, ки ба ғайри таъсири имконпазир мерасонанд

Дар мақола масъалаи яке аз қисмҳои асосии таҳлили таъсири танзимкунии раванди машварати оммавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф ҷалб намудани шахсони воқеиву ҳуқуқӣ, мақомоти давлатӣ ва тарафҳои манфиатдорро ҳамчун омили баланд бардоштани сифати санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва хифзи манфиатҳои соҳибкорон арзёбӣ намудааст.

Аннотация

Публичные обсуждения по проектам, которые имеют непосредственное воздействие на предпринимательскую деятельность

В статье рассматривается одна из ключевых частей анализа регуляторного воздействия – процесс публичных обсуждений. Автор рассматривает участие физических и юридических лиц, государственных органов и заинтересованных сторон, как фактор повышения качества нормативно-правового регулирования и защиты интересов предпринимателей.

Annotation

Public consultations on projects that have a potential impact on business

The article discusses one of the key parts of the regulatory impact analysis – public consultation process. The author considers the participation of individuals and legal entities, government agencies and stakeholders as a factor in improving the quality of legal regulation and protecting the interests of entrepreneurs.

УДК: 347.1

Азимова Зебучон Муродалиевна,

ассистент кафедры назария ва таърихи давлати
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: azimova@zebojon.ru

Тел.: (+992) 887-76-02-02.

МЕЪЁРҲОИ КОРПОРАТИВӢ ДАР МЕХАНИЗМИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ МУНОСИБАТҲОИ ЧАМЪИЯТӢ

Калидвожаҳо: меъёри ҳуқуқ; меъёрҳои корпоративӣ; танзими ҳуқуқӣ; механизми танзими ҳуқуқӣ; муносибатҳои ҷамъиятӣ; адабиётҳои илмӣ.

Ключевые слова: норм права; корпоративное нормы; правовое регулирование; механизм правового регулирования; общественные отношения; научная литература.

Keywords: rules of law; corporate norms; legal regulation; mechanism of legal regulation; public relations; scientific literature.

Меъёрҳои ҳуқуқ ва намудҳои он яке аз масъалаҳои муҳим ва марказии илму амалияи ҳуқуқшиносӣ мебошад. Бинобар ҳамин, меъёрҳои ҳуқуқ намудҳои зиёд ва гуногун ба монанди, меъёрҳои ахлоқӣ, ҳуқуқӣ, сиёсӣ, корпоративӣ, динӣ, инчунин одатҳо, анъанаҳо, одатҳои қорӣ, талаботҳои этикӣ ва ғайраҳо ро дорад.

Меъёрҳо ин стандартҳои расмӣ, намунаҳо ва намунаи рафтори иштирокчиёни муносибатҳои иҷтимоӣ мебошанд, ки бидуни онҳо ҳеҷ муносибатҳои ҷамъиятӣ ва ғайриҷамъиятӣ маънои давлатиро танзим намудан ғайриимкон аст. Масъалаи танзими ҳуқуқӣ дар тӯли даҳсолаҳо мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқон қарор доштанд. Дар баробари ин, на ҳама паҳлӯҳои ин падидаҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ дар адабиёти ҳуқуқӣ мавриди баррасии ҳамачониба қарор гирифтанд. Танзими меъёри муносибатҳои ҷамъиятӣ дар замони муосир тавассути меъёрҳои иҷтимоӣ, ки метавонанд ба гурӯҳҳои алоҳида муттаҳид карда шаванд, амалӣ карда мешаванд. Аз ин рӯ, онҳо ба меъёрҳои ахлоқӣ, динӣ, корпоративӣ, ҳуқуқӣ, меъёрҳои, ки мазмуни урфу одатҳоро ташкил медиҳанд, гурӯҳбандӣ карда мешаванд.

Дар низоми танзимномаи иҷтимоӣ нақши муҳимро конун иҷро мекунад. Таъсир ба муносибатҳои иҷтимоӣ, ки тавассути меъёрҳои ҳуқуқӣ ва дигар воситаҳои ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад, дар назарияи умумии ҳуқуқ бо истилоҳи “танзими ҳуқуқӣ” ифода гардидааст [1, с. 128].

Ҳуди мафҳуми меъёр (аз лот. norma – асосҳои роҳбарикунанда, қоида, намуна) бо табиати иҷтимоӣ ҳаёти инсон пайванди ноғусастанӣ дорад. Меъёрият дар ғайриҷамъиятӣ одамон ба таври табиӣ пайваст гардида, ҳамчун шакли робитаҳои объективии зарурӣ, воситаҳои робита ва танзими ғайриҷамъиятӣ барои онҳо хидмат мекунад. Доираи татбиқи мафҳуми “меъёр” васеъ буда,

мафҳуми мазкур аз рӯи моҳияти худ мафҳуми умумии илмӣ мебошад.

Барои дуруст дарк кардани меъёрҳои корпоративӣ мо бояд ба ҳуди истилоҳи меъёр ва меъёри ҳуқуқӣ таваҷҷуҳ намоем. Ҳамин тавр, меъёри ҳуқуқ – муқаррароти меъёрии умумихатмӣ ва расмӣ мебошад, ки аз ҷониби субъектони ҳуқуқэҷодкунӣ муқаррар гашта, муносибатҳои ҷамъиятиро бо дарназардошти адолат ва озодӣ танзим менамояд.

Меъёри ҳуқуқӣ хусусиятҳо ва аломатҳои зерин дорад: а) меъёри ҳуқуқ андозаи озодии ирода ва амали инсон мебошад; б) меъёри ҳуқуқ бо дарназардошти адолат қабул шуда, адолати иҷтимоиро дар ғайриҷамъиятӣ одамон, давлат, мақомотҳои давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, коллективҳо таъмин мекунад; в) меъёри ҳуқуқ як намунаи муқаррароти меъёрии ҳуқуқ мебошад; г) меъёри ҳуқуқ андоза, ҳад, навъ, намунаи амали инсон мебошад. д) меъёри ҳуқуқ муқаррароти меъёрии умумихатмӣ мебошад; е) меъёри ҳуқуқӣ ифодаи расмӣ доранд [2, с. 391-392].

Меъёрҳои корпоративӣ дар санадҳои меъёрии локалӣ ҷой гардида, табиати ҳуқуқӣ доранд ва аз ҷониби субъектони босалоҳият қабул мешаванд. Меъёрҳои корпоративӣ хусусиятҳои ба худ хосро доранд:

1) меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби давлат қабул карда мешаванд, имконияти коллективи корпоратсияро барои мустақилона танзим намудани рафтори онҳо, пешбинӣ мекунад;

2) дар меъёрҳои ҳуқуқ, самтҳои танзими корпоративӣ бо нишон додани ҳадафҳо ва вазифаҳои рушди иҷтимоӣ ва давлатӣ, ин ё он санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мушаххас ё таъин кардани ин ё он намунаи ғайриҷамъиятӣ, муайян карда мешаванд;

3) дар меъёрҳои ҳуқуқӣ ҳудуди танзими корпоративӣ муайян карда мешавад (масалан, имтиёзҳои иловагӣ барои кормандон метавонанд аз ҷониби корхонаҳо танҳо аз ҳисоби воситаҳои худ муқаррар карда шаванд);

4) аз меъёрҳои корпоративӣ, ба монанди меъёрҳои ҳуқуқӣ аз ҷониби давлат қабулшаванда, мутобиқатӣ бо табиати ҳуқуқ чун меъёри адолат ва озодӣ, принципҳои ҳуқуқ (умумӣ, соҳавӣ, байнисоҳавӣ) талаб карда мешавад;

5) дар аксари ҳолатҳои меъёрҳои ҳуқуқӣ расмиёти қабул шудани меъёрҳои корпоративиро муайян мекунанд;

6) меъёрҳои корпоративӣ аз рӯи мазмуни худ набояд бо меъёрҳои умумии давлатӣ муҳолифат намоёнд;

7) гарчанде ба восита бошанд ҳам, меъёрҳои корпоративӣ, маҷбуркунии давлатиро таъмин мекунанд [3, с. 298].

Мафҳуми паҳнгардида дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳуме мебошад, ки тибқи он танзими ҳуқуқӣ ҳамчун раванди мақсаднок, меъёрӣ ва ташкилии муносибатҳои иҷтимоӣ бо ёрии низоми ҷудонашавандаи воситаҳои ҳуқуқӣ (меъёрҳои ҳуқуқӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, манъкуниҳои инфиродӣ ва ғ.) мебошад. Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ фаҳмиши гуногуни мафҳуми “танзими ҳуқуқӣ” пешниҳод гардидааст. Масалан, ба ақидаи С.Н. Братус танзими ҳуқуқӣ ин аз ҷониби меъёрҳои ҳуқуқӣ муқаррар намудани ҳудуди рафтори одамон мебошад [4, с. 71].

Ба андешаи В.М. Горшенев танзими ҳуқуқӣ ҳамчун воситаи махсуси таъсиррасонии давлатӣ ба муносибатҳои иҷтимоӣ мебошад, ки ҳадафи асосии он ташкили тобеи иродаи иштирокчиёни (субъектҳои) муносибатҳои ҷамъиятӣ ба иродаи давлат аст [5, с. 31-32]. Дар асоси таҳлили мафҳумҳои дар болозикршуда, чунин мафҳуми танзими ҳуқуқиро пешниҳод намудан мумкин аст. Танзими ҳуқуқӣ – намуди танзими иҷтимоист, ки дар шакли таъсиррасонии ҳуқуқӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ сурат мегирад.

Танзими ҳуқуқӣ хусусиятҳои зерин дорад:

1. Танзими ҳуқуқӣ – функсияи муҳими ҳуқуқ буда, бо мақсади таъмини муташаккилӣ, интизом, тартибот, пойдории муносибатҳои ҷамъиятӣ, ҳифз ва инкишофи онҳо амалӣ мешавад.

2. Танзими ҳуқуқӣ дар шаклҳои танзими меъёрӣ ва арзишӣ ба сомон мерасад.

3. Танзими ҳуқуқӣ хусусияти иттилоотӣ дорад. Танзими иттилоотӣ ҷузъии танзими ҳуқуқӣ мебошад.

4. Танзими ҳуқуқӣ функцияҳои зеринро иҷро мекунанд: а) мустаҳкам намудани муносибатҳои ҷамъиятии танзимгашта, таъмини инкишофи

минбаъдаи онҳо; б) таъмини меъёрии ҳаёти ҷомеа, ки тавассути онҳо муташаккиливу низоми устувор дар ҳаёти ҷомеа таъмин мегарданд; в) таъмини озодӣ, мустақилият, ғаълонокӣ ва ташаббускории инсон; г) ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятии танзимгашта.

5. Танзими ҳуқуқӣ яке аз самтҳои таъсиррасонии ҳуқуқӣ мебошад.

6. Танзими ҳуқуқӣ як навъи танзими иҷтимоӣ мебошад.

7. Танзими ҳуқуқӣ таъсиррасони ҳуқуқии мақсаднок, самаранок, меъёри муташаккил мебошад [2, с. 536].

Дар адабиёти ҳуқуқӣ равиши равонӣ (психологӣ) баҳснок мебошад. С.С. Алексеев чунин мешуморад, ки раванди психологӣ механизми танзими ҳуқуқӣ хусусиятҳои “ташақкул ва амали анғезаҳои рафтори одамон - иштирокчиёни муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар натиҷаи танзими ҳуқуқӣ ба амал омадаанд” ифода мекунанд [6, с. 272].

Ба ақидаи А.Д. Кореский, таълимоти мустақил оид ба раванди психологӣ механизми танзими ҳуқуқӣ вучуд надорад. Мафҳуми “механизм”-ро дар соҳаи падидаҳои ҳуқуқӣ истифода бурдан ва дар таъсиррасонии ҳуқуқӣ дар маҷмӯъ татбиқ намудан мумкин аст. Дар робита ба ин, бояд ба як гурӯҳ масъалаҳо дар бораи механизми иҷтимоии амали ҳуқуқ тавачҷуҳ зоҳир намудан зарур аст. В.П. Казимирчук ба чунин гурӯҳи масъалаҳо инҳоро дохил намудааст: ба маълумоти умум расонидани меъёрҳо ва қоидаҳои ҳуқуқӣ; роҳбарии рафтори субъектҳо тавассути гузоштани ҳадафи барои ҷомеа муфид дар санадҳои ҳуқуқӣ; ташаккули намунаҳои рафтори барои ҷомеа муфид аз ҷониби ҳуқуқ; назорати иҷтимоӣ – ҳуқуқӣ [7, с. 37-44].

А.В. Малко чунин мешуморад, ки механизми танзими ҳуқуқӣ - низоми воситаҳои ҳуқуқие мебошад бо мақсади рафъи монеаҳои дар роҳи қонун кардани манфиатҳои субъектҳои ҳуқуқ мавҷудбуда муттаҳид карда мешаванд. Муҳаққиқ ба хусусиятҳои механизми танзими ҳуқуқӣ онҳоро дохил намудаанд: мақсади механизми танзими ҳуқуқӣ; самаранокӣ механизми танзими ҳуқуқӣ; воситаҳои расидан ба ҳадафи механизми танзими ҳуқуқӣ [8, с. 57].

Аҳамияти ҳуқуқии меъёрҳои корпоративӣ пеш аз ҳама дар он аст, ки онҳо қобилияти ҳуқуқдорӣ корпоратсияро муайян мекунанд. Дар сурати вайрон кардани онҳо имконияти мурочиат намудан ба мақомоти ваколатдори ҳифзи ҳуқуқ мавҷуд аст. Ҳамин тариқ, дар сурати вайрон кардани муқаррароти ҳуҷҷатҳои таъсисии ҷамъиятҳои саҳомӣ, масалан, дар бораи тартиби

таксими фоида шахси манфиатдор метавонад нисбат ба қарори қабулшуда ба суд шикоят кунад. Дигар масъалаи муҳим нақши меъёрҳои корпоративӣ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки ба андешаи мо яке аз мушкилоти назарияи умумии ҳуқуқ ба шумор меравад. Ин пеш аз ҳама аз он вобаста аст, ки «тафсири дурусти моҳияти меёр ба рафтори амалии шумораи зиёди ташкилотҳо, шахсони мансабдор ва шахрвандон дахл дорад», имкон медиҳад, ки як низоми ҷудонашаванда ва ба таври динамикӣ рушдбанди танзимнамоии иҷтимоӣ ташкил карда шуда, ҳамчун воситаи идоракунии ҷамъиятӣ – давлатӣ, амалӣ шудани ҳуқуқҳои инсон ва ташкили робитаҳои иҷтимоӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ баромад мекунад [9, с. 23].

Дар баробари ин, муҳаққиқоне, ки масъалаи мазкурро таҳлил намудаанд то ҳол дар бораи табиати меъёрҳои корпоративӣ, чун муайян кардани мафҳуми ин истилоҳ ба ҳулосаи ягона наомадаанд. Тадқиқоти илмӣ дар ин самт асосан дар соҳаҳои ҳуқуқ (ҳуқуқӣ – гражданин ва меҳнатӣ), бидуни таҳлили ҷиддии сохтори назариявии меёри корпоративӣ гузаронида шудааст.

Зери мафҳуми танзими корпоративӣ ин таъсиррасонии меёрӣ – ташкилӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ фаида мешавад, ки дар дохили ташкилотҳои корпоративӣ пайдо гардида, бо истифода аз низоми воситаҳои ҳуқуқии корпоративӣ амалӣ карда мешаванд. Меъёрҳои корпоративӣ яке аз аломатҳои танзими корпоративӣ мебошад. Ба ғайр аз меъёрҳои корпоративӣ, ба зумраи чунин воситаҳо инчунин меъёрҳои ҳуқуқие дохил мешаванд, ки фаъолияти шахсони ҳуқуқиро ба танзим медиҳанд. Меъёрҳои корпоративӣ қоидаҳои рафторе мебошанд, ки дар корпоратсия (корхона, муассиса, ташкилот) барои танзими муносибатҳои байни одамон муқаррар шудаанд ва барои ноил шудан ба ҳадафҳои фаъолияти он равона карда шуда, дар оинномаҳо, қоидаҳо, қарорҳои он ифода ёфтаанд.

Меъёрҳои корпоративӣ бояд танҳо он муносибатҳоеро танзим кунанд, ки ба ҳаёти коллективҳои меҳнатӣ таъсир мерасонанд (истифодаи маблағ, фароҳам овардани шароити меҳнат, ҳавасмандгардонии кормандон, тартиби татбиқи чораҳои ҷавобгарӣ ва ғ.), яъне, он хусусияти меҳнатӣ ва ташкилӣ – идоракунии дорад. Меъёрҳои корпоративӣ танҳо он қоидаҳои рафторро дар бар мегиранд, ки иҷрои онҳо аз тарафи ҳамаи шахсони муайяннамудаи ташкилот ҳатмӣ мебошад. Ҳамзамон, аксари вақт дар адабиёти илмӣ дигар танзимкунадагони фаъолияти корпоративӣ, ба монанди анъанаҳои корпоративӣ, беасос таҳлил карда мешаванд. Аз ин рӯ, ба

меъёрҳои корпоративӣ қоидаҳои дорои хусусияти гуногуни ғайримиёрий дохил мешавад. Ба андешаи мо, ба меъёрҳои корпоративӣ, масалан, урфу одатҳои корпоративӣ дохил карда мешаванд, зеро хусусияти онҳо дар иҷрои ихтиёрии онҳо таҷассум меёбанд. Дар як вақт онҳо дар шакли нишондоди рафтори дуруст дар меъёрҳо мустаҳкам карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, сарҳади байни меъёрҳои корпоративӣ ва дигар меъёрҳои иҷтимоӣ, инчунин бо татбиқи субъективии онҳо муайян карда мешавад: новобаста аз он ки ба кадом категорияи шахсон меъёрҳои ҳуқуқӣ, динӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ таъсир мерасонанд, онҳо дорои аломатҳои меёрӣ-шахсиро, ки меъёрҳои корпоративӣ доранд, дарбар намегиранд. Воқеан дар фарқи аз меъёрҳои корпоративӣ, меъёрҳои сиёсӣ ба муносибатҳои байни табақаҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ки бо амалисозии ҳокимияти давлатӣ ва муносибатҳои байнидавлатӣ алоқаманданд, татбиқ карда мешаванд ва аз рӯи шахс фардӣ карда намешаванд.

Дар қараёни истехсол ва тақсими неъматҳои моддӣ, ки бо меъёрҳои иқтисодӣ ба танзим дароварда мешаванд, теъдоди номаҳдуди шарикон ширкат меварзанд. Меъёрҳои ахлоқӣ ва қонуниятҳои динӣ зимни таҳкими арзишҳои умумиинсонӣ дар ҷомеа гурӯҳҳои инфироди аз он ҷудо наметунанд ва аз ҷиҳати моҳияти худ умумиинсонӣ (универсалӣ) мебошанд. Дар ин робита, хусусияти танзимнамоии корпоративӣ дар танзими фаъолияти гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ иборат аст. Сифати муҳими меъёрҳои корпоративӣ ин расман аз ҷониби мақоми ваколатдори ташкилот эҷод намудани (таъсиси) онҳо мебошад.

Умумияти меъёрҳои корпоративӣ ва меъёрҳои ҳуқуқиро чунин шарҳ додан мумкин аст:

- ҳолатҳои маъмулӣ ё навъи муносибатҳои муайяно танзим мекунад, на ҳолатҳои алоҳида ва ё муносибатҳои мушаххаси ҷамъиятро;

- тақроран истифода мешаванд, яъне барои истифодаи сершумор пешбинӣ шудааст;

- хусусияти умумии шахсӣ надоранд, яъне якбора ба шахсоне татбиқ мешавад, ки номбар нагардидаанд;

- бо санадҳои ҳатти, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдор (мақомоти давлатӣ, шӯроҳо, конфронсҳо, маҷлисҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ғайра) ба таври расмӣ муқарраршуда қабул карда мешаванд.

Меъёрҳои корпоративӣ аз механизми ҳуқуқӣ ва маҷбурнамоӣ то андозае фарқ доранд. Аввалан, муқаррар кардани маҷбуркунии корпоративӣ бо меъёрҳои танзими дохилӣ ва ҳокимияти маъмурии мақоми идоракунии ташкилот ва дуҷум, амалӣ намудани маҷбуркунии корпоративӣ тавассути

мақоми идоракунии такилот, таъмин карда корпоративӣ муқаррар ва ҳимоя карда шуда, мешавад. нисбати доираи муайяни ашхос татбиқ карда

Дар асоси гуфтаҳои боло ба хулоса омадан мешаванд, ки бо чораҳои таъсиррасонии мумкин аст, ки меъёрҳои корпоративӣ қоидаҳои корпоративӣ таъмин шуда, ба амалигардонии рафторе мебошанд, ки аз ҷониби ташкилоти манфиатҳои ташкилот рағбона карда шудаанд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Сенников И.Е. Правовое регулирование и реализация права: проблемы взаимодействия. 5'2011 Пробелы в российском законодательстве. С. 128.
2. Сотировидиев. Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Душанбе “Империял-Групп” 2014 С. 391-392
3. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. — Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — С. 296.
4. Братусь С.Н. Имущественные и организационные отношения и их правовое регулирование в СССР // Вопросы общей теории советского права. - М.: Госюриздат, 1960. - С. 71.
5. Горшенев В.М. Участие общественных организаций в правовом регулировании. - М.: Госюриздат, 1963. - С. 31-32/
6. Алексеев С.С. Общая теория права. М., 2008. 2. С.272.
7. Казимирчук В.П. Социальный механизм действия 4. права // Советское государство и право. 1970. №10. С. 37-44.
8. Малько А.В. Механизм правового регулирования // 11. Правоведение. 1996. №3. С.57.
9. Пугинский Б.И. “О норме права”. Вестник Московского университета. Серия 11. Право, 1999. №5. С.23.

Аннотатсия

Меъёрҳои корпоративӣ дар механизми танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ

Дар мақолаи мазкур танзими ҳуқуқи меъёрҳои корпоративӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Ҳамзамон меъёрҳои корпоративӣ дар механизми танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ бо истифода аз адабиётҳои ҳуқуқӣ таҳлил карда шудааст. Пайдоиши меъёрҳои корпоративӣ дар низоми меъёрҳои иҷтимоӣ ва механизми амалинамоеи онҳо имрӯз масъалаи муҳим маҳсуб меёбад. Муаллиф бо истифода аз адабиётҳои илмӣ таҳқиқоти мазкурро хуб анҷом додааст.

Аннотация

Корпоративные нормы в механизме правового регулирования общественных отношений

В статье анализируется правовое регулирование корпоративных норм. При этом корпоративные нормы в механизме правового регулирования общественных отношений анализируются с использованием юридической литературы. Возникновение корпоративных норм в системе социальных норм и механизма их реализации сегодня является актуальной проблемой. Автор хорошо поработал над этим исследованием, используя научную литературу.

Annotation

Corporate norms in the mechanism of legal regulation of public relations

The article analyzes the legal regulation of corporate norms. At the same time, corporate norms in the mechanism of legal regulation of public relations are analyzed using legal literature. The emergence of corporate norms in the system of social norms and the mechanism for their implementation is an urgent problem today. The author did a good job on this research using the scientific literature.

12.00.02 – ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ, МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ;
ҲУҚУҚИ МУНИЦИПАЛӢ (НИЗОМИ НАМОЯНДАГӢ)
12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (ПРЕДСТАВИТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА)

УДК: 342.742.3

Шарифзода Фарангис Шариф,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ,
мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи Маркази миллии
қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон.

E-mail: Farangis.sharif@bk.ru

Тел.: (+992) 903-03-04-40.

**НАВГОНИҲО ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ УҲДАДОРИИ ҲАРБӢ ВА ХИЗМАТИ ҲАРБӢ:
(ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ - ҲУҚУҚӢ)**

Калидвожаҳо: хизмати ҳарбӣ; билети ҳарбӣ; намудҳои хизмати ҳарбӣ; кафолат ва ҷубронпулиҳо.

Ключевые слова: военная служба; военный билет; виды военной службы; гарантии и компенсации

Keywords: military service; military ticket; types of military service; guarantees and compensation.

Мутобиқи моддаи 43 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва иқтисодии муҳофизатии он вазифаи муқаддаси шаҳрванд аст. Тартиби хизмати ҳарбиро Қонун муайян менамояд [1].

Дар асоси ин меъёри конститутсионӣ 29 ноябри соли 2000, №30 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадориҳои умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” [2] ва баъдан дар таҳрири нав Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадориҳои ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 29 январи соли 2021, №1753 (минбаъд – Қонун) қабул карда шуд [3].

Дар ҳамин замина, наwgониҳои Қонун ва хусусиятҳои фарқкунандаи он, аз Қонуни қаблан амалкунанда мавриди таҳлили муқоисавӣ ҳуқуқӣ қарор дода мешавад.

1. Дар моддаи 1 Қонун бо дарназардошти талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” мафҳумҳои асосие, ки дар Қонун истифода мешаванд, шарҳ дода шудаанд. Аз ҷумла, мафҳумҳои уҳдадориҳои ҳарбӣ, хизмати ҳарбӣ, хизмати ҳарбии хатмӣ муҳлатнок, хизмати ҳарбии ихтиёрӣ, хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ ва ғайра.

2. Қонун принсипҳои уҳдадориҳои ҳарбӣ ва хизмати ҳарбиро муқаррар менамояд, ки тибқи он хизмати ҳарбӣ асос меёбад ба принсипҳои қонуният, эҳтироми ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, садоқат ба Ватан ва халқи Тоҷикистон, садоқат ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - Сарфармондеҳи Олии Қувваҳои Мусаллаҳи

Ҷумҳурии Тоҷикистон, риояи интизоми ҳарбӣ, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои хизматчиёни ҳарбӣ ва дахлнопазирии онҳо ҳангоми иҷрои уҳдадориҳои хизмати ҳарбӣ, яққасардорӣ ва риояи мартабот, инчунин вобаста набудан ба ғайрихизматӣ ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва динӣ.

3. Қонун афзалияти хизмати ҳарбиро нисбат ба намудҳои дигари хизмати давлатӣ муайян намуд. Ин афзалият ба қатъ гардидани муносибатҳои меҳнатии муайян ё машғул шудан ба ғайрихизматӣ дигар ҳангоми даъват, ё бо хоҳиши худ дохил шудани шаҳрванд ба хизмати ҳарбӣ, ё ҷамъомадҳои ҳарбӣ ифода меёбад.

4. Тибқи Қонун яққанд кафолатҳо ва ҷубронпулиҳо барои шаҳрвандон ҳангоми иҷрои уҳдадориҳои ҳарбӣ пешбинӣ гардидааст. Аз ҷумла, муҳлати дар хизмати ҳарбӣ будани шаҳрванде, ки ба хизмати давлатӣ дохил мешавад, ба собиқаи хизмати давлатӣ дохил мегардад. Шаҳрванде, ки ба хизмати ҳарбӣ ё ба ҷамъомадҳои ҳарбӣ даъват (дохил) шудааст, то ба ҷойи хизмат расидан ва аз хизмат баргаштан бо тартиб ва андозаи муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо озуқа ва маблағи дахлдор таъмин карда мешавад.

Дар баробари ин, дар ҳолатҳои зерин шаҳрванд аз иҷрои қор (таҳсил) озод карда шуда, ҷойи қор (таҳсил)-и ӯ нигоҳ дошта мешавад ва ба ӯ музди миёнаи меҳнат дар ҷойи қор (таҳсил), инчунин хароҷоти вобаста ба сафар дар давраи дар роҳ будан, бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохт карда мешавад:

а) дар давраи муоинаи тиббӣ;

б) таъхир ё таъбат вобаста ба қайди ҳарбӣ;

в) тайёрии ҳатмӣ ба хизмати ҳарбӣ;
г) даъват (дохилшавӣ) ба хизмати ҳарбӣ;
ғ) дар давраи иҷрои уҳдадорихоӣ дигар вобаста ба бақайдгирии ҳарбӣ.

5. Қонун ҳуҷҷатҳои бақайдгирии ҳарбиرو мушаххас намудааст, ки иборат аст аз:

- 1) шаҳодатномаи бақайдгирии ҳарбӣ;
- 2) билети ҳарбӣ;
- 3) маълумотнома бар ивази билети ҳарбӣ.

Шаҳодатномаи бақайдгирии ҳарбӣ ба шаҳрвандоне дода мешавад, ки ҳангоми бақайдгирии ибтидоии ҳарбӣ ба синни 16 расидааст.

Билети ҳарбӣ ба шаҳрвандони зерин дода мешавад:

а) ба шаҳрванде, ки хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнок ё хизмати ҳарбиرو дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ адо намудааст;

б) онҳое, ки хизмати ҳарбӣ ё намуди дигари хизмати ба хизмати ҳарбӣ баробаркардашударо дар давлати дигар адо кардаанд;

в) онҳое, ки дар оила писар (писархонд)-и ягона мебошанд;

г) ба шаҳрванде, ки ба муассисаи таълимии давлатии таҳсилоти миёна ва олии ҳарбӣ қабул гардидааст;

д) ба хизматчиҳои ҳарбие, ки дар ҳайати эҳтиёти Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта мешавад.

Маълумотнома оид ба озод будан аз даъват ба хизмати ҳарбӣ ба шаҳрвандони зерин дода мешавад:

а) онҳое, ки бинобар вазъи саломатӣ ғайриқобили хизмати ҳарбӣ доништа шудаанд;

б) онҳое, ки падар (модар) ё бародар (хоҳар)-ашон ҳангоми адои хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнок ё ба таври ихтиёрӣ дар вазифаҳои сарбозон, сержантҳо, прапоршикҳо ва афсарон ва ё дар давраи гузаштани ҷамъомадҳои ҳарбӣ ҳалок шудаанд ё вафот кардаанд, ё ин ки маъюби гурӯҳҳои I ва II гардидаанд;

в) онҳое, ки унвони илмии номзади илм, доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯи ихтисос, доктори илм ё доктори ҳабилитатро доранд.

Бояд зикр намуд, ки маълумотномаи мазкур билети ҳарбиرو иваз наменаояд.

6. Тағйироти муҳиме, ки дар Қонун пешбинӣ гардидааст, алоқамандӣ дорад ба намуди хизмати ҳарбӣ. Мувофиқи Қонун 3 намуди хизмати ҳарбӣ муайян шудааст, ки ба онҳо дохил мешаванд:

- хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнок;
- хизмати ҳарбии ихтиёрӣ;
- хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ.

Хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ намуди нави хизмати ҳарбӣ мебошад, ки қаблан дар қонунгузорӣ вучуд надошт. Ин намуди хизматро шаҳрванди ҷинси марди қобил ба хизмати ҳарбӣ, ки ҳуқуқи озод шудан ё ба таъхир гузоштани муҳлати даъват ба хизмати ҳарбиرو надорад, метавонад ба таври ихтиёрӣ бо супоридани маблағ ба суратҳисоби махсус, адо намояд. Хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ бо гузаштани ҷамъомади якмоҳаи ҳарбӣ гузаронида мешавад. Пас аз адои хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ ба шаҳрванд билети ҳарбӣ дода шуда, ӯ минбаъд ба хизмати ҳарбии ҳатмӣ даъват карда намешавад. Шаҳрвандони аз 18 то 27-сола, ки дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ ба хизмати ҳарбӣ дохил шудаанд, ба ҳайати эҳтиёти Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда, дар давраи сафарбарӣ ва ҳолати ҷангӣ ба хизмати ҳарбии ҳатмӣ даъват карда мешаванд.

Андозаи маблағ, тартиби супоридани он ва адои хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Тартиби адои хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ" аз 30 июли соли 2021, №299 [4] муайян гардидааст. Мутобиқи қарори мазкур андозаи маблағ барои адои хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ 420 нишондиҳанда барои ҳисобҳо муқаррар карда шудааст. Бояд зикр намуд, ки андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҳамаасола тибқи қонун дар бораи буҷет муайян мегардад, ки барои соли 2022 64 сомони ро ташкил медиҳад.

Шаҳрвандоне, ки ихтиёран хоҳиши адои хизмати ҳарбиرو дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ доранд, бо ариза ба комиссариати ҳарбии маҳалли истиқомат бояд муроҷиат намоянд. Шаҳрвандон баъди пардохти пурраи маблағҳои пулии пешбинишуда ба суратҳисоби махсус тавассути Бонки давлатии амонатгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон "Амонатбонк" тибқи навбат аз рӯи санаи бақайдгирии ариза ба рӯйхат ворид карда мешаванд.

Расид оид ба пардохти маблағҳои пулии пешбинишуда дар муҳлати 5 рӯзи корӣ баъд аз қабули ариза ба комиссариатҳои ҳарбии ноҳиявӣ (шаҳрӣ) пешниҳод мегардад. Дар ҳолати дар муҳлати муқарраршуда пешниҳод нагардидани расид оид ба пардохти маблағи пешбинишуда, шахси барои қабул ба хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ муроҷиатнамуда ба рӯйхат ворид карда намешавад ва барои адои хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнок сафарбар мегардад.

Қабули шаҳрвандон барои хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ тибқи рӯйхати тасдиқгардида, аз рӯи навбат дар як сол ду маротиба аз 1 апрел то 31 май ва аз 1 октябр то 30 ноябр дар доираи квотаи муқарраргардида амалӣ карда мешавад. Шаҳрвандоне, ки дар рӯйхат қарор дошта, дар муҳлати дарҷгардида тибқи квота ба хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ қабул карда нашудаанд, дар рӯйхат нигоҳ дошта шуда, қабули онҳо аз рӯи навбат дар давраҳои минбаъда амалӣ карда мешавад.

Маблағҳои пулии пардохтнамуда мутобики қонунгузорӣ аз ҷониби Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолатҳои зерин бозпас гардонида мешаванд:

- ҳангоми то оғози чамъомадҳои якмоҳаи ҳарбӣ ғайри қобили хизмати ҳарбӣ эътироф шудан;

- ғавти шахсе, ки барои адои хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ муроҷиат намудааст;

- дар сурати ба амал омадани асосҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ барои озод намудан аз даъват ба хизмати ҳарбӣ.

Дар дигар ҳолатҳо маблағҳои ба суратҳисоби махсус пардохтшуда баргардонида намешаванд.

7. Тибқи Қонун шаҳрвандони ҷинси марди то 27-сола, ки хизмати ҳарбиро адо накардаанду кафедраҳои ҳарбиро дар назди муассисаҳои таълимии давлатии таҳсилоти олии касбӣ хатм намудаанд ва бо гирифтани рутбаи ҳарбии афсарӣ ба ҳайати эҳтиёти Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил карда шудаанд, аз ҷониби Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнок даъват карда мешаванд. Қаблан ба онҳое, ки кафедраҳои ҳарбиро дар назди муассисаҳои таълимии давлатии таҳсилоти олии касбӣ хатм менамуданд, билети ҳарбӣ дода шуда, онҳо ба хизмати ҳатмии ҳарбӣ ҷалб намегардиданд. Тибқи Қонун минбаъд ин категорияи шаҳрвандон низ бо тартиби муайянгардида ба хизмати ҳатмии муҳлатнок даъват карда мешаванд.

8. Мавриди тазаккур аст, ки дар баробари қабули Қонун, инчунин ба як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда низ тағйири иловаҳои дахлдор ворид гардиданд. Минбаъд барои ба қор дохил шудани шаҳрвандон ба мақомоти суд, прокуратура, иҷро, гумрук ва назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия адо намудани хизмати ҳатмии ҳарбии муҳлатнок яке аз талаботҳои ҳатмӣ ба шумор меравад. Талаботи мазкур ба шахсони зерин паҳн намегардад:

- занон;

- онҳое, ки билети ҳарбӣ доранд (ба ғайр аз онҳое, ки билети ҳарбиро дар натиҷаи адо намудани

хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ гирифтаанд);

- онҳое, ки то мавриди амал қарор гирифтани санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдори муайянкунандаи ҷунин талабот ба сифати судья ё судья-қоромӯз, корманди мақомоти прокуратура, иҷро, гумрук ва назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия фаъолият доштанд.

9. Яке аз уҳдадорӣ ҳарбии шаҳрвандон қайди ҳарбӣ мебошад. Бояд қайд намуд, ки дар самти мазкур низ якҷанд тағйиротҳо пешбинӣ гардиданд. Минбаъд мутобики Қонун шаҳрвандоне, ки дорони рутбаи махсус буда, аз мақомоти суд, прокуратура, қорҳои дохилӣ, адлия, назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия, назорати маводи нашъаовар, ҳадамоти гумрук ва ҳадамоти иҷро рухсат (озод) шудаанд, дар комиссариатҳои ҳарбӣ ба ҳайати эҳтиёт гирифта шуда, бо тартиби муқаррарнамудаи вазири мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайди уҳдадорони ҳарбӣ гузошта мешаванд. Шаҳрвандони ҷинси марди синни даъватӣ, ки аз мақомоти зикршуда рухсат (озод) шудаанд (ба истиснои курсантҳо, шунавандагони муассисаи таълимии давлатии ҳарбии таҳсилоти олии касбӣ) ва хизмати ҳарбии муҳлатнокро адо накардаанд, ба қайди ҳарбии даъватшавандагон гузошта мешаванд.

Шаҳрвандони зерин аз қайди ҳарбӣ бароварда мешаванд:

- а) онҳое, ки хизмати ҳарбиро адо намуда истодаанд;

- б) онҳое, ки берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунанд;

- в) онҳое, ки ҷазои ҷиноятиро дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ адо мекунанд.

10. Қонун инчунин асосҳои озод кардани шаҳрвандон аз даъват ба хизмати ҳарбӣ ва асосҳои ба таъхир гузоштани муҳлати даъват ба хизмати ҳарбиро муайян намудааст.

Мутобики Қонун аз даъват ба хизмати ҳарбӣ озод карда мешаванд:

- а) онҳое, ки бинобар вазъи саломатӣ ғайриқобили хизмати ҳарбӣ доништа шудаанд;

- б) онҳое, ки хизмати ҳарбӣ ё хизмати ҳарбиро дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ адо намуда истодаанд ё адо кардаанд;

- в) онҳое, ки хизмати ҳарбӣ ё намуди дигари хизмати ба хизмати ҳарбӣ баробаркардашударо дар давлати дигар адо мекунанд ё адо кардаанд;

- г) онҳое, ки барои содир кардани ҷиноят бо ҳукми суд ба ҷазои аз озодӣ маҳрум сохтан маҳкум шудаанд.

Шаҳрвандони зерин ҳуқуқ доранд аз даъват ба хизмати ҳарбӣ озод карда шаванд:

а) онҳое, ки падар (модар) ё бародар (хоҳар)-ашон ҳангоми адои хизмати ҳарбии ҳатмии муҳлатнок ё ба таври ихтиёрӣ дар вазифаҳои сарбозон, сержантҳо, прапоршикҳо ва афсарон ва ё дар давраи гузаштани ҷамъомадҳои ҳарбӣ ҳалок шудаанд ё вафот кардаанд, ё ин ки маъюби гурӯҳҳои I ва II гардидаанд;

б) онҳое, ки дар оила писар (писархонд)-и ягона мебошанд;

в) онҳое, ки унвони илмӣ номзади илм, доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯи ихтисос, доктори илм ё доктори ҳабилятатро доранд.

Даъвати шаҳрвандон ба хизмати ҳарбӣ бо асосҳои зерин ба таъхир гузошта мешавад:

а) муваққатан ғайриқобили хизмати ҳарбӣ доништа шудан бинобар вазъи саломатӣ - ба муҳлати то 6 моҳ;

б) нигоҳубини узви оилаи ба кумаки дигар кас эҳтиёҷдошта, ки тахти таъминоти пурраи давлат қарор надорад, дар сурати набудани шахсони дигаре, ки дар асоси қонун уҳдадоранд ба аъзои зикргардидаи оила ғамхорӣ намуда, онҳоро таъмин кунанд (ба кумак ва нигоҳубини каси дигар эҳтиёҷдошта он аъзои оила ҳисобида мешаванд, ки ба синни нафақа расидаанд ё маъюби гурӯҳи I ё II мебошанд, инчунин он аъзои оила, ки ба синни 18 нарасидаанд);

в) таҳсил дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ - то ҳатми муассисаҳои таълимии мазкур;

г) тарбияи кӯдаки аз модар маҳруммонда;

ғ) оғоз карда шудани парвандаи ҷиноятӣ - то қабули қарори дахлдор;

д) адои ҷазои ҷиноятӣ дар намуди қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ ва ё маҳдуд қардани озодӣ.

Барои ба таъхир гузоштани муҳлати даъват ба хизмати ҳарбӣ шаҳрвандони зерин ҳуқуқ доранд:

а) даъватшавандае, ки модараш ғайр аз ӯ ду ва зиёда фарзанди ноболиғ дошта, онҳоро бе ҳамсар тарбия менамояд - то ба балоғат расидани фарзанди (писари) дигар;

б) онҳое, ки вакили Маҷлиси маҳаллии вакилони халқ интихоб шудаанд - дар давоми муҳлати ваколат;

в) онҳое, ки дар шуъбаҳои рӯзонаи муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ барои дарёфти таҳассуси дараҷаи бакалавр ва мутахассис бори аввал таҳсил менамоянд - дар давраи таҳсил;

г) омӯзгороне, ки таҳсилоти олии омӯзгорӣ дошта, дар вазифаи омӯзгори муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумии деҳот кор мекунанд - дар давраи иҷрои ин кор;

ғ) онҳое, ки таҳсилоти олии тиббӣ дошта, дар муассисаҳои таълимӣ ё тиббии деҳот кор мекунанд - дар давраи иҷрои ин кор;

д) онҳое, ки ду ва зиёда фарзанд доранд.

Бояд зикр намуд, ки мутобики Қонун онҳое, ки аз хизмати ҳарбӣ озод гардидаанд ва ё даъвати онҳо ба таъхир гузошта шудааст, новобаста аз он ки хохиши адо намудани хизмати ҳарбиро доранд, ба хизмат даъват карда намешаванд. Вале, ба шаҳрвандоне, ки ҳуқуқи озод шудан аз даъват ба хизмати ҳарбӣ ё ҳуқуқи ба таъхир гузоштани муҳлати даъват ба хизмати ҳарбӣ дода шудааст, дар сурати хохиш доштан, метавонанд хизмати ҳарбиро адо намојанд.

11. Мувофиқи Қонун синну соли ниҳии шаҳрвандон ҷиҳати дохил шудан ба хизмати ҳарбӣ ба таври ихтиёрӣ 5 сол кам гардидааст. Акнун шаҳрвандони ҷинси марди аз 18 то 35-сола ва шаҳрвандони ҷинси зани аз 20 то 35-сола метавонанд бо тартиби ихтиёрӣ ба хизмати ҳарбӣ дохил шаванд ва хизмати ҳарбиро то расидан ба синни ниҳии дар хизмати ҳарбӣ будан адо намојанд.

Ҳамин тариқ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 29 январи соли 2021, №1753 муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба иҷрои ҳарбӣ ва хизмати ҳарбии шаҳрвандон пурра танзим намуда, ҷиҳати таҳкими иқтисодии мудофиавии кишвар мусоидат хоҳад кард.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои русӣ ва тоҷикӣ). – Душанбе, 2016.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадорӣ умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 29 ноябри соли 2000, №30 // Маҳзани муттамаркази иттилооти ҳуқуқии “Адлия”.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” аз 29 январи соли 2021, №1753 // <http://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-уҳдадорӣ-ҳарбӣ-ва-хизмати-ҳарбӣ>.

4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Тартиби адои хизмати ҳарбӣ дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ” аз 30 июли соли 2021, №299 // Маҳзани муттамаркази иттилооти ҳуқуқии “Адлия”.

Аннотатсия

Навгониҳо дар қонунгузории уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ: (таҳлили муқоисавӣ - ҳуқуқӣ)

Мақола навгониҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадорӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ” – ро фарогир мебошад. Дар мақола намудҳои хизмати ҳарбӣ, хизмат дар ҳайати захираҳои даъвати сафарбарӣ, тартиби адои хизмати мазкур ва андозаи маблағи муқарраршуда, асосҳои ба таъхир гузоштани муҳлати даъват ва озод намудан аз хизмати ҳарбӣ, кафолат ва ҷубронпулиҳо барои шаҳрвандон ҳангоми иҷрои уҳдадориҳои ҳарбӣ ва дигар меъёрҳои Қонун дар таҳрири нав баррасӣ шудааст.

Аннотация

Новизны в законодательстве о воинской обязанности и военной службе: (сравнительно - правовой анализ)

Статья содержит новизны Закона Республики Таджикистан «О воинской обязанности и военной службе». В статье рассмотрены виды военной службы, военная служба в составе мобилизационного призывного резерва, порядок прохождения данной службы и размер установленных средств, основания для отсрочки от призыва на военную службу и основания освобождения граждан от призыва на военную службу, гарантии и компенсации гражданам при исполнении воинской обязанности и другие нормы Закона в новой редакции.

Annotation

Novelties in the legislation on military duty and military service: (comparative - legal analysis)

The article contains novelties of the Law of the Republic of Tajikistan "On military duty and military service". The article discusses the types of military service, military service as part of the mobilization conscription reserve, the procedure for performing this service and the amount of established funds, the grounds for deferment from conscription for military service and the grounds for exempting citizens from conscription for military service, guarantees and compensations to citizens in the performance of military duty and other norms of the Law in the new edition.

12.00.03 – ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО;
МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

УДК: 347.6

Пурге Анна Роландовна,

кандидат юридических наук, доцент кафедры
гражданско-правовых дисциплин Института права
Владивостокского государственного университета
экономики и сервиса.

E-mail: anna.purge@vvsu.ru

Тел.: 8(423)2-40-40-81.

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЭМБРИОНОВ В РОССИИ И РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: вазъи ҳуқуқи ҷанин дар Русия; вазъи ҳуқуқи ҷанин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; ҷанинҳои дар яхдон нигоҳ дошташуда; ҷанинҳои ба таври сунӣ офаридашуда; татбиқи амалии барномаи суррогатӣ.

Ключевые слова: правовое положение эмбриона в России; правовое положение эмбриона в Республике Таджикистан; криоконсервированные эмбрионы; искусственно созданные эмбрионы; практическая реализации программы суррогатного материнства.

Keywords: the legal status of the embryo in Russia; the legal status of the embryo in the Republic of Tajikistan; cryopreserved embryos; artificially created embryos; the practical implementation of the surrogacy program.

В юридической науке уже достаточно достоверно известно, что круг проблем, сопряженных с урегулированием порядка использования различных методов вспомогательных репродуктивных технологий в России и Республике Таджикистан, не ограничивается лишь проблематикой привлечения сторон договора суррогатной ответственности к имущественной ответственности или же проблематикой установления происхождения уже рождённых детей. Весьма остро стоит вопрос и об определении правового статуса (положения) эмбриона, созданного искусственным путем при практической реализации программы суррогатного материнства или же, например, при его криоконсервации (то есть, замораживании для долгосрочного хранения с целью переноса в полость матки женщины в последующем): так, по сей день ведутся весьма жаркие научные дискуссии относительно того, следует ли закрепить за эмбрионом конституционно провозглашённое право на жизнь или же остаться на текущей позиции российского и таджикского законодателя?

Первоначально, вступая в текущую научную дискуссию по этому поводу, обратимся к легальным позициям российского и таджикского законодателя, и первой доктринальной точки зрения, полностью совпадающей с ними (её сторонниками, в частности, являются И.Г. Гаранина

[1, с. 162-170], А.В. Майфат [2, с. 19-33], а также ряд некоторых других авторов). Итак, согласно ей, человеческий эмбрион представляет собой некую физиологическую материю, по типу иных органов, тканей человека, и, следовательно, не может быть признан в качестве самостоятельного человека.

К слову, эта мысль далеко не нова, и культивировалась на законодательном и доктринальном уровне десятилетиями: так, в положениях статьи 2 Федерального закона «О трансплантации органов и (или) тканей человека» прямо указывается, что человеческий эмбрион представляет собой «орган человека, имеющий отношение к его дальнейшему воспроизводству и реализации им репродуктивной функции» [3], а в положениях действующего российского уголовного закона гибель плода при причинении вреда здоровью беременной женщине расценивается как тяжкий вред её здоровью, а не как убийство отдельного человека [4] (как собственно, и в положениях таджикского уголовного закона [5]). Не закреплено право на жизнь за эмбрионом и на конституционно провозглашённом уровне ни в России [6], ни в Республики Таджикистан [7]: здесь оно появляется у человека лишь после момента его рождения, который совпадает с моментом отделения организма плода от организма матери в процессе биологических родов (включая и операцию по проведению кесарева сечения).

Совершенно аналогичная позиция зафиксирована и в ряде решений Европейского Суда по правам человека, которые направлены на обеспечение защиты права человека на жизнь. Так, например, в содержании решения, принятого указанным судебным органом, по результатам рассмотрения дела «Beggemann and Scheuten v. Germany», отмечает, что человеческий эмбрион не может существовать отдельно вне организма женщины, его вынашивающей, и потому не может и не должен на законодательном уровне рассматриваться в качестве самостоятельного человека» [8].

Тем самым, суть первой из представленных в доктрине позиций относительно данного проблемного вопроса сводится к тому, что человеческий эмбрион не может и не должен получать легально закрепленного за ним на законодательном уровне права на жизнь. Эмбрион человека здесь рассматривается лишь в качестве части организма женщины, его вынашивающей, не обладающей гражданско-правовым и конституционно-правовым статусом. Однако, по нашему личному убеждению, приведенная точка зрения должна быть подвергнута обоснованной критике.

В первую очередь, отметим, что при практической реализации программы суррогатного материнства искусственно созданный врачами-генетиками эмбрион переносится в полость матки женщины, выступающей по договору в роли суррогатной матери, при этом, в случае если она одновременно не является и донором яйцеклетки, то генетически данный эмбрион для неё является чужеродным (это смесь генов мужчины, выступившим в роли биологического отца, и женщины, выступившей в роли суррогатной матери). Поэтому, с медицинской точки зрения, объективно такой эмбрион, перенесённый в полость матки женщины, являющейся суррогатной матерью, не может рассматриваться в качестве ткани или иного генетического материала её организма. Более того, если всё-таки придерживаться подобного видения, хотя бы на законодательном уровне, то женщина, выступающая в роли суррогатной матери по договору, получает всю полноту прав, без всякого ограничения, над жизнью ещё нерождённого ребенка, который, по сути, не является её. На практике это неумолимо может повлечь за собой нарушение конституционно провозглашенных прав генетических родителей на воспитание собственного ребёнка, а также, в целом, привести к иным, весьма трагическим последствиям, например, в виде самоубийства женщины, мечтающей стать матерью, но

лишившейся этой надежды; развода супругов, которые не смогли создать семью без рождения собственного ребёнка, да и просто к моральным и нравственным страданиям двух людей, потенциальной матери и отца, но так и не ставшими таковыми.

Все описанные нами выше недостатки первой из приведённых позиций, заставляют нас перейти к рассмотрению второй точки зрения. Её сторонники, отказываясь от рассмотрения эмбриона в качестве части организма женщины, предлагают считать его специфическим объектом гражданского оборота (подобного видения, в частности, придерживается, Т. Н. Палькина [9, с. 33], особой вещи, вся полнота прав на которую принадлежит женщине, выступающей по договору в роли суррогатной матери. Отсюда, человеческий эмбрион, вживлённый в полость матки суррогатной матери, или же пока криоконсервированным, должен быть признан, собственно, как российским, так и таджикским законодателем, в качестве объекта ограниченного гражданского оборота, оборот которого разрешён исключительно в рамках практической реализации программы суррогатного материнства.

Между тем, и с приведенной точкой зрения, на наш взгляд, трудно согласиться, и, в первую очередь, по морально-нравственным соображениям, ведь в таком случае по сути ребенка, пусть ещё и нерождённого на этот свет, воспринимают в качестве вещи. Этично ли это? Ответ, пожалуй, очевиден и витает буквально в воздухе. Кроме того, если придерживаться на законодательном уровне такого видения, то женщина, являющаяся суррогатной матерью по договору, приобретает все полномочия собственника относительно эмбриона, генетически ей чужеродного, а значит, самостоятельно, ни с кем не считаясь, может принять решения о его абортировании (искусственном прерывании беременности), редукции, криоконсервации, что в любом из названных случаев приведет к нарушению конституционно провозглашенных прав на воспитание собственного ребенка его биологических родителей.

И вновь наличие недостатков во второй концептуальной позиции относительно данного вопроса, вынуждает нас продолжить рассмотрение и иных точек зрения, представленных в науке. Так, представители третьей позиции (в частности, например, А.П. Кокорин [10, с. 59]) считают, что эмбрион человека, неважно, находящийся в утробе его генетической матери, суррогатной матери или же криоконсервированный, должен рассматриваться исключительно в качестве

отдельного человека и соответственно, на конституционном уровне, что на территории Российской Федерации, что на территории Республики Таджикистан, за ним должно быть закреплено право на жизнь. В обоснование собственной точки зрения они кладут медицинское утверждение о том, что ещё нерождённый ребёнок обладает способностью испытывать физиологическую боль при его абортации (искусственном прерывании беременности).

Подтверждается эта мысль и на международно-правовом уровне: так, в положениях преамбулы Декларации прав ребёнка указывается, что «ребёнок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая надлежащую правовую защиту, как до, так и после рождения» [11]. В свою очередь, в Американской конвенции о правах человека сказано, что «каждый человек имеет право на уважение к его жизни. Это право защищается законом и, как правило, с момента зачатия» [12]. И тем не менее, перенеся данную позицию на легальный уровень, мы неизбежно столкнёмся с волной возмущения женщин, ведь в таком случае они будут лишены права искусственно прервать собственную беременность в разрешённые законом сроки, что повлечёт за собой и рост числа подпольных абортов (опыт Польши в этом плане весьма показателен, там, в октябре 2020 года начались массовые митинги после установления запрета на аборт даже по медицинским показаниям).

Именно поэтому в завершении настоящего исследования укажем, что говорить о праве на

жизнь эмбриона можно, но только в контексте криоконсервации или же суррогатного материнства, ведь в таком случае нерождённый ребёнок должен получить легальную возможность родиться и жить. Связано это с тем, что при криоконсервации это может быть интересно и значимо, если не для его генетических родителей, то для лиц, желающих усыновить ребёнка, а при суррогатном материнстве - родителям-заказчикам. В таком случае, при закреплении в Конституции России и Конституции Республики Таджикистан права на жизнь за человеком с момента его зачатия искусственным путём, его криоконсервации, его имплантации в полость матки женщины, выступающей в роли суррогатной матери, генетические родители ребёнка и суррогатная мать лишаются права его абортации, утилизировать, ведь в таком случае их действия, направленные на искусственное прерывание беременности будут квалифицироваться с позиции действующего российского или таджикского законодательства как убийство малолетнего, находящегося в заведомо беспомощном состоянии.

Отсюда нами предлагается внести изменения в положения Конституции РФ, Конституции Республики Таджикистан, закрепив право на жизнь за эмбрионом в отдельных случаях. Вносимая норма может быть представлена в следующей формулировке: «Право на жизнь человека закрепляется с момента его рождения, а в отдельных случаях (криоконсервации, реализации программы суррогатного материнства) - с момента его зачатия».

Список литературы:

1. Гаранина И.Г. Проблемы определения международно-правового статуса эмбриона при реализации репродуктивных прав человека / И.Г. Гаранина // Марийский юридический вестник. – 2014. – № 11. – С. 162-170.
2. Майфат А.В. Суррогатное материнство и иные формы ВРТ в Семейном кодексе РФ / А.В. Майфат // Юридический мир. – 2000. – №2. – С.19-33.
3. О трансплантации органов и (или) тканей человека: Закон РФ от 22.12.1992 № 4180-1 (посл. ред. от 08.12.2020) // СПС «КонсультантПлюс». – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_4692/ (дата обращения: 07.05.2021).
4. Уголовный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 13.06.1996 № 63-ФЗ (посл. ред. от 01.07.2021) // СПС «КонсультантПлюс». – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения: 07.07.2021).
5. Уголовный кодекс Республики Таджикистан: Закон Республики Таджикистан от 21.05.1998 № 574 (посл. ред. от 20.04.2021) // СПС «Континент». – URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325 (дата обращения: 07.07.2021).
6. Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12.12.1993 (с изменениями от 01.07.2020) // СПС «КонсультантПлюс». – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/ (дата обращения: 07.07.2021).

7. Конституция Республики Таджикистан от 26.09.1999 (посл. ред. от 22.05.2016) // Министерство иностранных дел Республики Таджикистан: [сайт]. – URL: <https://mfa.tj/ru/main/tadzhikistan/konstitutsiya> (дата обращения: 07.07.2021).

8. Брюггеман и Шойтен против Германии (Bruggeman and Scheuten v. Germany): постановление Европейского суда по правам человека от 28.12.2004 по жалобе № 6959/75 // Официальный портал «Европейская конвенция по правам человека: право и практика»: [сайт]. – URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/12067500/12067500-006.htm> (дата обращения: 07.07.2021).

9. Палькина Т.Н. Проблемы реализации права на искусственное оплодотворение, право на имплантацию эмбриона / Т.Н. Палькина // Семейное и жилищное право. – 2008. – № 4. – С. 33-39.

10. Кокорин А. П. Правовое положение человеческого эмбриона в свете развития вспомогательных репродуктивных технологий / А.П. Кокорин // Глаголь правосудия. – 2012. – № 2 (4). – С. 59-69.

11. Декларация прав ребенка: принята резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций от 20.11.1959 // Официальный сайт Организации Объединенных Наций. – URL: <http://base.garant.ru/2562501/> (дата обращения: 07.07.2021).

12. Американская конвенция о правах человека: принята Межамериканской конференцией по правам человека 22.11.1969 г. в Сан-Хосе // Официальный портал опубликованных международно-правовых актов. – URL: <https://www.refworld.org.ru/pdfid/561292294.pdf> (дата обращения: 07.07.2021).

Аннотатсия

Вазъи ҳуқуқии ҷанинҳо дар Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон

Объекти ин таҳқиқоти илмӣ муносибатҳои ҷамъиятии мебошад, ки ҳангоми муайян кардани вазъи (ҳолати) ҳуқуқии ҷанин, аз ҷумла ҷанинҳои дар яхдон нигоҳ дошташуда ва ба таври сунъӣ офаридашуда дар доираи татбиқи барномаи модарии суррогатӣ дар ҳудуди Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вучуд омадаанд, мебошад. Аз ин рӯ, ҳамчун мавзӯи таҳқиқоти илмӣ меёбҳои конунгузории ҷории Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки вазъи (ҳолати) ҳуқуқии ҷанинҳоро танзим мекунад, омори дахлдори ҳисоботӣ оид ба шумораи ҷанинҳои дар яхдон нигоҳ дошташуда, инчунин баъзе маводҳо оид ба таҷрибаи ташаккули таътиқи ҳуқуқ оид ба баҳсхое, ки аз зарурати ҳалли минбаъдаи масъалаҳои ҷанинҳои дар яхдон нигоҳ дошташуда бармеоянд, мавриди омӯзиш қарор дода шуд.

Аннотация

Правовое положение эмбрионов в России и Республике Таджикистан

Объектом настоящего научного исследования выступают общественные отношения, складывающиеся при определении правового статуса (положения) эмбриона, в том числе криоконсервированного и искусственно созданного в рамках реализации программы суррогатного материнства, на территории Российской Федерации и Республики Таджикистан. Отсюда в качестве предмета настоящего научного исследования нами были изучены нормы действующего российского законодательства, нормы действующего таджикского законодательства, регламентирующие правовой статус (положение) эмбрионов, соответствующие отчетные статистические данные о количестве замороженных эмбрионов, некоторые материалы сформированной правоприменительной практики по спорам, вытекающим в связи с необходимостью разрешения дальнейшей судьбы криоконсервированных эмбрионов.

Annotation

The legal status of embryos in Russia and the Republic of Tajikistan

The object of this scientific research is the social relations that develop in the determination of the legal status (position) of the embryo, including cryopreserved and artificially created within the framework of the surrogacy program, on the territory of the Russian Federation and the Republic of Tajikistan. Hence, as the subject of this scientific research, we studied the norms of the current Russian legislation, the norms of the current Tajik legislation regulating the legal status (position) of embryos, the corresponding reporting statistics on the number of frozen embryos, some materials of the formed law enforcement practice on disputes arising from the need resolution of the further fate of cryopreserved embryos.

УДК: 340.112

Хамроев Шухрат Садирович,

кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедрой уголовного процесса и криминалистики Российско - Таджикского (Славянского) университета.

E-mail: upk_rtsu@mail.ru

Тел.: (+992 37) 223-04-20.

ДЕФИНИЦИЯ ФЕНОМЕНА «ЮРИДИЧЕСКАЯ КОНСТРУКЦИЯ» ИНСТИТУТА ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРА

Калидвожаҳо: сохтори ҳуқуқӣ; шартнома; сохтори шартномавӣ; сохтори назариявӣ ва меъёрӣ; сохтори шартномавии ғайримеъёрӣ.

Ключевые слова: юридическая конструкция; договор; договорная конструкция; теоретическая и нормативная конструкция; ненормативная договорная конструкция.

Keywords: legal structure; contract; contractual structure; theoretical and normative structure; non-normative contractual structure.

Дефиниция феномена «юридическая конструкция» и анализ его функционального назначения при констатации правовых явлений и институтов не являются новыми. Однако с точки зрения методологических подходов как способа научного познания гражданско-правовых явлений сущностно-функциональное значение термина «юридическая конструкция» не всегда учитывается, либо его употребление происходит порой абстрактно-интуитивно, без вложения в него никакого содержания [5, с. 141]. Это говорит о том, что термин «юридическая конструкция» используется в юридической науке, но не в том смысле, в котором он мог быть использован.

Юридическая конструкция - сложный правовой феномен, предопределяющий отдельно взятую модель правовой категории, институтов и норм, её системное построение, выполняющий конструктивно-правовую регламентацию общественных отношений. В этом контексте при изучении норм, принципов и институтов гражданского права, особенно института договора, мы считаем ошибочным воздерживаться от надлежащего использования присущих ему элементов юридической конструкции.

Применение обозначенного научного подхода, подробно сочетающего в себе системно-логические комбинации, к правовым категориям и институтам гражданского права – института договора даёт возможность выявления как внутренней, так и внешней конструкции, отражающей сравнительно его теоретические, нормативно-правовые и иные сочетающиеся основы. Данный подход обусловлен не только важностью выявления и степенью разработки самого процесса модификации института гражданско-правового договора, но и в целом его

эволюции и модернизации юридической конструкции в разные периоды человеческой цивилизации.

В этой связи, начиная исследования с объектов нашей научной работы, отметим, что для определения дефиниции феномена юридической конструкции института гражданско-правового договора, прежде всего, следует определить само слово «конструкция». Конструкция (от лат. constructio) - строение, устройство, взаимное расположение частей какого-либо предмета [14, с. 68]. Получается, что конструкция в сфере права вполне применима, потому что для права, как и для других социальных явлений, характерными являются не только его собственная природа, но и внутреннее логико-структурное строение. Также в этом горизонте не исключается его отраслевая принадлежность. Однако, в отличие от других системных строений, феномен как конструкция в области права применяется в двух смысловых выражениях - нормативном и доктринальном (научно-теоретическая конструкция). Более того, такая классификация не в полной мере соответствует отраслевой принадлежности права. Потому что, помимо теоретической и нормативной, классификация «правовая конструкция» в некоторых областях права описывается также как ненормативная. В частности такая особенность предусматривается в гражданском праве.

Однако роль феномена «юридическая конструкция» нельзя свести только к теоретической, нормативной либо иным его классификациям, потому что ему отводится особая роль не только в определении уровня эффективности права и правоотношений, но и в целом в соответствии с требованиями, предъявляемыми модернизацией права в будущем.

«Юридическая конструкция», являясь показателем качества правовой регуляции [16, с. 464], одновременно играет значимую роль в развитии права [6, с. 45]. В этом контексте собственное развитие гражданского права, его самобытная история – это под известным (важнейшим для правоведения) углом зрения во многом и есть история становления и развития юридических конструкций [3, с. 39].

Следует отметить, что изначально феномен «конструкция» как самостоятельный метод научного исследования в области права и правового регулирования был введен в научный оборот Рудольфом фон Иерингом в своем трактате «Дух римского права на различных ступенях его развития» (1852 г.), где указанный феномен относится к числу самых распространенных технических терминов, применяемых в сфере науки и практики юриспруденции. Учитывая степень разработанности феномена «юридическая конструкция» в сфере права, Р. Иеринг отмечает, что наукой юриспруденции ещё не предложено однозначного подхода к употреблению обозначенного термина. То есть «каждый понимает под ним то же, что и все другие, но на вопрос: что такое «юридическая конструкция»? какова её цель? по каким принципам она работает? лишь немногие будут в состоянии дать ответ» [10, с. 67]. Безусловно, работа Р. Йеринга имеет научно-теоретическое значение, и сегодня оно не утратило свою актуальность. Потому что представленные в ней научные идеи со временем стали предпосылкой целесообразности употребления феномена юридической конструкции в науке и практике юриспруденции, что не исключает, в этом контексте, его отраслевые аспекты. Последнее связано с изложением научно-теоретических идей рядом исследователей, считавших целесообразным использование в науке праве и её отраслях юридической конструкции.

Однако взгляды ученых на указанный вопрос неясны и не единообразны или разнятся, так что на этот счет научный диапазон воззрений на природу рассматриваемого феномена вполне ограничен, как и их обоснованная классификация [6, с. 46]. Последнее связано с двумя факторами, свидетельствующими: а) о сложности определении самой природы феномена «юридическая конструкция» и его использования как научно-познавательного метода; б) о слабости разработки концептуальных подходов формирования самой самостоятельной теории юридической конструкции. Так как, не зная и не используя юридических конструкций, не только нельзя быть юристом-профессионалом, но и невозможно

проводить научно-исследовательскую работу [18, с. 53]. В частности данный подход типичен для порождения и развития теории юридической конструкции гражданского права, и параллельно – его отдельных институтов. Но показательно, как мы выше отметили, что изначально вопросами интерпретации феномена «юридической конструкции» занимались теоретики права, что не вызывает сомнений. Так, С.С. Алексеев использует понятие «юридическая конструкция» в праве в таких значениях: «готовые типовые «образцы», «схемы», в которые облекается нормативный материал» [2, с. 145]. Также С.С. Алексеев, обращая внимания на природу исковых формуляров, используемых в Древнем Риме, отмечает: «Отражая повторяющиеся, типовые правовые ситуации, исковые формуляры одновременно конституируют строго определенную модельную схему или типовое построение правомочий, обязанностей, ответственности, процедур, носящих математически строгий характер. Это и есть как раз *юридические конструкции* в самом точном значении этого понятия» [4, с. 213]. Следовательно, по выражению А. Ф. Черданцева, юридические конструкции проявляются в двух видах. Первое – это отношения, нашедшие нормативное закрепление (нормативное). Вторая – отношения, не нашедшие такого закрепления в нормах права (теоретического). Первое, по выражению автора, означает «нормативными юридическими конструкциями», второе именуется как «теоретическими юридическими конструкциями». В этом контексте автор полагает, что нормативная юридическая конструкция применяется только законодателем, что представляет собой «как бы схему, скелет, на который нанизывается нормативный материал» [22, с. 150]. В свою очередь, теоретическая конструкция больше всего определяется как метод признания прав, иначе говоря, употребляется при исследовании тех либо иных проблем науки права. Однако теоретическое и нормативное выражения сами по себе не отвечают на вопрос о цельности функционирования строения правовой конструкции, т.к. в этом контексте мы не исключаем и ненормативные конструкции в сфере права и правоотношений.

Далее, с позиции онтологии В.В. Чевычелов предлагает рассматривать понятие «юридическая конструкция» с точки зрения двух подходов: «широкого» и «узкого». С точки зрения «широкого» подхода в качестве юридических конструкций следует рассматривать практически все правовые явления, имеющие определенную структуру, строение, характеризующиеся признаком

«конструктивности». В этом смысле можно говорить о конструкции права, отрасли права, правового института, нормы права, правосознания и т. д. Также «широким» следует признать понимание юридической конструкции и как метода познания права, а также толкования норм права. Сюда не относятся теории, понятия, воззрения и тому подобные неконструктивные явления. В «узком» смысле юридическая конструкция - это средство правотворческой техники, заключающееся в моделировании, определенном логическом построении нормативного материала, а также выступающее как метод познания и толкования права [21, с. 8].

Также имеются и другие подходы учёных к вопросу интерпретации дефиниции феномена юридической конструкции, под которыми предлагается понимать процесс разложения сложных юридических явлений на составные части, послужившие для последующих их системных обобщений [11, с. 146], либо её относят к общим приемам научного толкования правовых проблем [13], детерминированных на уровне познания права [23, с. 12], что является значимым и для самого права, и для правовых явлений, элементы которых объединены особой связью (структурой) с правовыми нормами, правоотношениями, системой и в целом с правовыми институтами и т.д. [17, с. 116].

В то же время теоретиками права юридическая конструкция рассматривается как правовой феномен, поскольку представляет собой не только нормативные модели, имеющие внутреннюю структуру права, но и способы его гносеологической разработки [12, с. 4]. Между тем гносеологические и нормативные свойства юридической конструкции следует классифицировать по правовым институтам отраслей права (конституционного, административного, гражданского, уголовного, процессуального и т.д.), так как отраслевая принадлежность выступает как одно из важных свойств юридической конструкции. В этом контексте гражданско-правовая конструкция как самостоятельный и весьма своеобразный феномен, прежде всего, состоит из внутренней самоорганизации, обладающий признаками системы, а, следовательно, и структуры, обеспечивающей функционирование его элементов, норм и институтов, соединенных определенным типом связи и регулируемых отношениями. При этом по этому вопросу гражданско-правовой наукой пока унифицированного подхода не предложено.

Так, М.Ю. Челышев, обращаясь к тематике дефиниции феномена «гражданско-правовой конструкции», отмечает: «Гражданско-правовой конструкцией, может быть названо такое явление, в котором можно выделить присущие всем подобным конструкциям элементы, нормативно закрепляемые при помощи специального терминологического аппарата: определение, классификации, процедуры и др.» [24, с. 86]. Некоторыми исследователями конструкция рассматривается как средство - как своего рода юридическая конструкция в области гражданского права [16, с. 16]. Аналогично гражданско-правовые явления рассматриваются и как правовые средства, и как юридические конструкции [9, с. 38]. Другие исследователи к гражданско-правовым конструкциям относят конструкции отдельных институтов гражданского права - гражданско-правовую конструкцию юридического лица-несобственника, ценные бумаги, правовую конструкцию синдицированного кредита, коммерческое представительство, публичный договор, конструкцию приобретения права собственности на недвижимое имущество и др., так что при раскрытии дефиниции феномена конструкции они ограничиваются лишь проблематикой, обозначенной в масштабе отдельных институтов гражданского права, но не самой гражданско-правовой конструкцией, как первичной целостной составляющей базового понятия для последующих его институтов.

Однако большая часть представителей науки цивилистики вообще не оперируют применением в теории и практике гражданского права дефиницией «конструкция», либо её заменяют другими синонимичными понятиями: «система», «институты», «нормативные акты», «классификации», «массив отношений», «структурообразующие элементы», «механизм» и т.д. Учитывая всё это, можно полагать, что юридическая конструкция гражданского права, будучи новым направлением теории юридической конструкции, находится в стадии формирования в системе одной самостоятельной научной дисциплины – теории гражданского права. Также сегодня развитие «юридической конструкции института гражданско-правового договора» концентрируется в гражданско-правовом дискурсе, что позволяет предопределить необходимость разработки его концептуальных контуров и пределов к применению.

Более того, исследователи, рассматривая данный феномен в рамках изучения института гражданско-правового договора, используют для его обозначения дефиниции «договорная конструкция» или «юридическая конструкция»

гражданско-правового договора». По мнению К.М. Арсланова, «договорная конструкция» - это вид юридической конструкции, в свою очередь определяющейся им как разновидность «определённой идеальной модели» [7, с. 81]. Однако более убедительными при раскрытии феномена «юридическая конструкция» гражданско-правового договора выглядят взгляды В.В. Витрянского, полагающего, что «договорные конструкции объединяет то обстоятельство, что они подлежат применению (в том числе путём их использования сторонами договора при оформлении своих договорных отношений) практически к любым видам договорных обязательств, которые обладают необходимым набором признаков, характерных для каждой специальной договорной конструкции; если какой-либо гражданско-правовой договор по набору признаков подпадает под действие специальной договорной конструкции, то законоположения о соответствующей специальной договорной конструкции имеют приоритет перед правилами, регулирующими конкретный вид договорного обязательства» [8, с. 232].

В этом направлении Ю.А. Серкова настойчиво проводит тезис о том, что договор как правовой феномен в целом представляет собой юридическую конструкцию [19, с. 172], что позволяет ему объединить в себе различные элементы: юридический факт (сделку), юридическую организационную процедуру, правоотношение, документ (предполагающий должным образом оформление волеизъявления либо в случае установленной необходимости придание договору письменной формы) [20, с. 169]. В этом контексте отметим, что специфика договорной конструкции отличается от других правовых конструкций тем, что в ней больше заметны не только теоретические и нормативные, но и ненормативные формы проявления конструирования.

Поэтому по поводу О.А. Халабуденко отмечает, что далеко не всякое гражданское правоотношение предполагает наличие соответствующего теоретического либо нормативного предписания, определяющего в гипотезе основание возникновения прав и обязанностей сторон и их содержание. Отсутствие нормы права в понимании общеобязательного правила поведения в частном праве компенсируется соглашением сторон или обыкновениями, а отсутствие нормы законодательства - обычаями, применением аналогии закона или аналогии права [25, с. 174]. В этом контексте к ненормативной конструкции института гражданско-правового договора можно

отнести предписания норм права, предусматриваемые в ст. 5 (Обычаи делового оборота), ст. 6 (Применение гражданского законодательства по аналогии), п. «а» ст. 8 (Основания возникновения гражданских прав и обязанностей) Гражданского кодекса Республики Таджикистан (далее ГК РТ) [1]. Аналогично такие нормы установлены и в других статьях ГК РТ.

Из этой трактовки выходит, что к уровню классификации юридической конструкции института гражданско-правового договора относятся не только научно-теоретические и нормативные конструкции, но и предполагающие проявление ненормативной конструкции, выполняющей функцию регулирования конкретных договорных отношений, выводимой не только из содержания этой же модели правоотношений, но и в целом дозволяющей нормы гражданского права.

В этой связи отметим, что институт «гражданско-правовой договор» является самодостаточным гражданско-правовым явлением, контуры его первичной конструкции проявились еще в первобытном общественном строе, а причиной превращения его в отдельный институт гражданского права стало появление права и государства. При этом не любое иное правовое явление можно назвать юридической конструкцией, а то, которое построено на выверенной типовой схеме, объединяющей в себе различные структурные составляющие элементы. В частности таковым является институт «гражданско-правовой договор», сочетающий в своем функциональном назначении важные признаки юридической конструкции.

Отсюда, размышляя о понятии юридической конструкции института гражданско-правового договора, можно сделать вывод о том, что:

- оно выступает как системная категория и структурный элемент, присущий только гражданскому праву и представляющий собой отправную точку не только в познании отдельно взятой его правовой конструкции, но и нормативную, а также ненормативную основу, предполагающую возникновение, изменение и прекращение свойственного ему предмета регулирования. Из сказанного выходит, что конструкции института гражданско-правового договора как системно-структурное построение следует обозначить в трех смыслах: *теоретических, нормативных и ненормативных юридических конструкций*;

- теоретическая конструкция института гражданско-правового договора представляет собой научно-исследовательский метод, используемый в целях познания образующих её логических

структур и строения указанного института. Данная интерпретация термина «конструкция института гражданско-правового договора» предстает перед нами как продукт мыслительной деятельности учёных-цивилистов, конструирующих договорные нормы, принципы, институты и субинституты гражданского права, разработанные на основе доктринальных воззрений, суждений и представлений. Последнее может служить основой для создания новых норм либо моделей договора и договорных отношений (идеи, гипотезы, дефиниции, категории, системы, принципы и т.д.). В законотворческой практике мыслительная деятельность ученых-цивилистов и её результаты представляются как средство юридической техники. Также с помощью теоретического конструирования решаются и другие важные вопросы, в частности устранение существующих пробелов и коллизий, имеющих место в договорных формах регулирования, и при необходимости предполагается их правильное толкование и т.д.

Поэтому теоретические конструкции, которые создаются в результате мыслительной деятельности (абстрактного мышления) ученых-юристов, следует считать активной формой проявления либо продуктом научно-теоретичного правосознания. При всём этом теоретическое конструирование, имеющее свойством создание юридических моделей, имеет условное практическое значение, т.е. его результаты не всегда могут применяться;

- под нормативной конструкцией института гражданско-правового договора следует понимать систему договорных отношений и их типизацию, закрепленные и находящие выражение в нормах гражданского права. Исходя из этого нормативная конструкция института гражданско-правового договора - это и есть результаты, представленные

доктриной конструкции гражданского права, что впоследствии преследует своё выражение в нормах гражданского законодательства - нормативных конструкциях. Более того, её можно констатировать не только результатом законотворческой деятельности юристов, но и в целом средством обеспечения эффективности регулирования гражданско-договорных отношений, одновременно преследующих его развитие;

- в ткани конструкции договорных отношений воплощены ненормативные юридические конструкции. Последние, как правовые средства, обладают регулятивными свойствами, жизнеспособность которых диктуется нормами гражданского права, где они представлены как модель типовой схемы поведения субъектов гражданского права, но выражающиеся в качестве ненормативных правовых средств и способов регулирования отношений. Безусловно, к категориям ненормативных регуляторов и имеющим такое свойство, относится гражданско-правовой договор. Исходя из этого, есть основания предположить, что к юридическим конструкциям института гражданско-правового договора следует отнести не только теоретическую и нормативную, но и ненормативную конструкцию.

Несмотря на предполагаемые грани между ними, указанные смысловые интерпретации служат основанием для формирования юридической конструкции института гражданско-правового договора. В этом смысле по характеру юридическая конструкция института гражданско-правового договора как самостоятельное системное строение может быть присуща только гражданскому праву, а в целостности оно ориентировано и имеет частноправовой смысл, что отличает его от иных форм правового конструирования.

Список литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Таджикистан (Часть первая) // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. - 1999. - № 6. - Ст. 153.
2. С.С. Алексеев, Проблемы теории права - Свердловск, 1973. - Т. 2. - 401 с.
3. С.С. Алексеев, Право на пороге нового тысячелетия: некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи - М. : Статут, 2000. - 256 с.
4. С.С. Алексеев, Линия права / - М., 2006. - 461 с.
5. А.А. Ананьева, «Юридическая конструкция»: к вопросу об определении понятия // Известия Иркутской государственной экономической академии. - 2016. - Т. 26. - № 1. - С. 141-148.
6. А.А. Ананьева, О теоретических и практических юридических конструкциях // Правовая политика и правовая жизнь. - 2016. - № 1. - С. 45-49.
7. К.М. Арсланов, О заимствованиях иностранных юридических конструкций в российском гражданском праве // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер.: Гуманитарные науки. - 2015. - Т. 157, кн. 6. – С. 79-89.
8. В.В. Витрянский, Реформа российского гражданского законодательства: промежуточные итоги . - М. : Статут, 2016. - 431 с.

9. Ф.А. Вячеславов, Договор как гражданско-правовое средство распределения рисков в интересах участников гражданского оборота // Бюллетень нотариальной практики. - 2005. - № 2. - С. 38-42.
10. Р. фон. Иеринг, Юридическая техника - М. : Статут, 2008. - 231 с.
11. Н.В. Исаев, Статический и динамический аспекты понятия «Юридическая конструкция» // Ленинградский юридический журнал. - 2011. - № 1. - С. 144-149.
12. А.Н. Костюков, Муниципально-правовые конструкции // Конституционное и муниципальное право. - 2002. - № 4. - С. 4-8.
13. Н.М. Коркунов, Лекции по общей теории права. По изданию 1914 г. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc108p0/instrum112/item309.html>
14. Латинско-русский и русско-латинский словарь / под общ. ред. А.В. Подосинова. - М. : Флинта, 2012. - 744 с.
15. А.В. Малько, Стимулы и ограничения в праве - М. : Юрист, 2004. - 248 с.
16. А.В. Малько, Юридические конструкции как средство правотворческой политики // Юридическая техника. - 2013. - № 7. - Ч. 2. - С. 461-464.
17. А.В. Мильков, К вопросу о понимании юридических конструкций // Пробелы в российском законодательстве. - 2011. - № 3. - С. 114-118.
18. Д.Е. Пономарев, Юридические конструкции: становление понятия в отечественном правоведении // Правоведение. - 1972. - № 3. - С. 46-113.
19. Ю.А. Серкова, Юридические конструкции взаимного и односторонне обязывающего договоров // ВЭПС. - 2013. - № 2. - С. 172-175.
20. Ю.А. Серкова, Сущность гражданско-правового договора как юридической конструкции // Ученые записки Казанского ун-та. Сер.: Гуманитарные науки. - 2013. - № 155 (4). - С. 167-173.
21. Чевычелов, В.В. Юридическая конструкция (проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Нижний Новгород, 2005. - 24 с.
22. А.Ф. Черданцев, Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике. - Екатеринбург : УИФ «Наука», 1993. - 192 с.
23. Черданцев, А.Ф. Юридические конструкции. Их роль в науке и практике // Правоведение. - 1972. - № 3. - С. 12-19.
24. М.Ю. Чельшев, О юридических конструкциях в Проекте изменений и дополнений в Гражданский кодекс Российской Федерации // Изменения в Гражданском кодексе Российской Федерации: новеллы гражданского законодательства, 2012 : сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф. (г. Казань, 15 июня 2012 г.). - М. : Юрист, 2012. - 484 с.
25. О.А. Халабуденко, Некоторые вопросы методологии права: гражданско-правовые прерогативы и юридические конструкции // Вестник Пермского ун-та. - 2013. - № 1. - С. 174-187.

Аннотация

Тафсири мафхуми сохтори ҳуқукии институти шартномаи гражданӣ

Мақола ба тафсири таърифи падидаи сохтори ҳуқукии институти шартномаи гражданӣ бахшида шудааст, ки на танҳо бо табиати худ, балки бо сохтори дохилии мантиқӣ-сохторӣ тавсиф мешавад. Дар робита ба ин, муаллиф таъкид мекунад, ки дар таносуб аз дигар сохторҳои низомӣ, категорияи сохтор дар соҳаи ҳуқуки шартномавӣ аз рӯи ду ҷиҳати семантикӣ - меъёрӣ ва илмӣ (сохтори илмӣ ва назариявӣ) истифода мешавад. Аммо, чунин таснифот ба мансубияти соҳавии шартномаи ҳуқукии гражданӣ пурра мувофиқат намекунад. Зеро, ба ғайр аз таснифоти назариявӣ ва меъёрӣ, “сохтори ҳуқуқӣ” аз рӯи мансубият дар баъзе соҳаҳои ҳуқуқ ҳамчун сохтори ғайримеъёрӣ тавсиф карда мешавад. Аз ҷумла, чунин таснифот дар ҳуқуки гражданӣ пешбинӣ шудааст, ки сохтори ғайримеъёриро дар муносибатҳои шартномавӣ тавсия намудааст.

Аннотация

Дефиниция феномена «юридическая конструкция» института гражданско-правового договора

Статья посвящена обоснованию дефиниции феномена юридической конструкции института гражданско-правового договора, для которого характерными является не только его собственная природа, но и внутреннее логико-структурное строение. В этой связи автор подчеркивает, что в отличие от других системных построений, категория конструкция в области договорного права применяется в двух смысловых выражениях - нормативном и доктринальном (научно-теоретическая конструкция). Однако такая классификация не в полной мере соответствует отраслевой принадлежности института гражданско-

правового договора. Потому что, помимо теоретической и нормативной, классификация «юридическая конструкция» в некоторых областях права описывается также как ненормативная. В частности такая особенность предусматривается в гражданском праве, предполагающем проявление ненормативной конструкции в сфере договорных отношений.

Annotation

Definition of the phenomenon "legal construction" of the institute of civil legal agreement

The article is devoted to the substantiation of the definition of the phenomenon of the legal structure of the institution of a civil law contract, which is characterized not only by its own nature, but also by its internal logical-structural structure. In this regard, the author emphasizes that, unlike other systemic constructions, the category of construction in the field of contract law is used in two semantic expressions - normative and doctrinal (scientific and theoretical construction). However, this classification does not fully correspond to the branch affiliation of the institution of the civil law contract. Because, in addition to theoretical and normative, the classification "legal structure" in some areas of law is also described as non-normative. In particular, such a feature is provided for in civil law, which presupposes the manifestation of a non-normative structure in the field of contractual relations.

УДК: 347.5

Бобоев Чамрод Курбонович,

мудири кафедраи ҳуқуқи иқтисодӣ, молиявӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, н.и.ҳ., дотсент.

E-mail: jamrod@mail.ru

Тел.: (+992) 918-66-89-71.

РОҶЕЪ БА КАТЕГОРИЯҲОИ УҲДАДОРӢ ДАР НАТИҶАИ РАСОНИДАНИ ЗАРАР АЗ НИГОҶИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

Калидвожаҳо: забон; уҳдадорӣ дар натиҷаи расонидани зарар; зарар; товон; ҷуброн; қонунгузор; истилоҳ.

Ключевые слова: язык; обязательство из причинения вреда; вред; компенсация; возмещение; законодатель; термин.

Keywords: language; obligation of harm; harm; compensation; redress; legislator; term.

Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо таъкид доштанд “Забон неъматӣ бебаҳои зиндагии аҳли башар мебошад. Инсон фақат тавассути забон метавонад эҳсос ва фикру андешаҳои худро иброз намояд. Забони миллӣ ойнаи пурчинои таърих, ҷаҳони маънавӣ ва хираду маърифати ҳар як халқу миллат ба шумор меравад”.

Аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ забони давлатӣ ҳамчун забони муошират, илму сиёсат, коргузорику қонунгузорӣ қарор гирифт.

Конститутсияи аввалин, ки бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ қабул гардид бо забони давлатӣ таҳия гардид ва дар он меъёри махсус ба забони давлатӣ бахшида шудааст, ки тибқи он забони давлатӣ забони тоҷикӣ доништа мешавад.

Бояд иқрор шуд, ки маҳз ҳамин талаботи конститутсионӣ ба раванди фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ бо забони давлатӣ оғоз бахшид. Истилоҳ ва мафҳумҳои гуногуни бо забони давлатӣ коркардшуда дар қонунгузорӣ зикр гардидаанд.

С.Ю. Головина қайд мекунад, ки “сатҳи фарҳанги қонунгузорику метавон бо забони санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ арзёбӣ кард” [1, с.3-5].

Бояд зикр намоем, ки айни ҳол истилоҳоти қонунгузорики граждани ба коркард ва таҳлил ниёз дорад. Дар тӯли бист соли охир қонунгузор бисёр санадҳои меъёрии ҳуқуқиро қабул кардааст, ки дар натиҷаи он фаҳмиши якхелаи мафҳумҳо дар қонун дигаргун гардидааст.

Чунин ҳолат ба он рабт дорад, ки тағйирот ва иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда бе назардошти ягонагии байнисоҳавии истилоҳот ворид карда мешаванд. Ҳар як соҳаи ҳуқуқ кӯшиш мекунад, ки истилоҳоти худро истифода барад.

Чунин ҳолат инъикоси инкишофи қонунгузорику ба таври манфӣ нишон медиҳад.

Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, (минбаъд – КГ ҚТ), ки фарогири 1234 модда мебошад, яке аз санадҳои калонҳаҷм буда, ҷойи муайяну дар низоми қонунгузорики Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол менамояд. Сабаби ба ин предмет танзимнамоии вай зарур мебошад, ки барои коней намудани талаботи субъектони ҳуқуқи граждани равона карда шудааст.

Дар санади мазкур мафҳумҳои гуногун истифода мешаванд, ки баъзеи онҳо дар навбати худ аз нигоҳи назариявӣ проблемаҳои гуногунро метавонанд дар ҷараёни ҳуқуқтатбиқнамои бавучуд оранд.

Ин проблемаҳо, агарчи дар тамоми институтҳои ҳуқуқи граждани ҷой дошта бошанд ҳам, лекин таваҷҷуҳи мо ба яке аз институтҳои муҳими он - уҳдадорӣ дар натиҷаи расонидани зарар равона карда мешавад.

Мафҳумҳое, ки дар институти мазкур истифода мегарданд дар соҳаҳои дигар низ дида мешаванд ва дар баъзе мавридҳо маънои дигарро ифода менамояд. Чунин ҳолат наметавонад қобили қабул бошад, зеро дар қонунгузорӣ бояд ҳар истилоҳ ва мафҳум як маъноро ифода намояд.

Моддаи аввали боби 55 КГ ҚТ ба мақсади асосии уҳдадорӣ дар натиҷаи зарар ишора менамояд, ки ин ҷуброн намудани зарар мебошад.

Агар зарар шарораи бавучуд омадани уҳдадорӣ бошад, пас ҷуброни он натиҷаи ниҳой мебошад, ки боиси иҷро гардидани уҳдадорӣ мегардад.

Категорияи “ҷуброн” барои дарк намудани мазмуни он дар аввал душвориро ба вучуд намеорад. Аммо агар ба инобат гирифта шавад, ки КГ ҚТ дар катори он истилоҳи “товон” -ро

истифода менамояд масъалаи таносуби он хоҳ ноҳоҳ ба миён меояд.

Дар луғатҳои гуногун низ синоними истилоҳи “товон” калимаи “чуброн” баромад менамояд. Чунин ҳолат дар матни қонунгузорӣ низ дида мешавад. Аз ҷумла дар КГ истилоҳи “чуброн” ва “товон” истифода мегарданд.

Аз ҷиҳати миқдорӣ калимаи “чуброн” дар КГ ҚТ нисбат ба “товон” бештар истифода мегардад.

Дар робита ба таносуби онҳо дар назарияи ҳуқуқ дуализм вучуд дорад. Як гурӯҳ муаллифон онҳоро якхела ва гурӯҳи дигар аз як дигар ҷудо меҳисобанд.

Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ кӯшиши ҷудо намудани онҳоро аз якдигар О.Ш. Аюпов анҷом додааст. Ба ақидаи вай таносуби “чуброн” аз “товон” инҳо шуда метавонанд:

- Дақиқият дар муайянкунӣ;
- Муттаносибӣ;
- Баробарӣ;
- Маҳдудиятҳое, ки тарафи дигар ба даст меорад.

Хусусиятҳои товон, ба ақидаи вай, аз он иборат мебошанд, ки бо назардошти мураккабии истисноии вай ҳаҷми зарари расонидашударо наметавон пурра ҳисоб намуд” [2, с.116-120].

Ба ақидаи муаллиф агар имконияти ҳисоб намудани зарар ғайриимкон бошад, суҳан дар бораи товон меравад. Чунин ақидаро дигар олимони низ дастгирӣ менамоянд. Бинобар сабаби он ки баъзе ҳуқуқҳои шахсӣ пурра чуброн карданашон ғайриимкон мебошад қонунгузор истилоҳи товонро истифода менамояд [3, с.103].

М.А. Енгибарян роҷеъ ба масъалаи мазкур иброз медорад, бо назардошти он, ки ин ду категория баъзан ҳамчун мафҳумҳои синонимӣ ҳисобида мешаванд ин гуна омехтагиро ғалат доништан қобили қабул намебошад.

Далелҳои О.Ш. Аюповро вай дастгирӣ намекунад ва онро бо асоси он ки товон дар натиҷаи ниҳой дар бисер мавридҳо маҳз ба чуброн намудани зарар оварда мерасонад асоснок менамояд” [1, с.30].

Ба ақидаи М.А. Енгибарян метавон дар қисмати он ки товон дар натиҷаи ниҳой ба чуброн намудани зарари расонидашуда оварда мерасонад, розӣ шуд. Аммо ба он ки омехтагии ин ду категория дар амалия ва назария ягон ҷойи баҳс ё ғалат будани онро нишон намедихад, метавон розӣ нашуд.

Категорияҳои чуброн ва товонро метавон яке аз мафҳумҳои калидӣ ҳисоб намуд. Зеро калимаҳои “чуброн” ва “товон” дар якҷоягӣ бо “зарар”, “зиён”, “маънавиёт”, “хароҷот” дар муносибатҳои

шартномавӣ ва ғайришартномавӣ, инчунин дар ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ истифода мешаванд.

Дар мафҳумҳои асосии илми ҳуқуқи граҷданӣ онҳо ҷойи махсусро касб менамояд ва аз ин лиҳоз зарур аст онроҳо дуруст тафсир намуд.

Ба ақидаи дурусти В.А.Дозорсев дар ҳуқуқи граҷданӣ мафҳумҳои калидӣ ба ҳар сурат набояд маълумоти бардурӯғро доро бошанд” [5, с.22].

Дар адабиети ҳуқуқӣ вобаста ба таносуби онҳо ақидае низ ҷой дорад, ки фарқияти байни ин категорияҳо аз ду нишона - ҳадаф ва таъинот иборат мебошад” [6, с.10]. Инчунин ақидае низ ҷой дорад, ки ба сарҳади ҷудонамоии онҳо объект таъсир мерасонад, ки метавонад чуброн карда шавад ё товон рӯёнида шавад” [7, с.122].

А.В. Белов қайд менамояд, ки натиҷаи чуброн амале мебошад, ки баҳри ивази молу мулки аздастрафта (сарфнамуда, камомад, аз даст дода) равона гардида, ба ҷабрдида додани (пешниҳод намудани) молу мулки нав, сифат ва арзиш (чуброн дар шакли асл) ё пардохт намудани маблағи пулии дар ҳаҷми муттаносибии арзиши молу мулки аздастрафта ифода меёбад ва товон бошад, мақсади баробар намудани талафоти молумулкӣ ё ғайримолумулкӣ дорад, ки бо роҳи ба ҷабрдида пардохт намудани маблағ дар он ҳаҷм ё пешниҳод намудани ягон гуна молу мулки ҳамон навъ, сифат ва арзиш, ки ба ҷабрдида имкон медиҳад талафоти расидаро нодида гирад” [8, с.767].

Ба ақидаи муаллиф ҳангоми чуброн, барқарор кардани ҳуқуқҳо тавассути ба ҳолати аввала овардани вазъи молумулкии ҷабрдида то ҳолати қабл аз расонидани зарари ҷойдошта сурат мегирад.

Вай аз иваз намудан ё пардохти маблағи пулӣ ба андозаи ба арзиши амволи аздастрафта иборат аст. Аммо баъзан вақт ҳангоми расонидани зарар зарурати ивази молу мулки ҳамон навъ ва сифат дида намешавад, ҳол он ки имконияти барқарор намудани он вучуд дорад.

Предмети чубронро А.В.Белов зиён– зарареро ҳисоб менамояд, ки онро бо пул ифода кардан мумкин аст ва товон бошад, метавонад зарар (талафот), вале на зиён бошад” [9, с.767].

Аммо қайд кардан бамаврид аст, ки зиён ва талафот ченаки ҳамаи оқибатҳои манфии молу мулкӣ мебошад.

Чуброн метавонад дар он ҳолатҳое низ ҷой дошта бошад, ки далели ҳуқуқвайронкунӣ вучуд надорад. Масалан, иштирокчии моликияти ҳиссагӣ ҳақ дорад аз қисми амволи умумӣ ба андозаи ҳиссааш барои соҳибӣ ва истифода ба ихтиёраш воғузошта шудан ва дар ҳолати имконнопазирии он аз дигар иштирокчиён, ки ҳиссаи марбутаашро соҳибӣ ва истифода мебаранд, чубронпулии дахлдорро талаб намояд (қ.2.м.295 КГ).

Дар назарияи ҳукуки граждани товорро одатан бо чораҳои ҷавобгарӣ ва барқарорсозиро бо чораҳои ҳифзи ҳукукҳои граждани алоқаманд менамояд. Бинобар сабаби он, ки барқарорсозӣ бо ҷуброн намудани зарар вобаста мебошад, метавон хулоса намуд, ки ҷуброн категория мебошад, ки барои барқароркунӣ равона гардида ҳифзи ҳукукҳои вайронгардидаро таъмин менамояд.

Товон дар ҳолатҳое ба кор бурда мешавад, ки гуноҳи шахс дар натиҷаи расонидани зарар вучуд дорад. Товон дар чунин ҳолат ба сифати воситаи таъсиррасонӣ баромад менамояд. Ҷуброн бошад, метавонад дар ҳолате, ки зарар бо амали қонунӣ расонида шудааст, истифода гардад.

Дар илми ҳукуки граждани “шартҳои ухдадорӣ оид ба ҷуброн намудани зарар” ва “шартҳои ҷавобгарӣ барои ҷуброни зарар” гуфта мешавад.

Гарчанде, ки дар ҳолати расонидани зарари бо амали қонунӣ ҳукукҳои объективӣ вайрон нагардида бошад ҳам, аммо ҳукукҳои субъективӣ зарар мебинанд. Зарари бо амали қонунӣ пешбинигардида тибқи қонун иҷозат дода мешавад, яъне шахсе, ки зарар расонидааст барои содир намудани чунин амалҳо ваколатдор мебошад. Ҳукукҳои субъективии дигар шахсонро вайрон намуда вай ҳукуки объективиро поймол намекунад.

Аз ин хотир, ҳангоми набудани гуноҳ истилоҳи ҷуброн истифода мешавад. Дар он ҳолате, ки гуноҳи шахс дар натиҷаи расонидани зарар дида мешавад истилоҳи товор бо назардошти ҳолатҳои мушаххас истифода мегардад.

О.Н. Садиков қайд менамояд, ки дар фарқиат аз зиён тартиби ҷуброннамоӣ дар меъёрҳои Кодекси граждани ба қадри кофӣ муайян гардида, табиати товор ва инчунин шартҳои пардохти он метавонад боиси душворӣ гардад.

Товон, тавре ки одатан фаҳмида мешавад, метавонад пурра ё қисман бошад ва аз шартҳои махсус вобаста бошад, алаҳусус мавҷудияти маблағгузори дахлдори бучетӣ” [10, с.221].

Ба ақидаи мо дар ҳолатҳои алоҳида фарқиатгузори аз рӯи предмет воқеан дуруст аст, аммо ин на ҳама вақт ҷоиш аст. Зимни фарқиатгузори онҳо бояд маҷмӯан нигоҳ кард: муайян кард кадом мақсадро пайгирӣ менамоянд; ба ҷӣ нигаронида шудаанд; дар кадом муносибатҳо истифода мешаванд (корпоративӣ, ашғӣ, шартномавӣ, ғайришартномавӣ, ҳукуки моликияти зеҳнӣ).

Ба ақидаи мо зимни ҷудонамоии ин категорияҳо, инчунин бояд аз самти функционалии онҳо нигоҳ кард.

Дар ҳукуки граждани ба зернамудҳои функсияи ғимоявӣ, функсияи барқарорсозӣ ва

товоркунӣ дохил мешавад. Маҳз дар доираи ин ду функсия фарқиати ҷуброн аз товор дида мешавад.

Ҷуброн ба функсияи барқарорсозӣ ва товор бошад, ба функсияи товоркунӣ мувофиқ мебошад, ки онро аз нуқтаи назариявӣ метавон бо андешаҳои олимони гуногун асоснок кард.

А.Я. Риженков зери барқарорсозӣ ба ҳолати то ҳукуквайронкунӣ қарор доштани вазъи молумулкӣ ва ғайримолумулкии субъектҳо дар назар дорад. Аммо, ҳукуки шахсии ғайримолумулкӣ барои барқарорсозӣ мувофиқ нест ва муттаносибан истифода шуда наметавонад. Дар робита ба ин, функсияи товорнамоӣ дастгирӣ карда мешавад, ки ба ақидаи муаллиф аз барқарорсозӣ дида васеътар мебошад” [11, с.13-14].

Ақидаи мазкурро Ш.М. Менглиев дастгирӣ намекунад. Вай иброз медорад, ки дар ҳолати мазкур муаллиф аз мазмуни васеи товор бармеояд.

Ақидаи худро Ш.М.Менглиев бо он асоснок менамояд, ки набояд мавҷудияти функсияи товорнамоӣ-барқарорсозиро эътироф кард, зеро товор нисбат ба муносибатҳои молумулкӣ ва он ҳам на ҳама вақт истифода мегардад ва нисбати муносибатҳои ғайримолумулкӣ истифода шуда наметавонад” [12, с.14]. Ақидаи мазкур бахшнок мебошад, ки зарари ғайримолумулкӣ товор карда намешавад. Баръакс, товор маҳз нисбат ба муносибатҳои ғайримолумулкӣ истифода мешавад.

И.А. Власенко, инчунин таносуби функсияи барқарорсозӣ ва товоркуниро анҷом дода, иброз медорад, ки барқарорсозӣ на ҳама вақт товори зарарро пайгирӣ менамояд. Зараре, ки характери маънавӣ дорад барқарор карда намешавад (масалан, азоби ҷисмонӣ ва рӯҳӣ)” [13, с.10].

Ба ақидаи О.А. Кузнецова дар ҳукук калимаи “ҷуброн” одатан маҳз бо зиёни моддӣ, ки барои объектҳои аз дастрафта ё вайрон гардидаи дорони нишонаҳои арзишӣ ва аз нигоҳи математикӣ ҳисоб карда мешавад, алоқаманд мебошад. Дар ҳолатҳое, ки чунин ҳисоб имконнопазир аст, категорияи “товор” истифода мешавад” [14, с.56].

Аз гуфтаҳои боло чунин хулоса намудан мумкин аст, ки ҳангоми ҷуброн ҳаҷми он бояд муттаносибан ба ҳаҷми зарар баробар бошад. Илова бар ин, зимни ҷуброн барқаророрномаи ҳукуки вайронгардида баамал меояд. Агар зимни ҷуброни зарар вазъи молумулкии зараррасон ба назар гирифта шавад, пас ҳангоми товор баъзан вақт шахсияти ҷабрдида ба назар гирифта мешавад (товори зарари маънавӣ).

Товор дар ҳолате татбиқ карда мешавад, ки барқарорсозӣ амалан ғайриимкон аст ва молу мулк ё пул бояд ҳолати ҷабрдида ро сабук, зарари расонидашударо бартараф намояд.

Дар асл, ҳеҷ гуна товод наметавонад боиси тавозуни манфиатҳои иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқии граждани гардад. Дар ниҳоят, пардохти товод метавонад аз зарари воқеӣ зиёд бошад ё ба он мувофиқат накунад. Маҳз дар робита ба ин категорияи товод бештар аз ҳама дар ҳуқуқи моликияти зехнӣ истифода мешавад.

Яке аз тафсиргарони КГ ФР қайд менамояд, дар сурате, ки агар пардохти маблағ аз ҳадди ҷуброни зарар зиёд бошад, категорияи товод истифода мегардад.

Тасвири умумии таносуби категорияи “ҷуброн” ва “товод” ба чунин ҳулоса оварда мерасонад, ки ҷуброн дар ҳуқуқи ашёӣ зимни тақсим ва ҷудо намудани молу мулк истифода мегардад. Ин гӯё ба ҳайси ҳисоббаробаркунӣ миёни иштирокчиёни муомилоти молу мулкӣ баромад менамояд.

Товод бояд дар уҳдадорихои ғайришартномавӣ зимни расонидани зарари маънавӣ истифода гардад. Аммо дар боби 55 КГ ҚТ қонунгузор аз мафҳуми анъанавии товони зарар даст кашида ибораи “ҷуброни зарари маънавӣ” -ро истифода мегардад.

Ин носоҳеҳӣ решаи таърихӣ дошта, ба он рабт дорад, ки пурра аз асосҳои қонунгузори ИҶШС 1991 гирифта шудааст.

Сухан дар он аст, ки то қабули Асосҳои қонунгузори граждани категорияи товони зарари маънавӣ аз ҷониби қонунгузор мақбул дониста намешуд. Ва ҳама зараре, ки характери шахсӣ ва молумулкӣ дошт, бояд ҷуброн карда мешуд. Пас аз ҷой ёфтани зарари маънавӣ дар таркиби ососҳои қонунгузори граждани вай ҳамчун натиҷаи ҳама гуна зарар ҳамчун ҷуброн қабул карда шуд. Аз ин ҷост, ки то ҳол дар қонунгузори граждани ибораи ҷуброни зарари маънавӣ истифода мегардад. Аммо зарари маънавӣ ҷуброн карда намешавад, балки аз он товод рӯёнида мешавад. Зарари маънавӣ ба шумули зарари ғайримолумулкӣ дохил мешавад. Ҳангоми муайян намудани андозаи он чунин ҳолат,

ба мисли шахсияти ҷабрида ба назар гирифта мешавад. Зимни ҷуброни зиён ё ҳисороти барои муайян намудани ҳаҷми ҷуброн шахсият ба асос гирифта намешавад.

Дар ҳуқуқи моликияти зехнӣ ҳаҷми товодро суд вобаста ба хусусияти ҳуқуқвайронкунӣ ва дигар ҳолатҳо, бо назардошти талаботи оқилона ва адолат, муайян мекунад.

Инчунин, ба монанди зарари маънавӣ дар ҳуқуқи моликияти зехнӣ, зарар характери тахминӣ дорад. Дақиқан муайян намудани он бинобар сабаби мураккабии истисноии табиати он ғайриимкон аст.

Ҷуброн аслан дар уҳдадорихои шартномавӣ ва дар баъзе ҳолатҳои уҳдадорихои ғайришартномавӣ истифода мегардад. Масалан, ҷуброни зарар, ҷуброни зиён, ҷуброни суғурта ва дигар категорияҳои, ки калимаҳои ҷубронро дар бар мегиранд, танҳо як чизро нишон медиҳанд – бартараф намудани оқибатҳои амалҳои зараровар, барқарор намудани ҳуқуқи субъективии вайронгардидаи ҷабрида.

Хотиррасон кардан бамаврид аст, ки категорияҳо ва мафҳумҳои таҳиянамудаи назария бо сабаби рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ пайваста навад мешаванд. Ин ҳолат табиист, зеро пешрафт дар соҳаи илмию техникаӣ ва инчунин васеъ гардидани доираи танзими ҳуқуқӣ инро талаб мекунад.

Аз ин рӯ, О.Р.Халфина дуруст қайд менамояд, ки барои ҳамчун асоси бозьтимоди ҳалли мушкилоти мушаххаси ҳаёти хидмат кардан, муқаррароти асосии назария бояд доимо коркард ва навсозӣ карда шавад, инкишоф ёбад, тамоми таҷрибаи ҳаёти ҷамъиятиро дар бар гирад” [1, с.5].

Дар фарҷом бояд гуфт, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон калимаи зарар ва товодро истифода ва онҳоро аз якдигар ҷудо менамояд. Бо мақсади идомаи мантикии талаботи конститутсионӣ зарур аст, ки дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ин ҳолат ба назар гирифта шавад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Головина С.Ю. Понятийный аппарат трудового права. дисс. ... док.юр.наук. Екатеринбург, 1998. 363с.
2. Аюпов О.Ш. Компенсация и возмещение как смежные понятия// Вестн. Том. гос. ун-та. 2011. № 350. С.116-120
3. Основные положения гражданского права : постатейный комментарий к статьям 1–16.1 Гражданского кодекса Российской Федерации [Электронное издание. Редакция 1.0] / А. В. Асосков, В. В. Байбак, Р. С. Бевзенко [и др.] ; отв. ред. А. Г. Карапетов. – Москва : М-Логос, 2020. С.103
4. Енгибарян М.А. Компенсация как институт права. дисс. ... канд.юр.наук. Владимир – 2020. 1469 с.
5. Дозорцев В.А. Кодификация гражданского законодательства// Дело и право. 1994. №1. С.22
6. Басманова Н.К. Сущность и особенности возникновения правоотношений возмещения и компенсации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2008. 24с.

7. Енгибарян М.А. Компенсация как институт права. дисс. ... канд.юрид.наук. Владимир – 2020. 199с.
8. Белов В.А. Гражданское право: Особенная часть: Учебник. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2004. 767 с
9. Белов В.А. Гражданское право: Особенная часть: Учебник. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2004. 767 с
10. Садиков О.Н. Убытки в гражданском праве Российской Федерации. – М.: Статут, 2009. – 221 с.
11. Рыженков А.Я. Компенсационная функция советского гражданского права / . - Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1983. 96с.
12. Менглиев Ш.М. Восстановительные правоотношения в советском гражданском праве. Душанбе, 1986. 117с.
13. Власенко И. А. Компенсационная функция права (вопросы теории и практики): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 1995. 18с.
14. Принципы гражданского права и их реализация: монография/Под ред. Т.П. Подшивалова, Г.С. Демидовой. -Москва: Проспект, 2019. 416с.
15. Халфина Р.О. Обще учение о правоотношении. –М.:Юр.лит. –1974. 340с.

Аннотатсия

Рочъ ба категорияҳои ухдадорӣ дар натиҷаи расонидани зарар аз нигоҳи забони давлатӣ

Дар мақолаи мазкур проблемаҳои забонии яке аз институтҳои муҳими ҳуқуқи граждани - ухдадорӣ дар натиҷаи расонидани зарар анҷом дода мешавад. Таваҷҷуҳ дар доираи мақола ба калимаҳои товои ва ҷуброн гузошта шудааст. Барои дарки дурусти ин ду категория ва аз ҳам ҷудо намудани онҳо функсияи барқарорсозӣ ва товоинамӣ баррасӣ карда мешавад. Дар натиҷаи таҳлили ин ду функсия моҳияти ҷудонамӯи онҳо шарҳ дода мешавад. Асоснок кард мешавад, ки гарчанде дар сатҳи қонунгузорӣ онҳо ҳамчун калимаҳои ҳамшабеҳ доништа шаванд, лекин аз нуқтаи назари илмӣ товои ҳамчун ҷораи ҷавобгарӣ ва ҷуброн ҳамчун воситаи ҳифзи ҳуқуқ баромад менамоянд.

Аннотация

Через призму государственного языка о категориях обязательства в результате причинения вреда

В настоящей статье рассматриваются вопросы языкового содержания одного из основных институтов гражданского права - обязательство из причинения вреда. В рамках настоящей статьи обращается внимание на такие категории как компенсация и возмещение. Для правильного понимания этих категорий и тем самым произведения их соотношений рассматриваются функции компенсационного и восстановительного характера. В результате анализа этих двух функций обосновывается их разграничение. Обосновывается, что на законодательном уровне они считаются синонимичными словами, но с научной точки зрения возмещение является мерой защиты, а компенсация – мерой ответственности.

Annotation

Through the prism of the state language on the categories of obligations as a result of causing harm

This article examines the issues of the linguistic content of one of the main institutions of civil law - the obligation of causing harm. For the purposes of this article, attention is drawn to categories such as compensation and reimbursement. For a correct understanding of these categories and thereby to produce their relationship, functions of a compensatory and restorative nature are considered. As a result of the analysis of these two functions, their differentiation is justified. It is substantiated that at the legislative level they are considered synonymous, but from a scientific point of view, compensation is a measure of protection, and compensation is a measure of responsibility.

УДК: 347.918

Шукуров Фарҳодҷон Манонович,

муаллими калони кафедраи ҳуқуқи граждани ва меҳнати
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ,
бизнес ва сиёсати Тоҷикистон.

E-mail: shukurovf1975@mail.ru

Тел.: (+992) 927-77-74-96.

ОИД БА ХУСУСИЯТҲОИ ТАШКИЛШАВИИ СУДИ ҲАКАМӢ

Калидвожаҳо: Кодекси граждани; суди ҳакамӣ; баррасии судии ҳакамӣ; шахси ҳуқуқӣ; адолати судӣ; суди доимоамалкунанда; суди як маротиба амалкунанда; Ҳимояи судӣ; баҳсҳои ҳуқуқӣ-граждани.

Ключевые слова: Гражданский кодекс; третейский суд; рассмотрение третейским судом; юридическое лицо; правосудие; постоянный суд; единовременный суд; судебная защита; гражданский процесс.

Keywords: Civil Code; court of arbitration; appeal of arbitration court; legal person; justice; permanent court; one-time court; judicial protection; civil litigation.

Тибқи муқаррароти моддаи 1 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КГ ҚТ) соҳибкорӣ фаъолияти мустақили ба таваккали худ амалишавандаи шахсони ба чунин сифат бо тартиби муқарраркардаи қонун ба қайд гирифта шуда мебошад, ки барои мунтазам ба даст даровардани ғойда аз истифодаи молу мулк, фурӯши мол, иҷрои қор ӯ расонидани хизмат равона карда шудааст. Бинобар ин баҳсҳои иқтисодӣ яке аз намудҳои муноқишаҳои ҳуқуқӣ арзёбӣ карда мешавад. Ба сифати субъектони ин баҳсҳо шахсони ҳуқуқӣ, соҳибқорони инфиродӣ, бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ ва шахрвандон – шахсони воқеӣ баромад менамоянд [1, с. 22-24].

Тибқи муқаррароти моддаи 11 КГ ҚТ ҳифзи ҳуқуқҳои граждани вайронгардида ӯ мавриди баҳс қарордоштаро тибқи мансубият бо қонунҳои мувофиқавӣ муқарраршудаи парвандаҳо аз ҷониби суд, суди иқтисодӣ ӯ суди ҳакамӣ ба амал бароварда мешавад [2]. Ба шумораи судҳои ҳимоякунандаи ҳуқуқҳои граждани КГ ҚТ судҳои ҳакамиро номбар намудааст. Судҳои ҳакамӣ ба низоми судҳои давлатӣ шомил намебошанд. Онҳо аз тарафи иштирокчиёни муносибатҳои граждани-ҳуқуқӣ барои ҳалли баҳсҳои байни ин иштирокчиён ба вучуд омада ва ӯ эҳтимолияти ба вучуд омадани муноқишаи ҳуқуқдоштаро интиҳоб менамоянд.

Дар раванди муайян намудани вазъи ҳуқуқии судҳои ҳакамӣ ва мақоми ҳимояи ҳакамии ҳуқуқҳои граждани субъективӣ мумкин аст истилоҳи шахси ҳуқуқии дар таълимоти ҳуқуқи граждани ташаккул ёфта ва дар қонунгузориҳои граждани овардашуда, истифода гардад.

Ҳамин тавр, қонунгузориҳои граждани барои муайян намудани мақоми суди ҳакамӣ санади аҳамиятнок арзёбӣ гардад ҳам бояд ишора кард, ки аз рӯи табиноти худ суди ҳакамӣ наметавонад ба

сифати субъекти муомилоти граждани баромад намоёнд, зеро он барои ҳалли дигар вазифаҳои назарраси иҷтимоӣ нигаронида шудааст. Бояд гуфт, ки назарияи ҳуқуқи граждани вучуд доштани ташкилотҳои ба ном квазисубъектӣ, яъне ташкилотҳои дорои мақоми шахси ҳуқуқиро надошта, вале ба ин ӯ он дараҷа дар муносибатҳои граждани-ҳуқуқӣ ва ӯ оммавӣ-ҳуқуқӣ иштироккунандаро роҳ медиҳад [3, с. 130-131].

Ақидае мавҷуд аст, ки гарчанде суди ҳакамӣ ташкилоти ҳуқуқӣ-хусусӣ бошад ҳам қобилияти соҳибҳуқуқии он танҳо дар доираи таълимоти граждани-ҳуқуқӣ қарордошта маънидод намегардад. Чунин ҳолат бо он маънидод мегардад, ки суди ҳакамӣ ба ҳар ҳол вазифаҳои аҳамияти оммавӣ дошта, ҳимояи ҳуқуқҳои гражданиро амалӣ менамояд. Дар ин ҷо гузариши вақолатҳои муҳими оммавии давлат бар зиммаи судҳои ҳакамӣ рух медиҳад. Ҳамин тавр, мақоми мазкур на фақат барои иштирок дар муомилоти граждани, ки дар натиҷа ба мақоми ҳуқуқии он доштани қобилияти соҳибҳуқуқии граждани зарур нест, балки барои амалӣ намудани вазифаҳои ҳосаи дорои асоси оммавӣ мебошад, равона мегардад. Дар натиҷа қобилияти соҳибҳуқуқии судҳои ҳакамӣ бояд бо воситаи ҳуқуқи оммавӣ баҳо дода шавад.

Ба андешаи мо муносибати яктарафа имконият намедиҳад то моҳияти судҳои ҳакамӣ ба пуррагӣ муайян карда шавад. Меъёрҳои оид ба судҳои ҳакамӣ дорои хусусияти байни соҳавӣ буда меъёрҳои ҳуқуқи хусусӣ ва ҳуқуқи оммавӣ дар алоқамандии байни ҳам мушоҳида мешавад. Ҳуқуқи хусусӣ – граждани дар ин ҳолат асосӣ доништа мешавад, зеро ташкил намудан, қатъ гардидани фаъолияти судҳои ҳакамӣ маҳз бо меъёрҳои ҳуқуқи граждани танзим карда мешавад. Ҳуқуқи оммавӣ ба соҳаи истехсолоти суди ҳакамӣ

дар он мавриде ба таври маҳдудгардида таъсир мерасонад, ки агар ҳалномаҳои судҳои ҳакамӣ дар судҳои ваколаташ умумӣ ва ё судҳои иқтисодӣ шикоят карда мешаванд, инчунин дар мавриди ба миён омадани зарурат ба иҷро расонидани маҷбурии ҳалномаҳои судҳои ҳакамӣ ва пешниҳод шудани иҷроваракаи ҳалномаҳои судҳои ҳакамӣ амалӣ (иҷро) мешаванд!?

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки яке аз соҳаи муҳим дар ташкил ва фаъолияти судҳои ҳакамӣ соҳаи ҳуқуқи хусусӣ – ҳуқуқи граждани баромад мекунад [3, с. 130-131].

Дар қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми “суди ҳакамӣ” ба воситаи ба ду намуди асосие, ки он вучуд дорад оварда шудааст, - “суди ҳакамии доимоамалкунанда” (чунин судҳоро баъзан “институтсионалӣ”, номгузорӣ менамоянд) ва “суди ҳакамии як бор амалкунанда” ва ё суди аз рӯи принципи *ad hoc* – “барои як вақт амалкунанда” [4, с. 255].

Усулҳои интиҳоб намудани қонунгузор барои муайян кардани мафҳуми “суди ҳакамӣ” ба андешаи мо мақсаднок ва пурра намебошад, зеро, яқум, таърифи умумии суди ҳакамиро намедихад, дуоим, моҳияти ҳуқуқи онро муқаррар намекунад, сеюм, судҳои ҳакамии Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз судҳои ҳакамии кишварҳои хориҷӣ ва ё байналмилалӣ бо истифода аз ҷудо нишон додани хосиятҳои фарқкунандаи онҳо истифода нагардидааст, чорум, судҳои ҳакамиро ҳамчун “судҳои хусусӣ” аз судҳои давлатӣ фарқ намекунонад. Ба ғайр аз ин, дар раванди мурағаб сохтани таърифи суди ҳакамӣ истифодаи усуле, ки ба овардани номгуи намуди он машғул асту хусусиятҳои таърифи ташаққулёфтаистодаро дар бар намегирад, аҳамияти дахлдорро дошта наметавонад.

Моҳияти институти мазкур дар он аст, ки табиати ҳуқуқӣ новобаста аз он, ки дар кадом намуд вучуд дорад ҳамчун ташкилоти ҳуқуқи дорои хусусияти хусусидошта ва барои ҳалли баҳсҳои граждани-ҳуқуқи нигаронидашуда, баҳо дода мешавад.

Баробари ин бо мурағаб сохтани мафҳуми марбута нисбат ба судҳои ҳакамии “дохилӣ”, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бино ба таҷриба ва асосҳои дар Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ “Дар бораи арбитражи байналмилалии тичоратӣ” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи арбитражи байналмилалии тичоратӣ” ба миён омадааст, рафтор намуд. Ба андешаи мо дар ҳолати ҳозир чунин рафтор дуруст арзёбӣ карда мешавад, зеро ба таври баробар мувофиқанамоии (унификатсия) қонунгузори

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳуқуқи байналмилалӣ бояд анҷом пазирада.

Бояд ишора намуд, ки маҳз дар доираи назарияҳои зикргардида табиати ҳуқуқӣ, мундариҷаи муносибатҳои ҳуқуқӣ, мақоми субъектон ва дигар институтҳои муруфияи ҳакамӣ муайян карда мешавад. Тавре ки маълум аст, дар илми ҳуқуқшиносӣ чор назария коркард гардида моҳияти суди ҳакамиро муайян менамоянд: шартномавӣ (консенсуалӣ), муруфиявӣ, омехта ва мухтор [5, с. 82-85].

Ба андешаи Е.А. Виноградова “Суди ҳакамӣ – ин шахсест, ки аз ҷониби тарафҳо дар асоси созиши байни онҳо бо тартиби муайяншуда интиҳоб ва ё таъин гардида баҳсҳои байни онҳоро баррасӣ ва ҳал менамояд” [6, с. 10-16]. Ба ақидаи муаллиф таърифи пешниҳодгардида хусусияти универсалиро доро аст, зеро вобаста ба намуди баҳс, матлаби он ва ҳаёти субъективӣ баҳсҳои граждани-ҳуқуқи аз тарафи суди ҳакамӣ баррасишаванда мушаххас карда мешавад.

В.Ф. Попондопуло зеро мафҳуми суди ҳакамӣ судҳои ғайридавлатии мустақилона фаъолиятбаррадаи аз ҷониби иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ барои ҳалли баҳси байни худ созмон дода мешавад, мефаҳмад [7, с. 605]. Дар мафҳуми пешниҳодгардида ба таври мушаххас моҳияти суди ҳакамӣ нишон дода шуда нишонаҳои фарқкунанда баён гардидааст: хусусияти ғайридавлатӣ доштан; фаъолияти мустақилона бурдан; аз ҷониби тарафҳо интиҳоб шудан; барои ҳалли баҳс нигаронида шудан.

Я.В. Фарҳидинов зикр менамояд: “судҳои ҳакамӣ новобаста аз шакли ташкилшавиаш мақоми аз тарафи давлат барои ҳалли баҳсҳои граждани-ҳуқуқӣ ваколатдор доништа шуда, фаъолияти он хусусияти ҳуқуқӣ, ҳуқуктабиккунӣ бо тамоми оқибатҳои чунин фаъолият ба шумор меравад” [9, с. 35]. Ҳамин тавр муҳаққиқони мазкур ҳамфикр мебошанд.

Зеро истилоҳи “суди ҳакамӣ” мақоми ғайридавлатӣ фаҳмида мешавад, ки мақсади ҳалли баҳсҳои граждани-ҳуқуқиро дошта аз иштирокчиёни муносибати баҳси граждани-ҳуқуқӣ интиҳоб мегардад. Ва дар ин ҳолат доштани хосияти шахси ҳуқуқӣ ҳатмӣ намебошад. Вале, аз тарафи дигар, инкор намудани имконияти вучуд доштани суди ҳакамии дар намуди шахси ҳуқуқӣ ташкилгардида низ ғайриимкон мебошад.

Аз муҳтавои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои ҳакамӣ” бармеояд, ки истилоҳи “суди ҳакамӣ” барои ишораи ду мафҳум истифода мегардад:

- яқум, истилоҳи “суди ҳакамӣ” ташкилоти институтсионалиро фаҳмонда дар ду шакли гуногун

вучуд дорад (суди ҳакамии доимоамалкунанда ва барои ҳалли як баҳси мушаххас созмонгардида);

- дуоҷ, суди ҳакамӣ ҳайати суди ҳакамиро мефаҳмонад, ки барои баррасӣ ва ҳалли баҳси мушаххас интиҳоб ва ё таъин мегардад. Баробари ин дар қадом намуд ҳайати суд амал менамояд (суди ҳакамии доимоамалкунанда ва барои ҳалли як баҳси мушаххас созмон гардида) барои мақсадҳои мафҳуми ин ташкилот аҳамият надорад.

Духӯрагии (дуализми) мазкур дар ишорати истилоҳи “суди ҳакамӣ” ба муайян намудани моҳияти суди ҳакамӣ низ таъсир мерасонад.

Суди ҳакамӣ ҳамчун ташкилоти институтсионалӣ ҳатман бояд дорои қобилияти соҳибҳукукии умумӣ (мустақил) ва ё махсус (махдуд) бошад. Ишораи дар қонун овардашудаи “дар назди ташкилотҳо – шахсони ҳуқуқӣ фаъолият мебарад” – ин усули ҳуқуқиест, ки имконият медиҳад махсус будани қобили соҳибҳукукии суди ҳакамиро баён намоем, яъне аз рӯи қонун он дорои қобилияти соҳибҳукукии махдуд мебошад. Ҳамзамон мо гуфта наметавонем, ки суди ҳакамӣ субъекти одии муносибатҳои граждани-ҳуқуқӣ мебошад. Э.Н. Гимазова дар ин робита ишора менамояд, ки дар таҷрибаи судии Федератсияи Россия суди ҳакамӣ ҳамчун шахси иштирокчи парванда эътироф нашуда, ҳуқуқи шикоят овардан аз болои санади судиро низ надорад [10, с. 47].

Агар суди ҳакамиро ишора ба ҳайати суди ҳакамии (дастаҷамъона ва ё якка) парвандаи граждании мушаххасро баррасикунанда дарк намоем, пас дар бораи қобилияти соҳибҳукукии он гуфтан зарур нест. Дар ин маъно суди ҳакамӣ танҳо вақолат оид ба баррасии парвандаи граждании мушаххасро дошта дар ягон шакли ташкилию ҳуқуқӣ оварда нашудааст, он ба ҳайси шахси ҳуқуқӣ баромад намекунад. Конструксияи шахси ҳуқуқӣ барои суди ҳакамӣ хусусияти таъминкунандаро дорад. Мо консепсияи қонунгузорро, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои ҳакамӣ” оид ба он, ки суди ҳакамии доимоамалкунанда дар назди шахси ҳуқуқӣ ташкил карда мешавад, инкор намекунем. Лекин тақлиф намудан мумкин аст, дар оянда суди ҳакамӣ дар шакли шахси ҳуқуқии хусусияти ғайритиҷоратидошта ташкил гардад.

Бо дар назардошти гуфтаҳои боло, судҳои ҳакамиро ҳамчун ташкилоти институтсионӣ дида баромада, ба ҷанбаи дар суди ҳакамӣ мушоҳидагардии хусусиятҳои шахси ҳуқуқӣ мувоҷиат менамоем.

Масъалаи дорои ҳуқуқҳои шахси ҳуқуқӣ будани суди ҳакамӣ дар адабиёти соҳавӣ то қабул гардидани қонун дар бораи судҳои ҳакамӣ муҳокима мегардид. Аз ҷумла, доир ба таҷрибаи

Россия Э.Н. Гимазова қайд мекунад, ки дар лоиҳаи аввали қонуни Федератсияи Россия дар бораи судҳои ҳакамӣ имконияти ҳамчун шахси ҳуқуқӣ ва ҳам бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ таъсисдодашудани судҳои ҳакамӣ пешбинӣ гардида буд [10, с. 48].

Дар амалия судҳои ҳакамӣ дар шакли шахси ҳуқуқӣ ташкил ва фаъолият мебаранд. Қонунгузори пештар амалкунандаи кишвар дар бораи судҳои ҳакамӣ – Низомнома дар бораи судҳои ҳакамӣ барои ҳалли баҳсҳои иқтисодӣ ва Низомнома дар бораи судҳои ҳакамӣ – масъалаи мақоми судҳои ҳакамии доимоамалкунандаро дарбар намегирифт. Номуайянии мақоми судҳои ҳакамӣ масъалаи имконпазирӣ ва ё ғайриимкон будани иштироки онҳо дар ҳаёти имрӯза дар ин ё он шакли ташкилию ҳуқуқӣ мегузорад. Ҷавоб ба саволи мазкур то андозае ноаниқ боқимонда буд. Таҷрибае, ки ба санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии ишора шуда асос ёфта буд дар аксар вақт бо роҳи таъсиси судҳои ҳакамии доимоамалкунанда ҳамчун воҳидҳои зерсохтории муассисони онҳо баромад мекарданд. Яъне, судҳои ҳакамӣ мақоми шахси ҳуқуқиро доро набуда, ягон шакли ташкилию ҳуқуқиро низ надошт. Бо вучуди ин чунин ҳолат дар адабиёти ҳуқуқӣ вучуд доштани ақида оид ба судҳои ҳакамии доимоамалкунандаро мисли шахси ҳуқуқӣ баҳо додан ҳалал нарасонида, онро дар шакли ташкилию ҳуқуқии ташкилоти ғайритиҷоратӣ фаъолиятбаранда пешбинӣ менамуд.

Бар замми ин сохтори амалии судҳои ҳакамӣ маҳз ба он додани намуди шахси ҳуқуқиро дар назар дошт. Бо ин роҳ як зумра масъалаи амалии бо институтсионалӣ гардидани суди ҳакамӣ, ба сифати субъектони мустақили барои ҳалли баҳсҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ ташаққул ёфтани онҳо, ҳалли ҳудро ёфтааст.

Бояд иброз намуд, ки то қабули қонунгузори нав таҷрибаи дар назди мақомҳои вазифаҳои оммавино иҷрокунад ташкил шудани судҳои ҳакамӣ роҳ дода мешуд. Чунин таҷриба соли 2009 дар вилояти Суғд мушоҳида мешуд.

Суди ҳакамии солҳои 2009 то 2011 дар вилояти Суғд фаъолият бурда 150 парвандаро баррасӣ намуда изофа аз 85 % онро ҳал намуда буд [11].

Бояд таъкид дод, ки масъалаи оё суди ҳакамии доимоамалкунанда мақоми шахси ҳуқуқиро дорад ё не, асосан он аст ки муассис тибқи қоидаҳои умумии қонунгузори граждани ҳуқуқи таъсис додани суди ҳакамии дар тавозуни худбударо дорад. Баробари ин номуайянии мақоми суди ҳакамии доимоамалкунанда муҳаққиқон – ҳуқуқшиносонро водор намудааст, ки дар қонунгузорӣ оид ба суди ҳакамӣ пешбинӣ гаштани нишондоди ҳатмӣ будани дар шакли шахси ҳуқуқӣ таъсис додани суди ҳакамӣ пешниҳод намоёнд.

Тавре дар адабиёти ҳуқуқӣ ишора мешавад дигар хел муносибат ба сусти шудани эътимод нисбати принципи истехсолоти суди ҳакамӣ ба монанди мустақилияти судяҳо, қонуният оварда расонида дар маҷмӯъ таваҷҷуҳи соҳибкоронро нисбат ба баррасии парванда дар суди ҳакамӣ паст менамояд [12, с. 248].

Ба ақидаи Е.А. Суханов, мавҷуд будани суди ҳакамӣ дар шакли шахси ҳуқуқӣ на он қадар мувофиқи мақсад мебошад. Ба андешаи муаллиф “Умуман судҳои ҳакамӣ дар назди иттиҳодияҳои соҳибкорон, палатаҳои савдо, биржаҳо таъсис дода мешаванд. Аз рӯи қонун дар бораи биржаҳо ва қонунгузории дар бораи қоғазҳои қимматнок, баррасии аввалаи баҳсҳо зарур ва мақсаднок мешавад, агар дар судҳои ҳакамии назди биржа таъсис дода шуда гузаронида шавад. Истилоҳи “дар назди” маънои тамоми масъулияти таъсис додани суди ҳакамии доимоамалкунандаро мақоме, ки шахси ҳуқуқӣ аст, чӣ палатаи савдо ва ё дигар иттиҳодияи соҳибкорӣ бар дӯш мегирад ва суди ҳакамӣ бошад бо баррасии бевоситаи баҳси мавҷуда машғул мегардад” [13, с. 21-22].

Боис ба қайд аст, ки нисбати қонунгузорӣ аз муқаррар намудани меъёри маҳз дар шакли шахси ҳуқуқӣ ташкил намудани судҳои ҳакамӣ дасткашида қайд шуда буд. Баъзе аз чунин қайдҳо воқеабинона низ буд: дар мавриде, ки суди ҳакамии доимоамалкунанда дар назди ташкилот созмон дода шавад ва он фаъолиятбарии суди ҳакамиро таъмин намояд, эътимодият ва имконияти таъсиррасонӣ нисбат ба раисикунандаи суди ҳакамии доимоамалкунанда аз тарафи роҳбарияти ташкилоти созмондода инкор карда намешавад. Ба ғайр аз ин маблағгузории суди ҳакамии доимоамалкунанда низ бо назардошти роҳбарияти ташкилоти муассис алоқаманд буда, аз ин рӯ таъсиррасонии молиявӣ ба суди ҳакамии доимоамалкунанда ҷой дошта метавонад. Дар баъзе таҳқиқотҳои фаъолияти судҳои ҳакамии дар назди ташкилотҳои муассис созмоншуда шаходат медиҳанд, ки муассисон кушиш мекунанд то ба фаъолияти суди ҳакамӣ дахлат кунанд, фаъолияти молиявии онро назорат намоянд. Чунин ҳолат ба обрӯ ва нуфуз, мустақилият ва бемайлони судҳои ҳакамӣ ҷиҳати баррасии баҳсҳои ҳуқуқӣ бе таъсири манфӣ боқӣ монда наметавонад.

Қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон номуайяниро дар масъалаи мақоми судҳои ҳакамӣ баргараф накардааст. Дар ин робита масъалаи дар қадом шакли ташкилию ҳуқуқӣ бошад ҳам бояд суди ҳакамӣ таъсис дода шавад, аҳамият дорад. Бинобар қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои ҳакамӣ” аз 05 январи соли 2008 масъалаи гузашташуда низ худро наёфт.

Аз ин рӯ, масъалаи мақоми ҳуқуқии суди ҳакамӣ аз тарафи ҳуқуқшиносон - олимони ба миён гузашта шудааст [14, с. 12]. Дар адабиёти ҳуқуқӣ ақидаи мавҷуд аст, ки судҳои ҳакамии доимоамалкунанда чун шахси ҳуқуқӣ дар шакли ташкилию ҳуқуқии ташкилоти ғайритиҷоратии мухтор таъсис дода шуда метавонанд. Чунин ақида бо ишора ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ” [15] асоснок карда мешавад.

Гарчанде қонун бақайдгирии давлатии суди ҳакамиро ҳамчун шахси ҳуқуқӣ ба инобат нагирифта бошад ҳам, ақидаҳои ҷой доранд, ки тибқи он чунин бақайдгирӣ бо аризаи муассисон бояд гузаронида шавад. Ба андешаи мо чунин ақидаронӣ на асоси амалӣ ва на расмӣ-ҳуқуқиро доро намебошад. Аз сабаби он, ки тибқи моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои ҳакамӣ” судҳои ҳакамии доимоамалкунанда дар назди ташкилотҳои ба сифати шахси ҳуқуқӣ баромадкунанда таъсис дода мешаванд. Дар ин ҷо бояд бо Е.А. Виноградова розӣ шавем, ки: “мавҷуд набудани талабот оид ба бақайдгирии давлатӣ ва ё ҳамагуна дигар намуди бақайдгирии судҳои ҳакамии ҳар ду намуд, ҳамчун нишонаи фарқкунонандаи речаи умумии ҳуқуқии баррасии суди ҳакамии баҳсҳо баҳо дода мешавад” [16, с. 218-219].

Зери истилоҳи “ташкили суди ҳакамии доимоамалкунанда” қонун на ташкил ва илова бар ин бақайдгирии мақоми махсусро дар назар надорад, балки барасмиятдориҳои яке аз намудҳои ташкилоти мақоми шахси ҳуқуқидоштаро дар назар дорад. Ба ақидаи як зумра олимони нофаҳмии дағали табиати суди ҳакамӣ ҳаммаъно донистани шакли ташкилию ҳуқуқии он бо ташкилоти дар назди қадоме таъсис дода шудааст, баромад мекунад [17, с. 25-26]. Дар чунин ҳолат истилоҳи истифодакардаи қонун “суди ҳакамии доимоамалкунанда” набояд боиси иштибоҳ шавад. Бо ин истилоҳ дар ин маврид на мақоми мустақил, на ташкилот ва на шакли махсус ишорат карда намешавад.

Мавҷуд набудани қобилияти суди ҳакамӣ инчунин дар нишонаҳои расмӣ мушоҳида мешавад. Расмиеҳои ташкили суди ҳакамӣ бақайдгирии давлатии онро талаб намекунад. Ташкилгардии суди ҳакамӣ дар он лаҳза ба хотима расида дониста мешавад, агар муассисон дар бораи созмонебии суди ҳакамӣ ирода баён намоянд. Суди ҳакамӣ дар мавриди ҷой доштани се шарт ташкилёрфа дониста мешавад: якум, шахси ҳуқуқии манфиатдор оид ба ташкили суди ҳакамии доимоамалкунанда қарор қабул намояд; дуюм, агар аз тарафи ин шахси ҳуқуқӣ низомнома оид ба суди ҳакамии доимоамалкунанда тасдиқ гардида бошад; сеюм,

агар муассис-ташкilot рӯйхати судяҳои (ҳакамон) суди ҳакамии доимоамалкунанда тартиб дода шуда тасдиқ шуда бошад. Ҳамин тавр, расмиёти ташкили суди ҳакамии доимоамалкунанда моҳиятан хусусияти мурочиати доро аст.

Аксарияти судҳои ҳакамии доимоамалкунанда дар шакли сохторҳои таркибии ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратии онҳоро таъсисдода арзи вучуд менамоянд. Аз ин рӯ, масъалаи қобилияти соҳибхукуки судҳои ҳакамӣ боқӣ мемонад ва чун натиҷа имконияти иштироки вай дар муомилоти граждaнӣ, имконияти пайдо намудани ҳуқуқҳо ва доштани уҳдадории граждaнӣ, ҷавобгарӣ аз рӯи масъулияти граждaнӣ-хуқуқӣ номуайян нигоҳ дошта мешавад. Лекин ба назар мерасад, ки ягон муаммо намешавад, агар суди ҳакамӣ на ҳамчун шахси ҳуқуқӣ баромад намояд. Таъминоти моддӣ аз тарафи муассиса ва ё ташкилоти муассис, мисли дигар сохторҳои

таркибии ин муассиса ва ё ташкилот ба амал бароварда мешавад. Агар дигар хел баён намоем ташкилоти муассисе, ки дар назди он суди ҳакамӣ созмон дода шудааст, ғаъолияти маъмурии суди ҳакамиро ба амал мебарорад. Суди ҳакамӣ дорои ҳамаи нишонаҳои зарурии ташкилоти соҳибхуқуқ намебошад. Яъне, суди ҳакамӣ наметавонад дар муомилоти граждaнӣ аз номи худ баромад намояд, ягон масъулияти граждaнӣ-хуқуқиро дошта бошад, инчунин дорандаи ҳуқуқ ва уҳдадории граждaнӣ бошад, ба сифати даъвогар ва ҷавобгар ва ғ. баромад намояд. Чунин ҳолат бо он маънидод карда мешавад, ки дар муомилоти граждaнӣ баромад намудан мақсади ташкил ва ғаъолияти суди ҳакамӣ набуда барои мақсадҳои дигар – иҷро намудани вазифаҳо доир ба ҳимояи ҳуқуқҳои граждaнӣ ташкил карда мешавад. Маҳз ин ҳолат асос аст, то қонунгузор нисбат ба суди ҳакамӣ аз истифода намудани нишонаҳои шахси ҳуқуқӣ даст кашад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Менглиев Ш.М. Арбитражное рассмотрение внешнеэкономических споров. – Душанбе: «Эҷод», 2009.
2. Кодекси граждaнии Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум) // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, №7, мод. 508; с. 2002, №4, қ. 1, мод. 170; с. 2005, №3, мод. 125; с. 2006, №4, мод. 193; с. 2007, №5, мод. 356; с. 2010, №3, мод. 156; №12, қ. 1, мод. 802; с. 2012, №7, мод. 700, №12, қ. 1, мод. 1021; с. 2013, №7, мод. 504; с. 2015, №3, мод. 200; Қонунҳои ҚТ аз 23.07.2016 с., № 1334; аз 02.01.2019 с., № 1557.
3. Болтуев С.Ш. Роль общественных третейских судов в регулировании гражданско-правовых споров / Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования социалистического общества. – Томск. – 1988. – С.130 -131.
4. Лебедев К.К. Правовое обслуживание бизнеса (корпоративный юрист) / К.К. Лебедев. – М.: 2001.
5. Машкина Т.И. Некоторые аспекты организации и деятельности третейских судов / Т.И. Машкина, А.И. Орлова // Арбитражная практика. – М.: Изд. дом «Арбитражная практика», 2005. №7. – С.82-85
6. Виноградова Е.А. Правовые основы организации и деятельности третейского суда / Е.А. Виноградова. – М.: 2003.
7. Коммерческое право: учебник в 2 ч./ под. ред. В.Ф. Попондопуло, В.Ф. Яковлевой. 3-е изд. перераб. и доп. – М.: 2001. – Ч.1.
8. Каллистратова Р.Ф. Альтернативное судопроизводство для разрешения экономических споров // Р.Ф. Каллистратова // Судебная система России. – М.: 2000.
9. Фархдинов Я.Ф. Место третейских судов в системе органов по защите нарушенных или оспоренных гражданских прав // Я.Ф. Фархдинов // Третейский суд. – 2001. №5/6.
10. Гимазова Э.Н. Гражданско-правовые средства обеспечения третейской защиты субъективных гражданских прав [Электронный ресурс]: Дисс. к.ю.н.: 12.00.03. / Гимазова Э.Н. [Место защиты: Казан. гос. универ. им. В.И. Ленина]. – М.: РГБ. 2007.
11. Как в Таджикистане работают суды и что в них кардинально нужно менять. - <https://t.me/asiaplus> (санаи мурочиат: 21.09.2021 г.)
12. Каллистратова Р.Ф. Альтернативное судопроизводство для разрешения экономических споров / Р.Ф. Каллистратова // Судебная система России. – М.: 2000.
13. Суханов Е.А. Арбитражное (третейское) соглашение – основа третейского разбирательства (природа, содержание, форма и т.д.). Статус третейского суда и процедура разрешения споров в третейском суде / Е.А. Суханов // Третейский суд. – 2002. №1/2.
14. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикостон “Дар бораи судҳои ҳакамӣ” / Зери таҳрири З.Ализода. – Душанбе: 2008.

15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттиҳодиятҳои ҷамъиятӣ” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2007, №5, мод. 363; с. 2008, №3, мод. 202; с.2010, №7, мод. 554; с.2013, №3, мод.202; Қонунҳои ҚТ аз 8.08.с. 2015, № 1210; аз 23.11.2015 с., № 1242; аз 02.01.2019 с., № 1575; аз 25.06.2021 с., №1801).

16. Виноградова Е.А. Ответы на вопросы читателей / Е.А. Виноградова // Третейский суд. – 2002. №5/6.

17. Максименко А.В. Третейская форма разрешения коммерческих споров в Российской Федерации / А.В. Максименко. – Саратов: Изд-во ФГОУ ВПО Саратовский ГАУ. 2003.

Аннотатсия

Оид ба хусусиятҳои ташкилшавии суди ҳакамӣ

Дар мақолаи масъалаи ташкил ва фаъолияти судҳои ҳакамӣ ва алоқамандии он бо шахсони ҳуқуқие, ки дар доираи он суди ҳаками мазкур таъсис дода мешавад, дида баромада шудааст. Муаллиф бо дастрасии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, адабиёти махсуси соҳавии олимони ватанӣ хориҷӣ ба масъалаи алоқамандӣ ва таносуби шахсони ҳуқуқӣ ва судҳои ҳакамӣ равшанӣ андохта, паҳлӯҳои онро дида баромадааст. Қайд шудааст, ки қонунгузори граждани барои муайян намудани мақоми суди ҳакамӣ санади аҳамиятнок арзёбӣ гардад ҳам, бояд ишора кард, ки аз рӯи табиноти худ судҳои ҳакамӣ наметавонад ба сифати субъекти муносибатҳои граждани баромад намояд, зеро он барои ҳалли дигар вазифаҳои назарраси иҷтимоӣ нигаронида шудааст.

Аннотация

К вопросу об особенностях создания третейских судов

В статье исследуется вопрос организации и деятельности третейских судов, проблематика их отношения с юридическими лицами, при которых учреждены третейские суды. Автор, руководствуясь законодательством Республики Таджикистан, мнениями отечественных и зарубежных ученых по вопросам взаимоотношения юридических лиц и третейских судов рассматривает научно-теоретические аспекты указанного вопроса. Отмечается, что, хотя нормы гражданского права определяют правовой статус третейского суда, следует отметить, что третейские суды не могут выступать в качестве субъекта гражданско-правовых отношений, по своему назначению, поскольку нацелены на решение других значимых социальных задач.

Annotation

On the issue of features of creation court of arbitration

The given article deals with the organization and operation courts of arbitration and their relationship with the legal persons under which this court of arbitration is established. Having access to the current legislation of the Republic of Tajikistan, the author clarifies the specific literature of domestic and foreign scholars on the relationship and accordance of legal persons and courts of arbitration, and reviews its aspects. It is pointed that although civil law is an important document for determining the status of an court of arbitration, it should be noted that courts of arbitration cannot act as a subject of civil appeal by their purpose, as they are aimed at solving other significant social tasks.

УДК: 347.468.5

Одинаева Нилуфар Мухамадиевна,

преподаватель кафедры предпринимательского права
Российско - Таджикского (Славянского) университета.

E-mail nilufar.odinaeva93@gmail.com

Тел.: (+992) 550-00-51-00.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ДОГОВОРА ПОРУЧИТЕЛЬСТВА

Калидвожаҳо: шартномаи замонат; уҳдадориҳо; масъулият; кредитор; қарздор; табиати ҳуқуқӣ; талабот; муносибатҳои иқтисодӣ; субъекти иловагӣ.

Ключевые слова: договор поручительства; обязательства; ответственность; кредитор; должник; правовая природа; требование; экономические отношения; дополнительный субъект.

Keywords: guarantee agreement; obligations; responsibility; creditor; debtor; legal nature; demand; business relations; additional subject.

Приобретение независимости Республикой Таджикистан, появление новых форм собственности и переход к рыночной экономике обусловили увеличение количества отношений, возникающих в частноправовой сфере и требующих соответствующего регулирования. Как отмечает Дж.С. Муртазозода «...переход к рыночным отношениям в отечественной экономике определяет необходимость организационно-экономических новаций во всех областях хозяйственной деятельности» [8,60].

Как отмечает, Х.Т. Насиров «...в условиях рыночного хозяйства очень велика вероятность невыполнения должником своих обязательств, как вследствие недобросовестного поведения самого должника, так и ввиду его неплатёжеспособности» [9, 8]. Однако, если кредитор не будет полностью убеждён в дальнейших надлежащих действиях контрагента, правоотношение как таковое вообще не возникнет. Именно из-за подобного рода недостатков, в целях заверения кредитора уверенностью в надлежащем исполнении обязательств, возникает необходимость в дополнительном обеспечении.

Многие заключаемые сделки требуют действенного обеспечения исполнения обязательств. На практике в современных условиях применяются такие общеизвестные способы обеспечения обязательств как неустойка, задаток, удержание, залог, банковская гарантия, поручительство, а также иные способы предусмотренные законодателем либо сторонами договора.

На сегодняшний день большое распространение в хозяйственных отношениях экономических субъектов получил договор поручительства, поскольку именно поручительство выступает в качестве одного из наиболее эффективных способов обеспечения исполнения

обязательств [6]. Кроме того, как отмечается в юридической литературе «...популярность выбора данного способа обеспечения исполнения обязательств обусловлена тем, что вовлечение в правоотношения поручителя на стадии заключения договора удобно в силу простоты законодательного оформления данного способа обеспечения исполнения обязательств, не только для кредитора, но и для должника» [13]. В то же время, как отмечает Ф.М. Аминова «...важнейшими приоритетами государственной политики должны стать разработка и принятие действенной правовой базы» [2,8].

Глава 5 Гражданского кодекса Республики Таджикистан (далее - ГК РТ) посвящена правовому регламентированию вопросов договора поручительства. В частности, ст.30 ГК РТ даёт определение договора поручительства. В соответствии с ч.1 данной статьи, по договору поручительства поручитель принимает на себя обязательства за другое лицо по ответу перед кредитором за исполнение обязательства частично либо полностью, причём договор может быть заключён как относительно обеспечения существующего обязательства, так и относительно обязательства, которое должно возникнуть в будущем.

Однако, следует заметить, что только лишь действительное требование может быть обеспечено поручительством. Кроме этого поручительством могут быть обеспечены лишь действия, подлежащие денежной оценке [1].

В доктрине имеет место быть ряд определений понятия «поручительство». Так, S. Waddams определяет поручительство как «...соглашение между кредитором и поручителем, цель которого - обеспечение уплаты долга третьего лица» [11]. Поручительство, продолжает автор «...это договор, но это также и личное обеспечение,

основанием ответственности по которому является договор поручительства, заключенный с целью обеспечить долг» [11]. Таким образом, S. Waddams [цит. по Сьеф Ван Эрп] считает, что в связи с тем, что целью указанных отношений выступает именно обеспечение, преследуемое при заключении договора, поручительство находится «в пограничной зоне между обязательственным и вещным правом» [11].

Назначение поручительства, как отмечает А.М. Эрделевский «состоит в создании у кредитора уверенности в том, что в случае неисполнения обязательства должником он все же получит удовлетворение за счёт другого лица (поручителя), и побуждении его, таким образом, к заключению основного договора с должником и его исполнению» [12]. Таким образом на момент заключения сторонами договора поручительства у кредитора не должно быть каких либо причин для предъявления претензий к должнику либо к лицу, выступающему поручителем.

Если же исполнение обязательства будет просрочено, участие в таких отношениях поручителя может считаться притворной сделкой, имеющей целью переуступку права требования. В данном случае, выполнение поручителем требований кредитора повлечёт за собой переход всех прав кредитора к поручителю.

Существует мнение, в соответствии с которым, поручитель фактически выступает в качестве дополнительного вспомогательного должника [1].

Поручительство - гражданское правоотношение, содержанием которого является ответственность определённого лица (поручителя) за нарушение прав и охраняемых законом интересов активного субъекта определенных правоотношений, последовавшее со стороны его контрагента в этих правоотношениях - обязанного субъекта. Делегирование - это операция, посредством которой лицо (т.е. новый должник) принимает на себя ответственность перед кредитором по выплате долга перед этим кредитором другим лицом (т.е. первоначальным должником).

Договор поручительства по своей природе является односторонне обязывающим, консенсуальным. Он может быть как возмездным, так и безвозмездным.

Сторонами по договору поручительства выступает кредитор по основному обязательству должника и поручитель - третье лицо, выступающее на стороне должника. Должник по основному обязательству - обязательству, обеспеченному поручительством, - не участвует в

правоотношениях поручительства. Причём в качестве поручителя может выступать любое лицо, обладающее гражданской правоспособностью, за исключением тех, которые в соответствии с Гражданским кодексом Российской Федерации обладают ограниченной дееспособностью. Это касается бюджетных учреждений, казенных предприятий и филиалов и представительств.

Таким образом, суть договора поручительства сводится к тому, что поручитель выступает гарантом перед кредитором другого лица в части ответственности за исполнение последним своего обязательства. Причем по договору поручительства поручитель может отвечать за исполнение должником обязательства в полной мере или частично.

Например, если при выдаче кредита заключен договор поручительства, который предусматривает, что поручитель отвечает в полной мере, то это предполагает, что в случае требования кредитора погасить задолженность, последний обязан будет уплатить не только сумму основного кредита, но и сумму, причитающихся процентов за пользование заёмными средствами. Если же предполагается ответственность поручителя, например, в части основного долга, то речь идет о частичном исполнении обязательства.

В.А. Белов «...поручительством называется такое гарантийное правоотношение, содержанием является возможность кредитора рассчитывать на совершение поручителем таких действий, которые приведут к надлежащему исполнению основного обеспеченного поручительством обязательства» [4, 361].

В соответствии с положениями гражданского законодательства договор поручительства является обязательством, акцессорным по отношению к основному обязательству, обеспеченному этим договором поручительства. Это означает, что договор поручительства выступает дополнительным договором к основному, и без существования которого договор поручительства не имеет смысла и значения.

В юридической литературе договор поручительства охарактеризовывается также в качестве придаточного договора, не имеющего никакой юридической силы без существования главного договора. В частности, отмечается следующее «...основное (главное) обязательство недействительно вследствие недееспособности сторон, несоблюдения установленной формы, незаконности содержания и т.д., не получает силы и договор поручительства» [10, 632].

Д.И. Мейер отмечает, что «...поручительство представляется собственно договором, и притом не

самостоятельным, а второстепенным, дополнительным, относящимся к другому договору как к главному, обеспечиваемому поручительством» [7, с. 892].

Исходя из этого следует, что если основное обязательство между кредитором и должником прекращается в силу исполнения обязательств или по иной причине, например, в связи с новацией, прощением долга и тому подобным, то действие договора поручительства также прекращается. Если по каким-либо причинам основной договор, заключенный между кредитором и должником будет признан недействительным, то заключение договора поручительства также будет признано таковым. Это ещё раз доказывает то, что при заключении основного договора, под который выдается поручительство, нужно быть особо внимательным.

Дача поручительства предполагает существование определенных отношений между поручителем и основным должником. Эти отношения могут носить неправовой характер (например, поручитель является родственником основного должника, руководствуется дружескими отношениями с ним или же просто желает оказать помощь). Тогда поручительство предоставляется на безвозмездных началах. Но в большинстве случаев поручитель идёт на заключение договора поручительства с кредитором основного должника из коммерческих соображений, учитывая возможность извлечения выгоды из данного акта. Поэтому в гражданском обороте дача поручительства обычно основывается на правовых отношениях (например, отношениях по договору комиссии, страхования, совместной деятельности и т.д.) и сопровождается вознаграждением поручителя со стороны основного должника. Однако получение поручителем указанного вознаграждения не превращает договор поручительства в возмездный договор. Он продолжает оставаться безвозмездным.

«Договор поручительства, применяемый чаще всего в финансовых правоотношениях по займу, залогу и другим, предполагает прежде всего

доверительные отношения. Не зная "личности" должника (учредителей, соучредителей), не имея сведений о его имущественном положении, поручительство давать нецелесообразно» [5].

Содержанием правоотношения поручительства выступает ответственность поручителя за нарушение прав, а также находящихся под охраной законных интересов активного субъекта правоотношений, наступивших в результате невыполнения обязательств контрагентом.

Таким образом, поручительство - это гарантия долга одной стороны другой. Поручителем может быть организация или лицо, которое берёт на себя ответственность за выплату долга в случае невыполнения обязательств должником или невозможности произвести платежи. Сторона, которая гарантирует долг, называется поручителем.

Поручительство чаще всего встречается в контрактах, в которых одна сторона сомневается, сможет ли контрагент по контракту выполнить все требования. Сторона может потребовать, чтобы контрагент представил поручителя, чтобы снизить риск, при этом поручитель заключает договор поручительства. Это предназначено для снижения риска для кредитора, который, в свою очередь, может снизить процентные ставки для заемщика.

Исходя из всего вышеизложенного можно сделать ряд выводов.

- Поручитель - это лицо или сторона, которые берут на себя ответственность за долг, невыполнение обязательств или другие финансовые обязательства другой стороны;

- Поручительство часто используется в контрактах, в которых финансовые активы или благополучие одной стороны ставятся под сомнение, а другая сторона хочет иметь поручителя;

- Поручительство - это финансовый инструмент, который связывают принципала, кредитора и поручителя, при этом поручитель выступая гарантом, не является стороной основного обязательства.

Список литературы:

1. Аванесова Г. Применение банковской гарантии и договора поручительства в банковской практике // Хозяйство и право. КонсультантПлюс
2. Аминова Ф.М. Правовое регулирование обращения корпоративных эмиссионных ценных бумаг в Республике Таджикистан: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. - Душанбе, 2012.- 169 с.
3. Аванесова Г. Применение банковской гарантии и договора поручительства в банковской практике // Хозяйство и право. КонсультантПлюс
4. Белов В.А. Гражданское право в 2т. Том II. Особенная часть учебник для академического бакалавриата. М.Издательство Юрайт, 2019. - 463с.
5. Завидов Б. Договор поручительства // Хозяйство и право. 1997. - N 12. КонсультантПлюс

6. Кузнецов А. Статья: Договор поручительства: распилить и прекратить! // ЭЖ-Юрист, 2014. - N 7. КонсультантПлюс
7. Мейер Д.И. Русское гражданское право: в 2 ч. М.: Статут, 2000. С. 892.
8. Муртазозода Дж.С. Дехканское (фермерское) хозяйство как семейная форма предпринимательства в Таджикистане. Материалы Республиканской научно-практической конференции: Актуальные проблемы экономики и права в условиях глобализации, посвященной 30-летию Государственной независимости Республики Таджикистан 29 мая 2021 год / Отв. редактор к.ю.н., доцент Бобоев Д.К. – Душанбе: «Нашри Мубориз», 2021. - С.46-61.
9. Насиров Х.Т. Субсидиарные обязательства как особый вид правоотношений в гражданском праве Республики Таджикистан и России. Душанбе «Контраст», 2012. - 228с.
10. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательствах. М.: Юр. лит, 1950. С. 632.
11. Сьеф Ван Эрп. Поручительство и принцип акцессорности: личное обеспечение в свете принципа европейского вещного права // Вестник гражданского права", 2012, N 5. Консультант плюс.
12. Эрделевский А.М. О судебном подходе к договору поручительства. КонсультантПлюс, 2013
13. Язева И.В. Двойная ответственность поручителя согласно действующему российскому законодательству // Юрист. М. КонсультантПлюс.

Аннотатсия

Хусусиятҳои ҳуқуқии шартномаи замонат

Дар мақолаи мазкур муаллиф мавқеи шартномаи замонатро дар низоми шартномаҳои ҳуқуқии граждони муайян кардааст. Муаллиф ба ҳуҷусе меояд, ки замонат воситаи молиявӣ мебошад, ки принсипал, кредитор ва зоминро ба ҳам мепайвандад, дар сурате ки зомин ба сифати кафил баромад карда, дар уҳдадорӣ асосӣ иштирок намекунад.

Аннотация

Правовая природа договора поручительства

В настоящей статье автор определяет место договора поручительства в системе гражданско-правовых договоров. Автором делается вывод о том, что поручительство выступает финансовым инструментом, который связывают принципала, кредитора и поручителя, при этом поручитель выступая гарантом, не является стороной основного обязательства.

Annotation

Legal nature of the security contract

In this article, the author determines the place of the surety agreement in the system of civil contracts. The author concludes that the surety acts as a financial instrument that binds the principal, the creditor and the surety, while the guarantor, acting as the guarantor, is not a party to the main obligation.

УДК: 347.2/.3

Одиназода Шохрух Хисрав,

муовини сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: shohrukh_odinazoda@bk.ru

Тел.: (+992) 931-10-04-40.

МАҲУМ, НИЗОМ ВА РЕҶАИ ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНИИ МОЛУ МУЛКИ ХОҶАГИИ ЁРИРАСОНИ ШАХСӢ

Калидвожаҳо: молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ; қитъаи замин; моликияти умумӣ; моликияти шахсии узви хоҷагӣ; соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намудани молу мулки хоҷагӣ; самара, маҳсулот ва даромади бадастовардаи хоҷагии ёрирасони шахсӣ.

Ключевые слова: личное подсобное имущество; участок земли; общественная собственность; личное имущество члена личного подсобного хозяйства; владение, пользование и распоряжение личным подсобным хозяйством; эффективность, производительность и доход личного подсобного хозяйства.

Keywords: personal ancillary property; a piece of land; public property; personal property of a member of a personal subsidiary farm; ownership, use and disposal of personal subsidiary plots; efficiency, productivity and income of personal subsidiary plots.

Гузариш ба муносибатҳои бозаргонӣ боиси тағйири танзими ҳуқуқии муносибатҳои моликиятии шаҳрвандоне гардид, ки хоҷагии ёрирасони шахсиро пеш мебаранд. Ҳуқуқи амволии шаҳрвандони дорандаи хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ тавассути Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» муайян карда мешавад [1, с. 208].

Танзими ҳуқуқии низоми молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ, вазъи ҳуқуқии граждани молумулкии он, моликияти шахсии узви хоҷагӣ, тартиби соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намудани молу мулки хоҷагӣ унсури муҳими низоми қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар самти мазкур таҳкил менамояд.

Тибқи қонунгузорӣ ба низоми молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ чорвою мурғ, занбӯри асал, дарахтони бисёрсола, хонаҳои истиқоматӣ, биноҳои истеҳсолӣ ва дигар иморату иншооти мавриди пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ, техника ва асбобу анҷоми кишоварзӣ, воситаҳои нақлиёт, дигар захираҳои моддӣ, маҳсулоти кишоварзӣ дохил мешаванд.

Бояд зикр намуд, ки дар низоми қонунгузорию кишвари мо қитъаи замин, ки ба шаҳрвандон барои пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ ҷудо карда шудааст ба сифати молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ пешбини нагардидааст, аммо дар қонунгузорию баъзе аз мамлакатҳои хориҷӣ ин қитъаи замин ба сифати молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ эътироф гардидааст. Аз ҷумла, дар асоси моддаи 6 Қонуни Федератсияи Россия

«Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз 7 июли соли 2003, №112-ФЗ [2] барои пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ қитъаи замин бо ҳамин мақсад дода шуда ё ба дастовардашуда, хонаи истиқоматӣ, биноҳои истеҳсолӣ ва маишӣ, сохтмон ва иншоотҳо, аз ҷумла гармхонаҳо, инчунин ҳайвоноти хоҷагии кишлоқ, занбӯри асал ва мурғ, техникаи кишоварзӣ, асбобу анҷом, таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт ва дигар молу мулке, ки дар ҳуқуқи моликият ва дигар ҳуқуқи пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ қарор дорад, истифода бурда мешавад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ нуктаи назари мухталиф оид ба молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ ҳамчун объекти ҳуқуқи моликияти шаҳрвандоне, ки хоҷагии ёрирасони шахсиро пеш мебаранд, мавҷуд аст. Масалан, В.Ф. Маслов молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсиро ҳамчун объекти ягонаи ҷудонапазири ҳуқуқи моликият баррасӣ менамояд [3, с. 31]. В.А. Нудненко низ ба ин нуктаи назар мувофиқат карда, қайд менамояд, ки молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ ҳамчун молу мулки ягонаест, ки ба ҳамаи аъзои хоҷагӣ баробар тааллуқ дорад [4, с. 102].

Дар баробари ин, вобаста ба андешаи болозикр В.В. Устюкова муқобил буда, қайд менамояд, ки оид ба ягонагии объекти ҳуқуқи моликияти умумӣ танҳо дар мавриде сухан рондан имконпазир аст, ки ҳуқуқи ҳар як иштирокчи моликияти умумӣ (моликон) ба ягон қисми мушаххаси ашё (молу мулк), на ба ҳамаи ашё дар умум дахл дошта бошад, объекти ягонаи ҳуқуқи моликият на танҳо маҷмӯи молу мулк (предметҳои

хочагии ёрирасони шахсӣ), балки ашёи ҷудогона низ шуда метавонад. Бо дарназардошти гуфтаҳои боло молу мулки хочагии ёрирасони шахсиро ҳамчун ягона, қисми таркибии объекти ҳуқуқи моликияти шахсӣ эътироф наменамоем. Молу мулки хочагии ёрирасони шахсӣ аз маҷмӯи объекти ҳуқуқи моликияти шахсӣ (ё умумӣ), ки вазъи ҳуқуқи гуногун доранд, иборат мебошад [5, с. 55].

Қонунгузор дар таркиби молу мулки хочагии ёрирасони шахсӣ хонаи истиқоматиро дохил намудааст, ки баҳснок буда, нуқтаи назари ҳуқуқшиносон оид ба он муқобил мебошад. Масалан, Г.В. Чубуков қайд менамояд, ки «хонаи истиқоматӣ, ки дар он аъзои оила доимӣ истиқомат менамоянд, объекти асосии моддии хочагии ёрирасони шахсӣ мебошад... Хонаи истиқоматӣ дар байни дигар сохтмонҳо дорои вазъи махсус буда, татбиқи ҳуқуқи конституционии шаҳрванд ба манзили истиқоматӣ мебошад» [6, с. 18]. Ин нуқтаи назарро М.И. Козыр ва Г.Е. Быстров [7, с. 209-211] низ ҷонибдорӣ менамоянд. Ю.Г. Басин ва А.С. Стамкулов зикр менамоянд, ки дар шароити имрӯза пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ алоқамандии ҳатмӣ худро ба хонаи истиқоматӣ аз даст додааст [8, с. 4].

Мавриди зикр аст, ки дар муқоиса бо меъёрҳои шабеҳи қонунҳои Россия ва Украина, хонаи истиқоматӣ дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Беларус ба моликияти хочагии ёрирасони шахсӣ дохил карда намешавад ва ин хеле асоснок аст. Якум, дар ҳуди майдоне, ки барои хочагии ёрирасони шахсӣ пешбинӣ шудааст, сохтмони бинои истиқоматӣ иҷозат дода намешавад. Дуюм, мақсади асосии бинои истиқоматӣ ҳамчун молу мулк мустақиман ба чараёни истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ вобастагӣ надорад. Ҳама намудҳои молу мулки дигари дар қонун номбаршуда, имкон ва зарурияти истифодаи онҳоро дар фаъолияти кишоварзӣ муттаҳид мекунанд [9].

Мувофиқи қонунгузорӣ таъиноти хонаи истиқоматӣ ин бинои барои зиндагонии инсон пешбинишуда мебошад. Ба андешаи мо, эътирофи хонаҳои истиқоматӣ ба сифати объекти моликияти умумии хочагии ёрирасони шахсӣ чандон дуруст намебошад, чунки яке аз хусусиятҳои молу мулки хочагии ёрирасонӣ шахсӣ ин барои пешбурди хочагӣ зарур будани молу мулк ба ҳисоб меравад, аммо хонаи истиқоматӣ бошад, танҳо якҷоя зиндагӣ намудани шаҳрвандонро таъмин менамояд ва барои пешбурди корҳои хочагидорӣ хочагии ёрирасони шахсӣ зарур намебошад. Ҳамчунин, дар амалия ҳолатҳои дучор шудан мумкин аст, ки шаҳрванд қитъаи замин иловагиро тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ба даст овардааст,

аммо дорои қитъаи замин наздиҳавлигӣ намебошад ва ин шаҳрванд дар асоси иҷора истиқомат намуда, лекин дар қитъаи замин иловагӣ пешбурди хочагии ёрирасони шахсиро ба амал мебарорад.

Ҳамчунин, дар қонунгузорӣ вазъи молу мулки хочагии ёрирасони шахсӣ пурра мавриди танзим қарор гирифтааст. Агар дар шартномаи байни аъзои хочагии ёрирасони шахсӣ тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад, молу мулки хочагии ёрирасони шахсӣ моликияти умумии якҷояи аъзои хочагии ёрирасони шахсӣ махсус мегардад. Мувофиқи моддаи 292 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1999, №802 [10] молу мулке, ки таҳти моликияти ду ё якҷанд шахс қарор дорад, ҳуқуқи моликияти умумии онҳо мебошад. Моликияти умумӣ ба ду намуд – моликияти умумии якҷоя ва моликияти умумии ҳиссагӣ тақсим карда мешавад. Молу мулк метавонад бо муайян намудани саҳми ҳар яке аз молик ба ҳуқуқи моликият (моликияти ҳиссагӣ) ё бидуни муайян намудани ҷунин саҳм (моликияти якҷоя) таҳти моликияти умумӣ қарор гирад. Моликияти умумӣ ба молу мулк ҳиссагӣ мебошад, ба истиснои ҳолатҳои, ки қонун ба ин молу мулк ташкил намудани моликияти умумиро иҷозат медиҳад.

Молу мулк дар сурати моликияти ду ё чанд шахс шудани он бидуни тағйир додани таъинот тақсим кардани он имконнопазир аст (чизи тақсимнашаванда) ё аз рӯйи қонун онро тақсим кардан мумкин намебошад, умумӣ мегардад. Молу мулки тақсимшаванда дар ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун ё шартнома моликияти умумӣ мешавад. Мутобиқи созишномаи иштирокчиёни моликияти якҷоя, дар сурати ба мувофиқа нарасидан бошад, бо қарори суд доир ба молу мулки умумӣ моликияти ҳиссагӣ доштани ин шахсан муқаррар кардан мумкин аст.

Тибқи муқаррароти моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хочагии ёрирасони шахсӣ» ҳуқуқи моликият ба молу мулки хочагии ёрирасони шахсӣ моликияти умумии якҷоя мебошад, агар дар шартномаи байни аъзои хочагӣ моликияти умумии ҳиссагӣ будани молу мулки он муқаррар нагардида бошад. Агар дар шартномаи байни аъзои хочагии ёрирасони шахсӣ ягон муқаррарот оид ба вазъи молу мулки он муқаррар нагардида бошад ё байни онҳо шартнома мавҷуд набошад, дар ин маврид ҳуқуқи моликият ба молу мулки хочагӣ ба ҳамаи аъзо ҳуқуқи моликияти умумии якҷоя мебошад ва дар сурати ба вучуд омадани баҳс оид ба ҳиссаи молу мулки дар хочагӣ он тибқи тартиби судӣ муайян карда мешавад.

Андешаи моликияти умумии якҷоя будани молу мулки хоҷагии ғирирасони шахсӣ дар адабиёти ҳуқуқӣ мавриди дастгирӣ қарор гирифтааст [11, с. 98-101; с. 224]. Молу мулки хоҷагии ғирирасони шахсӣ на ҳуқуқи моликияти ҳамсарон (зану шавҳар), балки ҳуқуқи моликияти умумии якҷояи (агар дар шартномаи байни онҳо тартиби дигаре пешбинӣ нагардида бошад) тамоми аъзоён мегардад ва ҳангоми анҷом додани муомилот вобаста ба молу мулки хоҷагӣ бояд ризоияти ҳамаи аъзоён гирифта шавад.

Р.Т. Бакирова қайд менамояд, ки «молу мулки хоҷагии ғирирасони шахсӣ бояд барои аъзоёни хоҷагии ғирирасони шахсӣ дар асоси ҳуқуқи моликияти умумии якҷоя эътироф карда шавад, зеро ин хусусияти муносибатҳои дар хоҷагии ғирирасони шахсӣ ташаккулёфтагӣ дорад. Якҷоя зиндагӣ кардани ноболиғон, аъзои оилаи пиронсолон ва аъзои оилаи қобили меҳнат саҳми назаррасро дар истеҳсоли маҳсулот мегузоранд. Ин фарқиати муҳим байни муносибатҳои дохилӣ дар оилаҳое, ки дорои хоҷагии ғирирасони шахсӣ мебошанд, аз дигар оилаҳое, ки дар он ҷо ғайриҷаҳиш муштараки истеҳсолии ҳамаи аъзои оила мавҷуд нест» [12], маҳсуб мегардад.

Аммо дар адабиёти ҳуқуқӣ оид ба аз ҷониби иштирокчиёни моликияти умумӣ интиҳоб гардидани шакли моликияти умумӣ (моликияти умумии ҳиссагӣ ва ё якҷоя) андешаҳои гуногун пешниҳод карда шудааст. Аз ҷумла, қайд мегардад, ки «иштирокчиёни моликияти якҷоя барои ин молу мулк моликияти ҳиссагиро интиҳоб карда наметавонанд» [13] ва «дар созишномаи тарафҳои моликияти якҷоя низ инро муқаррар кардан мумкин нест» [14]. Е.А. Суханов бошад, оид ба ин масъала ҷунин андеша иброз менамояд, ки «пайдоиши моликияти якҷоя тибқи шартнома ин истисно кардани талаботи қонун мебошад» [15]. Ташкил намудани моликияти умумии якҷоя тибқи шартнома мумкин аст [16, с. 206].

Новобаста аз муҳолифатҳо ва тарафдорони ин андеша қонунгузор дар кишвар ба молу мулки хоҷагии ғирирасони шахсӣ вазъи моликияти умумии якҷоя муқаррар намудааст, аммо ин маънои онро надорад, ки аъзои хоҷагӣ наметавонанд нисбати молу мулки хоҷагии ғирирасони шахсӣ вазъи моликияти умумии ҳиссагиро муқаррар карда наметавонанд, аъзоёни хоҷагӣ озодона тибқи шартнома ба молу мулки ба хоҷагӣ тааллуқдошта, ҳуқуқ ба моликияти умумии ҳиссагиро муқаррар менамоянд.

Бояд зикр намуд, ки қисмати дигари таҳлилии вазъи ҳуқуқии молу мулки хоҷагии ғирирасони шахсиро моликияти шахсии аъзои хоҷагии

ғирирасони шахсӣ ташкил менамояд. Молу мулки узви хоҷагии ғирирасони шахсӣ, ки аз манбаъҳои зерин ба даст оварда шудааст ва ба моликияти хоҷагии ғирирасони шахсӣ ҳамроҳ карда нашудааст, моликияти шахсии он ба ҳисоб меравад: даромади шахсӣ ва пасандози узви хоҷагии ғирирасони шахсӣ; молу мулке, ки бо маблағҳои ҳудаш харидааст; молу мулке, ки узв мерос ё тухфа гирифтааст.

Моликияти шахсии баъзе аз аъзои оилаи хоҷагии ғирирасони шахсиро пешбаранда дар қонунгузорӣ муқаррар гардидааст. Аз ҷумла, дар моддаи 36 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 ноябри соли 1998, №682 [17] зикр шудааст, ки молу мулке, ки ба зану шавҳар то ақди никоҳ тааллуқ дошт, инчунин молу мулке, ки дар давраи занашӯӣ зан ё шавҳар ҳамчун ҳадя ё мерос гирифтааст, моликияти ҳар кадоми онҳо мебошад. Ашён истифодаи шахсӣ (либос, пойафзол ва ғайра), ба истиснои ҷавохирот ва асбоби дигари зебу зинат, гарчанде дар давраи занашӯӣ аз ҳисоби маблағҳои умумии зану шавҳар ба даст оварда шудаанд, моликияти шахсии ҳар кадоме аз зану шавҳар ба ҳисоб меравад. Суд метавонад молу мулкero, ки ҳар кадоме аз зану шавҳар ҳангоми ҷудо зиндагӣ карданишон ҷамъ овардаанд, дар сурати воқеан қатъ гардидани ақди никоҳ моликияти ҳар кадоми онҳо эътироф наояд.

Дар моддаи 10 Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр гардидааст, ки ба қитъаи замин, ки ба истифодабарии он аз ҷониби заминистифодабаранда – шахси воқеӣ ҳангоми дар никоҳ будан бо ҳуқуқи бегона намудани он ҳуқуқ пайдо кардаанд, муқаррароти пешбиниамудаи қонунгузорию граждани ва оила дар бораи моликияти умумии ҳамсарон татбиқ мегардад. Мувофиқи муқаррароти мазкур қитъаи замин, ки бо ҳуқуқи бегона намудан ҳамсарон дар давраи он ақди никоҳ ба даст овардаанд моликияти умумии онҳо мебошад.

Махсусияти дигари речаи ҳуқуқи граждани молу мулки хоҷагии ғирирасони шахсиро тартиби соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намудани молу мулк ташкил медиҳад, ки тибқи муқаррароти қонунгузорӣ молу мулки хоҷагии ғирирасони шахсиро фақат бо розигии ҳамаи аъзои он соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намудан мумкин аст. Мазмун ҳуқуқи моликият мувофиқи Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 232) аз он иборат аст, ки молик ҳуқуқ дорад молу мулки худро соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ наояд. Аъзои хоҷагии ғирирасони шахсӣ ба молу мулки якҷояи хоҷагии ғирирасони шахсӣ ҳуқуқи моликиятро доро буда, онро соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ менамоянд.

Ҳукуки соҳибияти молу мулк – аз имконияти ҳукуки таъминшударо ҳақиқатан татбиқ гардидани моликияти ҳукуки молу мулк иборат мебошад. Ҳукуки истифодаи молу мулк – имконияти қонунан аз молу мулк ба даст овардани ҳосиятҳои табиӣ ғоиданоки он ва ҳамчунин аз он ғоида гирифтани аст. Ғоида метавонад ба тарики даромад, афзоиши самар, насл ё шаклҳои дигар ба даст ояд. Ҳукуки ихтиёрдорӣ молу мулк – ин имконияти аз ҷиҳати ҳукуқӣ таъминшудаи муайян намудани тақдир ҳукуки молу мулк иборат мебошад (моддаи 232 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Ҳукуки соҳиби молу мулк дар хоҷагии ёрирасони шахс – маънои имконияти бо қонун пешбинишуда дар тасарруфи худ нигоҳ доштани молу мулки хоҷагӣ, дар хоҷагии ёрирасони шахс нигоҳ доштан, яъне воқеан соҳибӣ қарданро дорад.

Ҳукуки истифодаи молу мулки хоҷагии ёрирасони шахс – маънои қорқард намудан, ҷудо қарда гирифтани хусусиятҳои ғоидабахши ин молу мулк, аз он гирифтани самара, маҳсулот ва даромадро дорад.

Ҳукуки ихтиёрдорӣ намудани молу мулки хоҷагии ёрирасони шахс – дар он ифода меёбад, ки аъзои хоҷагии ёрирасони шахс метавонанд маҳсулоти зиёдагии истехсолнамуда ва молу мулки худро ба фурӯш барорад ва аз он ғоида ба даст оварда, талаботҳои дигари шахсия оилавии худро қонеъ намоянд.

Молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсиро аъзои он танҳо яқҷоя соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ менамоянд. Ҳангоми ихтиёрдорӣ намудани молу мулки умумии хоҷагӣ ризоияти ҳамаи аъзои қобилияти пурраи амал доштаи он гирифта мешавад. Молу мулки хоҷагии ёрирасони шахс, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахс» пешбинӣ гардидаанд, моликияти умумии ҳамаи аъзоён мебошад, на ин ки моликияти танҳо ҳамсарон. Аз ҳамин сабаб, ҳангоми ихтиёрдорӣ намудани молу мулки хоҷагӣ ризоияти на танҳо ҳамсарон, балки дигар аъзои оила низ зарур мебошад. Аммо, дар қонунгузори оилавӣ муқаррароте дарҷ шудааст, ки мувофиқи он барои анҷом додани муомилот вобаста ба молу мулки умумии ҳамсарон танҳо ризоияти онҳо зарур мебошад.

Мувофиқи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон молу мулке, ки зану шавҳар дар давраи занашӯй ҷамъ қардаанд, моликияти муштараки онҳо мебошад. Даромаде, ки зану шавҳар дар натиҷаи ғаъолияти меҳнатӣ, соҳибқорӣ ва зеҳнӣ ба даст овардаанд, нафақа, ёрдампулӣ ва пардохтҳои дигари пулии гирифтаашон, *ашёҳои* харидаашон, қоғазҳои қиматнок, сахмия, пай ва ҳама гуна молу

мулки манқул ва ғайриманқули дар давоми занашӯй ҷамъқардаашон, сарфи назар аз он ки ба номи қадоме аз зану шавҳар харида шудааст (ё маблағ гузаронида шудааст), моликияти муштараки онҳо ҳисоб мешавад. Ҳуқуқ ба молу мулки муштарак, ҳамчунин ба зан ё шавҳаре низ тааллуқ дорад, ки дар давоми занашӯй хоҷагиро пеш мебурд, фарзандонро нигоҳубин мекард ё бо сабабҳои узрнок даромади мустақилона надошт. Ҳукуки соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ қардани молу мулке, ки дар моликияти муштараки зану шавҳар қарор дорад, танҳо бо розигии мутақобилаи онҳо сурат мегирад (моддаи 35 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон). Ин тарзи танзими ҳукуки молу мулки аъзои хоҷагии ёрирасони шахс ба омехтагии вазъи молумулкии ҳамсарон ва молу мулки хоҷагии ёрирасони шахс оварда расонидааст.

Масалан, тибқи моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахс» хоҷаҳои истиқоматӣ ва воситаҳои нақлиёт ба сифати молу мулки хоҷагии ёрирасони шахс муқаррар гардидааст, ки ин воситаи нақлиёт ва хоҷаи истиқоматӣ ба оилае тааллуқ дорад, ки хоҷагии ёрирасони шахсии худро пеш бурда, аз ҳамсарон ва фарзандони болиғи он иборат мебошад. Дар мавриди ҷудо шудани ҳамсарон аз яқдигар масъалаи тақсими молу мулк пайдо мегардад. Муаммо дар сари он аст, ки оё дар ин маврид нисбати тақсими хоҷаи истиқоматӣ ва воситаи нақлиёт меёриҳои қонунгузори оилавӣ татбиқ қарда мешаванд ё меёриҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахс»? Дар амалия дар ҳама ҳолат ҳангоми тақсими молу мулки ҳамсарон меёриҳои қонунгузори оилавӣ татбиқ қарда мешавад, ҳол он ки баъзе аз молу мулке, ки байни ҳамсарон тақсим қарда мешаванд тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахс» на моликияти умумии ҳамсарон, балки молу мулки хоҷагии ёрирасони шахс мебошад.

Сабаби асосии ҷой доштани душвории ҷудо намудани фарқияти моликияти умумии ҳамсарон аз молу мулки хоҷагии ёрирасони шахс дар он аст, ки қонунгузор дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахс» маҳақҳои (асосҳои) молу мулки умумии хоҷагии ёрирасони шахс эътироф намудани ин ё он молу мулкро муқаррар накардааст. Вазъи ҳукуки дигар субъектони моликияти умумии яқҷоя, аз ҷумла хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар қонунгузорӣ пурра танзим қарда шудааст.

Маҳакҳои муайянкунандаи мансубияти ин ё он молу мулк ба молу мулки хоҷагии ғирасони шахсӣ инҳо мебошанд:

– соҳиб шудан ба молу мулк тавассути воситаҳои умумии аъзои хоҷагӣ;

– ин молу мулк барои пешбурди хоҷагии ғирасони шахсӣ ҷудо карда ва ё ба даст оварда мешавад;

– ба мақсади хоҷагидорӣ истифода бурдани молу мулк;

– моликияти шахсии аъзои хоҷагӣ набудани ин молу мулк.

Асоси якуми фарқияти молу мулки хоҷагии ғирасони шахсӣ аз дигар молу мулк, аз ҷумла аз моликияти умумии ҳамсарон дар он ифода меёбад, ки ин молу мулк бояд бо воситаҳои (маблағҳои) умумии аъзои хоҷагӣ ба даст оварда шуда бошад. Новобаста аз саҳми молумулкии аъзои хоҷагӣ хангоми ба даст овардани молу мулк, молу мулки бадастовардашуда моликияти умумии аъзои хоҷагии ғирасони шахсӣ маҳсуб меёбад ва дар оянда хангоми тақсими ин молу мулк ҳиссаи ҳар як аъзо тибқи саҳми молумулкии онҳо хангоми ба даст овардани он муайян карда мешавад.

Дигар асоси фарқияти молу мулки хоҷагии ғирасони шахсӣ аз молу мулки дигар субъектон дар он аст, ки ин молу мулк аз воситаҳои умумии аъзоён ба даст оварда шуда, ба мақсадҳои пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ хоҷагии ғирасони шахсӣ истифода бурда мешавад.

Ҳар як узви хоҷагии ғирасон имконият дорад, ки моликияти шахсии худро ба молу мулки умумии хоҷагӣ ҳамроҳ намуда, онро дар якҷоягӣ бо дигар аъзоён истифода намояд. Аммо, агар даромад ва молу мулке, ки тибқи асосҳои дар қисми сеюми моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ғирасони шахсӣ» пешбинишуда ба даст оварда шуда, ба моликияти хоҷагии ғирасони шахсӣ ҳамроҳ карда нашудааст, он гоҳ ин молу мулк моликияти шахсии ин ё он узви хоҷагии ғирасони шахсӣ мебошад.

Бо мақсади танзими ҳуқуқи пурраи масъалаи молумулкии хоҷагии ғирасони шахсӣ зарур аст, ки дар моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ғирасони шахсӣ» муқаррароти зерин илова карда карда шавад: «молу мулки хоҷагии ғирасони шахсӣ молу мулке мебошад, ки барои фаъолияти хоҷагии ғирасони шахсӣ зарур буда, аз воситаҳои умумии аъзои хоҷагӣ ба даст оварда шудааст ва ба мақсадҳои хоҷагидорӣ истифода бурда мешавад».

Дар қонунгузорӣ пешбинӣ намудани ин муқаррарот имкон медиҳад, ки молу мулки умумии хоҷагии ғирасони шахсӣ ба таври қонунӣ аз

моликияти дигар субъектон, аз ҷумла моликияти умумии ҳамсарон ё моликияти шахсии аъзои хоҷагии ғирасони шахсӣ фарқ карда шавад.

Мувофиқи муқаррароти моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ғирасони шахсӣ» аз рӯи аҳдҳои содирнамудаи аъзои хоҷагии ғирасони шахсӣ, агар аз ҳолати қор маълум нагардад, ки аҳд ба манфиати шахсии узви хоҷагии ғирасони шахсии мазкур баста шудааст, аъзои хоҷагии ғирасони шахсӣ ба молу мулки худ масъуланд. *Вобаста ба молу мулк ва маҳсулоти зиёдагии истеҳсолнамудаи хоҷагии ғирасони шахсӣ ҳар яке аз аъзои он метавонад муомилот анҷом диҳад. Дар сурати анҷом додани муомилот вобаста ба бегона кардани молу мулки манқули хоҷагии ғирасони шахсӣ аз тарафи яке аз аъзо чунин тасаввур карда мешавад, ки бо ризоияти дигар аъзоён амал намудааст. Аммо, дар сурати анҷом додани муомилот вобаста ба молу мулки ғайриманқули хоҷагии ғирасони шахсӣ аз тарафи яке аз аъзои он ризоияти хаттии дигар аъзо талаб карда мешавад.*

Дар сурати анҷом додани аҳд аз тарафи яке аз аъзои хоҷагии ғирасони шахсӣ ва минбаъд аз ҷониби аъзои дигар ба манфиати хоҷагӣ будани он эътироф карда нашуда, ба манфиати шахсии ин узв анҷом дода шудааст, дар ин маврид масъулияти вобаста ба ин ин аҳд ба уҳдаи ҳуди ҳамин узв мебошад. Аъзои хоҷагии ғирасони шахсӣ бо созиши тарафҳо сарвари хоҷагии ғирасони шахсӣ ё шахсони дигарро барои содир намудани аҳд ва намоёндаи дорои ваколатномаи маҳсусро таъин менамоянд.

Қобили тазаккур аст, ки дар муқаррароти меъёрии Қонуни амалкунанда оид ба самара, маҳсулот ва даромади бадастовардаи хоҷагии ғирасони шахсӣ ягон муқаррарот пешбинӣ нагардидааст. Самара, маҳсулот ва даромаде, ки хоҷагии ғирасони шахсӣ дар натиҷаи фаъолияти якҷоя ва истифодаи молу мулки хоҷагӣ ба даст овардааст, моликияти умумии якҷояи аъзоён ба ҳисоб меравад, агар дар созишномаи байни онҳо тартиби дигаре муқаррар нагардида бошад.

Воридоти дар натиҷаи истифодаи молу мулк бадастомада (самара, маҳсулот, даромад), агар дар қонун, санади дигари ҳуқуқӣ ё шартномаи истифодаи ин молу мулк тартиби дигаре пешбинӣ нагардида бошад, ба шахсе тааллуқ дорад, ки аз ин молу мулк дар асоси қонунӣ истифода менамояд (моддаи 142 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон). Таҳти мафҳуми самара маҳсулоти баромадашон табиӣ фаҳмида мешавад, ки натиҷаи инкишофи органикии ҳайвонот мебошад (афзоиши ҳайвонот ва паранда, шир, тухми мурғ, пашми

гӯсфанд, меваи дарахтон, буттаҳо, гул ва ғайра). Мафҳуми маҳсулот мустақиман ба натиҷаи ғайрифаъолияти истеҳсолии инсон, бо ҳама зухуроти он алоқаманд буда, мафҳуми даромад бошад, ба воридоти пулӣ ё дигар воридот аз иштирок дар муомилоти граждани алоқаманд аст [18].

Ҳамчунин, пешниҳод мегардад, ки дар моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ” масъалаи самара,

маҳсулот ва даромади ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ бояд дар шакли зерин мавриди танзим қарор дода шавад: «Самара, маҳсулот ва даромаде, ки ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ дар натиҷаи ғайрифаъолияти якҷоя ва истифодаи молу мулкҳои ҳоҷагӣ ба даст овардааст, моликияти умумии якҷояи аъзо ба ҳисоб меравад, агар дар созишномаи байни аъзоён тартиби дигаре муқаррар нагардида бошад».

Рӯйхати адабиёт:

1. Исмоилов Ш.М., Шонасридинов Н.Ш., Нодиров Ф.М., Ғафуров А.Д. Ҳукуки кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. – Душанбе, “Бухоро”, 2013. – 416 с.
2. В ред. Федеральных законов от 22.07.2008. – №141-ФЗ, от 23.07.2008. – №160-ФЗ, от 30.12.2008. – №302-ФЗ, от 21.06.2011. – №147-ФЗ.
3. Маслов Ф.В. Осуществление и защита права личной собственности в СССР. – М.: Госюриздат, 1961. – 236 с.
4. Нудненко В.А. Правовое регулирование подсобного хозяйства семьи колхозника (колхозного двора). – Томск, 1976. – 134 с.
5. Устюкова В.В. Личное подсобное хозяйство: правовой режим имущества. – М.: Наука, 1990. – 123 с.
6. Чубуков Г.В. Правовые вопросы приусадебного хозяйства. – М.: Знание, 1989. – 63 с.
7. Аграрное право: учебник / Под ред. Г.Е. Быстровой, М.И. Козырь. – М.: Юристъ, 1996. – 640 с.
8. Басин Ю.Г., Стамкулов А.С. Правовые вопросы личного подсобного хозяйства. – Алма-Ата, 1980. – 156 с.
9. Кузьмич И.П. Личные подсобные хозяйства: проблемы правового регулирования // Право в современном белорусском обществе: сб. науч. тр. Вып. 4 / редкол.: В.И. Семенов (гл. ред.), Г.А. Василевич (зам. гл. ред.) [и др.]; Национальный центр законодательства и правовых исследований Республики Беларусь. – Минск: Право и экономика, 2009. – С. 416-428.
10. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1999. – №6. – Мод. 153. – Мод. 154; 2001. – №7. – Мод. 508; 2002. – №4, қ. 1. – Мод. 170; 2005. – №3. – Мод. 125; 2006. – №4. – Мод. 193; 2007. – №5. – Мод. 356; 2010. – №3. – Мод. 156. – №12, қ. 1. – Мод. 802; 2012. – №7. – Мод. 700. – №12, қ. 1. – Мод. 1021; 2013. – №7. – Мод. 504; 2015. – №3. – Мод. 200; 2016. – №1334.
11. Кузьмич И.П. Развитие законодательства Республики Беларусь о личном подсобном хозяйстве граждан // Государство и право. – 2000. – №4. – С. 98; Устюкова В.В. Правовое положение крестьянское (фермерское) и личного подсобного хозяйства Российской Федерации: дис. ... д-ра. юрид. наук. – М., 2002. – 345 с.
12. Бакирова Р.Т. Правовое регулирование организации и деятельности личных подсобных хозяйств граждан // Аграрное и земельное право. – 2006. – №4. – С. 52-59.
13. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой. – М., 1995. – С. 288.
14. Хохлов С.А. Право собственности и другие вещные права // Вести. Высшего Арбитражного Суда РФ. 1995. – №8. – С. 129.
15. Суханов Е.А. Право собственности в Гражданском кодексе // Закон. – 1995. – №11. – С. 29.
16. Устюкова В.В. Правовое положение крестьянское (фермерское) и личного подсобного хозяйства Российской Федерации: дис. ... д-ра. юрид. наук. – М., 2002. – 345 с.
17. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1998. – №22. – Мод. 303; 2006. – №4. – Мод. 196; 2008. – №3. – Мод. 201; 2010. – №7. – Мод. 546; 2011. – №3. – Мод. 177. – №12. – Мод. 855; 2013. – №3. – Мод. 195; 2015. – №11. – Мод. 960; 2016. – №3. – Мод. 143. – №11. – Мод. 881; 2017. – №1395.
18. Махмудов М.А., Тағойназоров Ш.Т., Бобочонов И.Х., Бадалов Ш.К. Тафсири Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум). – Душанбе: ЭР-граф, 2010. – С. 400.

Аннотатсия

Мафҳум, низом ва речаи ҳукуки граждании молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ

Дар мақолаи мазкур доир ба мафҳум, низом ва речаи ҳукуки граждании молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ таҳлили илмӣ-назариявӣ анҷом дода шудааст. Махсусиятҳои хоси молу мулки хоҷагии ёрирасони шахсӣ ва масъалаҳои танзими ҳукукии он дар доираи назарияҳои илмӣ ва таҳлили муқоисавӣ мавриди муайяннамоӣ қарор гирифта, доир ба тақмили қонунгузорӣ дар самти мазкур тақлифҳои мушаххас манзур карда шудааст.

Аннотация

Понятие, система и порядок гражданско-правовой собственности личных подсобных хозяйств

В статье дается научно-теоретический анализ понятия, системы и гражданско-правового режима личных подсобных хозяйств. В рамках научных теорий и сравнительного анализа выявлены особенности собственности личных подсобных хозяйств и вопросы их правового регулирования, а также внесены конкретные предложения по совершенствованию законодательства в этой сфере.

Annotation

The concept, system and procedure for civil property of personal subsidiary plots

The article provides a scientific and theoretical analysis of the concept, system and civil law regime of personal subsidiary plots. Within the framework of scientific theories and comparative analysis, the features of the ownership of personal subsidiary farms and the issues of their legal regulation have been identified, and specific proposals have been made to improve legislation in this area.

12.00.04 – ҲУҚУҚИ МОЛИЯВӢ; ҲУҚУҚИ АНДОЗ; ҲУҚУҚИ БУЧЕТӢ
12.00.04 – ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; НАЛОГОВОЕ ПРАВО; БЮДЖЕТНОЕ ПРАВО

УДК: 347.73

Саъдиев Исмоил Зарифович,

мудири кафедраи ҳуқуқи маъмурӣ ва хизмати давлатии факултети идоракунии давлатии Академияи давлатии идоракунии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

E-mail: ismoil.s85@mail.ru

Тел.: (+992) 555-58-55-52.

УСУЛҲОИ НАЗОРАТИ МОЛИЯВӢ

Калидвожаҳо: назорати молиявӣ; усул; ревизия; таҳқиқ; санҷиш; қонунгузорӣ; субъектҳои хоҷагидор; мақомоти андоз; мушоҳида; таҳлил; аудит.

Ключевые слова: финансовый контроль; метод; ревизия; исследование; контроль; законодательство; хозяйствующие субъекты; налоговые органы; наблюдение; анализ; аудит.

Keywords: financial control; method; revision; study; control; legislation; business entities; tax authorities; observation; analyses; audit.

Ҳангоми амалӣ намудани назорати молиявӣ аз болои амал ё беамалии иштирокчиёни ғайриқонунии молиявии давлат як қатор роҳу воситаҳои мавриди истифода қарор мегиранд, ки онҳоро усулҳои назорати молиявӣ ном бурдан мумкин аст. Усулҳои назорати молиявӣ ин маҷмӯи тарзу воситаҳои мебошанд, ки аз ҷониби ниҳодҳои назоратӣ ҳангоми амалӣ намудани функсияҳои назоратӣ истифода бурда мешаванд.

Усулҳои назорати молиявӣ аҳамияти муҳим ва таъсирбахш доранд, зеро маҳз бо истифода аз онҳо мақомоти назораткунанда метавонанд, ки самаранокии назоратро таъмин намуда, ба ҳадафҳои гузошташуда ноил гарданд. Мақомоти назоратӣ бояд ҳангоми назорати молиявӣ хусусиятҳои субъекти назоратшаванда, соҳаи ғайриқонунии, андозаи воситаҳои молиявии истифодагардида ва дар ихтиёри онҳо буда ва дигар ҳолатҳоро ба инобат гиранд ва аз усулҳои муносибу мувофиқ истифода намоянд. Ҳар як усул бояд дар ҷойи худ истифода гардад, зеро аз дуруст истифода гардидани усулҳо на танҳо ҳимояи манфиатҳои молиявии давлат таъмин карда мешавад, инчунин ҳуқуқ ва манфиатҳои субъектони назоратшаванда ҳифз гардида, ба раванди ғайриқонунии муътадили субъектони хоҷагидор пайомадҳои манфӣ ба бор намеояд. Ҳангоми интихоби усули мушаххас мақомоти назоратӣ як қатор омилҳоро ба монанди вазъи ҳуқуқӣ ва махсусияти ғайриқонунии ниҳоди назоратшаванда, асоси ба вучуд омадани муносибатҳои назоратӣ, махсусияти пешбурди ҳисоботҳои муҳосибӣ ва речаи ҳуқуқи даромад ва хароҷотҳои ниҳоди назоратшаванда ва ғайраро ба инобат мегиранд.

Назорати молиявӣ дорои ҳадафу вазифаҳои ба худ хос мебошад, ки барои ноил гардидан ба онҳо ва ҳал намудани онҳо муносибати муносибу мувофиқ зарур аст. Бинобар ҳамин субъектони назораткунанда ҷиҳати баҳодиҳӣ, санҷиш ва таҳлили вазъи молиявии субъектони назоратшаванда роҳу воситаҳои мухтасарро мавриди қарор медиҳанд.

Ҳангоми гузаронидани назорати молиявӣ ниҳодҳои назораткунанда аз роҳу воситаҳои худ усулҳои зиёде истифода мебаранд, ки асоситарини онҳо мушоҳида, таҳқиқ, таҳлил, санҷиш, ревизия ва аудит мебошанд.

Мушоҳида – ин шиносоии визуалӣ бо объекти назорат мебошад. Бо кумаки он самтҳои ғайриқонунии молиявии корхонаҳо, соҳтори идоракунии ташкилии онҳо, инчунин дар бораи ғайриқонунии, низоми даромад ва хароҷот ҳулосаҳои пешакӣ баровардан мумкин аст. Бояд қайд кард, ки дар рафти мушоҳидаҳои вазъи молиявии объекти назоратшавандаро дақиқ муайян кардан ғайри имкон мебошад. Мушоҳида ҳангоми иҷрои дигар усулҳои назорат истифода мешавад. Ҳамин тавр, мушоҳида ҳамчун усули мониторинги вазъи молиявии ташкилот дар раванди расмиёти муфлисшавӣ ба таври васеъ истифода мешавад. Чи тавре маълум аст, усули мушоҳида дар раванди муфлис эътироф намудани шахсони ҳуқуқӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Истифода гардидани ин усул дар раванди муфлисшавӣ заминаи қонунӣ дорад, зеро моддаи 20 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муфлисшавӣ”[1] яке аз расмиёти муфлисшавиро “Мушоҳида” муқаррар намудааст.

Таҳқиқ яке аз усулҳои асосии пешакии назорати молиявӣ мебошад. Усули мазкур ба омӯзиши тарафҳои алоҳидаи фаъолияти молиявӣ хоҷагӣ нигаронида шудааст. Таҳқиқ барои зуд муайян кардани далелҳои гувоҳидиҳанда оид ба риояи интизоми молиявӣ (ё вайронкунии он), инчунин барои жарфтар ва ҳаматарафа муайян кардани ҳолати молиявии субъекти назоратшаванда истифода мегардад. Таҳқиқ яке аз усулҳои асосии пешакии назорати молиявӣ мебошад. Усули мазкур ба омӯзиши тарафҳои алоҳидаи фаъолияти молиявӣ хоҷагӣ нигаронида шудааст. Мақсади асосии таҳқиқ таҳлили умумии фаъолияти молиявӣ-хоҷагидорӣи субъекти дахлдори назоратшаванда ва ошкор намудани камбудию норасоиҳо мебошад.

Таҳлил яке аз усулҳои мустақили назорати молиявӣ ба ҳисоб рафта, бо истифода аз воситаҳои гуногуни таҳлилӣ ба муайян ва ошкор намудани ҳуқуқвайронкуниҳои молиявӣ равона шудааст. Он дар асоси ҳисоботи қорӣ ё солони гузаронида мешавад [8, с. 46]. Таҳлил усули махсуси назорат буда, саҳеҳии ҳуҷҷатҳои молиявӣ бо истифодаи усулҳои таҳлилии риёзӣ муайян карда мешавад. Чун қоида объекти таҳлили молиявӣ ҳисобҳои молиявӣ ва тавозуни муҳосибӣ мебошанд ва вазифаи асосии он аз ошкор кардани пуррагӣ ва саривактии инъикос дар баҳисобгирӣ ва ҳисоботи манбаи андоз мебошад.

Санчиш – намуди фаъолияти мақомоти санчишӣ оид ба омӯзиш, таҳлил, назорат ва муқоисаи фаъолияти субъекти хоҷагидор ба талаботи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Санчиш дар миёни усулҳои дигари назорати молиявӣ мавқеи калидӣ дорад. Зеро аксаран камбудию норасоиҳо ва ҳуқуқвайронкуниҳо дар соҳаи молиявӣ бо ёрии усули санчиш муайян карда мешаванд. Санчиш бо мақсади муайян кардани мувофиқати маълумотҳои нишондода шуда оид ба арзишҳои моддӣ ба воқеияти ҷойдошта мустақиман гузаронида мешавад. дар чараёни санчиш вайронкунии интизоми молиявӣ муайян карда шуда оид ба рафъи онҳо чораҳо андешида мешаванд.

Санчиш бояд бо принципҳои зерин асос ёбад:

- қонуният, бегаразӣ ва ошкорбаёнӣ;
- пешгирӣ ва бартараф намудани ҳуқуқвайронкуниҳо;
- поквичдонию шахсони мансабдори мақомоти санчишӣ ва субъекти хоҷагидор;
- ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии субъектҳои хоҷагидор;
- роҳ надодани даҳлат ба фаъолияти субъектҳои хоҷагидор, ки ба мавзӯи санчиш вобастагӣ надорад;
- даврияти гузаронидани санчиш;

- нораво будани такроркунии санчишу назорати идоравӣ ва байниидоравӣ ҳангоми гузаронидани санчиш;

- ҳатмӣ будани маълумотдиҳӣ ба субъектҳои хоҷагидор аз ҷониби мақомоти санчиш оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки шарту талаботи ҳатмиро пешбинӣ менамоянд ва риояи онҳо мавриди санчиш қарор дода мешавад;

- ошкоро ва дастрас будани иттилоот оид ба санчишҳои фаъолияти субъектҳои хоҷагидор;

- кам кардани сарборӣ нисбати субъекти хоҷагидор, ки бо санчиши фаъолияти он алоқаманд аст ва таъмин намудани камкунии самараи таваккалҳо;

- пайвастагӣ ва фаврӣ будани гузаронидани санчиш дар муҳлати муқарраргардида;

- уҳдадорӣ мақомоти санчишӣ оид ба асосноккунии амалҳои худ дар асоси дараҷаи таваккал.

Тибқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирӣи муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» [2] назорат дар соҳаи баҳисобгирӣи муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар шакли санчиш гузаронида мешавад. Санчиш дар соҳаи баҳисобгирӣи муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирӣи муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санчиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор» [3] гузаронида мешавад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санчиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор» муқаррар менамояд, ки санчиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор аз намудҳои зерин иборат аст:

- нақшавӣ;
- ғайринақшавӣ;
- иловагӣ;
- такрорӣ.

Санчиши нақшавӣ – санчишест, ки аз ҷониби роҳбари мақомоти марказии санчиш нисбати субъекти хоҷагидори мушаххас дар асоси нақшаи солони гузаронидани санчишҳои нақшавӣ таъйин карда мешавад. Мақомоти санчишӣ дар ноҳияҳо, шаҳрҳо ва вилоятҳо санчиши нақшавӣи фаъолияти субъектҳои хоҷагидорро мутобики нақшаи солони гузаронидани санчишҳои нақшавӣ аз ҷониби мақомоти марказии санчиш тасдиқшуда мегузаронанд. Нақшаи солони гузаронидани санчишҳо бо назардошти даврияти санчишҳои барои ҳар як гурӯҳи таваккалҳо муқарраргардида вобаста ба дараҷаи таваккали фаъолияти ҳар субъекти хоҷагидори мушаххас таҳия карда мешавад. Нақшаи солони гузаронидани санчишҳо аз ҷониби роҳбари мақомоти марказии санчиш барои

соли ояндаи тақвимӣ то 1 ноябр дар мувофиқа бо Шӯрои Ҳамоҳангсозии Ҷамоияти Мақомоти Санҷишӣ тасдиқ карда шуда, дар сомонӣ расмӣ мақомоти санҷиш ва воситаҳои ахбори омма ҷойгир карда мешавад. Дар ҳолати мавҷуд набудани нақшаи солонаи тасдиқшудаи гузаронидани санҷишҳои нақшавӣ мақомоти санҷишӣ барои гузаронидани намуди санҷиши Ҷамоияти субъекти хоҷагидор, ба истиснои санҷишҳое, ки бо аризаи хаттӣ худ субъекти хоҷагидор гузаронида мешаванд, ҳуқуқ надорад. Санҷиши нақшавӣ бо риояи талаботи пешбиниамудаи қонунгузорӣ гузаронида мешавад.

Санҷиши ғайринақшавӣ дар ҳолатҳои зерин гузаронида мешавад:

- бо ташаббуси субъекти хоҷагидор дар асоси аризаи хаттӣ он;

- ба мақомоти санҷишӣ ворид шудани муроҷиати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, маълумот аз мақомоти ҳокимияти давлатӣ оид ба далелҳои расонидан ё эҳтимолияти баланди расонидани зарари ҷиддӣ ба ҳаёт ва саломатии аҳоли, муҳити зист, амнияти миллӣ, инчунин ба миён омадани ҳолатҳои ғавқуллодаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ;

- бо супориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла бо мақсади пешгирии ба вучуд омадани ҳолатҳои ғавқуллода;

- дар ҳолати мавҷуд будани парвандаи ҷиноятӣ.

Гузаронидани санҷиши ғайринақшавӣ бо асосҳои дигар манъ аст. Санҷиши ғайринақшавӣ дар асоси қарори (фармони, амри) роҳбари мақомоти санҷишӣ гузаронида мешавад. Санҷиши ғайринақшавӣ танҳо аз рӯи масъалаҳои гузаронида мешавад, ки барои гузаронидани ин намуди санҷиш асос шудаанд. Дар вақти гузаронидани санҷиши ғайринақшавӣ мақомоти санҷишӣ уҳдадоранд, ки ба субъекти хоҷагидор оид ба шикоятҳои ҷойдошта маълумоти дақиқ ва асоснок пешниҳод намоянд. Ба санҷидани масъалаҳои, ки асоси гузаронидани санҷиши ғайринақшавӣ нестанд ва дар номгуӣ саволҳои санҷишӣ пешбинӣ нашудаанд, роҳ дода намешавад. Шумораи санҷишҳои ғайринақшавӣ гузаронидашаванда нисбат ба шумораи умумии санҷишҳои гузаронидашавандаи мақомоти санҷишӣ набояд аз 10 % (фоиз) зиёд бошад. Дар ҳолати аз фоизи муқарраршуда зиёд шудани санҷишҳо онҳо бо розигии Шӯрои Ҳамоҳангсозии Ҷамоияти Мақомоти Санҷишӣ гузаронида мешаванд. Агар дар натиҷаи гузаронидани санҷиши ғайринақшавӣ муайян карда шавад, ки дар Ҷамоияти субъекти хоҷагидор камбудии ҷиддӣ ҷой дошта, Ҷамоияти он мавриди санҷиши нақшавӣ қарор гирифтааст,

шахси мансабдоре, ки санҷиши нақшавиро гузаронидааст, ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Санҷиши иловагӣ танҳо дар ҳолати аз натиҷаи санҷиш розӣ набудани субъекти хоҷагидор гузаронида мешавад. Ҳангоми гузаронидани санҷиши иловагӣ гузаронидани санҷиш аз рӯи ҳамаи масъалаҳои санҷиши нақшавӣ манъ аст. Танҳо масъалаҳои дар шикояти субъекти хоҷагидор зикргардида мавриди санҷиши иловагӣ қарор дода мешаванд. Шикояти субъектҳои хоҷагидор бояд дар муҳлати на дертар аз 10 рӯзи қарор аз рӯзи қабули шикоят аз ҷониби мақомоти санҷишӣ баррасӣ гардида, нисбати он қарори асоснок қабул карда шавад.

Санҷиши такрорӣ дар доираи талаботи расмӣ дар бораи бартараф кардани камбудии дар раванди санҷиши қаблӣ ошкоргардида гузаронида мешавад. Санҷиши такрорӣ пас аз ба охир расидани муҳлате, ки ба субъекти хоҷагидор барои бартараф кардани камбудии дода шудааст, на дертар аз 10 рӯзи ба охир расидани муҳлати зикршуда ва танҳо нисбати камбудии ислоҳшуда гузаронида мешавад. Субъекти хоҷагидор бо дархости мақомоти санҷишӣ дар бораи камбудии ислоҳшуда маълумот пешниҳод менамояд. Қарор дар бораи гузаронидани санҷиши такрорӣ танҳо дар ҳолати мавҷуд будани дараҷаи эҳтимолияти расонидани зарари назаррас ба ҳаёт ва саломатии аҳоли ва муҳити зист аз ҷониби роҳбари мақомоти санҷишӣ қабул карда мешавад. Мақомоти санҷишӣ субъекти хоҷагидорро дар бораи гузаронидани санҷиши такрорӣ дар муҳлати се рӯзи қарор пеш аз оғози санҷиши такрорӣ огоҳ менамояд. Ҳангоми муроҷиат намудани субъекти хоҷагидор ба мақомоти санҷишӣ дар бораи гузаронидани санҷиши такрорӣ қарори роҳбари мақомоти санҷишӣ дар бораи санҷиш бояд дар давоми се рӯзи қарор аз лаҳзаи ворид гардидани ҷунин муроҷиат қабул карда шавад.

Бояд таъakkур дод, ки ҳар як субъекти амаликунандаи назорати молиявӣ бо назардошти хусусиятҳои хоси худ санҷишҳоро бо шеваҳои мухталиф амалӣ менамоянд. Яке аз мақомотҳои назоратӣ ин мақомоти андоз ба ҳисоб меравад, ки он низ ҳангоми амалӣ намудани назорат аз усули санҷиш ба таври васеъ истифода мебарад. Мутабиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [4] санҷишҳои андоз ба намудҳои зерин тақсим мешаванд:

- санҷиши ҳуҷҷатӣ;
- санҷиши амалиётӣ.

Санҷишҳои ҳуҷҷатӣ дар навбати худ ба намудҳои зерин тақсим мешаванд:

1. Санҷиши маҷмӯӣ – санҷиши иҷроӣ уҳдадорӣ андоз аз рӯи ҳамаи намудҳои андоз, аз

ҷумла ҳангоми барҳамдиҳӣ (қатъ гардидани ғайриқонунии) ва (ё) азнавтаскилдиҳии андозсупоранда (минбаъд – санҷиши андози барҳамдиҳӣ).

2. Санҷиши мавзӯӣ – санҷише, ки нисбат ба андозсупоранда (агенти андоз) аз рӯи як ё якчанд масъалаҳои зерин гузаронида мешавад:

а) иҷрои ухдадорӣ андоз аз рӯи намудҳои алоҳидаи андозҳо, инчунин андозҳои бо онҳо алоқаманд. Андоз дар ҳолате бо андози дигар алоқаманд ҳисобида мешавад, ки агар тағйир додани маблағи ҳисобкардашуда ба мутаносибан тағйир ёфтани маблағи дигар андоз оварда расонад;

б) ҳолати иҷрои қарор оид ба маҷбуран ситонидани андозҳо аз андозсупоранда ва (ё) ташкилотҳои қарзӣ;

в) тасдиқи дурустии маблағҳои андоз аз арзиши иловашуда, ки барои баргардонидан пешниҳод шудаанд.

3. Санҷиши мутақобила – санҷише, ки нисбат ба шахси дигар гузаронида мешавад, агар ҳангоми гузаронидани санҷишҳои андоз ба мақомоти андоз зарурат пайдо шавад, ки оид ба дурустии дар баҳисобгирии андоз зикр намудани амалиёти гузаронидаи андозсупоранда маълумоти иловагӣ ба даст оранд.

Санҷиши амалиётро мақомоти андоз доир ба масъалаҳои риояи талаботи зерини қонунгузории андоз мегузаронанд:

- ба сифати андозсупоранда ба ҳисоб гузоштан дар мақомоти андоз, дурустии маълумот дар бораи маҳалли ҷойгиршавии андозсупоранда;

- аз ҷониби корфармо барои иҷрои ягон кор (хизматрасонӣ) ҷалб намудани кормандони кироӣ;

- истифодаи мошинҳои назоратӣ – ҳазинавии дорои хотираи фискалӣ;

- риоя намудани қоидаҳои рехтан (печондан), гузоштани тамғаҳои аксизӣ, ниғаҳдорӣ, фуруши молҳои зераксизӣ ва амалӣ кардани намудҳои алоҳидаи ғайриқонунии зераксизӣ.

Санҷишҳои маҷмӯии андозро мақомоти андоз тибқи мурочиати хаттии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ танҳо нисбат ба ҳамон андозсупорандагон мегузаронанд, ки нисбат ба онҳо тасдиқи хаттӣ дар бораи оғоз гардидани парвандаи ҷиноятӣ бо нишонаҳои ҷиноятҳои бо андозбандӣ алоқаманд ворид шуда бошад. Санҷишҳои мутақобилаи андоз нисбат ба дигар шахсони бо андозсупорандагони зикршуда алоқаманд, ки дар мурочиатҳои хаттии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муайян шудаанд, дар ҳолатҳои пешниҳоди қарори дахлдор гузаронида мешаванд [7, с. 74].

Гузаронидани санҷиши андоз, ба истиснои ҳолатҳои, ки соҳибкори инфиродӣ бе ҷалб намудани корғари кироӣ кор мекунад ва иштироки ӯ дар

ҷараёни санҷиш ҳатмӣ мебошад, набояд ғайриқонунии андозсупорандаро боздорад.

Ревизия аз калимаи латинии revisio гирифта шуда маънои бознигарӣ ва ё таҳқиқи такрориро ифода менамояд. Чи тавре дар болотар қайд гардид, яке аз намудҳои назорати молиявӣ назорати минбаъда мебошад. Ревизияро метавон ҳамчун назорати молиявии минбаъда эътироф кард. Ревизия ҳамчун усули махсус баҳри ошкор намудани ҷанбаҳои манфӣ ва мусбии ғайриқонунии ташкилот, корхона ва муассиса, муайян кардани қонуншиканиҳои иқтисодӣ ва бартараф намудани онҳо гузаронида мешавад. Ревизия бо мақсади дар ғайриқонунии субъекти назоратшаванда ҷорӣ намудани самаранокӣ ва қонунмандӣ амалӣ мегардад. Ҳангоми ревизия амалиётҳои иҷрошудаи ғайриқонунии ҳочидорӣ таҳқиқ ва омӯхта мешаванд.

Олимони соҳаи иқтисод М.В. Мелник, А.С. Пантелеев, А.Л. Звездин қайд менамоянд, ки ревизия дорои вазифаҳои зерин мебошад:

1. Санҷиши ҳифзи молу мулк ва самаранокии истифодаи он дар ғайриқонунии ҳочидорӣ ташкилот;

2. Ошкор намудани сӯистифодабарӣ, шароити ба миён омадани онҳо ва ташкили ҷораҳои пешгирии сӯистифоданамоӣ;

3. Санҷиши интизоми меҳнат ва баҳодӣ ба ғайриқонунии кормандони роҳбарикунандаи ташкилот;

4. Таҳқиқи низоми назорати дохилӣ, муайян намудани мушкилиҳои он ва баланд бардоштани самаранокӣ ва ғайриқонунии назорати дохилӣ [5, с. 67-68].

Олими ҳуқуқшинос В.А. Малцев ибраз мебарорад, ки вазифаи ревизия санҷиши ғайриқонунии ҳочидорӣ ташкилот аз рӯи самтҳои зерин мебошад:

1) мувофиқати ғайриқонунии ташкилот ба ҳуҷҷатҳои таъсисӣ;

2) иҷрои сметаи хароҷот;

3) истифодаи маблағҳои буҷетӣ бо мақсадҳои таъйиншуда;

4) таъмини ҳифзи пули нақд ва арзишҳои моддӣ;

5) риояи интизоми молиявӣ, дурустии баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботҳо;

6) пуррагӣ ва саривақтии ҳисоббаробаркунӣ бо фондҳои буҷетӣ ва ғайрибуҷетӣ;

7) амалиёт бо воситаҳои асосӣ ва дороиҳои ғайримоддӣ;

8) амалиёти вобаста ба сармоягузорӣ;

9) ҳисобҳо вобаста ба музди меҳнат ва дигар ҳисобҳо бо шахсони воқеӣ ва дигарон [6, с. 43-44].

Аудит – санҷише, ки дар асоси шартнома бо дархости фармоишгар аз тарафи аудитори инфиродӣ ё ташкилоти аудиторӣ мутобиқи

стандартҳои аудит, бо мақсади изҳор намудани ақидаи мустақил оид ба саҳеҳӣ ва мутобиқати ҳисоботи молиявӣ ва дигар иттилооти марбут ба ҳисоботи молиявӣ ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ ё стандартҳои миллии ҳисобдорӣ гузаронида мешавад.

Дар маҷмӯъ, ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки аини ҳол ду намуди аудит, яъне аудити дохилӣ ва аудити берунӣ чой дорад. Аудити дохилӣ ин фаъолияти мустақил ва объективӣ оид ба гузаронидани санҷиш, баҳодихӣ ва машваратдиҳии низомҳои идоракунии ва дигар низомҳо, ки бо мақсади мусоидат намудан ба фаъолияти қонунӣ, самаранок ва натиҷабахши ташкилотҳои бахши давлатӣ анҷом дода мешавад. Аудити беруна ин санҷише, ки нисбат ба субъекти санҷидашаванда аз ҷониби аудитори инфиродӣ ё ташкилоти аудитории

мустақили ба роҳбарияти он ҳисоботдиҳанда набуда гузаронида мешавад.

Фаъолияти аудиторӣ ба принципҳои қонунӣ, мустақилият, бегаразӣ, салоҳияти касбӣ, махфият, поквичдонӣ, воқеият, риояи стандартҳои аудит асос меёбад. Аудит дар байни усулҳои назорати молиявӣ яке аз усулҳои навин мебошад, ки он аз моҳияти иқтисоди бозоргонӣ бармеояд. Фаъолияти аудиторӣ як навъ фаъолияти соҳибкорӣ низ ба ҳисоб меравад.

Таҳлилҳо собит намуд, ки мо метавонем фаъолияти аудиторио ҳамчун як навъи фаъолияти соҳибкорӣ эътироф намоем. Аз ин лиҳоз мувофиқи мақсад аст, ки ҷиҳати мукамал намудани қонунгузорӣ ва муайян намудани фаъолияти аудиторӣ ҳамчун як навъи фаъолияти соҳибкорӣ ҷораҳои дахлдор андешида шавад.

Рӯйхати адабиётҳо:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муфлисшавӣ” аз 8 декабри соли 2003 [Нусхаи электронӣ] // Маҳзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0 / М-Адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. 1 электронӣ.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» аз 25 март соли 2011 [Нусхаи электронӣ] // Маҳзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0 / М-Адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. 1 электронӣ.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санҷиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор» аз 25 декабри соли 2015 [Нусхаи электронӣ] // Маҳзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0 / М-Адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. 1 электронӣ.
4. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01 январи соли 2013 [Нусхаи электронӣ] // Маҳзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0 / М-Адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. 1 электронӣ.
5. Мельник М.В., Пантелеев А.С., Звездин А.Л. Ревизия и контроль: Учебное пособие / Под ред. проф. М.В. Мельник. – М.: ИД ФВК-ПРЕСС, 2003- С.67-68
6. Мальцев В. А. Финансовое право: учебник для студ. сред. проф. учеб. заведений / В.А.Мальцев. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – С.43-44.
7. Ғафурзода А.Д., Саъдиев И.З. Ҳуқуқи молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе. “Иршон”. 2021. – С.74
8. Ғаюров Ш.К. Ҳуқуқи молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Китоби дарсӣ). - Душанбе. 2021. – С.46

Аннотатсия

Усулҳои назорати молиявӣ

Мақолаи мазкур ба мавзӯи усулҳои назорати молиявӣ бахшида шудааст. Муаллиф бо истифода аз адабиётҳои ҳуқуқӣ ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мавзӯи мазкурро мавриди таҳлили ҳуқуқӣ қарор дода, тарзу воситаҳои гузаронидани назорати молиявиро муайян намудааст. Назорати молиявӣ дорои ҳадафу вазифаҳои ба худ хос мебошад, ки барои ноил гардидан ба онҳо ва ҳал намудани онҳо муносибати муносибу мувофиқ зарур аст. Аз ин нуқтаи назар, муайян намудани усулҳои назорати молиявӣ дар низомии қонунгузорӣ шарт ва зарур аст.

Аннотация

Методы финансового контроля

Эта статья посвящена методам финансового контроля. Используя юридическую литературу и законодательство Республики Таджикистан, автор анализирует предмет и определяет способы и средства финансового контроля. Финансовый контроль имеет свои собственные цели и задачи, которые необходимо решать, чтобы достичь и решить их. С этой точки зрения необходимо определить методы финансового контроля в законодательной системе.

Annotation

Methods of financial control

This article focuses on financial control methods. Using the legal literature and legislation of the Republic of Tajikistan, the author analyzes the subject and determines the methods and means of financial control. Financial control has its own goals and objectives that must be met in order to achieve and solve them. From this point of view, it is necessary to define the methods of financial control in the legislative system.

УДК: 347.191.6

Зайнидинов Фарнуш Амирович,

ассистент кафедры ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: zaynidinzoda_07@mail.ru

Тел.: (+992) 555-52-29-22.

МАҲҲУМ ВА АЛОМАТҲОИ МУФЛИСШАВИИ ШАҲСОНИ ҲУҚУҚӢ

Калидвожаҳо: шахси ҳуқуқӣ; соҳибкорони инфиродӣ; муассис; корпоратсияҳо; муфлисшавӣ; расмӣётҳо; аломатҳо; иштирокчиҳои муносибатҳои иқтисодӣ.

Ключевые слова: юридическое лицо; индивидуальные предприниматели; учредитель; корпорации; банкротство; процедуры; признаки; участники экономических отношений.

Keywords: legal entity; individual entrepreneurs; founders; corporations; bankruptcy; procedures; signs; participants in economic relations.

Муссалам аст, ки проблемаи муфлисшавӣ дар фазои иқтисодии имруза яке аз проблемаҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ имрӯз тафсири мафҳуми муфлисшавии шахсони ҳуқуқӣ аз ҷониби муаллифон бо маъноҳои гуногун пешниҳод карда шудааст, ки дар маҷмӯъ моҳияти ҳуқуқии онро дар бар мегиранд. Тазаккур бояд дод, имрӯз муфлисшавӣ яке аз ҳолатҳои барҳам додани субъектҳои муносибатҳои соҳибкорӣ ба ҳисоб меравад. Аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ, зери мафҳуми муфлисшавии шахсони ҳуқуқӣ имконияти эҳтимолии ҳалли низоъе, ки байни шахси ҳуқуқӣ, кредиторон, контрагентон ва ҳайати шахсии он ба вучуд омадааст, фаҳмида мешавад. Одатан, ҳалли чунин низоъҳо ба таври қонунӣ ҳал карда мешавад, зеро қонунгузорӣ манфиатҳои кредиторонро ҳифз намуда, ба онҳо имконият медиҳад, ки пул ё дороиҳои вобастаро бо роҳҳои зерин баргардонанд: ҷорӣ намудани идоракунии муфлисшавӣ, фуруши як қисми амвол ва дигар чораҳо оид ба азнавташқилдиҳии шахси ҳуқуқӣ ва амсоли инҳо.

Ҳамзамон мафҳум ва аломатҳои муфлисшавӣ дар як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Кодекси Гражданин Чумхурии Тоҷикистон, Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи муфлисшавӣ” муайян карда шудааст, ки ба масъалаи мазкур равшанӣ меандозад. Дар ин бобат, қонуни Чумхурии Тоҷикистон дар бораи муфлисшавӣ аз 8 декабри соли 2003 қабул карда шудааст, ки моҳияти пурраи мавзӯи мазкурро дар худ таҷассум менамояд.[1] Тибқи муқаррароти моддаи 4 қонуни мазкур муфлисшавӣ – аз тарафи қарздор дар ҳаҷми пурра қонеъ карда натавонистани талаби кредиторон оид ба уҳдадорӣҳои пулӣ ва ё иҷро карда натавонистани уҳдадорӣҳои ворид намудани пардохтҳои ҳатмӣ, ки аз ҷониби суд эътироф шудаанд ё қарздор қодир набуданаширо эълон намудааст. Дар баробари мафҳум аломатҳои

муфлисшавӣ низ муайян карда шудааст, ки тавассути он моҳияту фаҳмиш ва даурҳои муфлисшавӣ ӯ мешавад.

Ҳамин тавр, тибқи талаботи қонуни дар боло зикргардида – шахсони ҳуқуқӣ, соҳибкорони инфиродӣ ва ҳамчунин шахсони ҳуқуқии хориҷӣ барои қонеъ намудани талабҳои кредиторон аз рӯи уҳдадорӣҳои пулӣ ва ҳамчунин иҷрои пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷет аз ҳисоби амволи онҳо воридшаванда қодирнабуда ҳисобида мешаванд, агар чунин уҳдадорӣҳо аз тарафи онҳо дар давоми се моҳ аз лаҳзаи эътибор пайдо карданашон иҷро карда нашаванд ва агар маблағи умумии уҳдадорӣҳояшон аз арзиши амволи ба онҳо тааллуқдошта зиёд бошад. Ғайр аз ин, бояд зикр намуд, ки меъёрҳои ҳуқуқи муфлисшавӣ дар мавридҳои истифода бурда мешаванд, ки шахси воқеӣ ва ё шахси ҳуқуқӣ уҳдадорӣҳои пулии худро иҷро намекунад ё андоз ва дигар пардохтҳои ҳатмиро пардохт намекунад.

Дар баробари ин, қайд кардан роиҷ аст, ки зерсохтҳои муфлисшавӣ чунин ҳолатҳоро дар бар мегиранд:

- худмуфлисшавӣ, инчунин муфлисшавии ба нақша гирифташуда (агар ташқилот худи муфлисшавиро пешниҳод кунад);

- муфлисшавии сохта;

- муфлисшавии барқасдона ва ғайраҳо.

Бояд зикр намуд, ки доир ба мафҳум ва тарзу усулҳои муфлисшавии шахсони ҳуқуқӣ дар моддаи 66-и Кодекси гражданин Чумхурии Тоҷикистон дарҷ карда шудааст, ки масъалаи мазкурро ба таври пурра ифшо менамояд. Чунонҷи тибқи муқаррароти моддаи 26 кодекси мазкур ду намуди муфлисшавӣ: ихтиёрӣ ва маҷбурӣ ҷой дорад.[6]

Асос барои муфлис эълон намудан ва ихтиёрона барҳам додани қарздор, қарори мақомоти шахси ҳуқуқӣ шуда метавонад, ки мутобиқи ҳуҷжатҳои таъсисӣ дорои чунин вақолатҳо мебошад.

Ҳамин тариқ, вобаста ба шакли ташкилӣ – ҳуқуқии шахси ҳуқуқӣ қарор аз ҷониби мақомоти ваколатдори он ва нисбати корхонаҳои воҳиди давлатӣ аз ҷониби молики онҳо қабул карда мешавад.

Яке аз масъалаҳои дигар ин бевосита ухдадорихои пулӣ мебошад. Ухдадорихои пулӣ намуди алоҳидаи ухдадорихои ҳуқуқӣ-гражданӣ буда, хусусияташон дар предмети онҳо таҷассум меёбад. Маврид ба зикр аст, ки чунин ухдадорихо шартномавӣ ва ғайришартномавӣ шуда метавонанд. Дар ба вучуд омадани ухдадорихои пулӣ нақши асосиро бевосита шартнома ташкил медиҳад.[4] Дар ин раванд маҳз масъалаи ухдадорихи пулӣ дар хусуси қонё карда натавонистани талабҳои кредиторон ба сифати аломати асосии муфлисшавӣ баромад мекунад.

Ба сифати аломати дигари муфлисшавӣ ин иҷро карда натавонистани пардохтҳои ҳатмӣ дар назди бучет ба ҳисоб меравад. Ҳаҷми ухдадорихи пулӣ аз рӯй талаби кредиторон дар он ҳолат муқарраршуда ҳисобида мешавад, ки он бо ҳалномаи суд ё ҳуҷҷатҳои шаҳодатдиҳандае, ки дар онҳо қарздор ин талабхоро эътироф намудааст, тасдиқи худро пайдо намуда бошад. Дар баробари ин ҳаҷми ухдадорихи пулӣ дар сурати аз тарафи қарздор дар муҳлати муайянгардида баён накардани радия муқарраршуда ҳисобида мешавад. [7]

Ва ниҳоят ба сифати аломати ниҳонии муфлисшавӣ ин аз тарафи суди иқтисодӣ муфлис эътироф намудани субъекти хоҷагӣ мебошад.

Ухдадорихи ғайрипулӣ мутобиқи қонунгузорӣ оиди муфлисшавӣ ба инбат гирифта намешаванд. Дар амалия муаллифони ухдадорихи бо маҳсулотсупорӣ, иҷрои қор ва расонидани хизмат алоқаманд, яъне ухдадорихи ғайрипулӣ ва табилии онхоро ба ухдадорихи пулӣ мавриди муҳокима қарор додаанд.[8] Тибқи санади меъёрии ҳуқуқии дар боло зикргардида шахси ҳуқуқие, ки ба ғайриқонунӣ тижоратӣ машғул мебошад, ба истиснои корхонаҳои махсуси давлатӣ, агар қобилияти қонё гардонидани талаботи кредиторонро бо сабаби ноқифоягии дороиҳои бозоргир надошта бошанд, онҳо мумкин аст муфлис эълон карда шаванд.

Пас дар ин ҳолат чунин бармеояд, ки хатари муфлисшавии шахсони ҳуқуқӣ ҳангоми надоштани тавозуни ноқифоя хело қалон аст. Тавре, ки ба субъектони хоҷагӣ маълум аст ташкили шахси ҳуқуқиро аз ибтидо маҳз ғайриқонунӣ тижоратӣ ташкил медиҳад. Дар ин маврид маълум мегардад, ки ҳангоми ворид шудан ба муносибатҳои тижоратӣ ва бозаргонӣ ҳама шахсон, новобаста аз намуди ғайриқонунӣ, аз ҷумла шахсони ҳуқуқӣ бояд хатари муфлисшавиро ба инбат гиранд.

Ҳамин тариқ, барои муфлисшавии сохта ва барқасд ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноятӣ пешбинӣ

шудааст. Аммо, бояд қайд кард, ки дар амалия татбиқи намунаи стандартҳои мавҷудаи муфлисшавии ҷиноӣ мушкilotи муайянеро ба вучуд овард. Асоси муфлисшавии шахси ҳуқуқӣ ин муфлисшавии он, яъне қобилияти қонё накардани талаботи кредиторон мебошад. Барои оғоз намудани муфлисшавӣ ба суди ҳақамӣ аризаи дахлдор барои муфлис эълон кардани он пешниҳод карда мешавад. Агар суд аризаро дар бораи муфлис эътироф намудани қарздор қабул кунад, он гоҳ ширкат бояд якҷанд марҳилаи муфлисшавиро гузарад ва суд инчунин мудири арбитражро (яъне аз тарафи ҳақамӣ ҳал карда шудани масъалаҳои, ки ба суд дахл надоранд) таъин мекунад, ки марҳилаи муфлисшавии шахси ҳуқуқиро идома медиҳад.

Дар ин бобат, олимони рус Карелина С.А, чунин пешниҳод менамояд, ки ба марҳилаҳои муҳими муфлисшавии шахси ҳуқуқӣ якҷанд ҳолатҳо вучуд дошта метавонанд, ки ҳар яке аз онҳо вазифаҳои муайянеро иҷро мекунанд, Чунинчӣ: [5]

- мушоҳида: зарурати таҳлил ва омӯзиши вазъи душвори молиявӣ дар корхона;

- таъин ва қори мудири арбитражи беруна, ки тамоми ғайриқонунӣ нозрат мекунад ва барои ҳифзи молу мулк дар ҷараёни муфлисшавӣ масъул аст;

- идоракунии парвандаи берунӣ: функцияҳои идоракунии муфлисшавии тарафи сеюм, ки тибқи тартиби судӣ таъин шудааст, иҷро мекунад;

- муфлисшавӣ: марҳилаи маъмурӣ инвентаризатсияи пурра ва татбиқи намунаи имконоти пардохти қарзро пешбинӣ мекунад.

Лозим ба ёдоварист, ки муҳлати барҳамдиҳии шахси ҳуқуқӣ бо тартиби пурра аз 12 моҳ иборат аст. Оқибатҳои муфлисшавии шахси ҳуқуқӣ бартарии қудрати пардохти қарзҳо ба кредиторон мебошад. Чунин вазъ ба роҳбарияти ширкат имкон медиҳад, ки хатари пардохтро аз ҳисоби худ ба таври ниҳонӣ қал кунад. Тибқи натиҷаҳои муфлисшавӣ, он чунин аст:

- ба маблағҳои қарзӣ ҷарима ҳисоб карда намешавад, роҳбарони ширкатҳо танҳо пардохти муайянеро талаб мекунанд;

- маъмурӣ аз ҳисобҳои ширкат хориҷ карда мешавад, ки дар натиҷа пардохти озод аз қарз оғоз мешавад.

Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки инчунин барҳамдиҳии давлатӣ низ мавҷуд аст - қордон ҳангоми ихтисор ё барҳамдиҳии ширкат, ки дар дафтарчаи меҳнатӣ нишон дода шудааст, аз қор озод карда мешаванд. Дар якҷатор адабиётҳои ҳуқуқӣ доир ба масъалаи маъмурӣ дар қор шудааст, ки муассисон саҳмияҳои худро дар ширкат гум мекунанд - ба талафот дучор мешаванд,

зеро сармояи оинномавӣ ва амвол барои пардохти қарз истифода мешаванд.

Чунин раванд ягона лаҳзаҳои нохуш барои муассисон ва менечерон нестанд - ин ҳама аз ғайриқонуният ва вазъи молиявии ширкат вобаста аст. Аммо, барои менечерон, муфлисшавӣ роҳи ягонаи пешгирӣ кардани ҷавобгарии ҷиноӣ ва маъмурий мебошад. Аксар вақт, пас аз ба охир расидани расмиёт, парвандаи судӣ барои шахси ҳуқуқӣ боз карда мешавад. Натиҷаи асосии муфлисшавии шахси ҳуқуқӣ ширкат ин бекор кардани қарзҳо мебошад. Тазаккур бояд дод, ки оғози расмиёти муфлисшавии шахси ҳуқуқӣ мутобики мақсадҳои зерин сурат мегирад:

- андешидани тадбирҳои зиддибухронӣ, ки қобилияти пардохтпазиро барқарор намуда, шахси ҳуқуқиро аз ҳолати муфлисшавӣ бароварда метавонанд;

- ухдадорихи қарзи худро тавассути ғуруҳи амвол (эҳтилолан тарҳ кардани ҳиссаи сармояи оинномавии шахси ҳуқуқӣ) пардохт кунад;

- пардохти пурраи ҳамаи ухдадорихи тавассути расмиёти муфлисшавӣ.

Дар ин самт ҳадафҳо ва ғайриқонуниятҳои аввалиндараҷа чунинанд, ки ба барқароридани вазъи мӯътадили молиявӣ ба шахсони ҳуқуқӣ кумак мекунад. Ба сифати ҳадафи дуввум дар расмиёти муфлисшавӣ бевосита пардохти қарзи кредиторӣ баромад мекунад. Бояд зикр намуд, ки дар адабиётҳои ҳуқуқӣ оиди масъалаи расмиётҳои муфлисшавӣ ягонафикрӣ вучуд надошта, диққати кам дода шудааст. Масалан, ба ақидаи пешниҳоднамудаи П. Медведев «расмиёти муфлисшавӣ маҷмӯи ҳама ҷораҳои мебошад, ки нисбат ба қарздорони муфлис истифода мешавад». Расмиёти муфлисшавӣ, чун қоида дар парвандаи муфлисшавӣ ягона мебошад ва барои ҳамин ҳама ҷораҳои дар қонунгузори муфлисшавӣ пешбинишударо, ки баррасии парванда оид ба муфлисшавиро танҳо дар ҳолати аз ҷониби суд татбиқ намудани расмиёти одии муфлисшавӣ нисбат ба қарздори барҳамхӯранда ва мавҷуд набуда ҳамроҳӣ мекунад, ифода мекунад. Дар баробари ин, расмиёти муфлисшавӣ аз ҷониби суди

иқтисодӣ дар давоми баррасии парванда оид ба муфлисшавӣ ҷорӣ намудани маҷмӯи амалҳои пайдарпай ва ҷораҳои ҳуқуқӣ дар қонунгузори оид ба муфлисшавӣ пешбинигардида мебошад, ки вазъи махсуси қарздор, кредиторони он ва дигар шахсонро барои ба мақсади муайяни қонун расидан муқаррар мекунад. [9]

Натиҷаи расмии тамоми расмиёти муфлисшавӣ инҳоянд:

- қарори расмӣ аз ҷониби суди ҳакамӣ қабул кардашуда, нусхаи аслии он ба соҳиби ширкат ва нусхаҳо ба ҳамаи шахсони манфиатдоре, ки дар ин раванд ширкат варзидаанд супорида мешавад;

- хориҷ кардани ширкати муфлисшуда ба сифати шахси ҳуқуқӣ аз феҳристи умумии давлатии шахсони ҳуқуқӣ, ки дар натиҷа мақомоти андоз бо тасвири муҳри мақоми андоз дар маҳалли бақайдгирии ширкат тасдиқ карда мешавад;

- қатъи ҳама гуна ухдадорихи шартномавӣ ва даъвоҳои молиявии шахсони сеюм.

Муфлисшавӣ ин тартибест, ки ҳангоми пурра қонеъ гардонидани талаботи кредиторон молу мулк ва тамоми доруҳои қарздор (шахси ҳуқуқӣ) амалӣ карда мешаванд. Барои оғози он муҳим нест, ки қарзи қӣ ба миён омадааст - бонк, кормандон, мизочон, шарикон - шахсони ҳуқуқӣ ё мақомоти давлатӣ.

Мутаассифона, ташкилоти муфлисшавӣ барои пӯшонидани қарзи қарздор ё ҷамъоварии талабҳои кредиторон одатан истифода намешавад. Дар ин самт маълум мешавад, ки усули самараноки тағйир додани моликияти созмонҳо ин қонунғирӣ аз қарз ва аксар вақт роҳи ҳалосӣ аз андозҳо ва пардохтҳои маҷбурӣ мебошад.

Мувофиқи гуфтаҳои дар боло овардашуда, расмиёти муфлисшавӣ метавонад мушкилоти зиёдеро, ки дар натиҷаи пешбурди тиҷорат ба вучуд меоянд, ҳал кунад. Аммо, на ҳама вақт имкон дорад оғози ин усулро талаб кунад. Муфлисшавии шахсони ҳуқуқӣ чун бақайдгирии ширкатҳои нав маъмул аст. Бозор ва шароити он мунтазам тағйир меёбад ва мутаносибан, бояд низоми дақиқи қонунҳо барои дохилшавӣ ва баромадан аз тиҷорат вучуд дошта бошад.

Рӯйхати адабиёт:

1. АМОҚТ с. 2003, №12, мод. 674; с.2008, №10, мод. 813; с. 2009, №5, мод. 317
2. Баренбойм П.Д. Правовые основы банкротства. Учебное пособие. М.: 1995. С.25.
3. Васильев Е.А. Правовое регулирование конкурсного производства в капиталистических странах. Учебное пособие. М.: 1989. С.44.
4. Витрянский В.В. Новое законодательство о несостоятельности (банкротстве)//Хозяйство и право. 1998. №3. С.39.
5. Карелина С.А. Правовые основы банкротства. Учебное пособие. М.: 1995. С.25.
6. Кодекси граждани Чумхурии Тоҷикистон, қисми умумӣ м.66 – 22. - Душанбе, 2000.

7. Раҳимзода М.З. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. – Душанбе, 2019. С. 264-265.

8. Сангинов Д.Ш. Ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: Воситаи таълимӣ.- Душанбе, 2015. – С. 110-115.

9. Шонасридинов Н., Нодиров Ф.М. Ҳуқуқи соҳибкорӣ. Васоити таълимӣ. Қисми 1. –Душанбе, 2009. - С. 219-222.

Аннотатсия

Мафҳум ва аломатҳои муфлисшавии шахсони ҳуқуқӣ

Дар мақолаи мазкур масъалаи мафҳум ва аломатҳои муфлисшавии шахсони ҳуқуқӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Муаллиф дар доираи мақола кӯшиш намудааст, ки паҳлӯҳои баҳсноки мавзӯро кушояд. Қобили зикр аст, ки мафҳуми муфлисшавӣ дар адабиётҳои ҳуқуқӣ равшании амиқи ҳудро наёфтааст. Дар ин самт аз тарафи қонунгузор як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шудаанд, ки ба таври умумӣ ба фаҳмиши муфлисшавӣ равшанӣ меандозанд.

Аннотация

Понятие и признаки банкротства юридических лиц

В статье анализируется понятие, признаки и проблема банкротства юридических лиц. В контексте статьи автор попытался раскрыть спорные аспекты темы. Следует отметить, что понятие банкротства в юридической литературе не разъясняется в полном образе. В связи с этим законодательный орган принял ряд правовых актов, которые в целом проливают свет на понятие банкротства.

Annotation

The concept and signs of bankruptcy of legal entities

This article analyzes the issue of bankruptcy of legal entities. In the context of the article, the author has tried to open controversial aspects of the topic. It should be noted that the concept of bankruptcy has not been clarified in the legal literature. In this regard, the legislature has adopted a number of legal acts that generally shed light on the concept of bankruptcy.

12.00.05 – ҲУҚУҚИ МЕҲНАТӢ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҚТИМОӢ
12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

УДК: 349.227

Бобокалонов Ғоиб Мерганович,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иқтимоии Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.ғ., дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: bgoib@mail.ru

Тел.: (+992) 907-94-87-73.

**ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИ БЕКОР НАМУДАНИ ШАРТНОМАИ МЕҲНАТӢ БО ТАШАББУСИ
КОРФАРМО ҲАНГОМИ ИВАЗ ШУДАНИ МОЛИК**

Калидвожаҳо: иваз шудани молик; шартномаи меҳнатӣ; ташаббуси корфармо; роҳбарони ташкилот; муносибатҳои меҳнатӣ; санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон; қатъ кардани шартномаи меҳнатӣ.

Ключевые слова: смена собственника; трудовой договор; инициатива работодателя; руководителей организации; трудовые отношения; нормативные правовые акты Республики Таджикистан; расторжение трудового договора.

Keywords: change of ownership; employment contract; initiative of the employer; leaders of the organization; labor relations; regulatory legal acts of the Republic of Tajikistan; termination of the employment contract.

Иваз шудани молик, яке аз асосҳои бекор намудани шартномаи меҳнатӣ бо ташаббуси корфармо мебошад. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ» аз 16 майи соли 1997, №464 субъекти хусусигардонии моликияти давлатӣ ҳуқуқ дорад тибқи муқаррароти қонуни мазкур моликияти давлатиро хусусӣ гардонад.

Дар сарҳати дуёми қисми 1 моддаи 42 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз 23 июли соли 2016 қабул ва аз 28 июли соли 2016 мавриди амал қарор дода шудааст, (минбаъд - КМ ҚТ) ду асоси бо ташаббуси корфармо бекор намудани шартномаи меҳнатӣ пешбинӣ шудааст: якум, иваз шудани соҳибмӯлк ва дуум, ошкор гардидани номувофиқати корманд ба вазифаи (мансаби) ишғолкарда ё кори иҷро мекарда дар натиҷаи нокифоягии ихтисос ё вазъи саломатиаш, ки барои давом додани ҳамин кор ҳалал мерасонанд, ба шарте агар ин номувофиқати корманд дар натиҷаи аттестатсия ва ё дар асоси ҳулосаи тиббӣ собит шуда бошад.

Иваз шудани соҳибмӯлк ҳамчун асоси бо ташаббуси корфармо бекор намудани шартномаи меҳнатӣ, танҳо ба роҳбарони ташкилот ва дигар кормандоне, ки вазифаҳои умумии идоракуниро дар ташкилот иҷро мекунанд, дахл дорад.

Дар қисми 1 моддаи 38 КМ ҚТ, ки сухан дар бораи муносибатҳои меҳнатӣ ҳангоми иваз шудани

соҳибмӯлк ва ё азнавташкилдихии ташкилот меравад, ҳангоми иваз шудани соҳибмӯлк ва ё азнавташкилдихии (муттаҳид, ҳамроҳ, тақсим, ҷудо кардан, тақдир додан) ташкилот муносибатҳои меҳнатӣ бо розигии корманд давом мекунанд. Дар ин маврид, бо ташаббуси корфармо қатъ кардани шартномаи меҳнатӣ танҳо дар асосҳои пешбинишудаи КМ ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо риояи ҳатмии қафолатҳои муқарраргардида мумкин аст.

Моддаи 38 КМ ҚТ оқибатҳои барои кормандон ҳуқуқеро, ки иваз шудани молики ташкилот, азнавташкилдихӣ (муттаҳид, ҳамроҳ, тақсим, ҷудо намудан, тақдир додан) ва аз тобеияти як мақомот ба тобеияти мақомоти дигар гузаронидани ташкилот боиси онҳо мегардад, пешбинӣ намудааст.

Ивазшавии молики ташкилот, на маънои барҳам хӯрдани он, балки маънои ба дигар шахсон тахвил намудани (гузаштани) ҳуқуқи моликиятро дорад.

Бо тахвили (гузаштани) ҳуқуқи моликият, ҳуқуқу уҳдадорихии молики қаблӣ, ба молики нав мегузаранд (аз ҷумла ҳуқуқу уҳдадорихо дар бахши меҳнат).

Тибқи муқаррароти қисми 1 моддаи 38 КМ ҚТ, иваз шудани соҳибмӯлки ташкилот ва азнавташкилдихии он мустақиман сабаби бо корманд бекор намудани шартномаи меҳнатӣ ва дар ин иртибот бо ӯ қатъ намудани муносибатҳои меҳнатӣ шуда наметавонанд. Муносибатҳои меҳнатӣ қатъи назар аз

иваз шудани соҳибмулкӣ ташкилот ва анзавташкिल्дихӣ он, бо розигии корманд идома меёбанд.

Бояд дар назар дошт, ки дар қисми 1 моддаи 38 КМ ҚТ суҳан дар бораи кормандони қатгории ташкилот меравад, на дар бораи роҳбарон ва дигар кормандоне, ки дар ташкилот вазифаҳои умумии идоракуниро иҷро мекунанд.

Суҳан дар хусуси онҳо дар қисми 2 моддаи 38 КМ ҚТ меравад, ки аз нав бастан ё бекор намудани шартномаи меҳнатӣ на аз розигии онҳо, балки аз майлу хоҳиши соҳибмулкӣ нав вобаста аст. Ё метавонад дар давоми шаш моҳи пас аз доро шудан ба ҳуқуқи моликият, шартномаи меҳнатиро, ки соҳибмулкӣ қаблӣ бо роҳбарони ташкилот ва дигар кормандони вазифаҳои умумидошта баста буд, бекор намояд.

Чӣ тавре зикр гардид, қисмати дуҷуми қисми 1 моддаи 38 КМ ҚТ дар мавриди бо ташаббуси корфармо қатъ кардани шартномаи меҳнатӣ танҳо дар асосҳои пешбиниамудаи КМ ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо риояи ҳатмии қарорҳои муқарраргардида мумкин аст.

Меъёри мазкур аз меъёри ҳаволакунанда (бланкетӣ) иборат мебошад, ки тибқи он асосҳои иловагии бекор намудани шартномаи меҳнатӣ бо ташаббуси корфармо тибқи асосҳои пешбиниамудаи КМ ҚТ дар дигар қонунҳо, оинномаҳо, низомномаҳо муқаррар шуданашон мумкин аст.

Рӯйхати адабиёт:

1. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1997, №10, мод. 160; с. 2002, № 4, қ.1, мод. 167; с. 2003, №12, мод. 699; с. 2009, №3, мод. 90; с.2016, №7, мод.630; Қонуни ҚТ аз 3.05.2002, №4, аз 8.12.2003, №71, аз 26.03.2009, №497, аз 23.07.2016, №1352, аз 24.02.2017, №1402, аз 28.01.2020, №1686.
2. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ / Зери таҳрири Маҳмудов М.А. — Душанбе: ЭР-граф, 2009. - С. 174
3. Шонасридинов Н., Бобокалонов Ғ. М., Маҳмадуллозода Н.Р. Тафсири Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нашри сеҷуми тасҳеҳ ва иловашуда.—Душанбе: «ҚДММ Офсет». 2021. — 848 саҳ.

Аннотатсия

Танзими ҳуқуқии бекор намудани шартномаи меҳнатӣ бо ташаббуси корфармо ҳангоми иваз шудани молик

Мақолаи манзуршуда танзими ҳуқуқии бекор намудани шартномаи меҳнатӣ бо ташаббуси корфармо ҳангоми иваз шудани моликро дарбар гирифта, шартномаи меҳнатӣ ҳамчун яке аз муносибатҳои институти марказии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат таҳқиқ шудааст. Бо ин мақсад, таҳлили он дар доираи чунин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ анҷом дода шудаанд: Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июли соли 2016; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонидани моликияти давлатӣ» аз 16 майи соли 1997, №464 ва адабиётҳои ватанӣ.

Аннотация

Правовое регулирование расторжения трудового договора по инициативе работодателя в случае смены собственника

В данной статье исследуется правовое регулирование расторжения трудового договора по инициативе работодателя в случае смены собственника, как одно из правоотношений Центрального института трудового законодательства Республики Таджикистан. С этой целью был проведен его анализ в рамках следующих нормативных правовых актов: Трудового кодекса Республики Таджикистан от 23 июля

Яке аз асосҳои пешбиниамудаи КМ ҚТ дар сарҳати дуҷуми қисми 1 моддаи 42 иваз шудани соҳибмулк мебошад, ки боиси бо ташаббуси корфармо қатъ кардани шартномаи меҳнатӣ мегардад.

Мо бар он ақидаем, ки сарҳати дуҷуми қисми 1 моддаи 42 асоси бо ташаббуси корфармо бекор намудани шартномаи меҳнатӣ мазмуни иваз шудани соҳибмулк ба мазмуни ошкор гардидани номувофиқатии корманд ба вазифаи (мансаби) ишғолкарда ё қори иҷро мекарда дар натиҷаи нокифоягии ихтисос ё вазъи саломатиаш, ки барои давом додани ҳамин кор ҳалал мерасонанд, агар ин номувофиқатии корманд дар натиҷаи аттестатсия ва ё дар асоси ҳулосаи тиббӣ собит шуда бошад, мазмуни ягона надошта, на дар сарҳати яҷуми қисми 1 моддаи 42, балки дар сарҳати бистуяҷуми моддаи 42 КМ ҚТ ҷой дода шавад.

Ба назари мо ҳамон як мазмуни сарҳат дар санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд як маъноро ифода намуда, мазмуни ягона дошта бошад.

Бинобар ин, аз сарҳати дуҷуми қисми 1 моддаи 42 қалимаҳои «бинобар иваз шудани соҳибмулк» ҳориҷ карда шуда, сарҳати нави иловагӣ, яъне сарҳати бисту яҷуми моддаи мазкур дар мазмуни зерин илова карда шавад:

«-иваз шудани молики ташкилот ва анзавташкिल्дихӣ он (нисбати роҳбари ташкилот, муовинони ӯ, сармуҳосиб ва сармуҳандис)».

2016 года; Закон Республики Таджикистан «О приватизации государственной собственности» от 16 мая 1997 года № 6464 и отечественная литература.

Annotation

Legal regulation of termination of an employment contract at the initiative of the employer in the event of a change of ownership

This article examines the legal regulation of the termination of an employment contract at the initiative of the employer in the event of a change of ownership, as one of the legal relations of the Central Institute of Labor Legislation of the Republic of Tajikistan. For this purpose, its analysis was carried out within the framework of the following regulatory legal acts: the Labor Code of the Republic of Tajikistan dated July 23, 2016; Law of the Republic of Tajikistan "On the privatization of state property" dated May 16, 1997 No. 6464 and domestic literature.

**12.00.06 – ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ САРВАТҲОИ ТАБИӢ; ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ;
ҲУҚУҚИ КИШОВАРЗӢ**
**12.00.06 – ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ
ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО**

УДК: 349.414

Ҳакимов Яқуб Бахтиёрдидинович,

сармутахассиси шӯъбаи қонунгузори кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зисти Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Е-mail: yakub.khakimov.98@mail.ru

Тел.: (+992) 918-92-71-16.

Сухробзода Ҷонона Сухроб,

мутахассиси шӯъбаи қонунгузори кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зисти Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Е-mail: jononasuhrobzoda@bk.ru

Тел.: (+992) 934-72-35-72.

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ ҲОСИЛҲЕЗГАРДОНИИ
ЗАМИНҲОИ ТАӢНОТИ КИШОВАРЗӢ БО ҚОНУНГУЗОРИИ ДАВЛАТҲОИ ХОРИҶӢ**

Калидвожаҳо: замин; қонунгузорӣ; ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ; танзими давлатӣ; таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ; давлатҳои хориҷӣ.

Ключевые слова: земля; законодательство; обеспечение плодородия земель сельскохозяйственного назначения; государственное регулирование; сравнительно-правовой анализ; зарубежные страны.

Keywords: land; legislation; agricultural land fertility; state regulation; legal comparative analysis; foreign countries.

Тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон замин моликияти истисноии давлат буда, давлат истифодаи самараноки онро ба манфиати халқ қафолат медиҳад. Оқилона ва самаранок истифода намудани он боиси рушд ва инкишофи муносибатҳои гуногун шуда метавонад.

Ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ ва афзун намудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти худӣ нақши муҳим дорад.

Бо мақсади танзими раванди истифодаи самараноки замин, беҳдошти ҳолати мелиоративӣ ва ҳосилхезгардонии замин, тақмили қонунгузорӣ дар ин самт барои дарёфти роҳҳои ҳосилхезии заминҳои таъиноти кишоварзӣ шарти асосӣ маҳсуб меёбад.

Дар ҳамин замина, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар аз 26 январи соли 2021 зикр намуданд, ки: “Минбаъд афзоиш додани истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ бисёр муҳим буда, истифодаи самараноки он заминҳои

қорам, технологияҳои инноватсионӣ ва агротехникаи пешрафта, аз ҷумла бунёди боғҳои интенсивӣ бояд таъмин карда шавад. Вобаста ба ин, роҳбарони вилоятҳо ва шаҳрҳои ноҳияҳо, хоҷагиҳои деҳқонӣ, ҳар як кишоварз ва ҳар як оиларо зарур аст, ки истифодаи самараноки замин, пеш аз ҳама, заминҳои наздиҳавлигиву президентӣ, захира кардану истифодаи тухмҳои аълосифат ва бо ҳамин роҳ гирифтани то се ҳосилро, махсусан, дар соли 2021 таъмин намоянд” [1].

Ҷиҳати расидан ба таъмини амнияти озуқаворӣ ҳамчун ҳадафи стратегии мамлакат мақомоти ваколатдори давлатӣ ва шаҳрвандонро зарур аст, барои ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ ва гирифтани ду-се ҳосил аз он тадбирҳои судмандро роҳандозӣ намоянд.

Яке аз роҳҳои таъмини ҳадафи мазкур тақмили қонунгузори соҳа маҳсуб меёбад. Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» аз 15 июли соли 2004 барои нигоҳ доштан ва баланд бардоштани ҳосилхезии заминҳои таъиноти кишоварзӣ бо роҳи мунтазам

гузаронидани чорабиниҳои дахлдор заминаи хуби ҳукукиро фароҳам овард.

Гарчанде қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи болозикрро танзим намояд ҳам, имрӯзо мушкилиҳои ҷузъӣ оид ба ин масъала ҷой доранд.

Яке аз усулҳои беҳтарини такмили қонунгузорӣ таҳлили муқоисавӣ-ҳукукии қонунгузории кишвар бо қонунгузории давлатҳои хориҷӣ маҳсуб меёбад.

Усули муқоисавӣ-ҳукукӣ яке аз тарзҳои маъмули бадастории маърифат, омӯзиши низоми ҳукукии хориҷӣ ва шиносӣ бо он, ҳамчунин воситаи муҳимми такмили қонунгузории миллӣ бо истифода аз таҷрибаи ғании мамлакатҳои хориҷӣ мебошад. Ба андешаи баъзе муҳаққиқон, мақсади чунин таҳқиқот, пеш аз ҳама, ин муайян кардани қонуниятҳои инкишофи низомҳои ҳукукӣ ва муқаммалгардонии қонунгузории миллӣ мебошад. Аҳамияти омӯзиши падидаҳои ҳукукӣ дар асоси муқоиса истифода бурдани таҷрибаи пешқадами низомҳои ҳукукии дигар маҳсуб меёбад [2, с. 144].

Тибқи сархати 6 моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ - нигоҳ доштан ва баланд бардоштани ҳосилхезии заминҳои таъиноти кишоварзӣ бо роҳи мунтазам гузаронидани чорабиниҳои агротехникӣ, агрокимиявӣ, мелиоративӣ, фитосанитарӣ, зиддиэрозиявӣ ва дигар чораҳо маҳсуб меёбанд. Дар Қонуни мазкур ду истилоҳ васеъ истифода шудааст, ки фарқияти онҳоро бояд муайян намуд. Тибқи сархати 2 моддаи 1 ҳосилхезии заминҳои таъиноти кишоварзӣ - қобилияти ба моддаҳои ғизоӣ, обу ҳаво, гармӣ, ба муҳити биологӣ ва физикию кимиёвӣ талабдоштаи зироатро қонеъ гардонидани хок ва таъмин намудани ҳосилнокии зироатҳо ба шумор меравад [3].

Таҳлилҳо собит намуданд, ки оид ба ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ миёни давлатҳои ИДМ танҳо дар ду давлат чунин қонун қабул гардидааст: Қонуни федералии Федератсияи Россия «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» аз 16 июли соли 1998 ва Қонуни Ҷумҳурии Молдова «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ» аз 20 майи соли 2011.

Омӯзиши қонунгузории давлатҳои болозикр нишон дод, ки дар самтҳои зерин тағйирот ҷой доранд:

1. Вобаста ба муқаддимаи Қонун:

Дар муқоиса бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии

ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» дар қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ оид ба танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ муқаддимаи санадҳои меъёрии ҳукукии танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ қариб якранг пешбинӣ гардидааст. Масалан, муқаддимаи Қонуни федералӣ «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» аз 16 июли соли 1998 [5] ба таври зерин муайян гардидааст: «Қонуни мазкур асосҳои ҳукукии танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзиро муқаррар менамояд». Муқаддимаи Қонуни мазкур дар ФР ба монанди Қонуни амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, аммо тибқи тағйири иловаҳо ба Қонуни федералии ФР «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ» аз 31 июли соли 2020 муқаддима бинобар сабаби дар шакли пурра фаро нагирифтани муносибатҳои танзимшаванда хориҷ карда шуд.

Ҳамзамон, дар Қонуни Ҷумҳурии Молдова «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ» аз 20 майи соли 2011 [4] муқаддимаи он чунин пешбинӣ шудааст: «Қонуни мазкур асосҳои ҳукукии танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ»-ро муайян менамояд.

Муқаддимаи санадҳои меъёрии ҳукукӣ, ки мавзӯи батанзимдарории онро муайян менамояд, бояд муайянкунандаи доираи тамоми муносибатҳои ҷамъиятӣ бошанд, ки аз ҷониби санадҳои меъёрии ҳукукӣ танзим карда мешавад, зеро ин қисми санади меъёрии ҳукукӣ муайян мекунад, ки доираи амалӣ ин санад ба қадом муносибатҳои ҷамъиятӣ паҳн мегардад. Номуқаммалии муқаддимаи санадҳои меъёрии ҳукукӣ оид ба мавзӯи батанзимдарории он, ба доираи татбиқи муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳалал мерасонад. Аз ин лиҳоз, дар қисмати муқаддимаи санадҳои меъёрии ҳукукӣ, бояд тамоми муносибатҳои ҷамъиятӣ пешбинӣ карда шавад, ки ба доираи амалӣ ин санад дохил мегарданд, ба таври мушаххас ва пурра пешбинӣ карда шавад.

Ҳамин тавр, аз таҳлили қонунгузории баъзе давлатҳои аъзои ИДМ бармеояд, ки муқаддимаи қонунгузорӣ оид ба танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ маҳдуд ва нопурра мебошад. Аз муқаддимаи санадҳои меъёрии ҳукукӣ доираи амалӣ санадҳои меъёрии ҳукукӣ бармеояд. Дар муқаддима доираи муносибатҳои ҷамъиятӣ муайян карда мешавад, ки мавзӯи батанзимдарории санади меъёрии мазкур маҳсуб меёбанд.

Қайд кардан зарур аст, ки муқаддимаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» ба доираи муносибатҳои ҷамъитие, ки аз ҷониби ҳамин санад ба танзим дароварда мешаванд, пурра мутобиқ мебошад, аммо муносибатҳои вобаста ба танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ васеъ буда, баъзе аз онҳо аз доираи танзими Қонуни мазкур берун мондаанд, ба монанди мақсади танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ, вазифа, самт ва дигар аломатҳои он.

Аз ин лиҳоз, муқаддимаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» бояд ба таври васеъ ва пурра муқаррар гардида, дар ҳамин замина Қонуни мазкур на танҳо доираи маҳдуди муносибатҳо вобаста ба танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ, балки тамоми муносибатҳоро дар ин самт мавриди танзим қарор диҳад.

Бо дарназардошти таҳлилҳои болозикр, пешниҳод менамоем, ки муқаддимаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» дар таҳрири зерин ифода карда шавад: “Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзиро бо мақсади самаранок ва оқилона истифода бурдани заминҳои таъиноти кишоварзӣ баҳри ҳосилхезгардонии онҳо муқаррар менамояд”.

2. Вобаста ба мафҳумҳои асосӣ:

Дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» бо қонунгузори давлатҳои хориҷӣ ба мо як қатор дигаргунӣҳо дар ин модда ошкор гардид. Дар м. 1 Қонуни федералӣ “Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ” аз 16 июли соли 1998 [5] мафҳумҳои ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ; танзими давлатии ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ; тақрористеҳсоли ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ; дегредатсияи заминҳои кишоварзӣ; хизматрасонии агроқиммӣ дода шудааст.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ” мафҳуми танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дода нашудааст. Аз ин лиҳоз, хуб мешуд дар таҳрири нави Қонуни мазкур ин мафҳум дар миёни мафҳумҳои асосӣ ҷой карда шавад.

3. Вобаста ба ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар

соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ.

Дар м. 4 Қонуни федералӣ “Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ” аз 16 июли соли 1998 [5] ваколатҳои мақомоти давлатии Федератсияи Русия дар соҳаи таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ муқаррар карда шудааст: “Ба салоҳиятҳои мақомоти давлатии Федератсияи Россия дар соҳаи таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ таҳия, тасдиқ ва татбиқи барномаҳои давлатии Федератсияи Русия дохил мешавад, ки аз тадбирҳо дар соҳаи таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ, назорати иҷроӣ чунин барномаҳо иборатанд”.

4. Вобаста ба ваколатҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ.

Дар м. 6 Қонуни федералӣ “Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ” аз 16 июли соли 1998 [5] ваколатҳои мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар соҳаи таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ муқаррар карда шудааст: “Ба мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ваколатҳои алоҳидаи давлатӣ дар соҳаи таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ бо интиқоли захираҳои моддӣ ва молиявӣ, ки барои татбиқи онҳо заруранд, дода шудааст”.

Ҳамзамон, дар Қонуни Ҷумҳурии Молдова “Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ” аз 20 майи соли 2011 [4] дар м.5 ваколатҳои мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Молдова дар соҳаи таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ пешбинӣ карда шудааст: “Ба салоҳиятҳои мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Молдова ваколатдор шудаанд, масъули таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ иборатанд аз:

а) таҳияи лоиҳаҳои қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ;

б) таҳия ва татбиқи барномаҳои мақсадноки давлатӣ оид ба таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Молдова назорати иҷроӣ онҳо;

в) иҷрои вазифаҳои фармоишгари давлатӣ оид ба масъалаҳои ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ, аз ҷумла барои иҷрои қорҳои илмӣ ва лоиҳакашӣ;

г) ташаккул ва пешбурди маҳзани маълумот дар соҳаи ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ;

д) ба заминистифодабарандагон, заминдорон ва иҷорагирони қитъаҳои замин додани маълумот дар бораи вазъи ҳосилхезии ҳок дар қитъаҳои

замин, ки дар ихтиёр ё истифодаи онҳо ҳастанд ва динамикаи тағирёбии он;

е) таҳияи нақшаҳои гузаронидани чорабиниҳои агротехникӣ, агрохимиявӣ, мелиоративӣ, фитосанитарӣ ва зидди эрозия дар соҳаи таъмини ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ, инчунин тадқиқоти хок, мелиоративии замин, агрохимия ва фитосанитарии заминҳои кишоварзӣ;

ж) таҳияи нақшаҳои чорабиниҳо оид ба барқарорсозии заминҳои кишоварзӣ, ки бо радионуклидҳо, металлҳои вазнин ва дигар моддаҳои зараровар олуда шудаанд;

з) иштирок дар мониторинги ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ;

и) таъминоти моддию техникии чорабиниҳо оид ба мелиоратсия ва хидмати агрохимиявӣ”.

Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии баъзе аз давлатҳои ИДМ ба мо нишон медиҳад, ки дигаргуниҳо дар ин самт ҷой доранд. Дар қонунгузории Федератсияи Россия ба мақомоти худидоракунии маҳалӣ ваколат дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дода шудааст, ки ин дар қонунгузории давлати мо ва баъзе давлатҳои дигар пешбинӣ нашудааст. Додани ваколат дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ ба мақомоти худидораи маҳаллӣ чандон қобили қабул нест, зеро он метавонад ба омилҳои манфӣ оварда расонад.

Дар қонунгузории Ҷумҳурии Молдова дар ин самт ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ як қатор ваколатҳо дода шудааст, ки дар миёни онҳо навгониро мушоҳида намудан мумкин аст. Ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ваколати таҳияи лоиҳаи қонун ва дигар санадҳо дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дода шудааст, ки ин дар қонунгузории мо мушоҳида намешавад.

Аз ин лиҳоз, хуб мешуд дар таҳрири нави Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» ба ваколати мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ таҳияи лоиҳаи қонун ва дигар санадҳо дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ ворид карда шавад.

5. Вобаста ба ҳуқуқи заминистифодабарандагон дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ.

Дар натиҷаи омӯзиши қонунҳои кишварҳои хориҷ, аз ҷумла дар моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Молдова “Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ” ҳуқуқҳои заминистифодабарандагон дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ муқаррар карда шудааст. Дар қонуни мазкур

нисбати заминистифодабарандагон ҳуқуқ ба дастгирии давлатӣ дар татбиқи чорабиниҳо оид ба барқарорсозӣ ва пешбурди ҳосилхезии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар доираи барномаҳои мақсадноки давлатӣ муқаррар карда шудааст.

6. Вобаста ба ухдадорихои заминистифодабарандагон дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ.

Дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ бо таҷрибаи қонунгузории Ҷумҳурии Молдова “Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ” нисбати заминистифодабарандагон ухдадорӣ ворид намудан ба китобҳои таърихи майдонҳои киштгардонро нисбат ба қитъаҳои замин, ки масоҳати онҳо аз 20 гектар зиёд аст, муқаррар карда шудааст.

7. Вобаста ба самтҳои асосии танзими давлатии фаъолият дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ.

Дар қонунгузории мазкури Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар моддаҳои 7 ва 9 муқаррар карда шудааст. Дар қонунгузории Ҷумҳурии Молдова самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар як модда, дар моддаи 9 муайян карда шудааст.

Дар қонунгузории Федератсияи Россия самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар як модда, дар моддаи 11 муайян карда шудааст.

8. Вобаста ба самтҳои ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ.

Дар қонунгузории Ҷумҳурии Молдова самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар як модда, дар моддаи 9 муайян карда шудааст. Яке аз самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ ин ташкили бонкҳои маълумот дар соҳаи ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ мебошад, ки дар қонунгузории кишвари мо чунин самт муайян карда нашудааст.

Дар қонунгузории Федератсияи Россия самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар як модда, дар моддаи 11 муайян карда шудааст. Яке аз самтҳои асосии фаъолият дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ ин ташкили бонкҳои маълумот дар соҳаи ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ мебошад, ки дар қонунгузории кишвари мо чунин самт муайян карда нашудааст.

9. Вобаста ба бамеъёрдарории давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ.

Бамеъёрдарории давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар қонунгузории Федератсияи Русия ба мисли қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври васеъ муайян нашудааст.

Вале бамеъёрдарории давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Молдова васеътар, дар шакли зерин:

- бамеъёрдарории давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъинотӣ, аз ҷумла таҳияи меъёрҳо, стандартҳо, қоидаҳо, қоидаҳо дар ин соҳа тибқи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Молдова амалӣ карда мешавад, муайян карда шудааст.

Ҳамин тавр, аз таҳлили анҷомдодашуда вобаста ба тақмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ чунин хулосабарорӣ намудан ба мақсад мувофиқ аст:

- муқаддимаи Қонун ба талаботи қисми 3 моддаи 43 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мутобик карда шавад. Ҷунки муқаддима қисми таркибии санади қонунгузорӣ буда, мақсади қабули санад, мавзӯ ва вазифаҳои асосии онро инъикос менамояд. Аммо дар муқаддимаи лоиҳа танҳо мавзӯи санад ҷой дорад, мақсад ва вазифаҳои он бошад, истисно гардидааст;

- сарҳати 1 қисми 1 моддаи 1 Қонун хориҷ карда шавад, зеро тибқи қисми 4 моддаи 40 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мазмуни матни моддаҳо, қисмҳо ё бандҳо дар дигар моддаҳо, қисмҳо ё бандҳо набояд такроран баён карда шаванд. Сарҳати мазкур дар моддаи 10 Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст;

- дар сарҳати 16 қисми 1 моддаи 1 Қонуни мазкур номи мафҳум ба мазмуни он мутобик карда шавад, зеро дар ин модда «хизматрасонии агрохимииёвӣ» муқаррар шудааст, аммо дар мазмуни

он ба ғайр аз агрохимииёҳо, инчунин пестисидҳо, нуриҳои органикӣ ва биологӣ, технология, техника ва ғайра ифода ёфтааст;

- омӯзиши таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ ба монанди Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Молдова собит намуд, ки дар мафҳумҳои асосӣ, мафҳуми «танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» муқаррар шудааст, аммо мафҳуми мазкур дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» муқаррар нашудааст, ҳарчанд номи Қонун «танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» пешбинӣ шудааст;

- дар моддаи 2 Қонуни мазкур калимаи «Сарқонун» иваз карда шавад;

- дар моддаи 4 Қонуни мазкур сарҳати 11 дар намуди зерин илова карда шавад:

«- таҳия, тасдиқ ва татбиқи барномаҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ, инчунин андешидани тадбирҳо ва назорати иҷрои чунин барномаҳо»;

- дар моддаи 4¹ сарҳати 3 дар намуди зерин илова карда шавад:

«- таҳияи лоиҳаи қонун ва дигар санадҳо дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ»;

- дар моддаи 6 сарҳати 6 чунин илова карда шавад:

«- ворид намудан ба китобҳои таърихи майдонҳои киштгардон нисбат ба қитъаҳои замин, ки масоҳати онҳо аз 20 гектар зиёд аст»;

- дар моддаи 9 сарҳати 11 дар намуди зерин илова карда шавад:

«- ташкили маҳзани маълумот дар соҳаи ҳосилхезии заминҳои кишоварзӣ»;

- тартиби баҳисобгирии давлатии маълумотхоро оид ба ҳолати ҳосилхезии заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар қисми 3 моддаи 12 Қонуни мазкур муқаррар карда шавад, зеро ҳарчанд Қонуни мазкур соли 2004 қабул шуда бошад ҳам, санади зерқонунӣ дар ин самт қабул нагардидааст.

Рӯйхати адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 26 январи соли 2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://prezident.tj> (санаи муроҷиат: 18.11.2021с.).

2. Сафарзода Б.А., Раҳмон Д.С., Миралиев И.Қ., Саидзода И.И., Саъдизода Ҷ., Шоев Ф.М. Ҳуқуқшиносии муқоисавӣ (васоити таълимӣ) / Дар зери таҳрири д.и.х., профессор Холиқзода А.Ғ. – Душанбе: Эр-граф, 2019. – с. 144

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» аз 15 июли соли 2004 [Нусхаи электронӣ] // АДЛИЯ: Маҳзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0/ М-Адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2016. 1 электрон

4. Закон Приднестровской Молдавской Республики “О государственном регулировании обеспечения плодородия земель сельскохозяйственного назначения» (Редакция на 28.09.2013)

5. Федеральный закон от 16 июля 1998 г. N 101-ФЗ "О государственном регулировании обеспечения плодородия земель сельскохозяйственного назначения" (с изменениями и дополнениями). Система ГАРАНТ: <http://base.garant.ru/12112328/#ixzz6b0tedmfO> (санаи мурочиат: 19.11.2021с.)

Аннотатсия

Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ бо қонунгузории давлатҳои хориҷӣ

Дар мақолаи мазкур усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ вобаста ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ бо қонунгузории баъзе давлатҳои хориҷӣ анҷом дода шудааст. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ яке аз усулҳои тақмили қонунгузорӣ махсуб ёфта, маҳз дар натиҷаи анҷом додани ин амал метавон нағзониҳоро ба қонунгузорӣ ворид намуд. Муаллифон ҳарчанд таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории кишварро оид ба ин масъала бо ду давлати хориҷӣ анҷом дода бошанд ҳам, ҳангоми ҳулосабарорӣ тақлифҳои мушаххасро пешниҳод намудаанд.

Аннотация

Сравнительно-правовой анализ государственного регулирования обеспечения плодородия земель сельскохозяйственного назначения с зарубежными странами

В данной статье проводится сравнительно-правовой анализ законодательства Республики Таджикистан об обеспечении плодородия земель сельскохозяйственного назначения с законодательством некоторых зарубежных стран. Сравнительно-правовой анализ - один из способов совершенствования законодательства, и именно в результате этого действия могут быть внесены новшества в законодательство. Авторы, проводя сравнительно-правовой анализ законодательства страны по данному вопросу с двумя зарубежными странами, в заключении внесли конкретные рекомендации.

Annotation

Comparative legal analysis of state regulation of ensuring the fertility of agricultural lands with foreign countries

This article provides a comparative legal analysis of the legislation of the Republic of Tajikistan on ensuring the fertility of agricultural lands with the legislation of some foreign countries. Comparative legal analysis is one of the ways to improve legislation, and it is as a result of this action that innovations in legislation can be introduced. The authors, conducting a comparative legal analysis of the country's legislation on this issue with two foreign countries, in the conclusion made specific recommendations.

12.00.08 – ҲУҚУҚИ ҶИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҶАЗО
12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ
ПРАВО

УДК: 343.3/.7

Давлатзода Комрон Давлат,

ёрдмчи муовини аввали ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон оид ба таълим, н.и.ҳ., дотсенти кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: komron231823@gmail.com

Тел.: (+992) 938-23-18-23.

МАСОИЛИ ТАЪРИХӢ ВА НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ ҶИНОЯТҲОИ КОМПЮТЕРӢ

Калидвожаҳо: ҳуқуқи ҷиноятӣ; ҷиноятҳои компютерӣ; амияти иттилоотӣ; техникаи компютерӣ; захираҳои иттилоотӣ; технологияи муосир.

Ключевые слова: уголовное право; компьютерные преступления; информационная безопасность; компьютерные технологии; информационные ресурсы; современные технологии.

Keywords: criminal law; computer crimes; information security; computer technologies; information resources; modern technologies.

Дар ҷаҳони муосир масъалаҳои таъмини амнияти иттилоотӣ ва технологияҳои компютерӣ, аз ҷумла тавассути қонунгузориҳои ҷиноятӣ ба танзим даровардани ин самти ҳаётан муҳим, имрӯз дар аксари кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб мераванд. Усулҳои муосири коркарди хабар бо воситаи техникаи компютерӣ ва дастрасии васеи технологияи компютерӣ имкон доданд, ки онҳо на танҳо барои мақсадҳои илмӣ, тадқиқотӣ ва таълимӣ, балки дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ истифода шаванд.

Лозим ба ёдоварист, ки ҷиноятҳои компютерӣ таърихи бештар аз 35 соларо доро мебошанд. Чунин муҳлати кӯтоҳ аз нуқтаи назари таърихӣ асосан бо он шарҳ дода мешавад, ки ин гуна ҷиноятҳо бе доштани дониши махсуси техникӣ ва математикии сатҳи баланд, ки барои ҳама дастрас нест, ғайримمкон аст.

Хусусияти хоси ҷиноятҳои компютерӣ ва фарқияти ин кирдор аз дигар кирдорҳои ҷиноятии ба ҷамъият хавфнок, дар он аст, ки хусусияти мураккаби ошкоршавӣ доранд. Ҳатто дар кишваре чун ИМА, ки яке аз аввалинҳо шуда роҳи васеи ба ҳаёти ҷомеа ҷорӣ намудани технологияи компютериро пеш гирифтааст, аввалин маълумот дар бораи ҷиноятҳои компютерӣ танҳо дар миёнаҳои солҳои 70-уми асри XX дастраси умум гардид. Зимнан, як қисми муҳими кирдорҳои ҷиноятии дар ин муддат ошкоршуда ду даҳсола қабл содир шуда буданд. То ин вақт техникаи ҳисоббарорӣ ба инсоният ҳамчун воситаи муҳимтарини татбиқи пешрафти илму техника маҳсуб меёбад.

Бояд қайд намуд, ки асоси соҳаи иттилоотиро-ин фазои ягонаи иттилоотӣ, захираҳои иттилоотӣ, инфрасохтори иттилоотӣ, беҳатарии иттилоотии байни давлатҳо, дастрасии баробари иттилоотӣ кушода ба ташкилоту шаҳрвандон, инчунин пурратар коней гардонидани талаботи иттилоотии онҳо дар тамоми каламрави давлат бо нигоҳ доштани мувозинати манфиатҳо дар ворид шудан ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ ва таъмини соҳибхитиёрии миллии иттилоотро ташкил медиҳад.

То ба имрӯз дар соҳаи мубориза бо ҷиноятҳои компютерӣ дар бораи он, ки кадом амалҳо бояд ҷиноятҳои компютерӣ ҳисобида шаванд ва таърифи ҳуқуқи онҳо чӣ гуна бошад, андешаҳои гуногун вучуд доранд. Дар баробари ин, аксарияти олимони соҳа бо назардошти таҷрибаи амалӣ ин ҷиноятҳоро ба категорияи мустақили ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ҷудо мекунанд.

Истилоҳи «ҷинояткорҳои компютерӣ» аз ҷониби кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва олимони соҳа васеъ истифода шудааст, гарчанде ки дар аввал барои ин ягон заминаи криминалогӣ ва ҳуқуқӣ вучуд надошт.

Гурӯҳи коршиносон аз Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ ва Рушд (OECD) дар соли 1986 таърифи криминалогӣ ҷинояти компютериро пешниҳод карданд, ки маънои ҳама гуна рафтори ғайриқонунӣ, ғайриахлоқӣ ё беиҷозат, ки ба коркард ва ё интиқоли маълумот таъсир мерасонад [4, с.27].

Бо вучуди ин, то ба имрӯз, дар ҷаҳон то ҳол равишҳои умумӣ ба таърифи мафҳум ва намудҳои

чиноятҳои компютерӣ вучуд надоранд, ки ин ба таври объективӣ ба мураккабии омӯзиши мафҳуми «маълумоти компютерӣ» бо институтҳои маъмули ҳуқуқи чиноятӣ оварда мерасонад. Ин, дар навбати худ, ба баҳисобгирии оморӣ ва таҳлили вазъият, ичунин ба тамоюлҳои рушди чинояткорӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Солҳои 80-уми асри XX дар як қатор кишварҳои ғарбӣ чунин навъҳои чиноятҳои компютерӣ, аз қабилӣ қаллобии компютерӣ ва тамаъҷӯии компютерӣ, ки як навъи рэкети аст, ба истилоҳ ҳифзи таҳмиль аз системаҳои компютерӣ ривоч ёфт. Масалан, бо ёрии компютерҳо чинояткорон ба сохтакории қортҳои кредитӣ, қортҳои пардохтӣ барои хизматрасониҳои гуногун даст мезананд, аз хизматҳои алоқаи байнишахрию байналмилалӣ ва дигар системаҳои иттилоотӣ ройгон истифода мебаранд. Гузашта аз ин, компютерҳо барои мақсадҳои чиноятӣ, ҳамчун объект ё ҳамчун олати чиноят истифода мешаванд.

Алфонс Конфессор аввалин шахсе ҳисобида мешавад, ки технологияи компютериро бо ҳадафҳои чиноятӣ истифода кардааст ва барои ин ба додгоҳ кашида шудааст. Дар соли 1969 вай барои қаллобӣ дар андоз дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико маҳкум шуд, ки ӯ 620 000 миллион доллар зарар расонидааст [1].

Ба андешаи М. М. Маликовсев, оғози таърихи чиноятҳои компютерӣ дар Россия аз соли 1979 шурӯъ мегардад, ки ба ҳодисаи дар Вилнюс рух дода рафт дорад. Масалан, маблағи зарари расонидашуда дар он вақт 78 ҳазору 584 рубро ташкил медод. Маълумот дар бораи ин чиноят ба феҳристи байналмилалӣ дуздӣ компютер ворид карда шудааст [5, с.17-18]. Дар солҳои минбаъда на танҳо фаъолияти чинояткорон дар ин соҳа, балки шумораи зарари расондаи онҳо ҳам хеле афзуд.

Барои тасдиқи гуфтаҳои боло мисоли мушаххас меорем. Дар охири солҳои 70-ум зараре, ки яке аз бонкҳои амрикоии «Security Pacific» дар натиҷаи ворид шудани чинояткорон ба системаи компютерӣ он расонидааст, 10,2 миллион долларро ташкил медод. Дар соли 1983 бошад, зарар аз ҳамин гуна чиноятҳо дар сектори банкии Италия аз 20 миллиард лира гузашт. Дар нимаи дуюми солҳои 80-уми асри гузашта дар Олмон зарари солонеи чиноятҳои компютерӣ ба 4 миллиард марка расид, дар Фаронса ин талафот дар як сол ба сатҳи 1 миллиард франк мерасид. Маркази миллии Амрико оид ба чиноятҳои компютерӣ гузориш дод, ки танҳо дар соли 1988 амали чинояткорон дар ин самт ба ширкатҳои мухталифи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико 0,5 миллиард доллар зарар расонидааст.

Таҳлили инкишофи босуръати технологияи муосир шаҳодат медиҳад, ки афзоиши чинояткорӣ муташаккил бо истифодаи воситаҳои электронӣ, ки яке аз онҳо компютер мебошад, хеле зиёд гардидааст. Системаҳои молиявии ҷаҳон бештар ба қоркарди компютерӣ маълумот ва технологияҳои нави иттилоотӣ таъяс карда, бо пешрафти технология шумораи зиёди кишварҳо ба шабакаҳои иттилоотӣ электронӣ компютерӣ муосир пайваст мешаванд.

Маълумотҳои овардашуда далели равшани он мебошанд, ки афзоиши шумораи ин чиноятҳо ва ҳаҷми зарари расонидашуда аз ҳисоби сатҳи баланди малакаи компютерӣ шахсони содиқунандаи ин чиноятҳо имконпазир гардид. Бояд қайд намуд, ки дар ҷомеа як гурӯҳи одамони баландхтисос ташаккул ёфта, барои онҳо муомилоти ғайриқонунӣ бо иттилооти компютерӣ ба як касб табдил ёфта, дар шахси онҳо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба рақибӣ ҷиддӣ дучор шудаанд. Ин одамонро «ҳакерҳо» номиданд. Калимаи «ҳакер» дар баробари дигар истилоҳоти компютерӣ аз забони англисӣ гирифта шуда, дар варзиш барои ишора ба як навҷавонон, бемаънӣ истифода мешуд, ки бо муштҳои бесарусомони худ варзишгарони дигарро захмӣ мекунад. «Ҳакерҳо» онҳое мебошанд, ки бо ёрии воситаҳои техникӣ маълумоти дигаронро аз шабакаҳои компютерӣ бо мақсади ҷосусӣ, ғойда ё танҳо аз рӯи қунҷқовӣ мебуданд [2].

Даҳсолаи охири асри XX бо рушди махсусан босуръати технология ва махсусан технологияҳои иттилоотӣ тавсиф мешавад, ки дар сохтори ҷомеаи муосир ва муносибатҳои дохили он таъсири назаррас гузоштааст. Дар ин давра дар кишварҳои аз ҷиҳати саноат пешрафта таносуби нава дар соҳаи шугли аҳоли ташаккул ёфт, зеро ҳоло зиёда аз нисфи аҳолии қобили меҳнат ба соҳаҳои роств меояд, ки бевосита бо қабул ва қоркарди иттилоот алоқаманданд. Аллақай дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта ҳаҷми маблағҳое, ки дар натиҷаи фуруши маълумотҳои компютерӣ ба даст оварда шудаанд, ба таври назаррас зиёд гардид, аз ҷумла дар Япония 8 миллиард доллар, дар ШМА 30 миллиард доллар.

Қайд кардан ба маврид аст, ки фаъолияти чинояткорӣ дар соҳаи иттилооти компютерӣ танҳо бо қўшиши ба даст овардани маблағҳои ғайриқонунӣ маҳдуд нагардида, ин категорияи чинояткорон, барои даромадҳои ғайриқонунӣ худро зиёд намудан, ба соҳаи иқтисодии давлатҳои ҷаҳон таъсири худро мерасонанд.

Масъалаҳое, ки дар боло таҳлил гардидаанд, аз он шаҳодат медиҳанд, ки имрӯз пешрафти ҷомеаи ҷаҳонро бе технологияҳои баланди иттилоотӣ

тасаввур кардан ғайриимкон аст, аммо пайдоиши «вирусҳои компютерӣ» монеаи ҷиддие ҷиҳати садди роҳи рушд дар таъмини беҳатарии системаҳои компютерӣ маҳсуб меёбанд.

Вируси компютерӣ ҳамчун як барномаи махсусе фаҳмида мешуд, ки метавонад ба барномаҳои дигар пайваст шавад (яъне онҳоро «сироят» кунад) ва ҳангоми ба кор андохтани онҳо амалҳои гуногуни номатлубро иҷро кунад: вайрон кардани файлҳо ва дискетҳо, таҳрифи натиҷаҳои ҳисобҳо, басташавӣ ва ё тоза кардани хотира ва монанди инҳо.

Таҳлили адабиётҳои илмӣ шаҳодат медиҳад, ки аввалин хуруҷи воқеан азими «вируси компютерӣ» дар Apple II рух додааст.

Соли 1983 Лен Эйделман бори аввал истилоҳи «вирус»-ро дар барномаҳои компютерӣ истифода бурд. 10 ноябри соли 1983 Фред Коэн, асосгузори вируси муосири компютерӣ, дар семинари амнияти компютерӣ дар Донишгоҳи Леҳи (ИМА) як барномаи ба вирус монандро дар VAX 11/750 намоиш медиҳад, ки ин «вируси компютерӣ» метавонад ба дигар барномаҳо ворид шавад ва таъсири манфии худро ба технологияи компютерӣ расонад.

Соли 1985 - Системаи электронии овоздихӣ (сигнализатсия) дар Конгресси ИМА тавассути вируси компютерӣ хомӯш карда шуд. Соли 1986 - аввалин хуруҷи глобалии вирус барои компютерҳои бо IBM мувофиқ ба қайд гирифта шуд. Вируси Brain, ки ба секторҳои пурборкунандаи дискетҳо сироят мекунад, дар тӯли чанд моҳ тақрибан дар тамоми ҷаҳон паҳн шудааст. Сабаби тез паҳн гардидани ин вирус ин комилан омода набудани ҷомеа ба муқовимат бо чунин падидае чун вируси компютерӣ буд, чунки барномаҳои зиддивирӯсӣ ҳанӯз дар марҳилаи таҳия вучуд доштанд ва қорбарон, дар навбати худ, қоидаҳои оддии антивирусро риоя намекарданд.

Сарфи назар аз қўшишҳои назарраси мақомоти давлатӣ, ҷомеаи ҷаҳонӣ, инчунин ширкатҳои таҳиякунандаи барномаҳои гуногун, аз ҷумла антивирусҳо, мушқилоти «вирусҳои компютерӣ» ба таври равшан ҳаллу фасл нест.

Вирусҳои компютерӣ ва дигар барномаҳои зараровар бо пайдоиши Интернетӣ ҷаҳонӣ ба таҳиягарони онҳо, барои паҳн кардани барномаҳои зараррасон имкониятҳои васеъ фароҳам овард. Дар робита ба ин, ба хотир овардани ҳодисаи ахири вируси MyDoom, ки тавассути почтаи электронӣ ворид шуда, дар як муддати кўтоҳ даҳҳо миллион компютерҳои ҷаҳон, аз ҷумла марказҳои ҳисоббарории Пентагон ва Парлумони Бритониёро ба якҷанд миллиард доллар зарар расонд, мувофиқи мақсад аст.

Аз ин рӯ, масъалаи таъмини назорат ва ҳифзи иттилооти компютерӣ ва муқаррар намудани ҷавобгарии ҷинойтӣ нисбати нафароне, ки ин қирдорӣ ба ҷамъият хавфнокро содир мекунад, зарурати воқуниши ҷаврии олимони соҳаро ба миён гузошт.

Мафҳуми ҳуқуқии «ҷинойтқорӣ компютерӣ» бори аввал соли 1978 дар қонунгузориҳои ИМА муқаррар карда шудааст, ки мазмунӣ зеринро дошт, «дастрасии ғайриқонунӣ ё мусодираи маълумот тавассути барномаҳои махсуси компютерӣ», ҳамчун ҷинойт эътироф мешуд.

Барои илми ҳуқуқшиносӣ дар айни замон таҳияи системаи махсус ва ё мафҳумҳое, ки тавсифи дақиқи ҷинойтҳои компютериро аз нуқтаи назари тарзи содир намудан ва тасниф намудани ин қирдорро таъмин мекунад, зарур аст. Қўшишҳо дар ин самт аслан дар сатҳи тадқиқоти назариявӣ мебошанд ва ин мушқилот барои олимони мо низ хеле мурабам аст, зеро онҳо танҳо дар солҳои 90-уми асри гузашта ба он диққати ҷиддӣ дода буданд. Дар айни замон барои таъриф ва таснифи ҷинойтҳои компютерӣ равишҳои гуногун вучуд доранд.

Имрӯз ҳеҷ кас ба мавҷудияти чунин намуди махсуси ҷинойт шубҳа намекунад, гарчанде ки ҳанӯз дар солҳои 1990-1991 Ю.М. Батурин мавҷудияти ҷинойтҳои компютериро «ҳамчун ҷинойти мушаххас ба маънои ҳуқуқӣ» рад кард [6, с.88-89].

Дар адабиёти ҳуқуқӣ оид ба мафҳуми ҷинойтҳои компютерӣ якҷанд нуқтаи назар мавҷуданд. Таҳлили адабиёти илмӣ оид ба мафҳуми ҷинойтҳои компютерӣ ҷаҳор нуқтаи назари асосиро муайян мекунад:

– ҷинойтҳои компютерӣ – ҷинойтҳое, ки объект ва ё восита ё олоти онҳо ҳуди компютер мебошад;

– ҷинойтҳои компютерӣ – ҷинойтҳое, ки объекти онҳо иттилооти компютерӣ мебошад;

- ҷинойтҳои компютерӣ ба маънои ҳуқуқӣ вучуд надоранд;

- ҷинойтҳои компютерӣ ба ҷинойтҳое тақсим мешаванд, ки объекти онҳо иттилооти компютерӣ мебошад ва ҷинойтҳое, ки воситаи онҳо компютер мебошад [3, с.9-10].

Дар адабиётҳои илмӣ, аксар вақт сухан на дар бораи ҷинойтҳои компютерӣ ҳамчун шакли мушаххаси қирдорҳои барои ҷамъият хавфнок, ки танҳо объекти (ва субъекти) ба худ хос доранд, балки дар бораи ҷинойти компютерӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ва ҳуқуқии-ҷинойтӣ, ки системаи ҷинойтҳои дорои хусусияти муқаммал мебошад, меравад.

Аз ин рӯ, дар доираи ҷинойтҳои компютерӣ, дар маҷмӯъ бояд танҳо амалҳои барои ҷинойтҳои аз

чихати иҷтимоӣ ҳавфнокро, ки бо истифодаи ғайриқонунии иттилооти компютерӣ алоқаманданд, фаҳмем.

Бояд гуфт, ки ҷаҳонишавии рӯзафзуни иқтисодиёт, ҳамгирӣ дар соҳаҳои муҳими стратегӣ, аз қабилӣ энергетика, нақлиёт, коммуникатсия таваччуи на танҳо шахси ҷинояткор, балки гурӯҳҳои гуногуни террористии байналмилалиро ба ин бахшҳо зиёд карда, тавасути компютерҳо ва шабакаҳои дохилӣ ба амнияти байналмилалӣ таҳдид мекунад. Муқовимати ғайриқонунии захираҳои иттилоотӣ дар ҳаёти ҷомеаи муосир аҳамияти бузург пайдо карда, ҳамчун хати аввалин

ва ниҳоят муҳими ҷомеаи манфиатҳои он дар соҳаи иттилоот баромад мекунад. Таҳдидҳои доимӣ ва рӯзафзун ба ғайриқонунии мӯтадили фазои киберҷинояткорӣ масъалаи ташаккули системаи ҳамаҷонибаи ҷомеаи манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат дар соҳаи иттилоотро, ки дар он ҷораҳои муассири ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятии фазои иттилоотӣ бояд мавқеи муҳимро ишғол намуда, огоҳии ҷомеаро аз меъёрҳои нави ахлоқӣ таъмин намуда, ғайриқонуниро эътироф намуда, чунин падидаҳои ниҳоят манфӣ, ба мисли ҷиноятҳо дар соҳаи иттилооти компютериро ба таври кулӣ инкор намояд.

Рӯйхати адабиёт:

1. McKnight G. Computer crime. New York, 1973.
2. Батурин Ю.М., Жодзигаский А.М. Компьютерные правонарушения: криминализация, квалификация, раскрытие. // Советской государство и право. 1990. № 12.
3. В.Б. Клишков. Криминологические аспекты преступности в сфере компьютерной информации. Авторсф. дис... канд. юрид. наук. - Санкт-Петербург. 2003. С.9-10.
4. Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. С. 27;
5. Маликовсев М. М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. С. 17-18.
6. Ю.М. Батурин. «Компьютерные преступления» - что за термином // В сб.: Право и информатика, -М.: МГУ, 1990. -С.89-99.

Аннотатсия

Масоили таърихӣ ва назариявии ташаққули ҷиноятҳои компютерӣ

Дар мақолаи мазкур масоили таърихӣ ва назариявии ташаққули ҷиноятҳои компютерӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, усулҳои муносири коркарди иттилоот бо воситаи техникаи компютерӣ ва дастрасии васеи технологияи компютерӣ, ки дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъияти истифода мешаванд, таҳқиқ шудааст.

Аннотация

История и теория развития преступлений в сфере компьютерной информации

В данной статье анализируются исторические и теоретические вопросы формирования компьютерных преступлений, исследуются современные методы обработки информации с использованием компьютерных технологий и широкая доступность компьютерных технологий, которые могут быть использованы во всех сферах общественной жизни.

Annotation

History and theory of the development of crimes in the field of computer information

This article analyzes the historical and theoretical issues of the formation of computer crimes, examines modern methods of information processing using computer technologies and the wide availability of computer technologies that can be used in all spheres of public life.

УДК: 343.01

Файзиев Спитамен Абдулҳақович,

унвонҷӯи шӯъбаи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатишинуи ва ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

E-mail: spitamen_f@mail.ru

Тел.: (+992) 770-00-05-50.

ДАХЛНОПАЗИРИИ МАНЗИЛ: МУШКИЛОТИ БАНДУБАСТИ ЧИНОЯТ

Калидвожаҳо: объекти чиноят; мавзӯи чиноят; манзил; вурӯд ба манзил; ғайриқонунӣ будани даҳолат ба манзил.

Ключевые слова: объект преступления; предмет преступления; жилище; проникновение в жилище; незаконность проникновения в жилое помещение.

Keywords: object of a crime; object of a crime; dwelling; entry into a dwelling; illegal entry into a dwelling.

Ҳуқуқ ба дахлнопазирии манзил - ҳуқуқи шахсии ғайримолумулқӣ ва дахлнопазир мебошад, ки дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст. Дар моддаи 22-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [1] омадааст, ки манзили шахс дахлнопазир аст. Ба манзил шахс зӯран даромадан ва касеро аз манзил маҳрум кардан манъ аст, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муқаррар кардааст (гузаронидани амалиёти тафтишотии оперативӣ, мавҷудияти қарори суд) [2].

Омӯзиши маводи амалияи судӣ ва тафтишотӣ оид ба парвандаҳои чиноятӣ вобаста ба вайрон кардани дахлнопазирии манзил (моддаи 147-и Кодекси чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон) нишон медиҳад, ки ҳангоми бандубаст намудани ин намуди чиноят ҳатогҳои дағалона ва беасос роҳ дода шудаанд. Ин пеш аз ҳама ба нодурусти фаҳмидани маънои меъёри ҳуқуқи чиноятӣ дар моддаи 147 Кодекси чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинишуда дахл дорад [3], вақте ки чунин мафҳумҳои асосӣ, монанди «ғайриқонунӣ», «ворид шудан», «дахлнопазирӣ» нодуруст шарҳ дода мешаванд. Мутолиаи оддии матни моддаи қонуни чиноятӣ имконият намедиҳад, ки маънои ҳуқуқи онро пурра фаҳмида, барои муайян кардани ҳолати аслии ҳодисаро дар парванда мусоидат кунад. Маҷмӯи ақидаҳои ҳуқуқи инкишофёфта имкон медиҳад, ки аз таҳрифи маънои меъёри ҳуқуқи пешгирӣ карда, қорманди мақомоти ҳифзи ҳуқуқро (ҳуқуққабулкунандаро) вазифадор мекунад, ки аз усулҳои гуногуни тафсир: грамматикӣ, мантиқӣ, меъёрӣ истифода барад. Чунин муносибат ҳаётан муҳим аст, зеро барои дурусти фаҳмидан ва дақиқ кардани тамоми аломатҳои чиноят, ки дарки ҳар як истилоҳи ҳуқуқие, ки дар тартиби меъёр нишон дода шудааст, оқилона кушодани маънои семантикии он

ва муқаррар намудани муносибати байни онҳо зарур мебошад.

Таҳлили тафсирҳои ва нашрияҳои илмӣ оид ба мавзӯи таҳқиқшаванда нишон медиҳад, ки дар ин самт нисбати мушкилиҳои (проблемаҳои) ҷавобгариҳои чиноятӣ барои вайрон кардани дахлнопазирии манзил, яқдигар ақидаҳои мавҷуд нест, аксар вақт ихтилофҳо дар бандубасткунӣ, аз ҷумла тафсири маҳдудкунандаи аломатҳои ҳатмӣ чиноят вучуд доранд.

Қорманди бевиздон, ки на ҳама вақт маънои меъёрро дуруст дарк мекунад, бо нақшаи он маҳдуд мешавад, ки ба маънои семантикии истилоҳоту мафҳумҳо намендарад, меъёрро бо салоҳдиди худ истифода мебарад, мазмунӣ онро таҳриф (дигаргун) мекунад, қонуни ғайриқонуниро ихтироъ мекунад, ки қарорҳои онҳо ногузир ба вартаи ҳудосири юридикӣ меафтанд. Чунин равиш дар илм зараровар аст, вақте, ки асосҳои андешаи меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ мақсади кӯтоҳмуддат ва тасодуфиро иҷро мекунад, ба вучуд овардани волеияти қонун, вале аслан дигаркунии методии онро дорад.

Солҳои охир, сарфи назар аз нисбатан тақмили ақсари меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ, ки барои татбиқи дуруст дар амалияи судӣ ва тафтишотӣ мувофиқанд, баъзеи онҳо хеле таҳриф шудаанд. Аз ҷумла, ин муносибат дар бандубасти қирдорҳои вобаста ба вайрон кардани дахлнопазирии манзил дида мешавад.

Дар аввал қорманди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ (таҳқиқкунанда, муфаттиш, прокурор, судя), ки ба ҷойи чиноят меояд, на таркиби чиноятро, балки ҳодисаи мушаххасеро, ки дар он шахсони алоҳида иштирок доштанд баҳо медиҳад. Барои дурусти фаҳмидани чунин ҳодиса муҳим аст, ки гузаштани вазифаҳо аз рӯи пайдарпаии мантикии онҳо,

омӯхтани ҳамаи унсурҳои таркибии ҷиноят монда шаванд. Пеш аз ҳама, бояд ба объекти ҷиноят баҳои ҳуқуқӣ дода шавад, ки қонунгузорӣ ҳуқуқи ҳар як шахсро ба дахлнопазирии манзили худ ҳамчун ҷузъи ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии ӯ ифода мекунад (моддаи 22 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон). Дар сурати вайрон кардани ин ҳуқуқи ғайримолумулки ҳар як шахс, новобаста аз он ки ӯ соҳиби манзил ё истифодабарандаи манзил мебошад, ҳамчун ҷабрдида эътироф карда мешавад. Дахлати ҷиноятӣ, ки ба манзили истиқоматӣ содир кардааст, дорои аломатҳои зерини ҳатмӣ мебошад: 1) характери ғайриқонунии кирдори содиршуда; 2) воқеан ворид шудани шахс ба манзили зист; 3) кирдор бар хилофи иродаи шахси сокини он содир шуда бошад.

Ҳар амали воқеа, ки асоси қонунӣ надорад, ғайриқонунӣ аст. Ворид ба манзил ин воқеан дохилшавии шахси бегона ба манзили шахси дигар баҳодиҳӣ мешавад. Воқеан муқаррар намудани зухуроти ҳақиқӣ (дар вақт, дар ҷой) дар манзил дар ҳолатҳои гуногуни рӯзгор: бе тақ-тақ даромад, дар кушода буд, соҳибаш дар ҳавлӣ буд ва ғайра, кифоя нест.

Далели воқеии беиҷозат дар манзили истиқоматӣ пайдо шудани шахс наметавонад ба таври худкор воридшавии ғайриқонунӣ эътироф карда шавад. Шахси аз ҷониби мақомоти тафтишотӣ дар вайрон кардани дахлнопазирии манзил гумонбаршуда вазифадор нест, ки мавҷудияти вуруди қонунӣ ё ғайриқонуниро исбот кунад, зеро ҳуқуқ ба ҷунин рафторро қонун ба ӯ додааст (моддаи 15-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эҳтимолияти бегуноҳӣ), масъулияти исботи айб ба зиммаи мақомоти таъкиби ҷиноятӣ гузошта мешавад, гумонбаршуда, айбдоршаванда ва судшаванда вазифадор нестанд, ки бегуноҳии худро исбот кунанд. Даромадан ба манзили истиқоматӣ бо сабабҳои гуногун метавонад рух дода шавад, аз ҷумла, шахсе ки почта интиқол медиҳад, корманди тиббӣ ё иҷтимоӣ бо сабабҳои гуногун ба аёдати одамон алоқаманд буда. Ҷунин ҳодисаҳо дар деҳот, хоҷагиҳои деҳқонӣ, қишлоқҳо, зиёданд, ки соҳиби манзил, масалан, бо қори худ ба ҳавли бино, ба боғ баромад ё замини назди ҳавлигӣ меравад. Ба таври расмӣ хаткашон, корманди милиса, корманди соҳаи тиб, корманди шабакаи барқ, корманди оташхомушкунӣ, ки ба манзили истиқоматӣ ворид шудаанд, воқеан аз соҳиби хона ризоият нагирифтаанд, ки аксар вақт ҳамчун вуруди ғайриқонунӣ маънидод карда мешавад, зеро ин воқеаҳо рух додааст. Фақат дар асоси ҳамин як намуд амал, ҷунин ҳаракатро ҷиноят эътироф кардан дуруст нест. Диспозитсияи моддаи 147-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон худ

далели дар манзили истиқоматӣ ҳозир шудани шахсро, ки дар онҳо зиндагӣ намекунад, барои ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ кашидани танҳо бо тартиби муайян содиршуда, пешбинӣ мекунад. Дар амал бошад, аксариат мавридҳо дар амалия ҷой доранд, ки барои оғози парвандаи ҷиноятӣ ҷунин ҳолат кифоя доништа мешавад, ки ин аз таҳлили нопурраи таркиби ҷиноят шаҳодат медиҳад.

Тасодуфан нест, ки қонунгузор ҳангоми мураттаб сохтани хусусияти кирдори ҷиноятӣ онро «ворид» меномад, на даромадан, пайдоиш, мондан, дидан ва ғайра. Мақсади маъноӣ ва садодиҳии синематикии истилоҳи «ворид» аллакай хусусияти ғайриқонунии онро нишон медиҳад, зеро он тавассути рафъи монеаҳои гуногун (ворид шудан ба ҳуҷраи пӯшида, сарфи назари аз тарфи гунаҳгор, ки ба таври шифохӣ ё бо ёрии навиштаҷот, аломатҳои гуногун, рамзҳои, ки ба таври васеъ майл надоштани соҳибхона барои дидани меҳмонони ноҳонда дар манзили худ истифода мешаванд) [4, с. 106-111].

Мафҳуми манзили истиқоматӣ дар эзоҳи моддаи 147 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст. Дар асоси он «манзил ин хонаи истиқомати фардӣ бо биноҳои истиқоматӣ ва ғайриистіқомати ба он дохилшаванда, бинои истиқоматӣ новобаста аз шакли моликият ба фонди манзил дохилшаванда, ки барои истиқомати доимӣ ё муваққатӣ мувофиқ аст, ҳамчунин дигар бино ё сохтмони фонди манзил дохилшаванда, вале барои истиқомати муваққатӣ таъин гардидааст, фаҳмида мешавад». Манзил ҷои ҷиноят буда, аломати ихтиёрии тарафи объективӣ мебошад. Ба аломатҳои факултативии тарафи объективии ҷиноят ҷой, вақт, шароит, воситаҳо, олотҳо ва усули содир кардани ҷиноят дохил мешаванд. Онҳо танҳо аз он сабаб ихтиёрӣ мебошанд, ки онҳо на ҳамеша дар дохили қисми махсуси Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр шудаанд ва аз ин рӯ, на дар ҳама ҳолатҳо ҳангоми банду бастии ин ё он ҷиноят ба назар гирифта мешаванд. Дар баробари ин, ҳама гуна ҷиноят дар вақт ва макони мушаххас, бо тарзи мушаххас ва дар шароити мушаххас содир мешавад. Ҳангоми содир кардани бисёр ҷиноятҳо, воситаи олотҳои барои содир намудани кирдорҳои ба ҷамъият ҳафноқ истифода бурда мешаванд. Аммо дар ин ҳолат аломатҳои баррасишудаи тарафи объективӣ танҳо ҳангоми таъини ҷазо ҳамчун ҳолатҳои сабуқкунанда ё вазинкунандаи ҷазо ба назар гирифта мешаванд. [5].

- Ҷои ҳодисаи ҷиноят минтақаи мушаххасест, ки дар он ҷиноят содир шудааст. Ҳамин тариқ, аломати ҳатмии унсурҳои асосии вайрон кардани дахлнопазирии манзил (қисми 1 моддаи 147

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) худи манзил мебошад;

- *Шароити ҷиноят* маҷмӯи шартҳои муайянест, ки дар он ҷинояти мушаххас содир мешавад. Ҳамин тариқ, дар моддаи 147-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон он танҳо дар сурати мавҷуд будани ҳолати мушаххас – аз болои девор баромада дохил шудан, дар (дарвоза)-ро шикастан ва ғайра рух медиҳад;

- *Асбоби содир намудани ҷиноят* ашё ва равандҳои олами моддӣ мебошанд, ки бо мақсади ҷиноятии шахс муайян карда шуда, ба ӯ имкони анҷом додани кирдори барои ҷамъият хавфнокро медиҳанд. Хусусияти олоти ҷиноят дар он зоҳир мешавад, ки бо ёрии онҳо бевосита зарар расонида мешавад ё таҳдиди расонидани зарар ба объекти ҷиноят ба вучуд меояд, масалан, таппонча қисми кубури металлӣ мебошад, ки дар ҷиноят истифода мешавад ва тибқи қисми 2 моддаи 147 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон банду баст карда мешавад;

- *Воситаҳои содир намудани ҷиноят* - объектҳои олами моддӣ мебошанд, ки ҷинояткор барои содир намудани ҷиноят истифода мебарад, инчунин воситаҳои мебошанд, ки содир намудани онро осон меkunанд ё ба он мусоидат меkunанд. Ҳамин тариқ, ҳангоми содир кардани ҷунин ҷиноят, яъне вайрон кардани дахлнопазирии манзил, ба восита ва истифодаи кулфкушоякҳо, бастаи калидҳо ва пайвандҳои гуногун метавонанд содир карда шаванд. Фарқияти аз *воситаҳои содир намудани ҷиноят аз асбоб* дар он мебошад, ки ҳангоми содир намудани ҷиноят бевосита зарар расонида намешавад инчунин ба объекти ҳама таҳдиди зарар расонида намешавад.

- *Тарзи содир намудани ҷиноят* шаклест, ки дар он амалҳои ҷиноятӣ, усулҳо, ё маҷмӯи онҳо, ки ҷинояткор истифода мебарад, ифода меёбад. Масалан, вуруди ғайриқонунӣ аломати ҳатмии вайрон кардани дахлнопазирии манзил мебошад.

Арзиши аломатҳои факултативии тарафи объективии ҷиноят ҷунин аст [6, с. 15-18]:

1) дар баъзе мавридҳо ҳамчун аломатҳои зарурии таркиби асосии ҷиноят баромад меkunанд, агар дар мавқеи моддаҳои қисми махсуси Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шуда бошад;

2) дар ҳолатҳои шабеҳ онҳо метавонанд ҳолатҳои бандубастшаванда бошанд, ки ҷавобгарии ҷиноятро дар содир кардани ҷиноят вазнин меkunанд (яъне онҳо алақай аломатҳои зарурии таркиби ҷиноят бандубастшуда мебошанд);

3) дар ҳолатҳое, ки онҳо дар диспозитсияи моддаҳои қисми махсуси Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр нашудаанд, ин

аломатҳо нақши сабуккунандаи (нигаред ба банди "а", "д", "ж", "к" қ. 1 мод. 61 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ё вазнинкунандаи (нигаред ба банди "и"- "н" қ. 1 мод. 62 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ҳолатҳои ҷазоро мебозанд;

4) дар баъзе мавридҳо ҳангоми фарқ кардани рафтори ҷиноятӣ аз ғайриҷиноятӣ (масалан, бо даъвати яке аз аъзоёни оила ворид шудан ба хона, ки аъзоҳои дигари он огоҳ набуданд) ба назар гирифта мешаванд;

5) ҳангоми фарқ кардани ҷиноятҳои ба ҳам алоқаманд аломатҳои факултативии тарафи объективии ҷиноят ба назар гирифта мешаванд. Ҳамин тариқ, дар моддаи 147 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қисми 2 банди «б» вайрон кардани дахлнопазирии манзил бо истифода аз мақоми хизматӣ набояд тибқи моддаи 314 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне сӯиистифода аз мансаб эътироф карда шаванд;

6) ҳангоми ҳалли як қатор масъалаҳои мурофиавии ҷиноятӣ аломатҳои факултативии тарафи объективӣ ба назар гирифта мешаванд. Масалан, ҷои тафтишоти пешакӣ, ҷун қоидаи умумӣ, аз рӯи маҳалли содир намудани кирдоре, ки аломатҳои ҷиноят дорад, муайян карда мешавад (қисми 1 моддаи 162 Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) [7]. Асоси оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ аз ҷониби мақомоти таҳқиқ, муфаттиш ё прокурор бевосита ошкор намудани маълумоте мебошад, ки аломатҳои ҷиноятро нишон медиҳад (қисми 5 моддаи 140 Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) (аксар вақт аломатҳои ҷиноят бо усул, воситаҳо, олотҳои содир кардани ҷиноят нишон дода мешаванд); олоти ҷиноят далели шайъӣ дар парвандаи ҷиноятӣ эътироф карда мешавад (банди 1 қисми 1 моддаи 78 КҶ ҚТ, бевосита аз ҷониби пурсишкунанда, муфаттиш ё прокурор ошкор намудани маълумоте, ки аломатҳои ҷиноятро нишон медиҳад); дар айбнома муфаттиш бояд маҳал ва вақти содир кардани ҷиноят, усулҳои онро нишон диҳад (қисми 2, қисми 4 моддаи 244 Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон);

7) ҷунин аломатҳои факултативии тарафи объективии ҷиноят, ба монанди вақт ва маҳалли содир намудани ҷиноят ҳангоми ҳалли масъалаҳои вобаста ба амали қонунӣ ҷиноятӣ дар замон ва макон ба назар гирифта мешаванд (моддаи 12 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон);

8) Ин аломатҳо (пеш аз ҳама вақт ва маҳал) ҳангоми татбиқи санадҳои авф, инчунин озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ вобаста ба гузаштани муҳлати даъво (моддаи 75 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон) ба назар гирифта мешаванд;

9) Аломатҳои ихтиёрии тарафи объективии ҷиноят ҳангоми ошкор ва тафтиши ҷиноятҳо, фош кардани шахсоне, ки дар содир намудани ин кирдорҳои манъкардаи қонуни ҷиноятӣ гунаҳгоранд, метавонанд сарчашмаи иттилоот гардад.

Асоси қонуният (моддаи 4-и Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон), ки дар чараёни бандубасти ҷиноят татбиқ мегардад, на танҳо дуруст истифода бурдани қонун, балки риояи пайгирӣ дар таҳлили нишонаҳои тарафи объективиро талаб мекунад. Аз ин сабаб на танҳо бо муқаррар намудани ҳодисаи дар манзили истиқоматӣ рухдода, хусусияти ғайриқонунии он, балки “ризоияти”-и ҷабрдида ба ин гуна дохилшавиро низ чудо кардан лозим нест. Ин норозигиро (“зидди ирода”) бо тарзу шаклҳои гуногун баён кардан мумкин аст: дари манзил қулф аст, лавҳаи дари даромадгоҳ бо навиштаҷоти манъи ворид шудан ба манзил, хоҳиши шифоҳии соҳибмӯлк ё истифодабаранда; ва ғайра. Маҳз ҳамин хусусияти “бар хилофи иродаи шахс” дар баҳодиҳии ҳуқуқӣ ба ҳуди ҳодиса хусусияти асосӣ ва ҳалқунанда мебошад. Аксар вақт, корманди мақомоти хифзи ҳуқуқ инро нодида гирифта, иҷрои уҳдадорӣ муқаррар кардани онро мадди назар гирифта, изҳороти худро иваз мекунад: “Азбаски ҷабрдида дар ҳучра ҳузур надошт, бинобар ин, гумонбаршуда барои ворид нашудан ба манзили истиқоматӣ иҷозат гирифта набуд. Ин маънои онро дорад, ки чунин кирдор воридшавӣ, хусусияти ғайриқонунӣ дошта, бар хилофи иродаи ҷабрдида содир шудааст”. Мутаассифона, ин усул дар амалияи тафтишотӣ судӣ васеъ паҳн шудааст. Ин баҳодиҳии объективӣ аст, вақте ки аломатҳои объективӣ ҳамчун далели асосӣ истифода мешаванд. Охири далели ҳуди амал ё ҳодисаи рухдодаро нишон медиҳад. Дар чунин мавридҳо корманди мақомоти хифзи ҳуқуқ худро бо хоҳиши муқаррар намудани мазмунӣ шакли гуноҳ ва намудҳои нияти шахсе, ки кирдори ҷиноятиро содир кардааст, маънои ҳуқуқии он ва ҷӣ нақши асосиро аҳли зиёӣ бозиддааст ва саъю кӯшиши ихтиёрии шахсияти ҷинояткор, ки ба ғайриқонунӣ, бар хилофи иродаи шахс даромадан ба манзил нигаронида шудааст, аҳамият намедихад. Мутабоқи Қонуни ҷиноятӣ (қисми 3 моддаи 5 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон «Принсипи ҷавобгарии фардӣ ва гунаҳкорӣ»), гунаҳгории объективӣ, яъне барои зарари бегуноҳона расонидашуда ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан мумкин нест.

Дар бисёр вақт баҳодиҳӣ дуруст ба аломати «бар хилофи иродаи иқоматкунанда» безъитбории бевоситаи принсипи қонуният мебошад (моддаи 4-и

Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон). Дохилшавӣ «бар хилофи иродаи шахс» на танҳо ҳуди кирдори ҷиноятӣ дар хусусияти ғайриқонунии онро ба таври объективӣ тасдиқ кунад, балки инчунин исбот кунад, ки он бояд бо роҳи шикастани иродаи каси дигар содир карда шавад.

Дар қонунгузории амалкунанда номгуӣ маҳдуди асосҳои ҳуқуқие пешбинӣ шудааст, ки танҳо ба мақомоти хифзи ҳуқуқ бе розигии шахсе, ки дар он зиндагӣ мекунад (ба манзили истиқоматӣ) барои анҷом додани амалҳои гуногуни муҳофизатӣ [8, с. 144], инчунин чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ [9, с. 149-151] ворид шуданро иҷозат медиҳад.

Ҳамин тариқ, аз нуқтаи назари расмӣ ва бо дарназардошти аломатҳои тарафи объективии таркиби ҷинояти ғайриқонунӣ ворид шудан ба манзил кирдори ҷиноятӣ мебошад, ки бояд бо аломати ғайриқонунӣ даромадан ҳатман бо рафъи иродаи шахси истиқоматкунандаи манзил алоқаманд бошад.

Аз ҷумла, дар 2 моддаи 147 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аломати бандубастшаванда муқаррар карда мешавад, ки ҳангоми ворид шудан ба манзил бо истифодаи зӯрварӣ ё таҳдиди истифодаи он, ва қисми 3- истифодаи мақоми хизматӣ аз ҷониби шахси гунаҳкор нишон дода шудааст.

Истифодаи зӯрварии ҷиноятӣ аз ҷониби шахс содир намудани чунин кирдорҳои мебошад, ки на танҳо аломатҳои объективии вуруди ғайриқонунӣ, балки дар маҷмӯъ бо мавҷудияти ихтилофи ҷабрдида, ки барои содиркунанда аён аст, бо вучуди ин аз тарафи амалгар бо зӯрӣ бартараф карда мешавад (қисми 2 моддаи 147 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон) ё бо истифода аз мақоми хизматӣ (қисми 3 моддаи 147 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон) бартараф карда мешавад. Охири дар рафтори ҷиноӣ ифода ёфта, дорои шакли мушаххаси зухур дар шакли зӯрварӣ мебошад, вале бо маҷмӯи ваколатҳои мувофиқ, ки имкон медиҳад, ки ба ҷабрдида аз ҷиҳати равоӣ бо ёрии қудрат, мавқеъ таъсир расонад, ҳамчун воситаи махсусе, ки онро водор месозад, ки ба иродаи ҷабрдида барои ба ҳона даромадани ғайриқонунӣ таъсир расондан осонтар шавад.

Унсuri муҳими таркиби ҷиноят муқаррар намудани ҳислатҳои ҳатмии субъект мебошад, ки дар амал мушkil нест. Муайян кардани синну солаш (16-солагӣ), солимфикрии ӯ тамоман душвор нест. Хусусиятҳои махсуси субъект мавҷуд будани ваколатҳои мансабдори гунаҳкорро дар бар мегирад (қисми 3 моддаи 147 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон). Одатан, ба ин шахсоне дохил мешаванд, ки аз рӯи вазифаашон аз рӯи қонун

ваколатҳои муайяни дорои хусусияти расмӣ доранд, вале шахсони мансабдор буданашон умуман шарт нест. Моликони охирин шахсоне мебошанд, ки вазифаҳои ташкилию маъмурӣ, фармоишӣ ва хоҷагиро дар ташкилотҳои тиҷоратӣ (эзоҳи 1 моддаи 295 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва мақомоти давлатӣ (эзоҳи 1 моддаи 314 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ё сардор ё шахси мансабдори дигарро (моддаи 391 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) иҷро мекунанд. Бар ҳилофи ваколатҳои мансабӣ, барандагони ваколатҳои мансабӣ доираи васеи шахсоне буда метавонанд, ки вазифаҳои асосии онҳо иҷрои вазифаҳои хизматӣ (касбӣ) бо назардошти мавқеи онҳо дар ташкилот, муассиса, корхона, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқии шахси ҳуқуқӣ мебошад.

Унсӯри ҳалқунандаи сохтори баррасишавандаи таркиби ҷиноят, ки бо вайрон кардани дахлнопазирии манзил алоқаманд аст, ҷиҳати субъективии он мебошад, ки дар он хусусияти асосӣ гуноҳ мебошад, ки аз ақлу иродаи субъект иборат буда, дар муносибати рӯякӣ нисбат ба ғайриқонунӣ ба манзил даромадани ӯ бо роҳи бартараф намудани иродаи соҳиби манзил ифода ёфтааст. Боис ва мақсадҳо дар ин ҷиноят барои тасниф аҳамият надоранд ва танҳо ба муайян кардани дараҷа ва хусусияти хатари иҷтимоии шахсияти судшаванда, инчунин ба фардиқунонии қорҳои содиркардаи ӯ ҳангоми интиҳоб ва таъин кардани намуди муайяни ҷазои ҷинояти ӯ, заруранд.

Бояд гуфт, ки чун қоидаи умумӣ қисми зиёди ҷиноятҳое, ки таркиби онҳо дар қисми махсуси Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, қасдан содир карда мешаванд. Ин ҳолат аз қорманди мақомоти ҳифзи ҳуқуқ тақозо мекунад, ки аломатҳои ҳатмӣ ва ихтиёрии ҷанбаи субъективии ҷиноятро, ки мавҷудияти онҳо имкони ба ҷавобгариӣ ҷиноятӣ қашидани шахсро зерӣ шубҳа мегузорад (моддаи 11-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) бубинад ва муайян кунад.

Ба эътибор нагирифтани нодуруст фаҳмидани ин ё он шакли гуноҳ, ҳислатҳои асосии он ногузир боиси хатогиҳои дағалонаи юридикӣ дар амалияи судию тафтишотӣ мегардад, боиси беасос оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ ё баровардани ҳукми ғайриқонунӣ мегардад.

Аз ҷиҳати мазмун ҳуди истилоҳи ҳуқуқии “гуноҳ” мафҳуми умумии ду шакли он аст: дидаю доништа ва бепарвой, ки аз ақлу ирода иборат аст, ки омезиши он муносибати ҷиноятқорро ба ҷинояти содиркарда муайян мекунад. Таълимоти ҳуқуқӣ ҷиноятӣ дар бораи шаклҳои гунаҳқорӣ, аз ҷумла афзоиши тавачҷуҳи илмӣ ба мазмун, шаклҳо, характери он, ба хусусиятҳои вобаста аст, ки

бевоқеъ ба рӯҳияи шахс алоқаманданд, ки воқеан барои тафаккури мустақим дастнорас аст. Ҳангоми мавҷудияти гунаҳқорӣ, муайян кардани аломатҳои тарафи объективӣ (ҳодисаҳо, қирдорҳо, арзёбии ҳолатҳои воқеии ҳодисаи руҳдода, муайян кардани изи дар ҷои ҳодиса ва ғ.) барои ҳуҷҷатгузорӣ дастрастарин мебошанд ва барои таҳлили онҳо душвории махсус ба вучуд намеоранд. Дар ҷараёни таснифи ҷиноятҳо баҳо додан ба мазмуни гуноҳ ҳамеша бо исботи ҳислатҳои равонии он алоқаманд аст, ки бо рафтори субъект ҳангоми содир намудани ҷиноят алоқаманд аст. Гуноҳ ба ҷанбаҳои ҳуқуқӣ, равонӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоӣ таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, муайян кардани он аз таҷрибаомӯзон саъю кӯшиши зиёдро талаб мекунад, дарки хусусиятҳои омезиши аломатҳои объективӣ ва субъективӣ, мавҷудияти вобастагии байни онҳо, таъсири мутақобилаи субъективӣ ба объективӣ, нақши таъсири рӯҳӣ дар рафтори ҷиноятии шахсро, мавзӯ ва муносибати вай ба натиҷаи ба даст овардашударо талаб мекунад. Дар рафтори қонунӣ, эҳтироми қонун ва рӯзмарраи ҳар шахс муайянқунанда ва ҳамеша ибтидоӣ ҳуди амал нест, ки дар асл натиҷаи сабаби асосӣ мебошад. Бе он ҷиноят содир намешавад.

Дар аввал субъекти банақшагирии ҷиноят, онро аз ташаккули нияти содир намудан оғоз намуда, мақсадро муайян мекунад ва мақсади мушаххас мегузорад, ки дар ниҳояти қор ӯро ба амалӣ намудани нияти ҷиноятӣ водор месозад.

Вайрон карда шудани дахлнопазирии манзил низ даврҳои муайяни равонии инкишофро аз сар мегузаронад. Субъект бо қасди ғайриқонунӣ ворид шудан ба манзил дарк мекунад, ки таҷовузаш ба нақзи ҳуқуқи конституционии инсон нигаронида шудааст. Қоратгар дахлнопазирии манзилро низ вайрон мекунад, вале ҳадафи махсуси чунин воридшавӣ дуздии амволи қаси дигар мебошад, ки объекти ҷиноят муносибатҳои молиқият мебошад.

Бепарвой дар ин гуна мавридҳо (аз қари қушода гузашта, бо боварии он ки соҳиби ҳона дар ҳона аст, барои қабар додан омадан, ба аёдат даъват қардан ва ғ.) гуноҳро исбот намекунад, зеро дар моддаи 147 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгариӣ ҷиноятӣ вучуд надорад ва аз ин рӯ истисно мекунад. Беэҳтиётӣ танҳо ба он ҷиноятҳои хос аст, ки агар он дар моддаи дахлдори қисми махсуси Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми 2 моддаи 27 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) махсусан пешбинӣ шуда, бо мавҷудияти ҳатмии зарари мушаххас: зарари моддӣ - қалон, махсусан қалон; оқибатҳои вазнин ва ғайра пешбинӣ шуда бошад.

Сохтори мавқеи моддаи 147 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси расмӣ

сохта шудааст. Барои анҷомёфта эътироф кардани кирдори содиршуда танҳо бо роҳи бартараф намудани иродаи ҷабрдида содир намудани вуруди ғайриқонунӣ кифоя аст, вақте ки субъект на танҳо хусусияти ғайриқонунӣ (манъияти қонун ва ғ.) даромадан ба манзилро дарк мекунад, балки далели он ки кирдораш бар хилофи иродаи ҷабрдида содир шудааст (аломати зехнӣ), мавҷудияти (хузури) он барои ӯ фаҳмо ва возеҳ буд: дари қуфл, изҳороти шифоҳии сокин, эътирози ғайрифазол ё фазоли ӯ, рад ба меҳмони нохонда ва ғайра). Ҷинояткор дар баробари огоҳ будан аз амалҳои анҷомдодашуда, инчунин бояд хоҳиши (аломати иродаи қавӣ) ба таври ғайриқонунӣ ворид шудан ба манзил ва илова бар ин, сарфи назар аз (бар зидди) иродаи ҷабрдида (ҳам дар шакл ва мазмун), ки ошкоро ба ҷинояткор ифода шудааст.

Таҳлили мухтасари мушкилоти марбут ба равшан кардани мазмуни аломатҳои объективӣ ва субъективӣ таркиби ҷиноят, ки дар моддаи 147

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, нишон медиҳад, ки баҳодиҳии дурусти онҳо ба таснифи ҷиноят, аз ҷумла риояи қатъии меъёрҳои Принципҳои қонунӣ (моддаи 4-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва шакли гунаҳгорӣ (моддаи 27-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон) таъсир мерасонад.

Доҳил шудан ба манзил, ки ба вайрон кардани дахлнопазирии он нигаронида шудааст, танҳо дар ҳолате ҷиноят аст, ки дар сурати мавҷуд будани шакли истисноии гунаҳкорӣ, ки хусусияти зехнии он ба содир намудани кирдори ғайриқонунӣ ва бар хилофи иродаи ҷабрдида нигаронида шудааст. Дар баробари ин, субъект наметавонад дарк кунад, ки худӣ воридшавӣ на танҳо ғайриқонунӣ, балки бар зидди иродаи соҳиби манзил нигаронида шудааст. Ин ҳулосаҳо бояд ҳангоми пешбурди тафтиш, таҳқиқ, бо роҳи иҷрои мувофиқаи бо роҳи фаҳмондадихӣ, пурсиш ва саволҳои дуруст гузошташуда муқаррар карда шаванд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Манбаи дастрасӣ URL: <http://mmk.tj> (Санаи мурочиат: 15.10.2021с.);
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, №3, мод. 155; с. 2014, №7, қ. 1, мод. 387; Қонуни ҚТ аз 18.07.2017 с., №1447;
3. Уголовный Кодекс Республики Таджикистан (Ахбор Маҷлиси Оли Республика Таджикистан, 1998 г., №9, ст. 68, ст. 69, №22, ст. 306; 1999 г., №12, ст. 316; 2001 г., №4, ст. 149, ст. 167; 2002 г., №11, ст. 675, ст. 750; 2003 г., №8, ст. 456, ст. 468; 2004 г., №5, ст. 346, №7, ст. 452, ст. 453; 2005 г., №3, ст. 126, №7, ст. 399, №12, ст. 640; 2007 г., №7, ст. 665; 2008 г., №1, ч. 1, ст. 3, №6, ст. 444, ст. 447, №10, ст. 803, №12, ч. 1, ст. 986, №12, ч. 2, ст. 992; 2009 г., №3, ст. 80, №7-8, ст. 501; 2010 г., №3, ст. 155, №7, ст. 550; 2011 г., №3, ст. 161, №7-8, ст. 605; 2012 г., №4, ст. 258, №7, ст. 694; 2013 г., №6, ст. 403, ст. 404, №11, ст. 785, №12, ст. 881; 2014 г., №3, ст. 141, №7, ч. 1, ст. 385, ст. 386; 2015 г., №3, ст. 198, ст. 199, №11, ст. 949, №12, ч. 1, ст. 1107; 2016 г., №3, ст. 127, №5, ст. 355, ст. 356, №7, ст. 608, ст. 609, №11, ст. 874, ст. 875; 2017 г., №1-2, ст. 2, ст. 3, №7-9, ст. 586; 2018 г., №1, ст.4, ст.5, №5, ст.266, №7-8, ст.522; 2019 г., №1, ст.1, ст.2, №6, ст.311; 2020 г., №1, ст.8, ст.9; Законы РТ от 13.11.1998 г., N684, от 12.03.1999 г., N498, от 12.03.2001 г., N498, от 12.05.2001 г., N6, от 02.12.2002 г., № 64, N89, от 01.08.2003 г., N33, от 17.05.2004г,N35, от 15.07.2004 г., N46, от 01.03.2005 г., N86, от 25.07.2005 г., N97, от 26.12.2005 г., № 125, от 30.07.2007 г., № 301, от 05.01.2008 г., № 339, от 18.06.2008 г., № 386,№ 389, от 06.10.2008 г., № 422, от 31.12.2008 г., № 451,457, от 26.03.2009 г., № 487, от 05.08.2009 г., № 547, от 11.03.2010 г., № 600, от 21.07.2010 г., № 617, от 25.03.2011 г., № 694, от 02.08.2011 г., № 750, от 16.04.2012 г., № 808, от 03.07.2012 г., № 844, от 13.06.2013 г., № 966,965, от 12.11.2013 г., № 1028,от 28.12.2013 г., № 1037,от 14.03.2014 г., № 1066, от 26.07.2014 г., № 1088, от 26.07.2014 г., № 1089, от 18.03.2015 г., № 1176, от 18.03.2015 г., № 1177, от 23.11.2015 г., № 1228, от 25.12.2015 г., № 1261, от 15.03.2016 г., № 1274, от 14.05.2016 г., № 1304, от 14.05.2016 г., № 1305, от 23.07.2016 г., № 1330, от 23.07.2016 г., № 1331, от 14.11.2016 г., № 1358, от 14.11.2016 г., № 1359, от 24.02.2017 г., № 1379, от 24.02.2017 г., № 1380, от 28.08.2017 г., № 1467, от 02.01.2018 г., № 1472, от 02.01.2018 г., № 1473, от 17.05.2018 г., № 1515, от 03.08.2018 г., № 1538; от 02.01.2019 г., № 1554; от 02.01.2019 г., № 1555; от 20.06.2019 г., №1609; от 02.01.2020 г., №1661; от 02.01.2020 г., №1662; от 04.07.2020 г., №1701, от 07.08.2020г.№1717., от 17.12.2020г.№1730; аз 20.04.2021с., №1776);
4. Динека В.И.,Кирилов С.И. Неприкосновенность жилища:объективные и субъективные признаки. Вестник Московского университета МВД России. 2019;106-111;
5. Манбаи дастрасӣ URL:<https://studme.org>>pravo (Санаи мурочиат: 24.10.2021с.);
6. Кочои С.М. Уголовное право. Общая и Особенная части: Учебник. Краткий курс. — М., 2009. — с.15-18;

7. Уголовно-Процессуальный Кодекс Республики Таджикистан (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2009 г., №12, ст. 815, ст. 816; 2010 г., №7, ст. 551; 2011 г., №3, ст. 159, №7-8, ст. 609; 2012 г., №4, ст. 259, №7, ст. 714, №8, ст. 815, №12, ч. 1, ст. 1020, ст. 1025; 2013 г., №7, ст. 510, ст. 511; 2014 г., №3, ст. 142, №11, ст. 643; 2015 г., №11, ст. 950; 2016 г., №3, ст. 128; №5, ст. 357, №7, ст. 610, ст. 611; 2017 год, №1-2, ст. 4)(Закон РТ от 02.01.2019 г., № 1556; от 29.01.2021г., №1755; от 20.04.2021г., №1777);

8. А.П.Рыжаков, Обыск. Основания и порядок производства, «Библиотека юриста» издательство Феникс-2006 год, с.144;

9. Мачидзода Ҷ.З. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷабрӣи оперативӣ-ҷустуҷӯӣ”. Академияи ВКД ҚТ. Душанбе-2015, с149-151.

Аннотатсия

Дахлнопазирии манзил: мушкилоти бандубасти ҷиноят

Дар мақолаи илмӣ объектҳои вайронкардани дахлнопазирии манзил таҳқиқ карда шудааст. Дар мақола инчунин мафҳуми гунаҳкорӣ барои вайронкардани дахлнопазирии манзил, ки арзиши махсус дорад, баррасӣ гардидааст. Яке аз мушкилоти ҷиддӣ таҳассуси нодурусти вайронкардани дахлнопазирии манзил мебошад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ бахшо дар бораи мафҳуми ҳуқуқ ба дахлнопазирии манзил то ҳол идома дорад. Барои таснифи дурусти ҷиноят, вайронкардани дахлнопазирии манзил аломатҳои субъективӣ ва объективӣ кирдорро муқаррар кардан лозим аст. Вобаста ба ин, дар мақола равишҳои гуногуни муайян кардани ҷанбаҳои субъективӣ ва объективӣ вайронкардани дахлнопазирии манзил таҳлил карда шудааст.

Аннотация

Неприкосновенность жилища: проблемы квалификации преступления

В научной статье исследован объект нарушения неприкосновенности жилища. В статье также исследуется понятие вины нарушения неприкосновенности жилища, имеющего особую ценность. Одной из серьезных проблем выступает неправильная квалификация нарушения неприкосновенности жилища. В правовой литературе до сих пор продолжаются споры о понятии права неприкосновенности жилья. Для правильной квалификации преступления нарушения неприкосновенности жилища необходимо установление субъективных и объективных признаков деяний. В связи, с чем, в статье анализируются различные подходы к определению субъективной и объективной стороны нарушения неприкосновенности жилища.

Annotation

Housing invalidity: problems of the qualification of the crime

In a scientific article, the object of violation of the inviolability of the home has been investigated. The article also examines the concept of guilt for violation of the inviolability of a home, which is of particular value. One of the serious problems is the incorrect qualification violation of the inviolability of the home. In the legal literature, disputes about the concept of the right to the inviolability of housing are still ongoing. For the correct qualification of a crime, violation of the inviolability of the home, it is necessary to establish subjective and objective signs of acts. In this connection, the article analyzes various approaches to defining the subjective and objective side of the violation of the inviolability of the home.

УДК: 343.2/.7

Юсуфзода Фаридун Асадулло,

доктор аз рӯи ихтисос (PhD)-и кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: yusufzodaf@bk.ru

Тел.: (+992) 555-55-82-61.

ДОҒИ СУДӢ ҲАМЧУН АСОСИ ЭЪТИРОФ НАМУДАНИ РЕТСИДИВИ ҶИНОЯТ

Калидвожаҳо: доғи судӣ; ретсидиви ҷиноят; ретсидивист; Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон; таъини ҷазо; тақрир содир намудани ҷиноят; ҳукми айбдоркунӣ.

Ключевые слова: судимость; рецидив преступления; рецидивист; Уголовный кодекс Республики Таджикистан; назначение наказания; повторность совершения преступления; обвинительный приговор.

Keywords: conviction; recidivism; recidivist; the Criminal Code of the Republic of Tajikistan; sentencing; repetition of the crime; conviction.

Тибқи моддаи 21 Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КҶ ҚТ) доғи судӣ аломати ҳатмии ретсидиви ҷиноят мебошад ва ҳангоми таъини ҷазо ба инобат гирифта мешавад [3]. Истисноро бандҳои “а-б” қисми 4 моддаи 21 КҶ ҚТ ташкил медиҳанд. Онҳо ҳангоми эътирофи ретсидив ба инобат гирифта намешаванд ва оқибатҳои ҳуқуқӣ ба он вобастаро ба миён намеоранд.

Самаранокии мубориза бо ҷинояткорӣ тавассути воситаҳои ҳуқуқӣ ҷиноятӣ ба дараҷаи муайян бо муваффақиятҳои мубориза бо ҷинояткорӣи ретсидивӣ муайян мегардад. Аз мафҳуми “ретсидивисти махсусан хавфнок” даст кашида, ба ҷои он мафҳуми ретсидиви ҷиноятро қабул намуда, қонунгузор онро ба роҳбарӣ гирифтааст, ки вазнинии ҷавобгарии ҷиноятиро ба ҳосиятҳои шахсияти ҷинояткор вогузор кардан нораво аст [13, с. 91].

Новобаста аз он ки аксари давлатҳо аз истифодаи истилоҳи “ретсидивисти махсусан хавфнок” даст кашиданд, қонунгузори ҷиноятӣ баъзе давлатҳои пасошӯравӣ, масалан, Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Ўзбекистон ҳанӯз ҳам онро истифода мебарад.

Аз рӯи луғати энциклопедии ҳуқуқӣ калимаи “ретсидив” дар тарҷума аз калимаи латинии “recidivus” буда, маънояш аз нав саршавӣ, баргарданда мебошад.

Дар бораи доғи судӣ ҳамчун нишонаи ҳатмии ретсидив сухан ронем, зарур аст, ки на ҳукми оддӣ ба қувваи амал даромада дар назар дошта шавад, балки ҳукме, ки ба гунаҳкор ҷазо таъин мекунад, новобаста аз намуд ва ҳаҷми он. Оё ретсидив дар он ҳолате ҷой дорад, вақте қонун имконияти татбиқи ҷазои ҷиноятӣ нею, балки ҷораҳои дигари хусусияти ҳуқуқӣ ҷиноятиро нисбат ба шахси содиркунандаи ҷиноят пешбинӣ мекунад? Маълум

аст, ки татбиқи ҷораҳои маҷбурсозии хусусияти тарбиявӣ ё тиббидошта доғи судиро истисно мекунад.

Банди “б” қисми 4 м. 21 КҶ ҚТ ретсидив эътироф гардидани доғи судиро барои ҷинояте, ки нисбат ба он шартан татбиқ накардани ҷазо ё ин ки аз рӯи он мавқуф гузоштани иҷрои ҳукм татбиқ гардидааст, истисно мекунад, агар шартан татбиқ накардани ҷазо ё мавқуф гузоштани иҷрои ҳукм бекор карда нашуда бошад ва шахс барои адо намудани ҷазо ба ҷойҳои маҳруми аз озодӣ фиристода нашудааст.

Масалан, бо Таъиноти Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳукми суд нисбат ба як маҳкумшуда тағйир дода шуд: нишондод оид ба содиршавии ҷиноят дар ҳолати ретсидиви ҷиноят хориҷ карда шуда, ҷазо сабук гардид, зеро тибқи банди “б” қисми 4 моддаи 21 КҶ ҚТ ҳангоми эътирофи ретсидив доғи судӣ барои ҷиноят, ки аз рӯи он маҳкумкунӣ бо шартан татбиқ накардани ҷазо сурат гирифтааст, ба эътибор гирифта намешавад [7].

Ҷй тавре Н. Коротких дуруст қайд мекунад, шартан маҳкум намудан, яъне шартан татбиқ накардани ҷазо ҳангоми содир намудани ҷинояти нави қасдонаи дараҷаи миёна, вазнин ва махсусан вазнин ҳатман бекор карда мешавад [4, с. 19]. Аммо дар фарқият аз қонуни ҷиноятӣи Федератсияи Русия қисми 8 моддаи 71 КҶ ҚТ содир намудани ҳатто ҷинояти начандон вазнинро асос барои бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо меҳисобад.

Ҳамин тариқ, чунин ҳисобида мешавад, ки агар шахси шартан маҳкумшуда ҷинояти нав содир намояд ва ба ӯ ҷазои ба маҳрум сохтан аз озодӣ вобаста набуда таъин гардад, пас чунин кирдор ретсидиви ҷиноятро ташкил намедиҳад. Дар ҳолате, ки шахси шартан маҳкумшуда ба вайрон кардани тартиботи ҷамъиятӣ роҳ дода, барои содир намудани он ба ӯ ҷазои маъмури таъин шуда бошад

ё ашаддӣ аз уҳдадорихое, ки суд ба зимааш гузоштааст, саркашӣ намояд, масъалаи бекор кардани шартан татбиқ накардани чазо бар зиммаи суд гузошта мешавад (қ.7 м. 71 КҚ ҚТ).

Азбаски доғи судӣ ҳангоми шартан татбиқ накардани чазо танҳо ба муҳлати санҷиш паҳн мегардад, агар шахсе ки дар ин муҳлат ҷинояти нав содир накунад, пас доғи судӣ барҳам меҳӯрад, агар ҷинояти нав содир намояд, пас новобаста аз он ки кадом чазо барои ҷинояти нав таъин мегардад, ба шарте, ки вай ба ҷинояти категорияҳои дараҷаи миёна, вазнин ва махсусан вазнин дохил шавад, онро ҳамчун редсидив ҳисобидан лозим аст [11, с. 38]. Зеро нақши муҳими институти доғи судӣ дар пешгирии ҷинояти ретсидивӣ зоҳир гардида, ҳуди доғи судӣ нишондиҳандаи муҳими дараҷаи хавфнокии ҷиноят мебошад. Ин омилро ба эътибор нагирифтани имконнопазир аст, зеро шартан татбиқ накардани чазо мумкин аст, ки нисбати шахсони ҷинояти вазнин ва махсусан вазнин татбиқ гардад.

Дар ҷабҳаи ҳуқуқтатбиқкунӣ масъалаи он ки дар кадом лаҳза ретсидивӣ ҷиноят ба миён меояд – дар лаҳзаи содир намудани ҷиноят, ё дар лаҳзаи баровардани ҳукм, ҳар ҳел ҳал карда мешавад. Ин масъала ҳамон вақт муҳим мегардад, ки ҷинояти нав дар ҳолати доғи судии барҳамнахӯрда содир мегардад, аммо муҳлати барҳам хӯрдани доғи судӣ дар лаҳзаи баровардани ҳукм мегузарад. Оё мумкин аст, ки дар ин ҳолат чазоро аз рӯи қоидаҳои барои ретсидив пешбинишаванда таъин намоянд (м. 66 КҚ ҚТ)?

Баъзе судяҳо ҳангоми ҳалли ин масъала аз он бармеоянд, ки ҷиноятро гунаҳкор дар ҳолати доғи судии барҳамнахӯрда содир намудааст ва дар лаҳзаи содир намудани ҷиноят тамоми аломатҳои ретсидив мавҷуд буд, аз ин рӯ, чазо бояд бо назардошти ретсидивӣ ҷиноят таъин карда шавад. Дигар судяҳо ба он эътибори зиёд доданд, ки дар лаҳзаи баровардани ҳукми суд доғи судӣ аллакай барҳам хӯрдааст ва тибқи қисми 7 моддаи 84 КҚ ҚТ барҳам хӯрдан ё бардоштани доғи судӣ оқибатҳои ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятиро безъибор мегардонад, аз ин рӯ асос барои татбиқи қоидаи “Таъини чазо аз рӯи ретсидивӣ ҷиноятҳо” ҷой надорад.

Чунин баҳс на танҳо дар илми ватанӣ, балки дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ хориҷӣ, хусусан илми ҳуқуқи ҷиноятӣ Федератсияи Русия ҷой дорад. Аз ин рӯ, Пленуми Суди Олии Федератсияи Русия дар қарори №40 аз 11 июни соли 1999 “Оид ба таҷрибаи таъини чазои ҷиноятӣ аз тарафи судҳо” шарҳи мазкурро пешниҳод кард, ки тибқи он “ҳангоми таъини чазо ба шахси содирнамудаи якҷанд ҷиноят, ҳангоми ретсидив, ретсидивӣ хавфнок ва махсусан хавфнок доғи судии бардоштанишуда ва

барҳамнахӯрда дар лаҳзаи содир намудани ҷиноят ба эътибор гирифта мешавад” [1, с. 3].

Ба ақидаи мо эътироф намудани ретсидивро бо ҳатман адо намудани чазо барои ҷиноятҳои қаблӣ пайваست намудан лозим нест, балки онро ҳамчун аз тарафи шахси дорои доғи судӣ содир намудани ҷинояти нав баррасӣ намудан мувофиқи мақсад аст.

Тавре маълум аст, шахс аз лаҳзаи ба қувваи қонунӣ даромадани ҳукми суд бо чазои таъиншуда то муҳлати барҳамхӯрии муқаррарнамудаи қонун доғи судидошта эътироф мешавад. Агар ҳукми айбдоркунӣ бе таъини чазо барояд ё бо озод намудани маҳкумшуда аз чазо бинобар баромадани санади авф вобаста ба гузаштани муҳлат алоқаманд бошад, пас гунаҳкор доғи судӣ надошта эътироф мешавад.

Агар ҳукми айбдоркунӣ ба қувваи қонунӣ дарояд, аммо иҷрои чазо бошад бо ин ё он сабаб ҳоло оғоз нагардида бошад, шахс доғи судидошта эътироф мешавад, зеро суд ўро дар содир намудани ҷиноят гунаҳкор намуду, бо назардошти ҳислат ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии ҷинояти содиршуда ба ӯ чазо таъин намудааст.

Солҳои охир баъзе пешниҳодҳо оид ба тартиби ҳисоби чазо ҳангоми намудҳои ретсидивӣ ҷиноят, аз хориҷ намудани моддаи “Таъини чазо дар ҳолати ретсидивӣ ҷиноятҳо” то истифодаи формулаҳои гуногуни ҳисобҳо оварда шудаанд. Ба ақидаи мо, пеш аз он ки нисбат ба қоидаҳои таъини чазо ҳангоми ретсидивӣ ҷиноят рӯ овард, бояд сабаби танқиди онро муайян намуд. Дар ин масъала И.Н. Самилина дуруст қайд мекунад, ки гӯё табобати масъала бе гузоштани ташҳис сурат мегирад. Таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, ки дар бисёр маврид истифодаи қоидаҳои таъин намудани чазо ҳангоми ретсидивӣ ҷиноят дар ҳолати маҳкум намудани ҷинояти дудӣ танқид карда мешавад. На аз рӯи ҳар як парванда ҳолатҳои истисноӣ мавҷуд буданд ва барои дудии се ҳаргӯш ё ду зарфи алюминий ба маҳкумшуда дар ҳолати ретсидив ба муҳлати 4-5 сол маҳрум сохтан аз озодӣ медоданд. Ба ноадолатии чунин чазо ҷомеа ва воситаҳои ахбори омма эътино зоҳир менамуданд. Судяҳо бошанд, “Қонун саҳт бошад ҳам, аммо ин қонун аст” гуфта, худро тасалӣ медоданд [6, с. 34].

Ҳалли масъалаи таъини чазо ҳангоми ретсидивӣ ҷиноят на танҳо дар тағйир додани муқаррароти қисми 2 моддаи 66 КҚ ҚТ, балки дар муқаммал намудани Қисми махсуси КҚ ҚТ, аз ҷумла муқаррароти моддаҳои марбут ба дудӣ, қаллобӣ ва азониҳудкуниро исрофкорӣ зоҳир мегардад.

Таҳлили таҷрибаи таъини чазо, масалан барои дудӣ имкон медиҳад ҳулоса барорем, ки нисбат ба

шахси аввалин маротиба чунин чиноят содирнамуда шартан чазо татбиқ намешавад, ё чазо таъин шавад ҳам, аз рӯи муҳлат дар ҳадди поёнии санксияи моддаи Қисми махсуси КҚ ҚТ қарор дорад. Ҳангоми дуздӣ дар ҳолати ретсидиви чиноят суд уҳдадор аст чазои нисбатан сахттарро татбиқ намояд, новобаста аз ҳолатҳои тавсифкунандаи чиноят (масалан, ҳаҷми зарари дар натиҷаи дуздӣ расонидашуда).

Аз таҳлили моддаи 66 “Таъини чазо дар ҳолати ретсидиви чиноятҳо” чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки он дорои баъзе камбудӣҳо аст.

Якум, дар матни тоҷикии қисми 2 моддаи 66 КҚ ҚТ чунин омадааст: “Муҳлати чазо дар ҳолати ретсидиви чиноятҳо на камтар аз нисфи муҳлати ҳадди аксари намуди чазои сахте, ки барои чинояти содиршуда пешбинӣ шудааст, дар ҳолати ретсидиви хавфноки чиноятҳо - на камтар аз се ду ҳисса ва дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфноки чиноятҳо - на камтар аз чор се ҳиссаи муҳлати ҳадди аксари намуди чазои сахте, ки барои чинояти содиршуда пешбинӣ гардидааст, буда наметавонад”. Аз ин меъёр бармеояд, ки гӯё муҳлати чазо дар ҳолати ретсидив содиргардида аз нисфи муҳлати ҳадди аксари намуди чиноят намуди чазои сахте, ки барои чинояти содиршуда пешбинӣ шудааст, камтар бошад, дар ҳолати ретсидиви хавфноки чиноятҳо аз се ду ҳисса ва дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфноки чиноятҳо - аз чор се ҳиссаи муҳлати ҳадди аксари намуди чазои сахте, ки барои чинояти содиршуда пешбинӣ гардидааст, камтар бошад. Яъне “на камтар аз буда наметавонад”, маънои “камтар аст”-ро дорад. Маълум аст, ки мақсади қонунгузор дигар аст ва барои муҳлати чазоро барои ретсидив зиёд кардааст, аммо дар матни тоҷикии Кодекс ҳатогии имлоӣ омадааст. Ногуфта намонад, ки ин ҳатогӣ дар матни русии КҚ ҚТ ҷой надорад.

Бе назардошти ҳатогии имлоии мазмунӣ қисми 2 моддаи 66 КҚ ҚТ барои таъин намудани чазо нисбат ба шахси ретсидиви чиноятбуда чунин мисол овардан мумкин аст: шахс барои дуздии амволи шахси дигар доғи судӣ гирифта, боз чунин чиноят содир менамояд. Кирдори шахс мувофиқан бо банди «а» қ. 2 м. 244 КҚ ҚТ банду баст карда мешавад, ки санксияи он ҳадди болоии чазоро дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати панҷ сол пешбинӣ менамояд. Аз сабаби он ки ин ҷо сухан оид ба ретсидив меравад, мувофиқан қ. 2 м. 66 КҚ ҚТ чазои ба шахси гунаҳкор таъин гардида бояд аз дуоям соли маҳрум сохтан аз озодӣ кам набошад. Ё ин ки агар шахс қаблан барои чинояти таҷовуз ба номус ба чазои маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шуда бошад (қ. 1 м. 138 КҚ ҚТ) ва баъдан чинояти

дар банди «з» қ. 2 м. 181 КҚ ҚТ (ғасби ғаравгон бо нияти ғаразнок) пешбинишударо содир карда бошад, ин ҷо сухан оид ба ретсидиви хавфнок меравад. Бинобар ин, чазое, ки нисбати шахси гунаҳкор (ретсидиви хавфнок) таъин мегардад, бояд аз даҳ соли маҳрум сохтан аз озодӣ кам набошад.

Ҳамин тариқ, баҳри бартараф намудани ҳатогии имлоӣ, ки мазмунӣ меъёрро ба маънои баръакс нишон медиҳад пешниҳод мекунем, ки дар матни тоҷикии қ.2 моддаи 66 ба ҷои истилоҳи “на камтар” калимаи “камтар” гузошта шавад.

Дуюм, қисми 2 моддаи 66 КҚ ҚТ ҳадди муҳлати чазоро ҳангоми ретсидив, редсидиви хавфнок ва ретсидиви махсусан хавфнок тарзе муайян мекунад, ки он ба талаботи Кодекси чиноятҳои намунавӣ барои давлатҳои иштирокчии ИДМ ҷавобгӯ бошад ҳам, аммо дар қисмҳои дигари моддаи мазкур меъёре пешбинӣ нашудааст, ки дар вақти мавҷуд будани ҳолатҳои сабуқкунандаи чиноят муқаррароти қисми 2 моддаи 66 КҚ ҚТ ба инобат гирифта нашавад. Ин ҳолат моро водор месозад, ки дар вақти бандубасти чиноят ҳолати сабуқкунандаи чиноятро ба инобат нагирем. Чунин камбудӣ дар ҳуди Кодекси чиноятҳои намунавӣ барои давлатҳои иштирокчии ИДМ бартараф шудааст. Аниқтараш, дар қисми 3 моддаи 68 ин Кодекс қайд мегардад, ки “Дар сурати мавҷуд будани ҳолатҳои истисноӣ, ки дар моддаи 65 ҳамин Кодекс пешбинӣ шудаанд, чазо барои ретсидив, ретсидиви хавфнок ё ретсидиви махсусан хавфнок бидуни назардошти маҳдудиятҳои пешбининамудаи қисми дуоями ҳамин модда таъин карда мешавад”, дар моддаи 65 бошад (Таъини чазои нисбатан сабуктаре, ки барои ин чиноят пешбинӣ шудааст), чунин омадааст: “1) дар сурати мавҷуд будани ҳолатҳои истисноии марбут ба мақсад ва ангезаҳои кирдор, нақши чинояткор, рафтори ӯ ҳангоми содир намудани чиноят ё пас аз он ва ҳолатҳои дигаре, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии кирдорро ба таври назаррас коҳиш медиҳанд, инчунин ҳангоми мусоидати фаъолонии иштирокчии чиноятҳои гурӯҳӣ дар ифшои чиноятҳои содиркардаи гурӯҳ, чазо метавонад аз меъёри поёнии пешбининамудаи моддаи дахлдори Қисми махсуси ҳамин Кодекс таъин карда шавад ё суд метавонад намуди нисбатан сабуктари чазо, ки дар ин модда пешбинӣ шудааст таъин кунад ё чазои иловагӣ татбиқ накунад, ки ба ҳайси ҳатмӣ пешбинӣ шудаанд. (2) Ҳам ҳолатҳои сабуқкунандаи ҷудогона ва ҳам маҷмӯи чунин ҳолатҳо метавонанд истисноӣ эътироф карда шаванд”.

Муқаррароти меъёри 65 КҚ намунавӣ барои давлатҳои иштирокчии ИДМ бо ҳамин мазмун дар моддаи 63 КҚ ҚТ “Таъини чазои сабуктар нисбат ба чазое, ки барои ин чиноят пешбинӣ шудааст”

омадааст, аз ин рӯ хуб мебуд, ки бо мақсади ба эътибор гирифтани ҳолатҳои сабуққунандаи ҷиноят ба моддаи 66 КҶ як банди алоҳида дар таҳрири зерин илова намоем: “5). Дар сурати мавҷуд будани ҳолатҳои мустасноӣ, ки дар моддаи 63 ҳамин Кодекс пешбинӣ шудаанд, ҷазо барои ретсидив, ретсидиви хавфнок ё ретсидиви махсусан хавфнок бидуни назардошти маҳдудиятҳои пешбиниамудаи қисми дууми ҳамин модда таъин карда мешавад”.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар масъалаи зиёд кардани муҳлати ҷазо ҳангоми ретсидиви ҷиноят қонунгузори ҷиноятии қариб ҳамаи давлатҳои иштирокчи ИДМ муқаррароти ба Кодекси ҷиноятии намунавӣ мувофиқро пешниҳод кардаанд, ки тибқи онҳо, муҳлати ҷазо дар ҳолати рецидивии ҷиноятҳо на камтар аз нисфи муҳлати ҳадди аксари намуди ҷазои сахте, ки барои ҷинояти содиршуда пешбинӣ шудааст, дар ҳолати ретсидиви хавфноки ҷиноятҳо - на камтар аз се ду ҳисса ва дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфноки ҷиноятҳо - на камтар аз чор се ҳиссаи муҳлати ҳадди аксари намуди ҷазои сахте, ки барои ҷинояти содиршуда пешбинӣ гардидааст, мебошад.

Аммо таҳрири амалқунандаи моддаи 68 Кодекси ҷиноятии Федератсияи Русия, ки дар матни ин қонуни ҷиноятӣ соли 2003 пайдо гардид, муҳлати маҳдудиятро кам кардааст, ки чунин аст: “барои ҳама намуди ретсидиви ҷиноятҳо наметавонад камтар аз сеяки муҳлати ниҳии ҷазои нисбатан вазнине, ки барои ҷинояти содиршуда пешбинӣ шудааст, бошад, аммо дар доираи санксияи моддаи дахлдори Қисми махсуси Кодекси мазкур” [8]. Ин муқаррароти нав дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ баҳои гуногунро гирифтааст. Хусусан, муаллифони қайд мекунанд, ки қоидаҳои таъини ҷазои дар қонуни ҷиноятӣ муқарраршуда ҳангоми ретсидив, ретсидиви хавфнок ва ретсидиви махсусан хавфнок ба асосҳои умумии таъини ҷазо ва принсипи адолат мувофиқат намекунад ва аз анъанаҳои қонунгузори ватанӣ, ки қоидаҳои қатъӣро қорӣ мекунанд, дур мемонад [12, с. 17].

Ба фикри мо аз тарафи қонунгузор паст кардани муҳлати ҳадди ақали ҷазо то 1/3 ҳиссаи муҳлати ҳадди аксари намуди ҷазои сахте, ки барои ҷинояти содиршуда пешбинӣ гардидааст, на танҳо ба принсипи адолат муҳолифат мекунад, балки қоидаи пурзӯр кардани ҷавобгарии ҷиноятиро дар ҳолати ретсидиви ҷиноят, ки дар Қисми умумии қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ карда мешавад, барҳам медиҳад.

Вобаста ба ин чунин шуморидан мумкин аст, ки маҳдудиятҳои дар қисми 2 моддаи 66 КҶ ҚТ ҷойдошта, ки ҳангоми таъини ҷазо дар ҳолати ҷой доштани ҳама гуна намуди ретсидиви ҷиноят татбиқ мегарданд, муносибанд.

Чунин ҳолат муносибати дағалона доштан бо шахсоне намебошад, ки дар ҳолати ретсидиви ҷиноят қарор доранд. Ҳуқуқи ҷиноятии як қатор мамлакатҳои хориҷӣ қоидаҳои нисбатан сахттари таъини ҷазоро барои ин категорияи ҷинояткорон пешбинӣ намудааст. Кодекси ҷиноятии Фаронса имконияти дучанд гардонидани ҷазои ҳадди аксарро дар ҳолати аз тарафи ретсидивист содир гардидани ҷиноят пешбинӣ менамояд (м. 132-9 Кодекс) [9].

Кодекси ҷиноятии Чопон ҳамчунин дучанд кардани муҳлати ҳадди аксари маҳрум сохтан аз озодиро бо ҷалби ҳатмӣ ба меҳнати иҷборӣ дар давраи иҷрои ҷазо дар ҳолати ретсидиви ҷиноят муқаррар мекунад [10].

Тавачҷуҳо ба он зоҳир кардан лозим аст, ки дар назария баъзе муаллифони ақидаро оид ба он баён мекунанд, ки хатарнокии шахси доғи судӣ дошта ба пуррагӣ бо қонуни ҷиноятӣ ҳангоми таъин намудани ҷазо баҳо дода намешавад. Ба ақидаи В.В. Малтсев хосиятҳои зиддиҷамъиятии ҷинояткор, ки на танҳо душвории психологиро мешикананд, балки гаштаю баргашта ўро ба содир намудани ҷиноят водор месозанд, аз тарафи қонунгузор баҳои сазовор намегиранд. Дар баробари ин ба ҳисоб гирифтани ҳислат ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ баҳои хусусиятҳои хавфноки шахсиятро дар назар дорад, ки дар доғи судӣ ва ретсидив ифода меёбанд. Аммо аз рӯи қонунгузори ҷиноятии амалқунанда содир намудани ҷиноят аз тарафи шахсе, ки қаблан ин ё он ҷиноятро содир намудааст, ё аз тарафи шахсе, ки доғи судии барҳамнахӯрда дорад, наметавонад ҳангоми таъини ҷазо ҳатто ба сифати ҳолати вазнинқунанда ба эътибор гирифта шавад [5, с. 15]. Ин ҷо муаллиф онро дар назар дорад, ки шахс қаблан ҷиноят содир кардааст, аммо он ретсидив ҳисобида намешавад, доғи судӣ дораду, аммо он барои ҷинояти аз беэҳтиётӣ содиршуда гирифта шудааст. Аз ин рӯ, муаллиф пешниҳод дорад, ки банди “а” қисми 1 моддаи 63 КҶ ФР дар таҳрири зерин қабул гардад: “содир намудани ҷиноят аз тарафи шахсе, ки қаблан ҷиноят содир кардааст”. Ин нуктаи назарро Г.Ю. Зинин низ дастгирӣ мекунад [2, с. 61].

Аммо дар ин ҳолат пешсафии КҶ ҚТ-ро нисбат ба Кодекси ҷиноятии Федератсияи Русия мушоҳида намудан мумкин аст, зеро агар КҶ ФР танҳо ретсидиви ҷиноятро ҳолати вазнинқунандаи ҷиноят муқаррар кунад, КҶ ҚТ бошад, на танҳо ретсидиви ҷиноят, балки тақроран содир намудани ҷиноят ва ҳамчун касб содир намудани ҷиноятро ҳамчун ҳолати мазкур муайян кардааст (қ.1 м. 62 КҶ ҚТ).

Руйхати адабиёт:

1. Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. 1999. №8.
2. Зинин Г.Ю. Судимость как последствие уголовно-правового осуждения. Дисс. Канд. Юрид. Наук. Рязань, 2014.
3. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Манбаи электронӣ]. — URL: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.06.2021).
4. Коротких Н. Судимость как признак рецидива преступлений // Законность. 2005. №1.
5. Мальцев В. В. Рецидив и судимость – адекватное выражение в уголовном законе // Законность. 2011. № 7.
6. Самылина И.Н. Назначение наказания при рецидиве преступлений // Российский судья. 2004. №12.
7. Таъиноти Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон №21 – о03-119 аз 22 декабри соли 2005.
8. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. [Манбаи электронӣ]. — URL: <http://base.garant.ru/10108000/#friends> (санаи мурочиат: 15.06.2021).
9. Уголовный кодекс Франции. М., 2002.
10. Уголовный кодекс Японии. М., 2002.
11. Ульянов А.В. Судимость и правовые последствия ее реализации : дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006.
12. Южанин В. Е., Армашова А. В. Проблемы назначения наказания при рецидиве преступлений // Человек: преступление и наказание : науч. журн. / Академия ФСИН России. 2006. № 2–3.
13. Якубов А.Е. Обратная сила уголовного закона. СПб., 2003.

Аннотатсия

Доғи судӣ ҳамчун асоси эътироф намудани ретсидиви ҷиноят

Дар мақолаи мазкур ҷанбаҳои алоҳидаи доғи судӣ ҳамчун асоси эътироф намудани ретсидиви ҷиноят баррасӣ гардидаанд. Муаллиф онро ҳамчун оқибатҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ доғи судӣ ҳисобида, мафҳуми ретсидивро пешкаш намуда, шартҳои татбиқи онро муайян менамояд. Ҳамчунин дар мақола таҳлили муқоисавии қонунҳои ҷиноятӣ Тоҷикистон, Русия, Ҷопон ва Фаронса гузаронида шудааст. Муаллиф тағйири иловаҳои ҳудро ба моддаи 66 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамояд.

Аннотация

Судимость как основа признания рецидива преступления

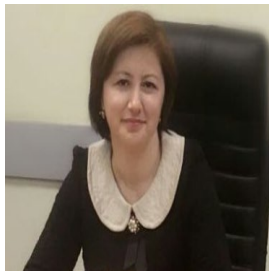
В данной статье рассматриваются отдельные аспекты судимости как основы признания рецидива преступления. Автор считая его как уголовно-правовое последствие судимости, даёт понятие рецидива и определяет условия его применения. Также в статье проводится сравнительный анализ между уголовными законами Таджикистана, России, Японии и Франции относительно совершения преступления при судимости и рецидиве преступления. Автор предлагает свои поправки в статье 66 Уголовного кодекса Республики Таджикистан.

Annotation

Conviction as the basis for recognizing a recidivism

This article examines certain aspects of a criminal record as the basis for recognizing a recurrence of a crime. The author, considering it as a criminal-legal consequence of a criminal record, gives the concept of recidivism and defines the conditions for its application. Also, the article provides a comparative analysis between the criminal laws of Tajikistan, Russia, Japan and France regarding the commission of a crime during a conviction and recidivism. The author proposes his amendments to article 66 of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan.

12.00.10 – ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ; ҲУҚУҚИ АВРУПО
12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО; ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО

УДК: 341.018

Ҳомидова Манзура Файзуллоевна,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва байналмилалӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон.

E-mail: manzura.faizieva@gmail.com

Тел.: (+992) 927-83-07-05.

ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЧИНОЯӢ ДАР НИЗОМИ ИЛМӢОИ ҲУҚУҚШИНОСӢ

Калидвожаҳо: ҳуқуқи байналмилалӣ; ҳуқуқи миллӣ; ҳуқуқи ҷиноятии фаромиллӣ; ҷиноятҳои байналмилалӣ; илмҳои ҳуқуқшиносӣ; ҳамкориҳои давлатҳо.

Ключевые слова: международное право; национальное право; транснациональное уголовное право; международные преступления; юридические науки; сотрудничество государств.

Keywords: international law; domestic law; transnational criminal law; international crimes; juridical sciences; cooperation of states.

Васеъшавии бесобиқаи миқёс ва ҳавфи ҷиноятҳои байналмилалӣ боиси афзудани арзиши ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза алайҳи ҷиноятҳои байналмилалӣ ва мутаносибан ба ин, боиси амалӣ гардидани пажӯҳишҳои илмӣ дар самти мазкур мегардад [1, с.5]. Заминаи ҳуқуқи тадқиқотҳои мазкур ҷанбаҳои ҳуқуқи ҷиноятии ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҷанбаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ низомҳои миллии ҳуқуқи ҷиноятӣ, яъне аз як ҷониб, - «ҳуқуқи ҷиноятии байнидавлатии оммавӣ», аз ҷониби дигар, ҳуқуқи ҷиноятии дохилидавлатии байналмилалӣ мебошад. Ҷанбаҳои мазкур ягонагии муайяни феноменологӣ (падидаҳои ягона) доранд ва зарурати таҳқиқи баррасии онҳо мавҷуд будани фанни мураккаби маҷмӯавӣ, ки ҳамаи самтҳои ҳамкориҳои байналмилалиро дар мубориза алайҳи ҷинояткорӣ фаро мегирад, пешбинӣ мегардад [2].

Баҳри ишора кардани бахши баррасишавандаи ҳуқуқшиносӣ истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» мавриди истифодаи васеъ қарор мегирад, аммо тафсири он ягона нест ва баъзе тавзеҳотро тақозо менамояд. Назарияи ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ мавҷудияти худро аз таҳқиқи мушкilotи ҳамкориҳои давлатҳо дар самти татбиқи чораҳои таъкиби ҷиноятӣ оғоз карда, тамоми масоилро дар ҳудуд ва шафати ҳуқуқи байналмилалӣ ва низомҳои миллии ҳуқуқи ҷиноятӣ (бо бартарии танзими салоҳияти ҷиноятӣ ва ҳуқуқе, ки нисбати ҷиноятҳои дорои унсурҳои хориҷӣ, яъне мушкilotе, ки дар қараёни баррасии парвандаҳои шахравандӣ ба вучуд меоянд ва ба «ҳуқуқи коллизсионӣ» ё «ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ» шабоҳат доранд) фаро гирифтааст. Ақидаҳои

мавҷуданд, ки мушобеҳи истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» дар забони ҳуқуқи немисҳо дар соли 1862 арзи вучуд кардааст. «Ҳамчун доктрина ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ аз маншаи худ воқеан доираи мушкilotи бо ҷанбаҳои байналмилалӣ татбиқи низомҳои дохилии ҳуқуқи ҷиноятӣ вобастабударо дар бар гирифт», - таъкид мекунад М.Ш.Бассиуни [3, с.36]. Дар асри XIX мафҳуми ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ бештар ба назарияҳои салоҳияти суди ҷиноятии миллӣ ва масоили кумаки ҳуқуқи байниҳамдигарии давлатҳо дар парвандаҳои ҷиноятӣ нигаронида шуда буд. Истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» аз ҷониби қоршиносони соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҷиноятӣ барои ифода намудани меъёрҳои ҳуқуқи моҳияти ҳуқуқи дохилидавлатӣ ва байналмилалӣ дошта, ки ҳамкориҳои байналмилалиро дар мубориза алайҳи ҷинояткорӣ ба танзим мебардоранд, ба таври васеъ истифода мешуд. Оғоз аз ҳамон давра истилоҳи мазкур дучори интиқоди шадид гардид, тавзеҳу тафсириҳои гуногунро пайдо мекард [4, с.16].

Ҳангоми таҳқиқи таҳлили осори муҳаққиқони то ибтидои асри XX метавон ба чунин хулоса омад, ки «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ он мабдаъ ва меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятиро дар бар мегирад, ки ба мубориза алайҳи ҷиноятҳое, ки ба манфиатҳои тамоми давлатҳо ё қисми муайяни онҳо таҳдид эҷод мекунанд, нигаронида шудаанд» [5, с.9]. Дар миқёси байналмилалӣ паҳн шудани ҷинояткорӣ моҳияти байналмилалӣ пайдо кардани чораҳои ҷавобии ҷомеаро ба таври ногузир боис гардид. Таҳти таъсири раванди мазкур ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ аз доираи танзими ёрии

судӣ оиди парвандаҳои ҷиноятӣ берун шуд: Ҳамоҳангсозии саъю кӯшишҳои муштараки давлатҳо дар мубориза алайҳи ҷинояткорӣ ба доираи манфиатҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ дохил шуда, доираи концептуалии онро ба таври назаррас васеъ намуд.

Мувофиқат ва Ҳамоҳангсозии ҷораҳои таъкиби ҷиноятӣ аҳамияти махсусро пайдо намуд. Ғояи ба ҳам наздик гардидани башарият, ҳамчунин ҳифзи шахсияти инсон ва манфиатҳои қонунии ӯ, дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ бешубҳа бояд масъалаи муттаҳид намудани меъёрҳои ҳуқуқие, ки шахсият ва манфиатҳои ӯро дар ҳаёти дохилии давлатӣ ғимоя мекунад, ба мадди аввал гузорад. Меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ба муттаҳидшавӣ бештар мувофиқанд, зеро мафҳуми ҷиноят дар давлатҳои мутамаддин то андозае шабоҳат дорад.

Шумораи зиёд ва номуайянии маъниҳое, ки бо истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» ифода мешаванд, барои истифодаи минбаъдаи он монеа нагардид: тавсифи доираи васеи мушкilotе, ки бо ҳамкорӣ низоми миллии ҳуқуқи ҷиноятӣ ва таъсиси адолати судӣ ҷиноятӣ байналмилалӣ алоқаманданд, ҷолибияти худро нигоҳ дошт.

Дар ҷараёни мунозираи шадид, ки муҳтавоашон бо тазодҳои сиёсӣ ва идеологӣ печидаву мураккаб гардида буд, дар тамоми асри XX инкишофи босуръати ҳамкорӣ байналмилалӣ дар мубориза алайҳи ҷинояткорӣ, ки торафт моҳияти байналмилалиро мегирад, сурат гирифт. Ду ҷанги ҷаҳонӣ қарни гузашта, ки ба ҷаҳон ваҳшонияти бесобиқа ва бедодгарӣ бемислро нишон дод, масъалаи мубрами таъсиси мақомоти байналмилалӣ адлияи ҷиноиро ба миён гузошт, ки ҳуқуқи таъкиб қардарро аз унвони ҷомеаи ҷаҳонӣ ба худ касб мекунад. Таъсиси трибунали Нюрнберг, ки ба татбиқи воқеии ғояи мазкур замина гузошт, барои инкишофи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» аҳамияти бузурги таҳаввулиро дошт. Пас аз ҷанги дуҷониба ҷаҳон дар низоми ҳуқуқи байналмилалӣ низоми меъёрҳои ташаккул ёфт, ки маҳдудиятҳои ҳуқуқи миллиро бартараф менамоянд ва дорои механизми ҷиноятӣ худ ва механизми адолати судӣ мебошад, яъне низоми, ки ҷиноят будани қирдорро муқаррар мекунад ва ба салоҳияти судии худ онро тобеъ менамояд. Низоми мазкур муодили амалкунандаи ҳуқуқи ҷиноии миллии гардид ва номи ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятиро гирифт. Ин ҳолат самти мунозираро нисбати мундариҷаи мафҳуми баррасишаванда ба таври назаррас тағйир дода, ба он тақону рушди иловагӣ бахшид. Дар айни замон, бархе аз муҳаққиқон мавҷудияти ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятиро ба маънои маҳдудӣ он эътироф намуда, концепсияи васеъро инкор

мекунанд, як зумра муҳаққиқон тафсири васеъро ҷонибдорӣ намуда, оиди мавҷудияти ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ “*stricto sensu*” шубҳа мекунанд ва як гурӯҳи дигар ба ҳуди истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» нигоҳи манфӣ доранд, бо назардошти он ки истилоҳи ҷандон дуруст нест [6, с.12]. Як қатор қарорҳои мавҷудияти ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятиро бо далели мавҷуд набудани мақомоти марказии қонунбарор ва татбиқкунандаи қонун рад мекунанд. Аксарияти олимони, ки ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятиро дар маншури қонунҳои миллии баррасӣ мекунанд, раъйи танқидии худро ба далели номукамалӣ низоми ҳуқуқии байналмилалӣ ҷиноӣ ва номувофиқатии он бо тасаввурот ва талаботи қонунгузорӣ дохилидавлатӣ равона мекунанд. Дар соли 1950 дар заминаи аҳамияту рӯҳбаландии умумӣ нисбати дурнамои адлияи байналмилалӣ ҷиноятӣ, ки бо фаъолияти трибуналҳои Нюрнберг ва Токио вобаста аст, олимони машҳури англис Ч. Шварсенберг ба муқобили ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ назари ҷиддан интиқодии худро изҳор кард. Ба андешаи ӯ, назарияи континенталӣ, ки дар асри XIX ба вучуд омадааст, на ба ҳуқуқи байналмилалӣ, балки ба ҳуқуқи дохилии давлатӣ тааллуқ дорад. Ч.Шварсенбергер пас аз таҳлили шаш фарзияи тафсири мафҳуми мазкур ба хулосае омад, ки ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ба маънои аслии вучуд надорад: истилоҳи мазкур дар ботини худ зиддият дорад, зеро мавҷудияти ҳокимияти аз ҳокимияти давлатӣ болоро пешбинӣ мекунад. Мавҷуд набудани ҳокимияте, ки метавонад ҳуқуқро нисбат ба ҳамаи давлатҳо, аз ҷумла ба давлатҳои, ки дар Шӯрои Амнияи СММ ҳуқуқи манъ (вето) доранд, татбиқ намояд, ҷомеаи байналмилалиро аз шартҳои муҳимтарин, ки ҳуқуқи ҷиноӣ ба он вобаста аст, маҳрум мекунад. Ч.Шварсенберг таъкид менамуд, ки ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ҳамчун як соҳаи алоҳидаи ҳуқуқи байналмилалӣ дар давраи ташаккул қарор дорад ва ҳоло қисман ташаккул наёфтааст [7].

Сарфи назар аз назари интиқодӣ низоми мафҳумии ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ, концепсияи он дар адабиёти ҳуқуқи ҷаҳонӣ устувор қарор гирифт. Зиёда аз ин, истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» дар ҳуқуқшиносии муосир торафт талаботи зиёдро пайдо мекунад. Ҳуқуқшиносони шӯравӣ дар ташаккули концепсияи ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ иштироки фаъолона варзиданд [8, с.15].

Аз солҳои 90-уми асри XX истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» дар кишварҳои пасошӯравӣ эътирофи васеъро пайдо карда, дар номи китобҳои дарсӣ ва тадқиқотҳои илмӣ зиёд

истифода мешуд. Бо вучуди ин, дар тафсиру тавзеҳи он то ҳол ягонагӣ мавҷуд нест. Таърифҳои сершумор одатан ягон ҷанбаи алоҳидаро мавриди таваҷҷуҳ мекунанд. Масалан, В.П. Панов чунин андеша дорад, ки «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ низоми принципҳо ва меъёрҳои мебошад, ки ҳамкориҳои давлатҳоро дар мубориза алайҳи ҷиноятҳои, ки дар шартномаҳои байналмилалӣ пешбинӣ шудаанд, ба танзим мебарорад» [8, с.14-15]. Тибқи афкори муаллифони дигар, «низоми ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ҳамчун як бахши алоҳидаи ҳуқуқи байналмилалӣ принципҳо ва меъёрҳои моддӣ-мурофавӣ ҳамкориҳои давлатҳоро дар самти пешгирӣ, тафтиш ва ҷазо додани ҷиноятҳои байналмилалӣ ва ҷиноятҳои дорои моҳияти байналмилалӣ фаро мегирад» [9, с. 8]. Ҳамчунин қайд мешавад, ки ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ аслан низоми принципҳо ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ эътирофшуда мебошад, ки ҳамкориро байни субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар пешгирӣ ва таъқиби шахсони айбдор дар содир намудани ҷиноятҳои байналмилалӣ ва ҷиноятҳои дорои хусусияти байналмилалӣ, расонидани дастгирии судӣ, гузаронидани тафтишот, таъқиби ҷиноӣ ва баррасии судӣ, татбиқ ва иҷрои ҷораи ҷазо, шикоят овардан ва баррасии тақрири қарорҳои судӣ, ки дар принципҳо ва меъёрҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ ва шартномаҳои байналмилалӣ давлатҳо пешбинӣ шудаанд, танзим менамояд.

Дар мавриди мансубияти соҳавӣ ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ андешаҳо ва назарҳои гуногун баён мешуданд ва то айни ҳол баён карда мешаванд. Ҳанӯз соли 1983 афкоре ибраз гардид, ки «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ бахши серҷанба мебошад, ки меъёрҳои моддӣ ва мурофавиро дар бар мегирад, ки дар навбати худ метавонанд ҳам ба ҳуқуқи ҷиноӣ миллий ва ҳам ба ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ мансуб бошанд» [10, с.63]. Ин нуқтаи назар мавзӯи мунозира ва муҳокимаҳои зиёд гардид ва ба эътирози пайравони анъанавӣ дуализм дар назарияи ҳуқуқи байналмилалӣ дучор шуд. И.И.Лукашук ва А.В.Наумов дар китоби муштаракӣ худ «Ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» қайд мекунанд: «Ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ - бахши ҳуқуқи оммавӣ байналмилалӣ мебошад, ки мабдаъ ва меъёрҳои, он ҳамкориҳои давлатҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар мубориза алайҳи ҷиноятҳои танзим менамоянд» [5, с.9]. Дар мавриди муқаррарот оиди он ки ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ҳам меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳам меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноӣ миллиро дар бар мегирад, муаллифони зикршуда назари интиқодӣ изҳор карда, қайд мекунанд:

«Чунин муҳталаф имконнопазир аст, зеро сухан оиди якҷояшавии низоми ҳуқуқи гуногун меравад. Ҳар кадоме аз онҳо дар мабдаи худ механизми фарқкунандаи қонунгузорӣ ва татбиқи қонун, табиати ҳуқуқи гуногунро доранд. Бо вучуди ин, омӯзиши муштаракӣ ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ва меъёрҳои дахлдори ҳуқуқи ҷиноӣ дохилӣ барои ҳадафҳои таълимӣ мувофиқи мақсад аст».

Дар ҷамъбасти баррасии нуқтаҳои назар нисбати консепсияи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» мо мехоҳем мавқеи худро (ба ҳеҷ ваҷҳ бе вонамудӣ беҳамто будани он) баён намоем. Ҳамин тариқ, тавре ки дида шуд, истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» барои ифодаи бахши ҳуқуқи оммавӣ байналмилалӣ ва ҳамзамон барои ифодаи соҳаи ҳуқуқшиносӣ, ки ҷанбаҳои ҳуқуқиву ҷиноятӣ ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҷанбаҳои ҳуқуқиву байналмилалӣ низоми ҳуқуқи ҷиноятӣ миллиро меомӯзад, истифода мешавад. Далели возеҳу равшан дар муҳити ҳуқуқӣ амал кардани шумораи зиёди меъёрҳои, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ давлатҳоро дар мубориза алайҳи ҷиноятҳои танзим мекунанд, ягон шубҳа нест. Меъёрҳои мазкур ҳам аслу масдари ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳам миллиро доранд.

Дар баъзе маврид саволе гузашта мешавад: ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ба ҳуқуқи байналмилалӣ тааллуқ дорад ё ба ҳуқуқи ҷиноятӣ? Чунин сӯғи савол аслан нодуруст аст: дар ин маврид ягон ҷойи баҳс нест. Мафҳумҳои ҳуқуқи «байналмилалӣ» ва «ҷиноятӣ» бо ҳам муҳолиф нестанд, зеро меъёрҳои, ки ҳам асли миллий ва ҳам асли ҳуқуқи байналмилалӣ доранд, ҷиноятӣ мебошанд, мутаносибан ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳам миллий ва ҳам байналмилалӣ буда метавонанд. Мавҷудияти ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ чун бахши ҳуқуқи байналмилалӣ мавҷуд будани миқдори зиёди меъёрҳои, ки тартиби ҳамкориҳои давлатро бо дигар давлатҳо дар масоили адлияи ҷиноятӣ ва мубориза бо ҷиноятҳои, яъне ҳуқуқи ҷиноятӣ «байналмилалӣ» дохилии худ (ҳуқуқи миллии ҳамкориҳои байналмилалӣ зидди ҷиноятҳои) танзим мекунанд, дар ҳуқуқи миллии давлатҳои алоҳида истисно намекунад.

Низоми меъёрҳои, ки асли байналмилалӣ ҳуқуқӣ доранд, ба «унвони» ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ чун бахши ҳуқуқи байналмилалӣ иддао мекунанд. Барои муайян кардани он ки то кадом андоза чунин иддао асос дорад, пеш аз ҳама, ба суоле ҷавоб додан лозим аст, ки оё меъёрҳои, ки ҷанбаҳои чунин муносибатҳои ҳамкориро танзим мекунанд, ба ҳуқуқи ҷиноятӣ тааллуқ доранд, яъне оё ин дар ҳақиқат ҳуқуқи ҷиноятӣ аст? Чунин сӯғи

саволгузорӣ муҳокимаи аққалан ду ҷанбаи онро пешбинӣ мекунад.

Якум, оё ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ ба табиати ҳуқуқи ҳуқуқи ҷиноятӣ мувофиқат мекунад, оё берун аз доираи мафҳумии он намеравад? Ҷавоб ба суоли мазкур ҷиддан аз он вобаста аст, ки мо муносибатҳои ҳуқуқиро, ки дар натиҷаи содир намудани ҷинояти вазнин аз ҷониби давлат ба вучуд меоянд («квазиҷиноятҳо») ба мавзӯи ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ дохил мекунем ё не. Эътироф кардани он, ки давлатҳо субъектҳои ҷиноят мебошанд ва мутабоқи ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ бояд ба ҷавобгарӣ ҷалб шаванд, боиси куллан шикастани тамоми мафҳумҳои низомии ҳуқуқи ҷиноятӣ: аз ҷиноят то ҷазо мегардад. Чунин тағйиротҳои инқилобӣ манфиату асос надоранд. Ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ дар асоси принципи ҷавобгарии инфиродии ҷиноятӣ сохта шудааст; категорияҳои асосии он ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷиноят ҳамчун ҳуқуқвайронкунии ҷиноятӣ боқӣ мемонад. Давлат ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб намешавад ва дар мазруфи ҳуқуқи ҷиноятӣ субъекти ҷиноят нест [11, с.7]. Меъёрҳои, ки масъулияти давлатҳоро танзим мекунад, ба ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ дохил карда намешаванд, аз ин рӯ, онро аз доираи концептуалии ҳуқуқи ҷиноятӣ берун намебаранд.

Дуюм, оё меъёрҳои, ки ҷанбаҳои моддӣ-ҳуқуқии ҳамкориҳои низомҳои ҳуқуқи миллии ҷиноятиро дар фазои байналмилалӣ танзим мекунад, қатъиян ҳуқуқи ҷиноятӣ номидан мумкин аст? Ҷавоб ба суоли мазкур аз он вобаста аст, ки ба мафҳуми «ҳуқуқи ҷиноятӣ» кадом бори маънӣ вогузор мешавад. Ҳуқуқи ҷиноятӣ - ин ҳуқуқ оиди ҷиноят ва ҷазо аст. Дар забони баъзе миллатҳои аврупоӣ, вобаста ба он ки дар мафҳуми он кадом андеша ҳобидааст, аксаран ду ном дорад. Агар ғояи ҷиноят бошад, пас он *criminal law* (англисӣ), *droit criminel* (фаронсавӣ), *criminal - recht* (олмонӣ) - аз калимаи латинии *crimen* (ҷиноят), яъне ҳуқуқ оиди ҷиноят аст. Агар ғояи ҷазо барои ҷиноят дар мавқеи аввал бошад, онро ба таври дигар меноманд - *penal law (code)*, *droit penal*, *strafrecht* - аз калимаи латинии «*poena*» (ҷазо), яъне ҳуқуқ оиди ҷазо. Дар забони русӣ дар номгузорӣ чунин духӯрагӣ вучуд надорад. Ва ба ин маъно, мафҳуми ҳуқуқи ҷиноӣ гӯё харду ғоя (ҳам ҷиноят ва ҳам ҷазо)-ро бидуни афзалият ба ҳеч кадоме аз онҳо муттаҳид мекунад.

Дар ҳақиқат, агар дар асоси равиши миллии ҳуқуқӣ мафҳуми ҳуқуқи ҷиноятиро танҳо бо муносибатҳои ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ (ба маънии анъанавии онҳо) алоқаманд созем, он гоҳ «ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ» - ҳуқуқ оиди «ҷазои байналмилалӣ» аст ва аз ин рӯ метавонад танҳо

ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ “*stricto sensu*” номида шавад. Маҳз бо ҳамин сабаб аксари муҳаққиқон мафҳуми мазкурро бо тафсири “*stricto sensu*” маҳдуд менамоянд.

Агар мо «ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ»-ро чун ҳуқуқ оиди «ҷинояти байналмилалӣ» баррасӣ намоем, он гоҳ ба тафсири васеи ҳуқуқи байналмилалии ҷиноӣ тамоми меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалиро, ки дар атрофи мафҳуми «*crimen*», мутамарказ шудаанд, метавон ба тафсири васеи ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ ворид кард, ин бошад маҷмӯи васеи қоидаҳои мебошад, ки ҳамкориҳои низомҳои ҳуқуқи миллии ҷиноятиро дар ҷавоб ба ҷиноятҳо ва пешгирии ҷинояткорӣ танзим мекунад. Новобаста аз он, ки мо оиди мавҷудияти соҳаи ташаққулёфтаи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ё маҷмӯи меъёрҳои гетерогении он сухан меронем, ки бо ягонагии усули танзими ҳуқуқӣ муттаҳид нашудаанд ва лоиқи «унвони» соҳаи ҳуқуқ нестанд, равшан аст, ки меъёрҳои мазкур дар байни худ нисбат ба ҳуқуқи байналмилалии кайҳонӣ дараҷаи бештари ягонагиро доранд. Инчунин равшан аст, ки маҷмӯи зикршудаи меъёрҳо ба ягон номгузорӣ эҳтиёҷ дорад.

Оё тамоми маҷмӯи мазкур бояд таҳти унвони «ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ» муттаҳид карда шавад ё танҳо як бахши он, ки асосҳо ва тартиби ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб кардани шахсро тибқи ҳуқуқи байналмилалӣ танзим мекунад, «лоиқи» чунин ифода аст - дар ниҳояти қор, ин мавзӯи баҳс нест, балки масъалаи созиш маҳсуб мешавад. Аксарияти далелҳои ҷонибдорони концепсияи маҳдуд ба таври боварибахш садо медиҳанд. Новобаста ба ин, дар давраи зиёда аз сад панҷоҳ сол бо истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ» тамоми маҷмӯи гетерогении меъёрҳоро меномиданд ва чунин номиданро то ҳол идома медиҳанд. Ва он далел, ки илми ҳуқуқшиносии шӯравӣ дар муддати давраи муайян дар мавриди истифодаи истилоҳи мазкур зид буд, тамоюли дар давоми даҳсолаҳо ташаққулёфтара тағйир надод. Воқеият чунин аст, ки ба он тавассути тадқиқоти илмӣ таъсир расонидан душвор аст. Шояд рушди босуръати ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ “*stricto sensu*” ба он расонад, ки тафсири қатъии истилоҳи мазкур концепсияи васеъро аз майдон берун мекунад, аммо дар айнаи замон он мавқеи худро устуворона нигоҳ медорад.

Ҳамин тариқ, метавон ибраз кард, ки дар ҳуқуқи байналмилалӣ бахше ташаққул ёфтааст, ки он «ҳуқуқи байналмилалии ҷиноятӣ» ном гирифтааст. Меъёрҳои таркибии он якхела нестанд. Азбаски таъқиби ҷиноятии шахсоне, ки ҷинояти байналмилалиро содир кардаанд, дар доираи салоҳияти миллий ё байналмилалӣ татбиқ мешавад,

таъкиби ҷиноятии муштаракро метавон чунин ифода кард: а) дар ҳамкориҳои салоҳиятҳои ҳуқуқии миллий, яъне мазмуни фаромиллӣ пайдо намояд; б) дар ғайриқонунии мақомоти адлияи байналмилалӣ, яъне маъноӣ қатъиян байналмилалӣ дошта бошад. Мутаносибан, дар ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ду зербаҳро тасниф кардан мумкин аст.

Зербаҳши якуми ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ асосҳо ва тартиби ба ҷавобгарии ҷиноӣ ҷалб кардани шахсони воқеиро аз ҷониби мақомоти байналмилалӣ адлияи ҷиноӣ танзим мекунад ва муносибатҳои амудии барои низомии ҳуқуқи байналмилалӣ нодиро танзим мекунад, вобаста ба ин, ба он номи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ *stricto sensu*» гузошта шудааст. Ин зербаҳш на танҳо асосҳои моддӣ ва ҳуқуқии ба ҷавобгарии ҷиноӣ байналмилалӣ ҷалб кардани танзим мекунад, балки низомии байналмилалӣ сохтори суди ҷиноятӣ ва истиснооти судиро низ танзим мекунад. Дар доираи он тамоюли ба «мурофияи ҷиноятии байналмилалӣ» ҷудо кардани меъёрҳои мурофиявӣ ба назар мерасад.

Зербаҳши дуюм ифодаи устуворро нагирфтааст. Он аз меъёрҳои иборат аст, ки берун аз фазаи ҳуқуқии миллий амал карда наметавонанд: меъёрҳои мазкур ё ҷанбаҳои муайяни ҳамкориҳои низомҳои ҳуқуқии миллиро танзим мекунад (масалан, дар масъалаи истирдод), ё уҳдадорӣ мебошанд, ки ба ҳуқуқи миллий таъсир мерасонанд. Берун аз доираи ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ “*stricto sensu*”, муносибатҳои ҳуқуқӣ ба таври анъанавӣ уфуқӣ мебошанд. Дар вақтҳои охир дар адабиёти соҳаи ҳуқуқшиносӣ пешниҳодҳо оиди муайян намудани маҷмӯи чунин меъёрҳо чун «ҳуқуқи ҷиноятии фаромиллӣ» ба назар мерасанд.

Ҳуқуқи ҷиноятии фаромиллӣ тамоми соҳаҳои, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ дар мубориза алайҳи ҷинояткорӣ, ба истиснои он ҷанбаҳои, ки ба ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноӣ “*stricto sensu*” тааллуқ доранд, фаро мегирад ва иборат аст аз: 1) ҳуқуқи ҷиноятии моддӣ фаромиллӣ, ки низомии меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ мебошад, ки ба танзими масъалаҳои моддӣ- ҳуқуқии салоҳияти ҳуқуқи ҷиноятӣ ва истирдод, инчунин ҳамроҳсозии ҷинояткорӣ ҷиноятҳои муҳимтарин ҳуқуқвайронкунӣ дар доираи байналмилалӣ ва муқаррар намудани мӯҳозоти ҷиноятии мутаносиб ва таъсирбахш равона шудааст; 2) ҳуқуқи ҷиноятии фаромиллии мурофиявӣ, ки аз ду қисм иборат аст: а) меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки ҳамкориҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва мақомоти суди миллиро бо мақсади таъкиби шахсони айбдор танзим мекунад («ҳуқуқи ёрии ҳамдигарии давлатҳо дар парвандаҳои ҷиноятӣ», аз ҷумла ҷанбаҳои мурофиявии истирдод); б) меъёрҳои ҳуқуқии

байналмилалӣ, ки ба мутаносиб намудани ғайриқонунии низомҳои миллии ҳифзи ҳуқуқ ва судӣ ва таъмини қарорҳои ҳуқуқҳои инсон дар истиснооти суди ҷиноятӣ равона шудаанд; 3) ҳуқуқи пешгирикунандаи ҷиноятии фаромиллӣ, ки ҳамкориҳои давлатҳо дар соҳаи пешгирии ҷиноят танзим менамояд.

Меъёрҳои ҳуқуқи миллий, ки ба ҳамкориҳои байнидавлатӣ зиддиҷиноятӣ тааллуқ доранд, аксар маврид бе ворид шудан ба низомии ҳуқуқи байналмилалӣ унвони «байналмилалӣ»-ро мегиранд. Аз тарафи дигар, меъёрҳои «ҷиноятӣ» меъёрҳои мебошанд, ки ҳам сарчашмаи ҳуқуқии миллий ва ҳам байналмилалӣ доранд. Ҳамин тавр, ҳам низомии ҳуқуқии миллий ва ҳам низомии ҳуқуқии байналмилалӣ ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятии «худ»-ро доранд, ки он соҳаи сарчашмаи ҳуқуқро созмон намедихад, аммо бешакку шубҳа тадқиқоти ҳамҷониби илмиро тақозо менамояд.

Ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ ҳамчун фанни бисёрҷанбаи илмӣ муносибатҳои ҳуқуқиро, ки дар қараёни муқовимат ба ҷиноятҳои байналмилалӣ ба вучуд меоянд, инчунин меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва миллиро, ки ҳамкориҳои байни давлатҳо дар ҳолатҳои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷалб кардани шахсоне, ки ҷиноятҳои байналмилалӣ содир намудаанд ва пешгирии ҷинояткориро танзим мекунад, меомӯзад.

Дар ин замина, ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ - баҳши аз ҷиҳати концептуалӣ алоқаманд, пайдарҳам ва босуръат рушдкунандаи ҳуқуқшиносӣ буда, ҷанбаҳои байналмилалӣ ҳаммаи илмҳои давраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, инчунин ҷанбаҳои ҳуқуқи ҷиноятии илми ҳуқуқи байналмилалӣ фаро мегирад: ба ин маъно, онро баҳши маҷмӯавӣ ва бисёрҷанба номидан мумкин аст. Мавзӯи он аз ҳудуди баҳши ҳамноми ҳуқуқи байналмилалӣ васеътар аст.

Бешубҳа, ифода кардани мафҳумҳои, ки аз ҷиҳати ҳаҷм ва мундариҷа мухталифанд, бо як истилоҳ хеле номатлуб аст ва ба интиқоди одилона дучор мегардад. Барои ифодаи фанни илмӣ номҳои сершумори дигарро пешниҳод кардан мумкин аст (масалан, «ҳуқуқи байналмилалӣ зидди ҷиноятӣ»), аммо тавре, ки вақт нишон дод, соқит кардани истилоҳи «ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ» аз муомилоти илмӣ, ки он тӯли даҳсолаҳои зиёд истифода мешуд, қишлоқи ғайриимкон аст.

Ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ дар соҳаи илми ҳуқуқи байналмилалӣ қарор дошта, мақоми баҳши ҳуқуқи ҷиноятӣ будани худро аз даст намедихад. Баъзе аз масъалаҳои таҳқиқшаванда бештар ба ҳуқуқи оммавии байналмилалӣ робита доранд (масалан, таъсис ва салоҳияти мақомоти адлияи ҷиноятии байналмилалӣ, масуниятҳо аз

салоҳияти судии ҷиноятӣ); дигар масъалаҳо, масалан, мушкилоти истирдод дар ҷаҳорҷӯбаи ҳуқуқи байналмилалӣ «намеғунҷанд» ва ба ҳуқуқи дохилидавлатӣ баробар доништа мешаванд; сеюм (масалан, масъалаҳои салоҳияти суди ҷиноятӣ миллӣ) бо ҳуқуқи миллӣ танзим карда шуда, дар бештари мавридҳо, дар сурати ба амал омадани низоъ ба сатҳи байналмилалӣ мебароянд ва «ҳуқуқи ҷиноии коллизсионӣ»-ро ташкил медиҳанд. Мо метавонем мисолҳои дигареро биёрем, ки талаботи ҷудосозии возеҳ ва қатъии байни масъалаҳои ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ оқилона нест. Аз ин рӯ, метавон дар бораи тамоюли ҳамвору мӯътадил намудани чунин ҷудосозии қатъӣ суҳан ронд. Ҳангоми таҳқиқи масъалаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, ки аз ҳудуди миллӣ берун қарор доранд, ҷудо кардани масъалаҳои ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ махсусан душвор аст. Хотиррасон мекунем, ки доктринаи ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ амалан аз ибтидо чун назарияе баррасӣ шуд, ки дар асл тамоми доираи масоили марбут ба ҷанбаҳои фаромиллии татбиқи низомҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ миллиро дар бар мегирад.

Мансубияти меъёрҳои, ки ҳамкориҳои зиддиҷиноятӣ давлатҳоро ба танзим меорад, ба низомҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқи миллӣ ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятиро аз ягонагии феноменологии худ маҳрум намесозад. Ягонагии мазкур бо он таъмин карда мешавад, ки он ба омӯзиши рафтори ҷиноятӣ ва вочиби ҷазо барои ҷинояткорӣ, ҷораҳои ҷавобӣ нисбати он ва пешгирии он дар микёси байналмилалӣ равона карда шудааст. Таъкиби ҷиноятӣ, қатъ ва пешгирии ҷиноятҳои байналмилалӣ тавассути ҷораҳо ҳам дар сатҳи дохилии давлатӣ ва ҳам байналмилалӣ татбиқ мегардад. Бо сабаби он ки бо таҳқиқи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҷиноятӣ мутахассисони ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ машғул ҳастанд, онҳо ҳангоми омӯзиши як масъалаи мушаххас аз равишҳои гуногун истифода мебаранд.

Ҳамин тариқ, гарчанде ихтилоф байни мутахассисони ҳуқуқи ҷиноӣ ва байналмилалӣ метавонад баъзан мушкилоти мавҷуд набудани ваҳдати назариявиро ба вуҷуд орад, маҳз ба як ҷизи том яқоя шудани ин ду бахши ҳуқуқшиносӣ ба ҳуқуқи ҷиноии байналмилалӣ қувва ва тавоноии онро ато мекунад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Розенцвайг А.И. Международное уголовное право: учебное пособие. – Самара: Издательство Самарского университета, 2020. – 160с.
2. Коркунов Н. М. Опыт конструкции международного уголовного права // Журнал уголовного и гражданского права. – СПб., – 1889. – № 1.
3. M.C. Bassiouni. International Criminal Law: sources, subjects and contents // Vol.1., 3rd ed., Leiden, The Netherlands.M: Nijhoff Publishers.2008 p.36-49.
4. Наумов А.В., Кибальник А.Г., Орлов В.Н., Волосюк П.В. Международное уголовное право: учебник для бакалавриата и магистратуры /; под ред. А. В. Наумова, А. Г. Кибальника. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2014. — 510 с.
5. Лукашук И. И., Наумов А. В. Международное уголовное право. – М., 1999. – 287 с.
6. Карпец И. И. Преступления международного характера. – М., 1979. – 264 с.
7. Schwarzenberger G. The problem of an International Criminal law// Current Legal Problems. – 1950. - №3. P.63-96.
8. Панов В. П. Международное уголовное право. – М., 1997. – 320 с.
9. Блищенко И.П., Фисенко И.В. Международный уголовный суд. – М., 1998. – 239 с.
10. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности. М., 1983. 224 с.
11. Bimbere A. International terrorism: Problems and solutions with regard to prosecution of suspected terrorists. – Riga, 2003. – 35p.

Аннотатсия

Ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Дар мақола муаллиф ҷанбаҳои гуногуни мафҳуми ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятиро тафсир медиҳад. Бинобар он, ки ҷинояткорӣ солҳои охир ҳарчи бештар хусусияти фаромиллиро доро мебошад, масъалаи ҳамкориҳои давлатҳо мубрамиёти ҳоса пайдо мекунад. Ақидаҳои мухталиф оиди мафҳуми ҳуқуқи байналмилалӣ ҷиноятӣ, мавқеи он дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ таҳлил ёфта, нуктаи назари муаллиф оиди ин масъалаҳо баррасӣ гардидааст.

Аннотация

Международное уголовное право в системе юридических наук

В статье в различных аспектах автор рассматривает концепцию международного уголовного права, его толкование. В связи с тем, что преступность в последние годы все чаще носит международный характер, все более актуальным становится вопрос международного сотрудничества государств. Анализируются различные точки зрения относительно понятия международного уголовного права, его места в системе юридических наук и высказывается мнение автора по данным вопросам.

Annotation

International criminal law in the system of juridical sciences

In the article in various aspects, the author examines the concept of international criminal law, its interpretation. Due to the fact that crime in recent years is increasingly international in nature, the issue of international cooperation between states is becoming more and more urgent. Various points of view regarding the concept of international criminal law, its place in the system of legal sciences are analyzed, and the author's opinion on these issues is expressed.

УДК: 341.9.018

Абдуллоев Фируз Рустамджонович,

кандидат юридических наук, старший преподаватель
кафедры коммерческого и антикоррупционного права
Таджикского государственного университета коммерции.

E-mail: nek-kudratov@mail.ru

Тел.: (+992) 933-50-81-51.

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН И ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В МЕЖДУНАРОДНЫХ СОГЛАШЕНИЯХ И ДРУГИХ АКТАХ О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Калидвожаҳо: ҳуқуқи моликият; маҳдуднамоиш ҳуқуқи моликият; шартномаҳои байналмилалӣ; шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ; ҳифзи ҳуқуқи моликият.

Ключевые слова: право собственности; ограничение право собственности; международные договоры; физические и юридические лица; защита право собственности.

Keywords: ownership; restriction of ownership; international treaties; individuals and legal entities; protection of ownership.

Право собственности – одно из уникальных явлений жизнедеятельности общества, государства, и каждой отдельной личности. Занимая в системе вещных прав центральное место, право собственности, пожалуй, является самой распространенной и исторически известной категорией гражданского права, и не только. Какую бы отрасль права мы ни рассматривали, отмечает Г.К. Дмитриева, одно из важных мест в ней занимает вопрос о собственности.[7, с.273]. И это не случайно. Ведь каждый человек, невзирая на возраст и социальную принадлежность; организация, вне зависимости от организационно - правовой формы; государство – от формы государственного устройства и формы правления, удовлетворяют свои потребности путём господства над определенными благами, обладая некой долей собственности над определенными вещами. Важно также отметить, что залогом устойчивого развития экономики (как внутренней, так и внешней) является стабильность экономических отношений, выступающей в качестве основы развития общества и государства в целом, где важнейшим экономико-правовым институтом является как раз-таки рассматриваемый нами институт собственности.[13, с.127 -132].

Современное общественное развитие немислимо без интеграционных процессов, направленных на образование единого экономического пространства и создание правовых основ для вовлечения международный коммерческий оборот. Расширение сфер взаимодействия физических и юридических лиц Республики Таджикистан с субъектами иностранных государств обуславливают потребность в пересмотре отдельных институтов

международного частного права, среди которых выделяется право собственности.

Особая значимость отношений собственности определяется тем, что данный базовый институт играет важную роль в эффективном функционировании экономики каждого государства, выступая определяющим другие частноправовые отношения в правовой системе любого государства, выступая базой возникновения и осуществления гражданских прав и обязанностей, оказывая влияние на другие отрасли права. Различия подходов в правовой регламентации отношений собственности в различных правовых системах обуславливает необходимость преодоления коллизий и усиление защиты прав и интересов участников международных частноправовых отношений.

Трудно представить цивилизованное демократическое общество, в котором не обеспечено право собственности. Эффективная реализация и защита этого права государством может способствовать упрочению не только демократии, но и социальной стабильности в целом. Данное право включает в себя аспекты гражданских прав в том смысле, что эти права создают условия для развития личности, которая свободно определяет свои цели и сотрудничает с другими для их осуществления. Поэтому с этих позиций право собственности фигурирует в международных документах по правам человека.

Государство в эволюции права собственности играет определяющую роль. Оно допускает приобретение частной собственности и владение ею, регулирует осуществление права собственности, защищает отдельных лиц, осуществляющих это право, путем установления

ограничений на те или иные формы вмешательства со стороны государства. Проблема юридической защиты права владения имуществом рассматривается как один из инструментов реализации права собственности.

В документах по правам человека как раз и можно проследить общие тенденции по формированию позиций государств к защите права собственности. Международные документы по правам человека также носят характер дополнительного регулятора исследуемой сферы правоотношений по защите собственности, но распространяются как на защиту права собственности своих граждан, так и на защиту иностранной собственности.

Безусловно, что право собственности - важнейшее в системе основных прав человека, признанное современным международным правом. Было бы ошибочным утверждать, что международное право совершенно безразлично к позиции, касающейся права собственности как основного права человека. Всеобщая декларация прав человека 1948 года по сути является первым универсальным документом, принятым в рамках ООН, провозгласившим право собственности.[8, с.221] Ст. 17 Всеобщей декларации 1948 года провозглашает, что каждый человек имеет право владеть имуществом как единолично, так и совместно с другими. Данная норма рассматривается как компромисс между сторонниками частной капиталистической и коллективной социалистической собственности, которая признавалась в довольно обтекаемой формулировке о праве на владение имуществом «совместно с другими». Вместе с тем эта формулировка охватывала и акционерные общества рыночной экономики. Как таковая она оказалась приемлемой для всех.

Наряду с правом владения имуществом в ст. 17 Всеобщей декларации 1948 года предусмотрена своего рода гарантия о том, что никто не должен быть произвольно лишен своего имущества.

Следует учитывать, что согласно п. 2 ст. 27 Всеобщей декларации 1948 года, п. 1 ст. 15 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах 1966 года, право на защиту моральных и материальных интересов, связанных с любой научной, литературной или художественной продукцией, автором которой является человек, относится к числу прав каждого.

Таким образом, Всеобщая декларация 1948 года провозглашает, а Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах закрепляет право собственности, возникающее в результате интеллектуальной деятельности. Правда,

эти положения только подтвердили наличие данного права, уже закрепленного в ряде договоров о промышленной собственности.

В силу естественного характера право собственности нуждается в абсолютной защите (охране) от посягательств со стороны других лиц. Первоначально такая защита (охрана) регламентировалась внутригосударственным правом. Однако, начиная со средних веков, частная собственность подвергается международно-правовой регламентации и в международном частном праве. Первоначально в обычном праве формируется международно-правовой принцип защиты частной собственности.[5, с.139]

Позднее появились международно-правовые договоры, в которых конкретизацию получило его содержание. Признаны не только собственность, но и защита частной собственности как права естественного, абсолютного и вечного. Таким образом, в начале XX века утвердилось правило об абсолютной неприкосновенности частной собственности.

Радикальные изменения в мире, вызванные действиями отдельных стран, свидетельствовали о расхождении доктрины и практики государств в отношении права собственности. Первой попыткой разрешения его стал созыв первого конгресса Ассоциации международного права, посвященного защите частной собственности, который проходил в 1926 г. в Австрии.

Дебаты по поводу совместимости произошедших в мире изменений в концепции права собственности и ее международной защиты развернулись под знаменем догмы священной, абсолютной и неприкосновенной собственности. При этом все неблагоприятные для данной догмы изменения были расценены как несовместимые с международным публичным порядком, особенно это касалось экспроприации собственности без предварительного и полного возмещения. Эта концепция получила категоричное выражение в резолюции, включающей в себя следующие пункты:

- частная собственность не может быть экспроприирована без компенсации;
- вышеуказанный принцип применим в международном праве;
- международное право дает полномочия одному государству вмешиваться в дела другого в случае нарушения этого принципа;
- мирные договоры подтверждают и признают этот принцип.

Положения, выработанные Ассоциацией международного права в 1926 г., были востребованы после второй мировой войны.

Международные документы, принятые в период после завершения второй мировой войны, учитывали все прежние идеи международно-правовой доктрины о необходимости защиты прав частной собственности.

Отдельные аспекты защиты (охраны) частной собственности стали юридически обязательными в соответствии с принятым в 1966 г. Международным пактом об экономических, социальных и культурных правах. В этом договоре предусматривалась норма о праве каждого обладать правом интеллектуальной собственности.

Другим не менее важным аспектом права собственности выступает регулирование отношений с инвестированием. Многостороннее регулирование отношений, связанных с иностранным частным инвестированием берет начало с 1920-х годов XX века. В свое время в 1929 году по инициативе Лиги Наций даже была созвана конференция с целью заключения многосторонней Международной конвенции по обращению с иностранцами и их собственностью, так и не принеся определенной результатов.

После второй мировой войны, также были созданы Международный Валютный Фонд (МВФ) и Международный Банк Реконструкции и Развития (МБРР), которые как международный инвестиционный институты начали свои операции предоставлением целевых займов для реконструкции производства и развития производственных объектов. Кроме того, МБРР начал играть ведущую роль в разработке и внедрении многосторонних международных конвенций по регулированию иностранных инвестиций.

В послевоенный период многие государства выступали с предложениями о создании международной организации по торговле. В 1946 г. были разработаны примерный Устав международной торговой организации и приложение к нему «Международное инвестирование и экономическое развитие». Но указанные документы не были ратифицированы необходимым количеством государств, и организация не была создана.

Затем предприняты попытки разработки многосторонней конвенции о защите частного капитала за рубежом. Так, на экономической конференции в Боготе было подписано соглашение, содержащее положения по регулированию частных инвестиций, ратифицированное тремя латиноамериканскими государствами.

Отдельные нормы о защите права собственности были сформулированы в нормах международного гуманитарного права,

действующих в условиях вооруженных конфликтов. Так, согласно ст. 53 Женевской конвенции от 12 августа 1949 года «О защите гражданского населения во время войны» запрещается уничтожение движимого или недвижимого имущества, являющегося индивидуальной или коллективной собственностью, если это не является «абсолютно необходимым для военных операций». [6, с.549]

С конца 1950-х годов особую роль в вопросах иностранного инвестирования стала играть ООН, в рамках которой обсуждаются все важные вопросы отношений между государствами и особенно вопросы ускорения экономического развития стран Азии, Африки и Латинской Америки. В основном на процессы регулирования иностранных инвестиций в развивающихся странах значительное влияние оказывают резолюции ГА ООН, Экономического и Социального Совета ООН и ЮНКТАД.

Одна из наиболее важных резолюций ГА ООН «О постоянном суверенитете над национальными природными богатствами» была принята 14 декабря 1962 г. Документ закрепил право наций на свободное распоряжение своими ресурсами в национальных интересах. В нём был зафиксирован принцип отказа государства-инвестора от политических условий при предоставлении им экономической помощи развивающимся странам. Национализация иностранной собственности должна основываться лишь на соображениях общественной пользы, национальной безопасности и национальных интересах, стоящих выше частных интересов иностранных граждан.

Классические нормы международного права, таким образом, способны отвечать интересам обеих сторон: государства, которые добиваются получения инвестиций, и государства, в которых находятся его инвесторы. Именно об этом говорится в Резолюции ГА ООН о постоянном суверенитете над естественными природными ресурсами. Это же и свидетельствует о правовой позиции документа, который сохраняет баланс между частным интересом владельца собственности и публичным интересом принимающего иностранного государства.

Каждое государство вправе свободно распоряжаться своими ресурсами, контролировать и регулировать иностранные инвестиции в своих интересах, национализировать или реквизируют частную собственность иностранцев, выплатив соответствующую компенсацию и др. Никакая иностранная компания или транснациональная

корпорация не вправе вмешиваться во внутренние дела государства.

Единственное, что нормы о праве частной собственности (как одного из фундаментальных прав человека) целиком относились к области международного публичного права и не регулировали напрямую отношения с участием частных лиц. [9, с. 13-36]

Таким образом, права человека оставались в сфере ведения государств, а международные договоры лишь побуждали основных субъектов международного публичного права к принятию соответствующих национальных законодательных актов во исполнение подписанных международных договоров.

Благоприятные предпосылки к созданию унифицированного режима права собственности сложились на региональном уровне - в Европе. После второй мировой войны в странах Западной Европы резко углубились интеграционные процессы, начинается строительство единого гуманитарного и экономического пространства.

Право собственности также было закреплено в Конвенции о статусе беженцев 1951 года и Конвенции о статусе апатридов 1954 года согласно которым беженцам и апатридам предоставляется равное, а возможно, и более благоприятное положение по сравнению с тем, каким пользуются иностранцы в отношении приобретения движимого и недвижимого имущества. Наряду с этим ст. 14 названных конвенций приравнивает беженцев и апатридов к гражданам страны пребывания в отношении защиты их авторских и промышленных прав.

Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации 1966г. в ст. 5 содержит обязательство государств-участников запретить и ликвидировать расовую дискриминацию во всех ее формах и обеспечить равноправие каждого человека перед законом в отношении осуществления многих прав, в частности права на владение имуществом как единолично, так и совместно с другими.

Схожие нормы были предусмотрены в Международной конвенции о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей 1990 года. В ст. 15 указанной конвенции предусматривается, что трудящийся-мигрант и член его или ее семьи не могут быть произвольно лишены собственности, которой они владеют индивидуально или совместно с другими лицами. Положения этих конвенций почти дословно воспроизводит п. 1 ст. 17 Всеобщей декларации 1948 года, с акцентом на недопустимость произвольного лишения собственности. Важно, что

ст. 15 Конвенции о трудящихся-мигрантах закрепляет право трудящихся-мигрантов на справедливую и надлежащую компенсацию в случае, если активы трудящегося-мигранта или члена его или ее семьи экспроприируются. Согласно этому положению такое действие может и должно осуществляться только в соответствии с действующим законодательством государства работы по найму. Таким образом, в этой норме нашло свое развитие содержание права человека на владение имуществом, в частности право на компенсацию, которое обсуждалось во время разработки ст. 17 Всеобщей декларации 1948 года.

Согласно п. 2 ст. 15 Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин 1979 года государства-участники обеспечивают женщинам равные с мужчинами права при заключении договоров об управлении имуществом. Подпункт h п. 1 ст. 16 данной конвенции обязывает государства-участники обеспечивать на основе равенства мужчин и женщин одинаковые права супругов в отношении владения, приобретения, управления, пользования и распоряжения имуществом как бесплатно, так и за плату. Данное положение имеет большое значение для установления равенства между мужчинами и женщинами и ликвидации дискриминации в отношении женщин при осуществлении их права владеть имуществом. Ибо, хотя все государства признают основополагающие принципы равенства и запрещения дискриминации, в некоторых развивающихся странах женщины лишены имущественных прав.

Например, в Индии согласно индуистскому праву женщины не могли наследовать такое недвижимое имущество, как земля. Современное законодательство Индии предоставило такое право женщинам, однако соответствующие нормы содержат ряд ограничений, а во многих районах право наследования регулируется нормами обычного права данного региона или общины. Ограничения в соответствии с местными обычаями наблюдаются в ряде других азиатских и африканских стран. Однако комитеты по ликвидации расовой дискриминации и дискриминации в отношении женщин не уделяют надлежащего внимания данному вопросу.

Право владеть имуществом провозглашено в ряде других деклараций ООН. Так, в п. 11 Декларации о правах инвалидов 1975 г. отмечается, что «инвалиды должны иметь возможность пользоваться квалифицированной юридической помощью, когда подобная помощь является необходимой для защиты их личности и имущества».

Декларация социального прогресса и развития от 11 декабря 1969г. в ст. 6 провозглашает следующее: «Социальный прогресс и развитие требуют участия всех членов общества в производительном и общественно полезном труде и установления, в соответствии с правами человека и основными свободами, а также в соответствии с принципами справедливости и социальной функции собственности, таких форм собственности на землю и средства производства, которые исключают любые формы эксплуатации человека, обеспечивают равные права на собственность для всех и создают условия, ведущие к подлинному равенству среди людей.». [3]

ГА ООН неоднократно затрагивала вопрос об уважении права владеть имуществом во время обсуждения и принятия решений по таким важным вопросам, как право народов на самоопределение, право на неотъемлемый суверенитет над естественными ресурсами и право на развитие. Так, например, в резолюции 1803 (XVII) от 14 декабря 1962 г., озаглавленной «Неотъемлемый суверенитет над естественными ресурсами», провозглашается право народов и наций на неотъемлемый суверенитет над их естественными богатствами и ресурсами и подчеркивается, что право должно осуществляться в интересах их национального развития и благосостояния населения соответствующих государств. [11, с.44]

Право на владение имуществом рассматривается в большинстве декларации в свете права народов и наций на неотъемлемый суверенитет над своими природными богатствами и ресурсами.

Следует отметить, что более широкое содержание прав человека на владение имуществом было включено в региональные договоры. Первым и центральным международным соглашением по вопросам прав человека в Европе стала Европейская конвенция 1950 г. и Протокол №1 к ней от 20 марта 1952 года, гарантирующий некоторые другие определенные права и свободы, которые не были включены в конвенцию, участниками которой являются практически все европейские государства. Статья 1 Протокола №1 от 20 марта 1952 г. гарантировала каждому право на уважение своего имущества и установила определенные гарантии прав частных лиц в случае вмешательства государства в их права.

Позднее в толковании ЕСПЧ было отмечено, что по существу указанная норма гарантирует право собственности. [12, с. 94]С позиции ЕСПЧ каждое физическое или юридическое лицо имеет право беспрепятственно пользоваться своим имуществом, и никто не может быть лишен своего имущества,

кроме как в интересах общества и на условиях, предусмотренных законом и общими принципами международного права.

Важно подчеркнуть то обстоятельство, что Протокол №1 от 20 марта 1952 года определяет пределы международно-правового регулирования вопросов, связанных с правом собственности. Вместе с тем, правовое регулирование вопросов защиты собственности - это прерогатива внутреннего права государств. [10, с.60-72]

ЕСПЧ в ряде своих решений уточнил содержание понятия права собственности, закрепленное в Протоколе №1 от 20 марта 1952 года. В перечень имущества, защищаемое конвенцией включается всякое имущество, а также «бестелесное имущество» (т.е. идеальный нематериальный имущественный объект), экономические интересы, связанные с розничной продажей напитков, с недвижимостью, гарантией, доверенностью и т. д. [10, с.73-74]

Схожие формулировки встречаются в ст.21 Американской конвенции по правам человека 1969 г., известная также под названием «Пакт Сан Хосе, Коста Рика». Согласно этой норме каждый человек имеет право на пользование и владение имуществом, а также никто не может быть лишен своего имущества, кроме как при условии выплаты справедливой компенсации, на основаниях, связанных с общественной полезностью или интересами общества, а также в случаях, которые установлены законом, и при соблюдении форм, определенных им. [4.С.66]

Африканская хартия прав человека и народов также закрепила право на собственность в двух оригинальных положениях, отражающих реалии экономической и общественной жизни стран этого континента. В п. 3 ст. 13 устанавливается, что каждый человек имеет право на доступ к общественной собственности и обслуживанию при строгом соблюдении равенства всех людей перед законом. Далее в ст. 14 предусматривается, что «Право на собственность гарантировано. Им можно пренебречь лишь в интересах общественного благополучия или в интересах всей общины и при условии соблюдения положений соответствующих законов». [4, с.76] Данное положение отражается в законодательстве и практике ряда африканских стран. Так, Конституция Сенегала допускает ущемление прав собственности в случае установленной законом общественной необходимости и при условии справедливого и предварительного извещения. Исследования традиционных форм землевладения в Африке, проведенные ЮНЕСКО, свидетельствуют о том, что во многих районах континента земля считается

священной и неотъемлемой общинной собственностью. В настоящее время в африканских странах произошли или происходят реформы права собственности, приближающие его к европейским стандартам, однако традиционные формы собственности сохраняются во многих районах.

Признание права собственности и права предпринимательства на уровне регионального международно-правового акта связано с Парижской Хартией для новой Европы 1990 г., принятой в рамках СБСЕ 21 ноября 1990 года. В ней государства подтвердили, что каждый человек имеет право «владеть собственностью единолично или совместно с другими заниматься индивидуальным предпринимательством».[2, с.125]

Среди региональных соглашений следует отметить Конвенцию СНГ о правах и основных свободах человека от 26 мая 1995 г. Согласно ст. 26 данной Конвенции каждое физическое лицо имеет право на собственность, и никто не может быть лишен своего имущества, кроме как в общественных интересах, в судебном порядке и при соблюдении условий, предусмотренных национальным законодательством и общепризнанными принципами международного права. Наряду с этим, договаривающимся сторонам конвенции предоставляется право принимать такие законы, которые она считает необходимым для

контроля над использованием предметов, изъятых из оборота в государственных и общественных интересах.

Таким образом, каждое государство вправе осуществлять контроль за использованием собственности иностранцев, принимать меры по ограничению права собственности в форме национализации и др. формах. Международное право признаёт правомерность таких мер при соблюдении определенных условий. Они закреплены также в некоторых соглашениях в области прав человека. Такие соглашения обязывают договаривающиеся государства в случаях проведения национализации выплатить компенсацию в размере, определяемом на основе реальной стоимости капиталовложений, которая должна выплачиваться без необоснованной задержки.[1]

Необходимо подчеркнуть, что предпринимаемые государством ограничительные меры в отношении иностранной собственности не противоречат принципу уважения основных прав и свобод человека. Международные договоры о правах человека резюмируют право государств устанавливать определённые ограничения прав человека в качестве условий пользования правами и предохранительных мер против неправомерных действий пользователей.

Список литературы:

1. Ведомости Верховного Совета СССР. 1990. № 48. Ст.1792.
2. Действующее международное право. Т.2. М., 1996. С.125.
3. Док. ООН А/2929, § 195-212.
4. Карро Д., Жюйар П. Указ. соч. С.66.
5. Ляхс М.И. Национализация и развитие международных экономических отношений // Проблемы международного права. М., 1961. С. 139.
6. Международное гуманитарное право в документах. М., 1996. С.549.
7. Международное частное право: Учебник / Л. П. Ануфриева, А. Бекашев, Г. К. Дмитриева и др.; Отв. ред. Г. К. Дмитриева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. — С.273 (688)
8. Международное право в документах: Сборник международно-правовых актов и внутреннее законодательство Республики Таджикистан. Душанбе: «Контраст», 2010. С. 221.
9. Международные договоры по правам человека долгое время относились доктриной международного права к категории тех договоров, которые не имели прямого действия в национальных правовых системах, иными словами, не относились к категории самоисполнимых. Юристы-международники склонялись к тому, что соответствующие права и свободы предоставляются государствами посредством внутринационального права, от международного сообщества же индивиды и их группы никаких прав напрямую не получают. См. в частности: Международное право: Учебник / Под ред. Ю.М. Колосова, В.И. Кузнецова. М., 1995. С. 301; Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. М., 1991. С. 13-36.
10. Мингазова И.В. Право собственности в международном праве/ - М.: Волтерс Клувер, 2007. — С. 60-72.
11. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. М., 1991. С. 44.
12. Нешатаева Т.Н. О компенсации Европейского суда по правам человека в отношении имущественных прав // Вестник ВАС РФ. 1999. № 4. С. 94.

13. Турнаев А.В. Проблемы квалификации корпоративных захватов (рейдерских деяний) как мошенничества // Вестник Саратовской государственной академии права, № 5 (75), 2010. - С.127 - 132

Аннотатсия

Масоили ҳуқукии Ҳимояи ҳуқуқи моликияти шахсони хориҷӣ ва шахсони ҳуқуқӣ дар созишномаҳои байналмилалӣ ва дигар санадҳо оид ба Ҳимояи ҳуқуқи инсон

Дар мақола муаллиф масъалаҳои Ҳимояи ҳуқуқи моликияти шахсони хориҷӣ ва шахсони ҳуқуқиро дар созишномаҳои байналмилалӣ вобаста ба Ҳимояи ҳуқуқи инсон баррасӣ менамояд. Муаллиф хусусиятҳои хос ва тартиби Ҳимояи ҳуқуқи моликиятро тибқи санадҳои байналмилалӣ ва миллий таҳлил намуда, таносуби қонунгузории дохилии давлатиро бо ҳуқуқи байналмилалӣ дар робита ба ҳифзи ҳуқуқи моликияти шахсӣ дар мақола дарҷ намудааст. Инчунин доктринаҳо ва таҷрибаҳои гуногун оид ба ҳуқуқи моликият қайд карда шудаанд. Аз ҷумла нақши махсуси танзими байналмилалӣ ҳуқуқи сармоягузорӣ дар танзими муносибатҳои ҳуқуқи моликият дарҷ гардидааст.

Дар мақолаи мазкур маҳдудиятҳо ва кафолатҳо дар самти Ҳимояи ҳуқуқи моликият дарҷ гардида, тавсири муфассали таҷрибаи судии Аврупо оиди ҳуқуқи инсон ба кафолатҳои Ҳимояи моликияти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дарҷ гардидааст.

Аннотация

Правовые проблемы защиты права собственности иностранных граждан и юридических лиц в международных соглашениях и других актах о защите прав человека

Автор научной статьи рассматривает некоторые вопросы по защите право собственности иностранных граждан и юридических лиц в международно – правовых актах по защите прав человека.

В статье подробно получила отражение защита от посягательств со стороны других лиц на право собственности. Ведётся соотношение между внутригосударственным правом с международно – правовой защитой частной собственности. А так же рассматриваются различные доктрины и практики государств в отношении права собственности.

Так, подробно отмечается особая роль международно-правового регулирования инвестирования в регулировании отношений собственности.

В статье подробно рассматриваются некоторые ограничения и гарантии в области защиты права собственности, а так же даётся подробное толкование практики европейского суда по правам человека на гарантии права собственности физических и юридических лиц.

Annotation

Legal problems of protecting the property rights of foreign citizens and legal entities in international agreements and other acts on the protection of human rights

The author of a scientific article considers some issues on the protection of the property rights of foreign citizens and legal entities in international legal acts on the protection of human rights.

The article is reflected in detail about the protection against encroachment on the part of other persons on the right of ownership. There is a relationship between domestic law and the international legal protection of private property. As well as various doctrines and practices of states regarding the right to property are considered.

Thus, the special role of the international legal regulation of investment in the regulation of property relations is noted in detail.

The article discusses in detail some of the limitations and guarantees in the field of protection of property rights, as well as provides a detailed interpretation of the practice of the European Court of Human Rights to guarantee the right of ownership of individuals and legal entities.

12.00.12 – КРИМИНАЛИСТИКА; ФАЪОЛИЯТИ ЭКСПЕРТИЗАИ СУДӢ; ФАЪОЛИЯТИ ОПЕРАТИВӢ-ҶУСТУҶӢ

12.00.12 -КРИМИНАЛИСТИКА; СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

УДК: 340.69

Назаров Аваз Қувватович,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: avazjonn@mail.ru

Тел.: (+992) 907-96-74-76.

Насриддинов Муҳаммадзафар,

муаллими калони кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: muhammadzafar_77@mail.ru

Тел.: (+992) 900-70-40-55

ТАМОҶУЛИ ИНКИШОФИ МАҲҶУМИ ЭКСПЕРТОЛОГИЯИ СУДӢ

Калидвожаҳо: экспертиза; экспертология; криминалистика; донишҳои махсус; ҳифзи ҳуқуқ; объект; усулҳо.

Ключевые слова: экспертиза; экспертология; криминалистика; специальные знания; защита прав; объект; методы.

Keywords: examination; expertology; forensic science; special sciences; protection of rights; object; methods.

Гузaronидани ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар мамлакат, мукамал гардонидани низоми судӣ ва устувор гардонидани мақомоти ҳифзи ҳуқуқ имкон доданд, ки бисёр чораҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, ташкилӣ ба таври фаъол амалӣ карда шаванд. Самти муҳими ҳифзи ҳуқуқ озодиҳои инсон ва шахрванд ба тариқи пурра ва бегаразона амалӣ намудани истеҳсолоти экспертизаи судӣ ба шумор меравад.

Чуноне ки Е.Р. Россинская қайд мекунад “Дар низоми ҷинояткорӣ мавқеи муҳимро фаъолияти гурӯҳҳои муташаққил ташкил мекунанд, ки онҳо фаъолияти ҷинояткорӣ худро ба воситаҳои муосири техникӣ ба роҳ мемонанд, ки ин чарағи ошкор намудан ва тафтиши ҷиноятро мушкил мегардонад. Дар ҷунин шароит ҳангоми ҷамъоварӣ ва таҳқиқи далелҳо нақши экспертизаи судӣ торафт меафзояд.

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои муҳим ва махсуси экспертизаи судӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Диққати махсус ба вазифаҳо, сохтори экспертизаи судӣ дода шудааст. Мафҳумҳои донишҳои махсус, шаклҳои истифодаи онҳо дар фаъолияти тафтишӣ, шахсияти қоршинос, фаъолияти судӣ-экспертӣ, таснифи экспертизаҳои судӣ, тактика ва психологияи таъсири мутақобилаи

ҳуқуқшинос ва қоршинос ҳангоми истеҳсолоти экспертизаи судӣ маълум карда мешаванд.

Ҷанбаҳои мувофиқавӣ ва ташкилии экспертизаи судӣ, аз он ҷумла хусусияти таъин ва истеҳсолоти экспертизаи судӣ дар чарағи истеҳсолоти парвандаҳои ҷиноятӣ, маъмурӣ, ҳуқуқӣ таҳлил карда мешаванд.

Бо мақсади истифода намудани маҷмӯи донишҳои махсус аз тарафи муфаттиш, ҳимоятгар (адвокат), судяҳо, прокурор ва дигар қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар соҳаҳои гуногуни илми ҳуқуқшиносӣ, экспертизаи судӣ, экспертология имконияти мусоид фароҳам меорад.

Масъалаҳои назариявӣ ва амалиявӣ экспертизаи судӣ дар илми криминалистика дар фасли “Экспертизаи криминалистӣ” дида баромада шудааст. Дар алоқа бо ин, илми криминалистика қонунияти ошқорсозӣ, тафтишӣ ва пешгирии ҷиноятҳоро меомӯзад.

Бори аввал дар бораи аз илми криминалистика ҷудо намудани экспертизаи судиро (экспертология)-ро П.И. Тарасов-Родионов пешниҳод намуда буд [12, с.196]. Дар ҳамин асно олими дигари рус Ю.М. Кубитский пешниҳод мекунад, ки аз криминалистика ҳамаи он чизҳое, ки ба экспертизаи криминалистӣ дахл доранд, ҷудо

карда гирифта шаванд [8, с.152]. Албатта Ю.М. Кубитский ақидаи худро вобаста ба экспертизаҳои судӣ-тиббӣ пешниҳод намудааст, ки он сарфи назар аз он ки ба илми криминалистика шомил нашавад ҳам, ба класҳои экспертизаи судӣ-тиббӣ дохил шуданаш мумкин аст.

Ақидаи ба ин монандро А.И. Винберг дар асарҳои худ зикр кардааст. Муаллиф қайд мекунад, ки дар илми криминалистика назарияи умумии экспертизаи криминалистӣ ҳамчун соҳаи мустақил баромад мекунад [3, с.183].

Соли 1959 дар шаҳри Алма-Ато маҷмӯаи “Маъсалаҳои криминалистика ва экспертизаи судӣ” аз ҷоп баромад, ки дар он М.М. Видря, М.Г. Лубарский, Н.А. Чангелдин, А.Р. Шляхов дар шаклҳои гуногун ақидаҳои ҷанбадорӣ дар бораи ҷудо кардани назарияи экспертизаи криминалистӣ аз криминалистика ва ҳисобидани он чун соҳаи ҷудогонаи илм баён карданд [4, с.96].

А.Р. Шляхов дар асари худ зикр намудааст, ки “Назарияи экспертизаи криминалистика бояд аз илми криминалистика ҷудо кард [11, с.64].

Соли 1961 А.И. Винберг асарҳои худро дар бораи зарурати коркарди омӯзиши умумӣ оид ба экспертизаи криминалистӣ рӯи ҷоп овард. Воқеан нуқтаи назари А.И. Винберг ва А.Р. Шляхов боиси дастгирӣ аст, чунки зарур аст илм дар бораи экспертизаи криминалистӣ ва асосҳо, усулҳои тадқиқоти шароитҳои муроғиятӣ ва мантиқии умумӣ, физикӣ-руҳӣ ва кимиявӣ-биологӣ, инчунин услуб ва техникаи гузаронидани намудҳои гуногуни экспертизаи криминалистикаро якҷоя намуда, соҳаи нави илми ҳуқуқӣ пешниҳод кард.

Ақидаи онҳо айнан баъдан аз ҷониби дигар олимони низ тарафдорӣ карда шудааст. Экспертизаи криминалистӣ бояд аз тактикаи тафтишот ҷудо карда шавад. А.В. Дулов ба ҷонибдорони илми экспертизаи криминалистӣ ҳамроҳ шуда, баён мекунад, ки экспертизаи судӣ бояд ҳамчун илми мустақил амал кунад [5, с.177]. Ақидаи ҷудо кардани назарияи экспертизаи криминалистӣ аз илми криминалистика бахсҳои зиёдеро байни олимони илми криминалистика ба вучуд овард. С.П. Митричев чунин шуморидааст, ки экспертизаи криминалистикаро аз криминалистика ҷудо кардан номумкин аст, вале дар илми криминалистӣ фасли мустақил бо номи “Экспертизаи криминалистӣ” ҷудо кардан мумкин аст [9, с.92]. Агар ақидаи Митричев С.П. ҷонибдорӣ карда мешуд, пас низоми классикӣ илми криминалистика пурра вайрон карда мешуд. Қобили қабул аст, ки илми криминалистика аз ҷор қисмат иборат аст ва иловатан экспертизаи судиро ҳамчун фасли мустақили илми криминалистика эътироф кардан хато мебошад.

Ақидаи мутоқобилро Б.М. Комаринетс пешниҳод мекунад, муаллиф ақида дорад, ки “мо наметавонем техникаи криминалистикаро ба ду қисми мустақил тақсим намоем, чунки экспертизаи судӣ ин худ як қисмати техникаи криминалистӣ ба ҳисоб меравад [7].

Н.А. Селиванов қатъиян зидди вучуд доштани илми экспертизаи криминалистӣ баромад кардааст. Ба ақидаи ӯ “Қўшиши барпо кардани чунин илме монанди “Экспертизаи криминалистӣ” ва ё экспертология беасос аст. Коркарди ҳолатҳои назариявӣ ва воситаҳои илмӣ-техникӣ, ки қоршиносон-криминалистон истифода мекунанд, дар доираи криминалистика истифода кардан мувофиқи мақсад аст” [10, с.150].

Р.С. Белкин дар солҳои 1950-1960 рушди фаъолияти экспертизаи судиро натиҷагирӣ карда, пешниҳод мекунад, ки “Давраи нави рушди илми экспертизаи криминалистӣ дар солҳои номбурда ба охир расид. Баъди чандин соли танаффус ин ақида таҷассуми нав ёфт ва аз нав рушд кард” [2, с.304]. Раванди инкишофи экспертизаи судӣ ҳамчун илми мустақили ҳуқуқӣ аз солҳои 60 то нимаи солҳои 70 асри ХХ маъқуф гузошта шуда буд.

Рушди фаъолияти экспертизаи криминалистӣ танҳо соли 1973 аз нав оғоз гардид. А.И. Винберг ва Н.Т. Малаховская пешниҳод карданд, ки “Назарияи умумии экспертизаи криминалистӣ” – “Экспертологияи судӣ” номида шавад [3, с.183]. Соли 1979 муаллифон китоби дарсиро бо номи “Экспертологияи судӣ” (маъсалаҳои умуминазариявӣ ва услубии экспертизаҳои криминалистӣ) рӯи ҷоп оварданд, ки дар он ҷо мафҳумҳои “экспертологияи судӣ”, “мафҳуми умумии экспертизаи криминалистӣ” чун муродиф истифода шудаанд [3, с.183].

Ба гуфтаҳои танқидӣ нигоҳ накарда, ақидаи “экспертологияи судӣ” икдоми бузург дар коркарди назарияи экспертизаи криминалистӣ ба шумор мерафт.

Консепсияи экспертологияи судиро А.Р. Шляхов, В.С. Митричев, М.И. Авдеев, С.С. Остроумов, М.С. Брайнин, В.М. Никифоров, Ф.Э. Давутов, Б.И. Пинхасов, З.М. Соколовский, Л.Е. Аротскер, Н.В. Скорик ва як қатор олимони дигар дастгирӣ кардаанд.

Саҳми бузурги худро дар рушди назарияи умумии экспертологияи криминалистӣ И.А. Алиев, Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, С.Ф. Бичкова, Ю.Г. Корухов, Н.П. Майлис, Ю.К. Орлов, И.Н. Сорокотягин, Т.В. Сахнова, С.А. Смирнова, Е.Р. Россинская ва ғайраҳо гузоштаанд.

Калимаи “экспертология” аз ду мафҳум иборат аст: “expertus” (таҷрибадор, воқиф) ва “logos” (назария, омӯзиш, илм) [1].

Экспертология – ин назария (омӯзиш, илм) дар бораи шахсони таҷрибадор, воқиф, ки дониши махсуси онҳо барои тадқиқоти объектҳо истифода карда мешавад, яъне *экспертология* – ин назария (омӯзиш, илм) дар бораи экспертиза мебошад.

Экспертиза – тадқиқот ва ҳал кардани ягон масъалаи амалӣ бо ёрии шахсони таҷрибадор, ки дониши махсусро доранд.

Мувофиқи илми криминалистика *экспертология* – ин назария ва амалияи экспертизаи судӣ мебошад. Сабаби *экспертологияи судӣ* номидан дар он аст, ки он ба масъалаҳои истифодаи донишҳои махсус дар истехсолоти судӣ машғул шудан аст.

Объекти *экспертологияи судӣ* – ин фаъолияти шахсони давлатӣ, ғайридавлатии ҳуқуқӣ ва воқеъ дар таъмин кардани экспертизаи (санчиши) босифат, ки онро коршиносони судӣ анҷом медиҳанд (“додани ҳулоса”) равона карда шудааст.

Усулҳо ва объекти *экспертологияи судӣ* имкон медиҳанд, ки “*экспертологияи судӣ*” чун илми мустақил ва ҳуқуқӣ эътироф карда шавад.

Дар ин бобат Р.С. Белкин чунин қайд кардааст “Шарти вучуд доштани ин илм дар он зоҳир мегардад, ки ҳамаи намудҳои экспертизаи судиро ба таври усулӣ ва методологӣ муттаҳид мегардонад, ғанни дигар илмҳо бе “иддаои” омӯзиши илмҳои махсус, инчунин истехсолоти судӣ вучуд дошта наметавонад” [2, с. 304].

Экспертологияи судӣ – ин илми махсус аст, ки бо илмҳои гуманитарӣ ва дақиқ пайваست мебошад, махсусан бо илмҳои физика, кимиё, биология, равоншиносӣ (психология), тиб, археология, техникаи криминалистӣ, илмҳои тиббӣ ва ғайра.

Ба усулҳои махсуси *экспертологияи судӣ* (тадқиқоти экспертӣ) дохил мешаванд:

1) *усулҳои физикӣ, кимиёвӣ ва физикӣ-кимиёвӣ*, ки барои таҳлили сохт, таркиб, сохтор, хусусиятҳои физикӣ ва кимиёвии моддаҳо ва маводҳо таъин карда мешаванд;

2) *усулҳои биологӣ*, ки барои тадқиқоти объектҳои хусусияти биологидошта (хун, мӯйҳо, оби даҳон, тарашшуҳи бадан ва ғайра) истифода карда мешаванд;

3) *усулҳои антропологӣ ва антропометрӣ*. Ҳангоми тадқиқоти одам, ҳасад муҳим; муқаррар кардани шахсияти ғавтида бо боқимондаҳои устухон; ҳангоми тасвири сурати инсон барои кофтуков; ҳангоми шинохтани симои шахс бо роҳи азнавбарқароркунии устухони косахонаи сари шахси ғавтида;

4) *усулҳои муҳосибӣ*: тафтиши расмӣ, тафтиши арифметикӣ, санчиши меъёрии ҳуҷҷатҳо,

тафтиши ҷавобӣ, усули муқоисаи назоратии боқимондаҳо ва ғайра;

5) *усулҳои ҳоси экспертологияи судӣ* – ин усулҳое, ки *экспертологияи судӣ* қоркард кардааст, рангҷудокунандаҳо, пурзӯр кардани рангҳои акс, тадқиқоти микрообъектҳо (нахҳо, ҳиссачаҳои рӯпӯшҳои лоқу рангӣ ва ғ.) ва ғайра.

Вазифаҳои *экспертологияи судиро* шартан ба намудҳои зерин тасниф кардан мумкин аст:

1. Такмили доимии ҷанбаҳои назариявии экспертизаи судӣ: мафҳум, усулҳо, сохтор, таърихи рушд ва ғайра.

2. Ташаккулёбии асосҳои меъёрию ҳуқуқии идоравии фаъолияти муассисаҳои судӣ-экспертӣ ва гузаронидани меъёрҳои идоравӣ мутобиқи қонунгузории амалкунанда.

3. Таҳлили касбии фаъолияти экспертӣ: ташкил ва гузаронидани экспертизаҳои судӣ; қумак ба мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ дар ҳалли масъалаҳое, ки дониши махсусро талаб мекунанд.

4. Қоркарди қонунгузории амалкунанда, ки фаъолияти экспертизаи судиро ба танзим медарорад.

5. Такмили минбаъдинаи мафҳумҳои муҳимтарин “қоршинос”, “экспертиза”, “экспертӣ”, “ҳулосаи қоршинос”, “нишондоди қоршинос”, “қурсиши қоршинос”, “фаъолияти экспертизаи судӣ” ва ғайра, ки маҳорати касбии қоршиноси судиро дар фарқият аз “муҳасисс” қушода медиҳад.

6. Ҳулоса ва таҳлили таҷрибаи тактиқӣ, равонӣ (психологӣ) ва амалии таъин ва гузаронидани экспертизаи судӣ чун қафолати истифодаи босамари донишҳои махсус.

7. Систематикунони (тасниф)-и экспертизаҳои судӣ: криминалистӣ, судӣ-тиббӣ, судӣ-руҳӣ (психиатрӣ), судӣ-иқтисодӣ, судӣ-равонӣ (психологӣ) ва ғайра, пешгӯӣ кардани имқониятҳои ба вучуд омадани экспертизаҳои нави судӣ (одорологӣ, воқалографӣ, қомпютерӣ ва ғайраҳо).

Низоми экспертологияи судӣ дар қорҳои илмии олимони соҳаи криминалистика мавриди тадқиқоти илмӣ қарор гирифта шудаанд: А.И.Винберг, Н.Т. Малаховская, Р.С. Белкин, Т.С. Волчетская, М.Я. Сегай, Ю.Б. Форис ва ғайраҳо оид ба низоми *экспертология* фикру ақидаҳои ҳудро баён кардаанд.

А.И.Винберг ва Н.Т. Малаховская соҳтори “*экспертологияи судӣ*”- ро дар ду қисм пешниҳод кардаанд:

1. *Қисми умуминазариявӣ*, ки чунин унсурҳоро дар бар мегирад: предмет; қонуниятҳо ва услубҳои ташаккул ва рушди экспертизаи судӣ; мавқеи *экспертология* дар низоми дониши илмӣ; *экспертологияи муқоисавӣ* ва вазифаҳои он;

қонуниятҳои тадқиқоти объектҳои экспертизаҳои судӣ; таълимот дар бораи хусусиятҳо ва нишонаҳои объектҳои муқоисашаванда; вазифаҳои экспертиологияи судӣ; ҳислати қоршинос ҳамчун субъекти дониш ва фаъолияти он.

2. Қисми амалӣ – намудҳо ва моҳияти экспертизаи судӣ[3, с.183].

Бо низоми “экспертиологияи судӣ”, ки аз тарафи А.И. Винберг ва Н.Т. Малаховская пешниҳод карда шудааст, розӣ шудан қобили қабул нест, зеро муаллифони диққати зиёдро ба тадқиқоти муқоисавӣ ва қонуниятҳои тадқиқоти объектҳои экспертиза медиҳанд, ки бештар ба фаъолияти қоршинос дар намудҳои муайяни экспертиза тааллуқ доранд (масалан, экспертизаи криминалистика пайҳои тирпарронӣ; экспертизаи судӣ-тиббӣ ҳасад ва ғайра). Экспертиологияи судӣ барои қоркард ва рушди таълимоти умумӣ дар бораи экспертизаи судӣ таъин карда шудааст.

Т.С. Волчетская экспертизаи судиро ба умумӣ ва махсус ҷудо кардааст.

Дар қисми умумӣ масъалаҳои ҳуқуқӣ дида баромада мешаванд: мафҳуми экспертизаи судӣ; шаклҳои истифодаи донишҳои махсус; таснифи экспертизаҳои судӣ; системаи муассисаҳои экспертизаи судӣ; асосҳои таъинот ва истеҳсолоти

экспертизаи судӣ дар тафтишот ва суд; ҳолати ҳуқуқи қоршинос.

Қисми махсус ба масъалаҳои экспертизаҳои криминалистика маъмулӣ (дактилоскопӣ, судӣ-хатшиносӣ, судӣ- экспертизаи техникаи ҳуҷҷатҳо ва ғайра) ва раванӣ (психологӣ) бахшида шудааст[6, с.134]. Муаллиф диққати асосиро ба экспертизаҳои криминалистика маъмулӣ равана кардааст.

Дар алоқа бо ин, гурӯҳи зиёди дигар экспертизаҳо аз мадди назар дур мондаанд. Пешниҳод карда мешавад, ки экспертиологияи судӣ бояд аз ду қисм иборат бошад: умумӣ (назарияи экспертиологияи судӣ) ва махсус (амалияи экспертиологияи судӣ).

Ҳамин тавр, экспертиологияи судӣ (назария, амалияи экспертиологияи судӣ) - илми мустиқ ҳуқуқшиносӣ, ки бо қонунияти амалӣ қардани асосҳои ҳуқуқӣ, услубӣ ва ташкилоти фаъолияти судӣ-экспертӣ, инчунин амалияи истифодаи донишҳои махсус дар ҳудуди шакли мувофиқавӣ (“экспертизаи судӣ”) бо мақсади муқаррар қардан, тадқиқот бурдан ва арзёбии объектҳо (“ҳулосаи қоршинос”) дар истеҳсолоти судӣ машғул аст.

Экспертиологияи судӣ – ин илми оянда аст. Он имкон медиҳад, ки ҳуқуқи экспертӣ ва кодекси экспертӣ барпо карда шаванд.

Рӯйхати адабиёт:

1. <https://determiner.ru/termin/ekspertologija.html>
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. М.: Юрид. лит., 1988. 304 с.
3. Винберг, Абрам Ильич. Судебная экспертиология: (Общетеоретическая и методологическая проблема судебных экспертиз). Учебное пособие / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская; Отв. ред. Б. А. Виктор. - Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1979. - 183 с.
4. Выдря, Мина Минович. Предание суду как гарантия законности привлечения к уголовной ответственности : Учеб. пособие / М. М. Выдря. - Краснодар : Кубан. ун-т, 1981. - 97 с.
5. Дулов А. В. Вопросы теории судебной экспертизы/ Минск, 1959.-177с
6. Использование специальных знаний в судопроизводстве : сб. науч. тр. / Калинингр. гос. ун-т ; под ред. Т. С. Волчецкой. - Калининград : Изд-во Калинингр. гос. ун-та, 2005. - 134
7. Комаринец, Борис Максимович. Методика криминалистической экспертизы [Текст] : Пособие для экспертов-криминалистов и судебно-прокурорских работников / Б. М. Комаринец ; Всесоюз. ин-т юрид. наук МЮ РСФСР. Центр. криминалистическая лаборатория. - Москва : [б. и.], 1961 обл. 1962. - 1 т.
8. Кубицкий, Юрий Михайлович (1897-1963). Криминалистическая и судебно-медицинская экспертиза [Текст]. - Ашхабад : Воен.-юрид. акад. РККА, 1942. - 152 с.
9. Митричев, Степан Петрович. Теоретические основы советской криминалистики [Текст] : (Введение в науку) : Учеб. пособие для студентов ВЮЗИ / М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР. Всесоюз. юрид. заоч. ин-т. - Москва : [б. и.], 1965. - 92 с.
10. Селиванов, Николай Алексеевич. Советская криминалистика: система понятий / Н. А. Селиванов. - М. : Юрид. лит., 1982. - 150 с.
11. Шляхов Александр Романович. Судебная экспертиза и правосудие / А. Р. Шляхов. - М. : Знание, 1981. - 64 с.
12. Тарасов-Родионов, Петр Игнатьевич. Предварительное следствие [Текст] : Пособие для следователей / П. И. Тарасов-Родионов, гос. советник юстиции 3-го класса ; Под ред. проф. М. А. Чельцова-Бebutova; Прокуратура СССР. Метод. сов. - Москва : Юрид. изд-во, 1948 (Л. : тип. им. Ворошилова). - IV, 196 с.

Аннотатсия

Тамоюли инкишофи мафҳуми экспертологияи судӣ

Дар мақолаи мазкур мафҳуми экспертологияи криминалистикӣ мавриди тадқиқот қарор гирифтааст. Дар мақола зикр карда шудааст, ки авалин бор масъалаи мафҳуми экспертология ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар солҳои шастуми асри гузашта ба миён омада, то ҳол идома дорад. Муаллиф ақидаи олимони соҳаро оид ба мафҳуми экспертология ва низоми предмети экспертология мавриди тадқиқоти илмӣ қарор додааст.

Дар мақола ақидаҳои олимони оиди мафҳумҳои зерин оварда шудааст: мафҳуми назарияи умумии экспертизаи судӣ ва экспертология ва предмети онҳо; дар мақола экспертология дар фарқият аз экспертизаи судӣ ҳамчун соҳаи мустақил нишон дода шудааст.

Аннотация

Тенденция развития понятия судебной экспертологии

В данной статье рассматривается понятие криминалистической экспертологии. В работе указывается, что впервые проблемы понятия экспертология как частная отрасль юридической науки появились в шестидесятые годы прошлого века, и продолжают до сих пор. Автор анализирует мнения ученых по поводу формулировки понятия и структуры предмета науки «судебная экспертология».

В работе рассмотрены взгляды ученых на эти понятия; проанализированы определения общей теории судебной экспертизы и экспертологии, а также их предмета; показано, что экспертология в отличие от общей теории судебной экспертизы, представляет собой самостоятельную науку.

Annotation

The development trend of the concept of forensic expertology

This article discusses the concept of forensic expertise. The work indicates that in the first problems of the concept of expertology as a private branch of legal science in the sixties of the last century, but still continues. The author analyzes the opinions of scientists about the formulation of the concept and structure of the subject of science "forensic expertology".

The paper considers the views of scientists on these concepts; analyzed the definitions of the general theory of forensic science and expertology, as well as their subject; it is shown that expertology, in contrast to the general theory of forensic examination, is an independent science.

12.00.13 – ҲУҚУҚИ ИТТИЛООТӢ
12.00.13 – ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

УДК: 340.115.7

Шокиров Файзулло Абдуллоевич,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон.

E-mail: shgal959@mail.ru

Тел.: (+992) 927-70-97-91.

МУНОСИБАТҲОИ ИТТИЛООТӢ-ҲУҚУҚӢ: МАФҲУМ ВА МОҲИЯТ

Калидвожаҳо: иттилоотонӣ; муносибатҳои ҳуқуқӣ; муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ; прогресси илмӣ-техникӣ; технологияи иттилоотӣ-телекоммуникационӣ.

Ключевые слова: информатизация; правовые отношения; информационно-правовые отношения; научно-технический прогресс; информационно-телекоммуникационные технологии.

Keywords: informatization; legal relations; informational and legal relations; scientific and technical progress; informational and telecommunicational technologies.

Дар фазои илми назарияи давлат ва ҳуқуқ масъалаи баҳсбарангез муқаррар намудани мафҳуми муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи иттилоотонӣ ба ҳисоб меравад. Вобаста ба пайдошавии муносибатҳои нави ҳуқуқӣ дар соҳаи иттилоотонӣ, ки албатта объекти асосии онҳоро муносибатҳои ҳуқуқии ҳуди мафҳумҳои иттилоот ё иттилооти ҳуқуқӣ ташкил медиҳад, моро зарур аст, ки дар аввал, ба ҳуди моҳияти мафҳуми муносибатҳои ҳуқуқӣ, ки аз унсурҳои зерин, аз қабилӣ объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорӣҳои ҳуқуқии субъективӣ иборат мебошад, равшанӣ андозем.

Дар адабиёти илми ҳуқуқӣ вобаста ба падидаи болозикр ақидаҳои мухталифи муҳаққиқони соҳа мавҷуд мебошанд, аз ҷумла ба андешаи муҳаққиқ В.Н. Хропанюк муносибатҳои ҳуқуқӣ, чунин муносибати ҷамъиятӣ мебошад, ки дар он тарафҳо, байни ҳам, бо ҳуқуқҳо ва уҳдадорӣҳои аз ҷониби давлат ғишзшаванда, алоқаманд мебошанд. Аз нигоҳи муаллиф, сохтори муносибатҳои ҳуқуқӣ аз чор унсур иборат буда, субъектҳо, объект, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳоро дар бар мегирад. Ба ақидаи муаллифи мазкур, агар ба субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ фардҳо ва ташкилотҳои алоҳида, ки аз рӯи меъёрҳои ҳуқуқӣ дорандаи ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорӣҳои ҳуқуқӣ дохил шаванд, пас дар зерин мафҳуми объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ он чизе ғишзда мешавад, ки ба он муносибатҳои ҳуқуқӣ таъсир мерасонад. Муаллиф таъкид менамояд, ки ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорӣҳои ҳуқуқӣ – ин унсурҳои низоми муносибатҳои ҳуқуқӣ буда, ба

муносибатҳои ҷамъиятии мушаххас сифати махсус медиҳад. Аз рӯи ҳулосаи ӯ, дар зерин мафҳуми объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, рафтори воқеии иштирокчиёни он ғишзда мешавад [1, с. 304-315].

Вобаста ба муайян намудани мафҳум ва нишонаҳои асосии муносибатҳои ҳуқуқӣ ақидаҳои пешниҳод намудаи М.Н. Марченко диққатҷалбкунанда мебошад. Номбурда, категорияи муносибатҳои ҳуқуқиро аз нигоҳи ҳам мактаби фитрии ҳуқуқӣ ва мактаби позитивии ҳуқуқӣ муфассал таҳлил намуда, оид ба аз субъектҳо, объект, ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорӣҳои ҳуқуқии субъективӣ иборат будани он, ибрази ақида намудааст. Аз нигоҳи М.Н. Марченко вобаста ба назарияи муносибатҳои ҳуқуқӣ имрӯз муайян намудани нишонаҳои муҳими муносибатҳои ҳуқуқӣ хеле муҳим мебошад ва ӯ таъкид менамояд, ки дар ин ҷода, дар илми ҳуқуқшиносӣ ҷустуҷӯи доимии роҳҳои нави ривҷдиҳӣ ва саҳеҳгардонии он идома дорад. Ӯ ҳамчунин зикр менамояд, ки вобаста ба назарияи муносибатҳои ҳуқуқӣ дар илми ҳуқуқшиносии ватании давраи гузариш, муносибати нави методологӣ нисбати муайянкунии мафҳум, моҳият, мазмун ва кушодани дигар паҳлӯҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ коркард нашудааст ва то ҳол нуқтаи назари позитивистӣ афзалият дорад. Бо таъкид намудани ба чунин ҳолат, номбурда нишонаҳои зерини муносибатҳои ҳуқуқиро номбар менамояд: 1) муносибатҳои ҳуқуқӣ намуди махсуси муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд; 2) муносибатҳои ҳуқуқӣ дар асоси меъёрҳои ҳуқуқие, ки дар онҳо иродаи давлат баён ва мустақкам карда шудааст, ба роҳ монда мешаванд; 3) муносибатҳои ҳуқуқӣ чунин намуди муносибатҳои ҷамъиятӣ

мебошанд, ки дар натиҷаи амалҳои бошуурона-иродавии иштирокчиёни он ба роҳ монда мешаванд; 4) муносибатҳои ҳуқуқӣ ин алоқаи сершумор ва гуногуни иштирокчиёни он буда, ба воситаи ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорихои ҳуқуқӣ ба онҳо гузошташуда, амалӣ гардонида мешавад; 5) амалишавии муносибатҳои ҳуқуқӣ бо имконияти маҷбуркунӣ кафолат дода мешавад. Ба ақидаи ӯ, агар тибқи тасаввуроти дар адабиёти ҳуқуқӣ мавҷуда, дар зери мафҳуми субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ шахс ва ё таъкилот, ки давлат нисбати ӯ қобилияти доштани ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорихои ҳуқуқиро пазируфтааст, фаҳмида шавад, пас муаллиф ақидаҳои гуногунро мавриди таҳлил қарор дода, чор намуди объекти муносибатҳои ҳуқуқиро аз қабилӣ а) неъматҳои моддӣ (ашёҳои моддӣ олам); б) натиҷаи эҷодиёти ботинӣ, зеҳнӣ (наворҳои бадеӣ ва ё ҳуччатӣ, китобҳои илмӣ ва бадеӣ ва ғ.); в) рафтори одамон, ҳаракат ва беҳаракатии муайяни онҳо, ҳамчунин оқибатҳо, натиҷаҳои ин ё он рафтор; г) неъматҳои шахсии ғайримолумулкӣ ва дигари иҷтимоӣ, ки барои қонунгардонидани манфиатҳо ва талаботҳои иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ хизмат менамоянд ва дар заминаи онҳо барои тарафҳо уҳдадорихои ҳуқуқӣ ва ҳуқуқҳои субъективӣ пайдо мегардад, номбар менамояд. Аз рӯи ҳулосаи муаллиф, дар раванди муайян намудани объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ беҳтар аст, ки бо он муносибатҳои ҳуқуқие сару кор дошта бошем, ки онҳо бо қонунгардонидани манфиатҳои молу мулкӣ, манфиатҳои моддӣ одамон алоқаманд бошад. Дар идома, муаллиф таъкид менамояд, ки оиди объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ на аз нигоҳи умуминазариявӣ, балки аз нигоҳи таъбиқӣ ё амалӣ сухан рондан беҳтар аст, чунки ҳар як соҳаи объектҳои (предметҳои) муносибатҳои ҳуқуқии махсуси ҳудуд дорои мебошад [2, с. 635-655].

Таҳлили васеи муносибатҳои ҳуқуқиро ҳамчунин Р.Ш. Сотиволдиев пешниҳод намуда, вобаста ба муқаррар намудани мафҳуми муносибатҳои ҳуқуқӣ мавҷуд будани се нуктаи назарро ёдовар мешавад: 1) нуктаи назари анъанавии позитивӣ-ҳуқуқӣ; 2) нуктаи назари фитрӣ-ҳуқуқӣ; 3) нуктаи назари сотсиологӣ. Дар раванди таҳлили мафҳуми муносибатҳои ҳуқуқӣ, муаллиф нишонаҳо, таносуби муносибатҳои ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҷамъиятӣ, таносуби муносибатҳои ҳуқуқӣ ва меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ҳамчунин таносуби муносибатҳои ҳуқуқӣ ва муносибатҳои иродавию мавриди таҳқиқ қарор дода, таърифоти муаллифии ҳудуд оиди мафҳуми муносибатҳои ҳуқуқӣ пешниҳод менамояд. Ба ақидаи ӯ, муносибатҳои ҳуқуқӣ дар заминаи маҳакҳои мухталиф намудҳои зерин доранд: 1) дар заминаи маҳаки соҳавӣ

муносибатҳои ҳуқуқии соҳавӣ ба конституционӣ, маъмурӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, мурофиавӣ ва диг.; 2) дар робита бо функсияҳои танзими ҳуқуқӣ ба муносибатҳои ҳуқуқии яктарафа, дутарафа, бисёртарафа; 3) дар робита бо функсияҳои танзими ҳуқуқӣ ба муносибатҳои ҳуқуқии танзимӣ ва муҳофизавӣ; 4) дар иртибот бо сатҳи муайяни тарафҳо ба мусбӣ ва мутлақ; 5) дар иртибот бо муносибатҳои ҳуқуқии нисбӣ мутлақ ба муносибатҳои ҳуқуқии умумӣ; 6) муносибатҳои ҳуқуқӣ ба оддӣ ва мураккаб, моддӣ ва мурофиавӣ, доимӣ (ё дарозмуддат) ва кӯтоҳмуддат, фаъол ва ғайрифавол; 7) вобаста ба тарзи усулҳои танзими ҳуқуқӣ ба идоравӣ ва шартномавӣ. Дар ҳамин партав Р.Ш. Сотиволдиев низ дар сохтори муносибатҳои ҳуқуқӣ ҷой доштани чор унсуро аз қабилӣ субъектҳо, объект, ҳуқуқ ва уҳдадорихоро таъкид менамояд. Вобаста ба мазмуни муносибатҳои ҳуқуқӣ мавҷуд будани ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорихои ҳуқуқӣ ёдовар шуда, муаллиф дар зери мафҳуми объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ҳуқуқҳои соҳибҳуқуқ, манфиатҳои шахсӣ умумидавлатӣ, неъматҳои моддӣ маънавӣ, амалу хизмат ва натиҷаҳои онро номбар менамояд. Муаллиф дар он ақидааст, ки фактҳои ҳуқуқӣ низ сабабгори пайдоиш, тағйир ва қатъиёии муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошанд [3, с. 616-629].

Ҷиҳати илмӣ мазкурро таҳлил намуда, С.А. Комаров дар зери мафҳуми объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ҳодисоти ҷаҳони моро ихотақунандаро мефаҳмад, ки вобаста ба онҳо ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорихои ҳуқуқии субъективӣ пайдо мешаванд. Барои фаҳмидани моҳияти падидаи мазкур муаллиф мавҷуд будани ду муносибатро ҷудо менамояд:

- нуктаи назари монистӣ [4], ки гӯё дар асоси он, объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ танҳо рафтор, яъне амали одамон шуда метавонад;

- тибқи нуктаи назари дуум (плюралистӣ) [4] ба объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ манфиатҳои моддӣ (ашё, молу мулк, арзишҳо ва м.и.), манфиатҳои ғайримоддӣ (ҳаёт, саломатӣ, шаъну шараф ва номус ва м.и.), маҳсули фаъолияти ботинӣ (асарҳои санъат, илм, мусиқӣ, адабиёт, барномаҳои компютерӣ ва м.и.), қоғазҳо ва ҳуччатҳои қимматнок (пул, саҳмияҳо, диплом, аттестат ва м.и.) ва ҳамчунин натиҷаи амали иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ дохил мешаванд [1, с.330].

Н.И. Матузов ва А.В. Малко бошад, мафҳуми муносибатҳои ҳуқуқиро оқибати амали ҳуқуқӣ, чун институти иҷтимоӣ ва давлатӣ ҳисобида, дар он ақидаанд, ки бо пайдошавии меъёри ҳуқуқӣ минбаъд муносибатҳои ҳуқуқӣ пайдо мешаванд. Аз ин лиҳоз, муаллифон нишонаҳои зерини хоси муносибатҳои ҳуқуқиро номбар менамоянд: 1)

муносибатҳои ҳуқуқӣ танҳо дар заминаи меъёрҳои ҳуқуқӣ пайдо, тағйир ва қатъ мегарданд, яъне агар меъёр набошад – муносибати ҳуқуқӣ низ нест; 2) субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ бо ҳуқуқҳо ва уҳдадорӣҳои ҳуқуқӣ бо ҳам алоқаманд мебошанд, ки дар илми ҳуқуқшиносӣ онҳоро субъективӣ меноманд; 3) муносибатҳои ҳуқуқӣ хислати иродавӣ доранд; 4) муносибатҳои ҳуқуқӣ чун ҳуқуқ, ки дар заминаи он пайдо мешаванд, аз ҷониби давлат ҳифз карда мешавад; 5) муносибатҳои ҳуқуқӣ бо фардияти субъектҳо фарқ карда мешавад. Аз нигоҳи муаллифони низ, сохтори муносибатҳои ҳуқуқӣ аз чор унсур иборат мебошад: а) субъект; б) объект; в) ҳуқуқҳои субъективӣ; г) уҳдадорӣҳои ҳуқуқӣ. Бино ба ақидаи онҳо, иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ субъектони ҳуқуқ ба ҳисоб рафта, онҳо дар навбати худ ба намудҳо ҷудо шуда, соҳиби ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорӣҳои ҳуқуқӣ мебошанд. Моҳияти объекти муносибатҳои ҳуқуқиро таҳлил намуда, муаллифони таъкид менамоянд, ки дар зерин мафҳуми ин падида муносибате фаҳмида мешавад, ки ба он ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорӣҳои ҳуқуқии иштирокчиёни он равона карда шудаанд, яъне баҳри ҷунин мақсад, ҳуди муносибатҳои ҳуқуқӣ пайдо мешаванд. Муаллифони мазкур панҷ намуди объекти муносибатҳои ҳуқуқиро номбар менамоянд: 1) неъматҳои моддӣ (ашё, молу мулк, арзишҳо); 2) неъматҳои ғайри моддӣ (ҳаёт, шаъну шараф, номус); 3) амал ва натиҷаи он, хизматрасонӣ (шартномаи боркашонӣ); 4) коғазҳои қимматнок ва ҳуҷҷатҳо (пул, аксияҳо, дипломҳо); 5) маҳсули эҷодиёти ботинӣ (асари санъат, илм). Ҳамчунин муаллифони, фактҳои ҳуқуқиро низ сабабгори пайдошавӣ, қатъёбӣ ва ё тағйирёбии муносибатҳои ҳуқуқӣ меҳисобанд [6, с.374-395].

Тавре дида мешавад, дар заминаи ақидаҳои болозикр, дар илми ҳуқуқшиносӣ вобаста ба таҳлили мафҳум ва моҳияти ҳуди муносибатҳои ҳуқуқӣ, объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ, ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорӣҳои ҳуқуқии субъективӣ, гуногунакидавии муаллифони дида мешавад. Вобаста ба падидаҳои мазкур, мавқеи ягона вучуд надорад. Дар заминаи гузоришҳои дар боло омада, мо метавонем муайян намоем, ки дар зерин мафҳуми объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ пеш аз ҳама вучуд доштани ин муносибатҳои ҳуқуқӣ, сабабҳои воридшавии субъектҳои ҳуқуқ ба муносибатҳои ҳуқуқӣ, фаъолияти онҳо баҳри амаликунии ҳуқуқҳо ва уҳдадорӣҳояшон, мавқеи фактҳои ҳуқуқӣ чун сабабгори пайдошавӣ, қатъёбӣ ва ё тағйирёбии муносибатҳои ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад.

Вобаста ба мавзӯи мазкур, проблемаи асосии илмӣ – ин муқаррар намудани муносибатҳои

ҳуқуқӣ дар соҳаи иттилоотонӣ ё худ муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ оиди ҷунин намуди нави муносибатҳои ҳуқуқӣ ақидаи олимони соҳа пешниҳод гардидааст, ки дар ин ҷода низ ҳамфигирии онҳо дида намешавад ва мо ҷанде аз онҳоро мавриди таҳқиқ қарор медиҳем.

Тавре дар сарчашмаи илмӣ таъкид гардидааст, воқеаҳои охири қарни XX ва ибтидои қарни XXI аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар ҳақиқат дар ин давраи таърихии инсоният дар ҷомеаи инсонӣ инқилоби иттилоотӣ рух дода, мавқеи иттилоот хеле баланд гардид. Татбиқи васеъ ва сахтгардонии воситаҳои техники-технологии ҷустуҷӯ, ҷамъкунӣ, нигоҳдорӣ, истифодабарӣ ва паҳнкунии иттилоот ба ривҷёбии босуръати муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ дар ҷомеа гардид [7, с.136].

И.Л. Бачило вобаста ба падидаи мазкур, ақидаи хешро баён намуда, таъкид менамояд, методҳои танзимкунии ҳуқуқӣ ба воситаи меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки қонунгузориро дар соҳаи мушаххаси ҳуқуқ ташаққул медиҳанд, амалӣ гардониди мешавад ва бо ҳамин меъёрҳои ҳуқуқӣ чун асоси ҳуқуқии ба роҳ мондани муносибатҳои ҳуқуқӣ байни субъектони гуногуни ҳуқуқӣ баромад (ё хизмат) менамояд. Аз нигоҳи муаллиф, муносибатҳои ҳуқуқӣ – ин намуди муносибатҳои ҷамъиятӣ ба ҳисоб рафта, дар раванди он муносибатҳои бо ҳуқуқ танзимёфтаи ду ва зиёда субъектони қобили амали ҳуқуқдошта, дар асоси амали бевоситаи меъёрҳои ҳуқуқ ва ё дар асоси тағйирёбии ҳуқуқҳои объективӣ меъёран мустаҳкамшуда, дар ҳуқуқҳои субъективӣ ва уҳдадорӣҳои иштирокчиёни муносибатҳо дар соҳаи муайяни фаъолияти ҳаётӣ, нисбати предмети мушаххаси манфиатҳои (мақсадҳои) байни онҳо, амалӣ карда мешаванд. И.Л. Бачило низ мавқеи С.С. Алексеев ва Р.О. Халфинаро оиди таркиби унсурҳои анъанавии мафҳуми муносибатҳои ҳуқуқӣ, аз қабилҳои объектҳо ва субъектҳо мавриди таҳлили илмӣ қарор дода, зикр менамояд, ки ин унсурҳо мазмуни муносибати ҳуқуқӣ ва шаклӣ-ҳуқуқии онҳоро муайян менамояд. Бо мақсади муайянкунии унсурҳои асосии муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ, ӯ қайд менамояд, ки муносибатҳои ҳуқуқӣ – ин ҷунин муносибатҳоест, ки дар он, муносибатҳои ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ дар заминаи мавҷудияти меъёрҳои ҳуқуқии ба фактҳои ҳуқуқии мушаххас мувофиқ буда, чун сабабҳои танзимкунӣ, ба худ шакли мушаххаси ҳуқуқиро мегирад. Дар ҳамин замина муаллиф, фикри худро ҷамъбаст намуда, нуктаи назари олимони оиди таркиби муносибатҳои ҳуқуқӣ дастгирӣ намуда, таъкид

менамоёд, ки баҳри муайянкунии муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ, мавҷуд будани чунин унсурҳоро аз қабилӣ предмети муносибатҳо (моддӣ ва ё виртуалӣ), субъектони ҳуқуқ, объекти танзими ҳуқуқӣ, мундариҷаи муносибатҳои ҳуқуқӣ бояд хотирнишон кард [8, с.91-98].

Муносибатҳои ҳуқуқиро дар соҳаи иттилоотонӣ таҳлил намуда, Д.В. Огородов ақидаҳои пешниҳодкардаи А.Б. Венгеров, В.И. Монахов, В.А. Юсупов, М.И. Брагинский, В.И. Савич, А.Г. Шерстобитов, И.Л. Бачило, В.Н. Лопатов, О.А. Гаврилов, В.А. Северин, П.В. Ефимов, И.Д. Тиновницкая, В.А. Дозорцевро мавриди таҳлили илмӣ қарор дода, таъкид менамоёд, ки дар илми ватанӣ вобаста ба ҳислатдиҳии моҳияти муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи иттилоотонӣ ду муносибати асосӣ вучуд дорад. Ба ақидаи ӯ, дар як ҳолат онҳо чун муносибатҳои махсуси аз дигар намунаҳои соҳавии муносибатҳои ҳуқуқӣ дида баромада, ҳисобида мешаванд. Дар дигар ҳолат, таъкид менамоёд ӯ, – ин маънидоқдониҳо, чун нави муносибатҳои ҳуқуқии соҳавӣ, чун муносибатҳои ҳуқуқии гражданин ва ё маъмурӣ ҳислат дода шуда, баъзе аз муаллифони на оиди муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ дар маънии пуррааш, балки оиди унсурҳои онҳо, ки дар таркиби муносибатҳои ҳуқуқии соҳавӣ мавҷудбуда сухан меронанд, чунончӣ дар намунаи ҳуқуқ барои гирифтани иттилоот [9, с.24].

О.А. Гаврилов барои муайянкунии моҳияти муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ мафҳуми «муносибатҳои иттилоотӣ»-ро истифода бурдааст. Ба ақидаи муаллиф, дар зерини падидаи мазкур алоқаҳои объективии байни фардҳои алоҳида, коллективҳо ва иттиҳодияҳои онҳо, корхонаҳо, мақомоти давлатӣ ва муассисаҳоро оиди истеҳсол, паҳнкунӣ ва истеъмоли (ё истифодаи) иттилоот фаҳмидан лозим аст. Муаллиф оиди асосҳои меъёрии мафҳуми мазкур истода, дар он бора таъкид менамоёд, ки муносибатҳои иттилоотӣ бо ғайриқонунии иттилоотӣ саҳт алоқаманд буда, ғайриқонунии иттилооти бошад, ... соҳаи истеҳсолоти ҷамъиятиро дар худ дорад, ки бо истеҳсолкунии

иттилоот, расонидани хизмати иттилоотӣ ва тайёркунии маҳсулоти иттилоотӣ алоқаманд буда, дар раванди ғайриқонунии мазкур муносибатҳои иттилоотии гуногун пайдо мешаванд. Ба ақидаи О.А. Гаврилов, муносибатҳои иттилоотии дар ҷомеа объективан вучуддошта, бо меъёрҳои иттилоотии махсус танзим кардашуда, меъёрҳои мазкур ... ҳуқуқҳо, уҳдадорӣҳо, ҷавобгарии субъектони ҳуқуқро дар рафти истеҳсол, паҳнкунӣ ва истифодаи иттилоот ба танзим дароварда, бо ҳамин муносибатҳои иттилоотӣ ба муносибатҳои ҳуқуқӣ табдил меёбанд. Дар таҳлилҳои минбаъдаи худ, О.А. Гаврилов ҳамчунин оиди унсурҳои сохтори гуногуни муносибатҳои иттилоотӣ ишора менамоёд. Аз нигоҳи муаллиф, агар субъектони муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ сохторҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ, шахсони ҷисмонӣ ва ҳуқуқӣ, корхонаҳо, ширкатҳо, иттиҳодияи шаҳрвандон, умуман давлат ва субъектони махсус ба ҳисоб раванд, пас муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ объекти худ – иттилооти ҳуқуқиро доранд [10, с.19-24].

Ба ақидаи В.В. Ершов ва Д.А. Ловцов, иттилоотонии ҷаҳонӣ ва татбиқи васеи воситаҳои иттилоотӣ-компютерӣ, захираҳо, технологияҳо, ҳамчунин шабакаҳо ва низомҳои гуногунмасштаби иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар ибтидои асри ХХІ сабабгори пайдошавии имкониятҳои нави барои ривҷёбии иқтисодиёт ва тағйирёбии муносибатҳои ҷамъиятӣ-истеҳсолӣ гардиданд, ки ба ҳамин раванд ҳамчунин пайдошавии муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ махсус мебошад. Ба ақидаи муаллифони, чунин муносибатҳо дар фазои иттилоотӣ, намунаи нави муносибатҳои ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад [11].

Ҳамин тавр, прогресси илмию техникаӣ, ривҷёбии техникаи компютерӣ ва технологияи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ пешрафти ҷомеаи инсониро таъмин намуда, бо истифода аз иттилоот ва донишҳо, минбаъд ба ташаккули иттилоотонӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ оварда расонид, ки он ба пайдошавии муносибатҳои нави ҳуқуқӣ, яъне муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ ё муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи иттилоотонӣ асос гузошт.

Рӯйхати адабиёт:

1. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Учебник для высших учебных заведений / Под ред. профессора В.Г. Стрекозова. – М.: Изд. «Интерстиль», «Омега-Л», 2008. – 384 с.
2. Марченко В.Н. Проблемы теории государства и права: учеб. – М.: Проспект, 2008. – С. 768 с.
3. Сотволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: «Сино», 2018. – 784 с.
4. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лехина и Ф.Н. Петрова. – М., 1954. – 856 с.
5. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 416 с.
6. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2016, - 528 с.

7. Муслимов Ш.Р. Проблемы формирования информационного законодательства в контексте интеграции Кыргызстана в ЕАЭС // Colloquium-journal. – 2017. – № 10 (10). – С. 136-141.
8. Бачило И.Л. Информационное право: учебник для магистров / И.Л. Бачило. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд. Юрайт, 2013. – 564 с.
9. Огородов Д.В. Правовые отношения в информационной сфере: дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2002. – 243 с.
10. Гаврилов О.А. Курс правовой информатики. Учебник для вузов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2002. – 432 с.
11. Ершов В.В., Ловцов Д.А. Концепция непрерывной информационной подготовки юриста // Информационное право, 2007. – № 3. [Электр. опт. диск CD-ROM] - СПС Консультант Плюс, 2012. // SPS Consuler Plus, 2012. (Дата обращения 09.06.2009).

Аннотатсия

Муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ: мафҳум ва моҳият

Дар мақолаи мазкур вобаста ба муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ пеш аз ҳама мафҳум ва моҳияти ҳуди муносибатҳои ҳуқуқӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, дар ин самт мавқеи ҷанде аз мутахассисони соҳа мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар мутаносибат бо мафҳуми муносибатҳои ҳуқуқӣ, ҳамчунин мафҳум ва моҳияти муносибатҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ низ таҳлил карда шуда, ақидаи ҷанде аз муҳаққиқони соҳа оварда шудааст.

Аннотация

Информационно-правовые отношения: понятие и сущность

Относительно информационно-правовым отношениям в данной статье, прежде всего, исследованы понятие и сущность самих правовых отношений, также в данном направлении анализированы точки зрения некоторых специалистов отрасли. В соотношении с понятием правовых отношений, также исследованы понятие и сущность информационно-правовых отношений, приведены точки зрения некоторых специалистов отрасли.

Annotation

Informational and legal relations: concept and essence

Regarding informational and legal relations in this article, first of all, the concept and essence of legal relations themselves are considered, and the points of view of some specialists are also analyzed in this direction. In relation to the concept of legal relations, the concept and essence of informational and legal relations are also researched, the points of view of some experts in this domain are given.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ЦАВОН

Трибуна молодых учёных

УДК: 342.552

Раджабзода Хаём Раджаб,
ассистент кафедры предпринимательского и
коммерческого права, соискатель кафедры
конституционного права юридического факультета
Таджикского национального университета.
E-mail: hayomrajabzoda@mail.ru
Тел.: (+992) 985-04-21-26.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НАЛОГОВЫХ ОРГАНОВ С
ТАМОЖЕННЫМИ ОРГАНАМИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Калидвожаҳо: муносибатҳои мутақобила; мақомоти андоз; мақомоти гумрук; санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ; Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон; Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ключевые слова: взаимодействие; налоговые органы; таможенные органы; нормативные правовые акты; Налоговый кодекс Республики Таджикистан; Таможенный кодекс Республики Таджикистан.

Keywords: interaction; tax authorities; customs authorities; regulatory legal acts; the Tax Code of the Republic of Tajikistan; the Customs Code of the Republic of Tajikistan.

В условиях непростой экономической ситуации в Республике Таджикистан налоговые органы являются важнейшим рычагом системы государственного управления, ответственным за исполнение доходной части государственного бюджета.

Успешное решение задач, возложенных нормативными правовыми актами на налоговые органы, невозможно без их делового сотрудничества с другими государственными органами. Необходимость координации деятельности различных ведомств обусловлена наличием у них ряда общих задач по защите экономических интересов государства. Каждый из них в пределах своей компетенции соответствующими средствами и методами осуществляет сбор необходимой информации о криминогенной ситуации в экономике, проводит её анализ, так или иначе, реагирует на выявленные правонарушения. Налоговые преступления, причиняющие значительный ущерб государству, нередко связаны с совершением других посягательств на его экономические интересы. Выявление и документирование уклонения юридических и физических лиц от уплаты налогов, сборов и иных платежей, фактов коррупции требуют не только активности и профессионализма работников налоговых органов, но и содействия других государственных органов. Объединение усилий упомянутых служб в борьбе с налоговыми правонарушениями позволяет сконцентрировать их силы, средства и технические возможности, охватить поисковой работой большее число объектов, лучше использовать возможности,

каждого из этих органов для выявления и разоблачения преступников. Указанный фактор подчеркивает актуальность изучения темы настоящей статьи.

В настоящее время взаимодействию налоговых и таможенных органов уделяется особое внимание, связи с этим мы просматривали некоторые вопросы, касающиеся взаимодействия этих органов.

Успешное решение задач, возложенных на таможенные и налоговые органы, невозможно без эффективного межведомственного взаимодействия.

В последние годы совместная деятельность таможенных и налоговых органов в Республике Таджикистан является результативной.

Важной чертой правового регулирования взаимодействия налоговых и таможенных органов в настоящее время становится усиление его законодательного характера, прежде всего роль Налогового кодекса Республики Таджикистан (далее - НК РТ) от 23 декабря 2021 года, №1844[1] и Таможенного кодекса Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 года, №62.[2]

Прежде, чем рассматривать механизм взаимодействия налоговых органов с таможенными органами считаем необходимым раскрыть само понятие и правовой статус этих органов.

В соответствии с частью 1 статьи 163 НК РТ налоговые органы Республики Таджикистан состоят из уполномоченного государственного органа и территориальных налоговых органов, которые в целом образуют единую централизованную систему налоговых органов Республики Таджикистан.

В соответствии с Таможенным кодексом Республики Таджикистан, «таможенные органы являются государственными правоохранительными органами и обеспечивают защиту суверенитета и экономической безопасности Республики Таджикистан, соблюдение прав и обязанностей физических и юридических лиц при перемещении товара и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан». Также в Положении Таможенной службы при Правительстве Республики Таджикистан установлено понятие названной службы, как центрального органа исполнительной власти. В соответствии с указанным положением «Таможенная служба при Правительстве Республики Таджикистан является правоохранительным исполнительным уполномоченным органом государственной власти, обеспечивает непосредственную реализацию в таможенных целях задач в области таможенного дела в соответствии с законодательством Республики Таджикистан».

Учёные определяют понятие таможенных органов с учетом различных критерий. Например, А.К. Булатов отмечает, что «таможенные органы – это правоохранительные органы исполнительной власти, осуществляющие в рамках единой, вертикально организованной системы государственных органов таможенное регулирование в государстве, в пределах поставленных задач и закрепленных за ними властных полномочий»[3]. В другом источнике указывается, что таможенные органы являются органами исполнительной власти, которые осуществляют исполнительно-распорядительную деятельность [4]. По мнению О.С. Жигалина, «таможенные органы являются органами исполнительной власти, уполномоченные в области таможенного дела и наделенные соответствующими полномочиями в зависимости от задач и функций, им присущих» [5].

По мнению З.М. Соибова, под таможенными органами понимается органы исполнительной власти, обладающие специальной компетенцией, которые обеспечивают экономическую безопасность и осуществляют контролирование перемещения товара, в том числе транспортных средств через таможенную границу, также он отмечает, что существует множество взглядов и точек зрения ученых и исследователей о понятии таможенных органов[6].

Таким образом, мы солидарны с мнением З.М. Соибова, что в отношении понятия таможенных органов нет единого подхода среди ученых и специалистов данной сферы.

Организационные проблемы связаны с взаимодействием налоговых и таможенных органов Республики Таджикистан. Это, в частности, влияние деятельности во взаимодействии с другими государственными органами, в частности, в сфере таможенных органов.

В соответствии с частью 4 статьи 165 НК РТ таможенные органы, обязаны регулярно в установленном порядке предоставлять налоговым органам имеющуюся у них информацию, необходимую для исполнения налогового законодательства Республики Таджикистан.

Единство налоговых органов обеспечивается тем, что функции контроля, за взиманием налогов всех уровней на территории Республики Таджикистан выполняют органы Налогового комитета при Правительстве Республики Таджикистан. Создание налоговых органов, не входящих в систему налоговых органов Таджикистана, не допускается.

В соответствии с частью 6 статьи 1 Положения о Налоговом комитете при Правительстве Республики Таджикистан, Комитет осуществляет свою деятельность непосредственно или через свои территориальные органы во взаимодействии с другими центральными и местными органами государственной власти [7].

Однако следует иметь в виду, что ряд полномочий налоговых органов передан по законодательству государственным внебюджетным фондам и таможенным органам, которые, как и органы налоговой полиции, налоговыми органами не являются и действуют строго в пределах своей компетенции, определенной соответствующими законодательными актами.

Налоговые органы представляют собой независимую систему контроля, за соблюдением законодательства. В данном случае независимость понимается, прежде всего, как независимость от местных органов власти и управления. Налоговые инспекции должны исполнять только те решения и постановления местных органов власти, которые приняты в соответствии с законом и в пределах предоставленных им прав. Местные органы власти и администрация не имеют права изменять и отменять решения налоговых органов, давать им руководящие указания.

Согласно части 3 статьи 163 НК РТ, территориальные налоговые органы подотчётны и подчиняются соответствующим вышестоящим налоговым органам. Территориальные налоговые органы состоят из налогового управления по налогообложению крупных налогоплательщиков с инспекциями в Горно-Бадахшанской автономной области, областях и городе Душанбе, налоговых

управлений Горно-Бадахшанской автономной области, областей и города Душанбе, налоговых инспекций в городах (районах), а также региональных органов уполномоченного государственного органа по государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей.

В соответствии с подпунктом б) пункта 16 Положения о Налоговом комитете при Правительстве Республики Таджикистан, председатель Налогового комитета при Правительстве Республики Таджикистан имеет полномочия утверждать положение о территориальных налоговых органах (налоговых управлениях, налоговых инспекциях) и структурных подразделениях центрального аппарата Комитета.[8]

Налоговые органы осуществляют свои функции посредством реализации полномочий и исполнения обязанностей, установленных Налоговым кодексом и другими нормативными правовыми актами Республики Таджикистан, определяющими по рядок организации и деятельности налоговых органов.

Осуществляя свою деятельность, налоговые органы тесно взаимодействуют с таможенными органами, органами государственных внебюджетных фондов, и другими государственными органами.

В соответствии с частью 4 статьи 165 НК РТ таможенные органы, обязаны регулярно в установленном порядке предоставлять налоговым органам имеющуюся у них информацию, необходимую для исполнения налогового законодательства Республики Таджикистан.

В целях организации взаимодействия между налоговыми и таможенными органами Республики Таджикистан, для выполнения возложенных на них задач руководители налоговых органов Республики Таджикистан и руководители таможенных органов Республики Таджикистан в центре и на местах принимают меры по организации и осуществлению взаимодействия по следующим основным направлениям:

1. Обмен информацией по вопросам, представляющим взаимный интерес. В этих целях указанные органы организуют взаимодействие информационных систем и безвозмездно предоставляют друг другу по соответствующим запросам информацию, содержащуюся в архивах, учетах и банках данных; информируют о фактах нарушения налогового и таможенного законодательства; о физических и юридических лицах, имеющих отношение к таким нарушениям; причинах и условиях, способствующих

совершению налоговых и таможенных правонарушений.

2. Передача сведений таможенных деклараций из Таможенной службы при Правительстве Республики Таджикистан в Налоговой комитет при Правительстве Республики Таджикистан, а также обмен другими необходимыми сведениями и информацией осуществляются на магнитных носителях.

Передаваемая из Таможенной службы при Правительстве Республики Таджикистан в Налоговой комитет при Правительстве Республики Таджикистан информация включает сведения из таможенных деклараций по всем участникам внешнеэкономической деятельности и группам Товарной номенклатуры внешнеэкономической деятельности.

Таможенные органы информируют налоговые органы об участниках внешнеэкономических связей (юридические и почтовые адреса, финансовые реквизиты, телефоны, факсы, телексы); предоставляют информацию о декларировании товаров и транспортных средств, перемещаемых через государственную границу (грузовые таможенные декларации, транспортные декларации, сведения о декларантах).

3. Согласно пункту 14 части 1 статьи 81 НК РТ, который предусматривает обязательства государственных органов, учреждений и организаций с уполномоченным государственным органом по представлению информации в Интегрированную налоговую информационную систему об экспортно-импортных операциях и перемещениях (транзит) товаров через таможенную границу, а также о временном хранении товаров на таможенных складах и о хранении товаров нерезидентами Республики Таджикистан на таможенных складах Республики Таджикистан, в той же статье пункте 15 установлены положения о хранении товаров нерезидентами Республики Таджикистан на таможенных складах Республики Таджикистан.

Также налоговые органы по собственной инициативе либо по запросу таможенных органов выдают информацию об имеющихся сведениях, необходимых для таможенного контроля.

Статья 165 НК РТ, предусматривает взаимодействие налоговых органов с другими государственными органами.

Согласно ч.1 ст.165 НК РТ, налоговые органы осуществляют свою деятельность независимо от других центральных и местных органов государственной власти, органов самоуправления посёлков и сёл. Исполнение решений, принятых налоговыми органами в рамках своих полномочий,

является обязательным для всех физических и юридических лиц.

Центральные и местные органы государственной власти, органы самоуправления посёлков и сёл обязаны оказывать содействие налоговым органам в исполнении налогового законодательства Республики Таджикистан, обеспечения полноты и своевременности поступления налогов в бюджет. Указанным органам запрещается вмешиваться в деятельность налоговых органов, если законодательством Республики Таджикистан не установлено иное (ч.2 ст.165 НК РТ).

В соответствии с частью 3 статьи 165 НК РТ, обмен информацией между налоговыми органами и другими соответствующими государственными органами осуществляется в соответствии с законодательством Республики Таджикистан.

Взаимодействие налоговых органов с другими государственными органами рассмотрим в следующей статье.

Таким образом, Налоговый кодекс Республики Таджикистан от 23 декабря 2021 года, №1844 [9] и Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 года, №62, определяют отношения взаимодействия указанных органов, которые регламентированы нормативными правовыми актами. Данные правовые образования призваны урегулировать отношения в сфере взаимодействия налоговых органов с таможенными органами, отражая их специфику. В соответствии с этим автор обосновывает существование комплексного правового института законных интересов правоотношений сторон в сфере взаимодействия налоговых органов с таможенными органами.

Список литературы:

1. Налоговый кодекс Республики Таджикистан от 23 декабря 2021 года, №1844//Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 7. [http://www. Adlia.tj](http://www.Adlia.tj)
2. Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. №62. //Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 7. <http://www. Adlia.tj>
3. Булатов А.К. Таможенные органы Российской Федерации: административно-правовой статус: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2007. -С. 68.
4. Хрусталева Д.А. Административно-правовой статус таможенных органов Российской Федерации: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2012. -С. 11.
5. Жигалина О.С. Правовое обеспечение деятельности таможенных органов Российской Федерации. дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2007. -С. 24.
6. Соибов З.М. Административно-правовые основы организации и деятельности таможенных органов Республики Таджикистан дисс. ... канд. юрид. наук. Душанбе, 2017. -С. 20-23.
7. Постановление Правительства Республики Таджикистан Положение о Налоговом комитете при Правительстве Республики Таджикистан от 31 августа 2012 года, № 456 (в редакции постановления Правительства РТ от 30.03.2013г. №169, от 30.04.2016г. №180, от 27.11.2019г. №604). //Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 7. <http://www. Adlia.tj>
8. Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 7. <http://www. Adlia.tj>
9. Налоговый кодекс Республики Таджикистан от 23 декабря 2021 года, №1844//Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 7. <http://www. Adlia.tj>
10. Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 7. <http://www. Adlia.tj>

Аннотатсия

Баъзе масъалаҳои муносибатҳои мутақобилаи мақомоти андоз ва мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола баъзе масъалаҳои муносибатҳои мутақобилаи мақомоти андоз ва мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ шудаанд. Бо мақсади таҳқиқи он таҳлили муқоисавии ҷунин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ анҷом дода шудаанд: Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон 23 декабри соли 2021, №1844; Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004, №62; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи соли 2012, № 456, дар бораи Низомномаи Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (қарори Ҳукумати ҚТ аз 30.03.2013 №169, аз 30.04.2016, №180, аз 27.11.2019, № 604), инчунин дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аннотация

Некоторые вопросы взаимодействия налоговых органов с таможенными органами Республики Таджикистан

В статье рассматриваются некоторые вопросы взаимодействия налоговых органов с таможенными органами Республики Таджикистан. В этих целях, был проведён сравнительный анализ таких нормативных правовых актов, как: Налоговый кодекс Республики Таджикистан от 23 декабря 2021 года, №1844 [10] и Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 года, №62, Положение о Налоговом комитете при Правительстве Республики Таджикистан, утвержденное постановлением Правительства Республики Таджикистан от 31 августа 2012 года, №456 (в редакции постановления Правительства РТ от 30.03.2013г. №169, от 30.04.2016г. №180, от 27.11.2019г. №604), а также другие нормативные правовые акты.

Annotation

Some issues of interaction between tax authorities and customs authorities of the Republic of Tajikistan

The article considers some issues of interaction between tax authorities and customs authorities of the Republic of Tajikistan. For these purposes, a comparative analysis was carried out of such regulatory legal acts as: the Tax Code of the Republic of Tajikistan from December 23, 2021, №1844 and the Customs Code of the Republic of Tajikistan from December 3, 2004, №62, Provision about the Tax Committee under Government of the Republic of Tajikistan, approved by the decree of the Government of the Republic of Tajikistan from August 31, 2012, №456 (amended by the decree of the Government of the Republic of Tajikistan from March 30, 2013, №169, from April 30, 2016, №180, from November 27, 2019, №604), as well other regulatory legal acts .

УДК 343.01

Шодизода Начибулло Махмадризо,

унвонҷӯи шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ,
мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи Маркази миллии
қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: najibullo.shodizoda@inbox.ru

Тел.: (+992) 937-47-96-47.

МАҲҲУМ ВА МОҲИЯТИ ҶАВОБГАРИИ ҶИНОЯТӢ ҲАМЧУН НАМУДИ ҶАВОБГАРИИ ҲУҚУҚӢ

Калидвожа: қонун; ҷавобгариҳои ҷиноятӣ; ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ; ҳуқуқвайронкунӣ; ҷазои ҷиноятӣ.

Ключевые слова: закон; уголовная ответственность; юридическая ответственность; правонарушение; уголовное наказание.

Keywords: law; criminal responsibility; legal responsibility; offense; criminal punishment.

Масъалаи ҷавобгариҳои ҷиноятӣ яке аз масъалаҳои бунёдӣ ва хеле муҳими илми назарияи давлат ва ҳуқуқ ба ҳисоб меравад. Таҳқиқи омӯзиши ҳар институти ҳуқуқӣ, дар ниҳоят ин ё он ҷанбаи мушаххаси соҳаи ҷавобгариҳои ҷиноятиро, ки дар баробари категорияҳои “ҷиноят” ва “ҷазо” мафҳумҳои асосии ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҳисоб мераванд, ошкор ва бозгӯ месозад. Сатҳу дараҷаи қонуният ва самаранокии қору ғайриқонунии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳамчунин вазъи ҳуқуқӣ ва дараҷаи пуштибонии ҳуқуқи аъзои ҷомеа аз ҳар гуна сӯиқасду тааррузи шахсони ҷудоғона ва худсарии мақомоти давлатӣ, аз бисёр ҷиҳат вобаста ба он аст, ки ҷи гуна мушкilotи мавҷуда дар соҳаи ҷавобгариҳои ҷиноятӣ дар ҷомеа ҳаллу фасл мегарданд [7, с. 37]. Мафҳуми ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ дар назарияи ҳуқуқ ва дигар соҳаҳои ҳуқуқ мухталиф арзёбӣ мегардад. Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ оид ба ин масъала фикрҳои ягона вучуд надоранд. Ба андешаи Ш.Исмолов ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ – ин як намуди масъулият аст, ки дар татбиқи ҷораҳои маҷбурсозии ҳуқуқӣ ба шахси гунаҳкор барои содир намудани ҳуқуқвайронкунӣ ифода меёбад [4, с. 295]. Р.Ш. Сотиволдиев бар он назар аст, ки ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ – намуди ҷавобгариҳои иҷтимоӣ мебошад, ки барои ҳуқуқвайронкунӣ ва бо истифодаи ҷораҳои ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ аз ҷониби субъектони босалоҳият татбиқ мешавад [8, с. 683]. Бинобар ин, дар пайвастагӣ ду нуктаи назари асосӣ вучуд дорад. Мувофиқи андешаи Н.Д. Шаргородский, П.С. Явич, О.С. Иоффе мафҳуми ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ бо рафторҳои ғайриқонунӣ алоқаманд аст, ки ҳолати ба вучуд омадан бо маҷбуркунии давлатӣ таъмин гардида, ба шахси ҷиноятсодиркарда ҷазо дода мешавад. Таҳти мафҳуми ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ҷораи манфӣ фаҳмида мешавад, ки тавассути он давлат таъсиррасонии ҳуқуқӣ ва ҷораи маҷбуркуни давлатиро нисбати ҳуқуқвайронкунанда истифода мебарад.

Тарафдорони ин нуктаи назар ҷавобгариҳои ҳуқуқиро ҳамчун ҷораи маҷбуркунии давлатӣ ҳисоб менамоянд, ки ба андешаи онҳо маҳкум кардани рафторҳои ғайриқонунии ҷинояткор, ки оқибатҳои манфиро барои ҷомеа дар пай дорад ва боиси маҳдуд гардидани ҳуқуқҳои шахсӣ ё амволи шахсӣ мегардад. В.И. Гойман-Червонюк қайд менамояд, ки ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ маънои онро дорад, ки ҳуқуқу озодиҳои ҷинояткор тавассути ҷазо маҳрум ва ё маҳдуд мешавад. Вай барои гунаҳгор уҳдадорӣ нави ҳуқуқиро ба вучуд меорад, ки барои ин пеш аз ҷиноят вучуд надошт [3, с. 35].

Ҷавобгариҳои ҷиноятӣ яке аз намудҳои ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ мебошад. Вале дар тафовут аз ҷавобгариҳои интизомӣ, ҳуқуқи маъмурӣ ва ҳуқуқи граждани, он танҳо барои содир кардани ҷиноят татбиқ карда мешавад. Ҳол он ки намудҳои дигари ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ дар ҳолати содир кардани кирдорҳои ношоам амалӣ мегардад. Вале дар ниҳояти қор ҳаминро бояд зикр намуд, ки дар андешаҳои баёншуда мафҳуми ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ хело гуногун тавсиф шудааст. Дар маҷмӯъ, ҷавобгариҳои ҷиноятӣ муносибати ҳуқуқиеро дар бар мегирад, ки дар он давлат истифодабарандаи ҷораи маҷбуркунӣ буда, шахси ҷиноятсодиркарда уҳдадор аст барои кирдори содиркардааш ҷавоб диҳад [9, с. 60].

Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ чунин андешаҳо баён мешаванд, ки гуё моҳияти ҷавобгариҳои ҷиноятиро татбиқи ҷораҳои маҷбуркунии давлатӣ нисбати ҳуқуқвайронкунанда ташкил медиҳад. Вале, на ҳамагуна ҷораи маҷбуркунии давлатӣ ба ҳайси ҷавобгариҳои ҷиноятӣ баромад карда наметавонанд. Масалан, таъбири маҷбурии шахси номукаллафе, ки кирдори хавфнок ба ҷамъият содир кардааст, ба сифати ҷораи ҳифзи иҷтимоӣ дониста мешавад ва бо вучуди хусусияти маҷбури доштани, намуди ҷавобгариҳои ҷиноятӣ намебошад. Моҳияти ҷавобгариҳои ҷиноятиро баҳои манфии ҳуқуқӣ аз

ҷониби давлат ба рафтори ҷинояткордода ташкил медиҳад [9, с. 61].

Мазмуни ҷавобгарии ҷиноятиро ҳуқуқ уҳдадорӣҳои тарафҳо ташкил медиҳад: давлат ҳуқуқ дорад нисбати субъекти ҷиноят чораҳои таъсиррасонии маҷбуриро истифода барад ва дар навбати худ уҳдадор аст зеро таъсири чораҳои маҷбуркунӣ аз ҷониби давлат раводида, қарор гирад ва ҳуқуқ дорад дар ҳадди пешбиниамудай қонун ҷавоб диҳад. Пеш аз ҳама, ҷавобгарии ҳуқуқӣ - ин муносибати ҳуқуқиест, ки дар ҷараёни амалӣ гардидани он давлат дар симои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба рафтори шахси ҷиноятсодиркарда баҳои манфии ҳуқуқӣ дода ва ба ӯ дар ҳадди муқарраркардаи қонуни ҷиноятӣ чораҳои таъсиррасониро истифода мебарад. Ба андешаи Т.Ш. Шарипов ҷавобгарии ҷиноятӣ ин намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ мебошад, ки аз уҳдадорӣи бурдани ҷавобгарии тавассути қонуни ҷиноятӣ муқарраршуда, барои содир кардани ҷиноят иборат буда, бо татбиқ намудани ҷазои ҷиноятӣ ё дигар чораҳои дорои хусусияти ҳуқуқи ҷиноятидошта аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ (суд) нисбат ба шахси содир намудай ҷиноят ифода мегардад [9, с. 61].

Ҷавобгарӣ як қисми муносибати ҳуқуқиро ташкил медиҳад ва он аз замони нуфузи қонунӣ гирифтани ҳукми айбдоркунанда фаро мерасад. Муносибати ҳуқуқӣ он вақт ба итмом мерасад, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ дар он замон ба итмом мерасад. Яъне, он пас аз бардоштани доғи судӣ поён меёбад.

Дар робита ба моҳияти муносиботи ҷиноятӣ, дар адабиёти муосири ҳуқуқӣ ду нуктаи назари асли вучуд дорад. Мувофиқи дидгоҳи якум муносибатҳои шаклгирифта дар миёни давлат ва шахси даст ба ҷиноятзада муносибатҳои ҷиноятӣ эътироф мегарданд. Баъзе аз муаллифон ин муносиботро муносиботи муҳофизатии ҷиноятӣ мешуморанд. Муҳтавои нуктаи назари дуюм аз он иборат аст, ки муносибатҳои ҷиноятӣ ғайр аз доштани хусусияти муҳофизатӣ ҳамчунин нақши регулятивӣ (танзимкунандагиро) иҷро менамоянд ва дар миёни давлат аз як тараф ва миёни ҳар касе, ки манъи ҷиноятӣ ба он нигаронида шудааст, аз тарафи дигар ба вучуд меоянд. Далелҳои вобаста ба ҳар ду дидгоҳро баррасӣ мекунем.

М.П. Карпушин ва В.И. Курляндский бо ишора ба нақши ба низомдарории муносибатҳои ҳуқуқӣ таъкид менамоянд: “Меъёри ҳуқуқие, ки ҷанбаи маҷбуркунӣ надошта бошад, меъёр нест ва он арзише надорад. Қувваи ҳуқуқии меъёр на фақат аз эътибори маънавию ахлоқии он, балки гоҳҳо аз эътибори аз ин ҳам баландтар – имкони ҷавобгарӣ барои риоят нашудани он иборат мебошад. Дар ғайри ин сурат, қисмати танзимкунандагии меъёр

заъиф хоҳад буд ва мустаҳкамӯ қавӣ ба назар намерасад. Санксия ва ҷавобгарӣ, ба меъёр ҷанбаи ҳатмӣ будани онро медиҳад [6, с. 39]. Меъёри рафтор аз ин ҷиҳат натиҷабархӯ самаранок мегардад, ки барои риоят накардани он ҷавобгарӣ муқаррар шудааст. Аз ин ҷиҳат, набояд ҷунин тасаввур шавад, ки фақат як қисми меъёр (ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои муқарраршаванда) муносибатҳои иҷтимоиро танзим менамояд. Аммо як қисми меъёре, ки барои риоят накардани он ҷавобгарӣ пешбинӣ менамояд, муносибатҳои иҷтимоиро танзим намекунад. Ҳолати мазкур, ҳосси тамоми меъёр ва соҳаҳои ҳуқуқӣ мебошад” [5, с. 45].

Барои муддати зиёде дар гузашта ҷунин ҳисобида мешуд, ки қонуни ҷиноятӣ барои риоят накардани уҳдадорӣҳои тавассути соҳаҳои дигари ҳуқуқ пешбинишуда ҷавобгарӣ муқаррар менамояд: ба ин маъно, ки қонуни ҷиноятӣ ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои ширкаткунандагонӣ муносибатҳоро муайян намекунад, яъне на танзимгар, балки фақат ҳифзкунандаи онҳо ба ҳисоб меравад. Аммо, тавре ки муаллифон қайд менамоянд, ҷунин уҳдадорӣҳо, аз ҷумла, уҳдадорӣи расонидани кумак ба шахси дар ҳолати ногувор қарордошта, уҳдадорӣи накуштан ва нарасонидани зарар ва зарари ҷисмонӣ фақат дар кодекси ҷиноятӣ зикр шудаанд. Ба ин тартиб, зимни муайян намудани маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ ва ҳамчунин пешбинӣ намудани ҷазо барои риоят накардани онҳо, қонуни ҷиноятӣ, то ҳадди муайяне рафтори шахсро танзим менамояд. Яъне, дорои вазифаи танзимкунанда мебошад.

Далелҳои пешгузаштаи М.П. Карпушина ва В.И. Курляндский баҳсбарангез мебошанд. Муносибатҳои ҳуқуқие, ки дар миёни ширкаткунандагонӣ муносибатҳои мазкур ба вучуд меоянд, тавассути қонуни ҷиноятӣ муҳофизат мегарданд. Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон (с. 1998) низоми принсипан нави меъёрҳоро дар бар мегирад, ки ба андозаи назаррас ба воқеиятҳои қунии ҷинояткорӣ, талаботҳои мубориза бо намуду шаклҳои нави ҷиноятҳо, талаботи сиёсати ҷиноятӣи Тоҷикистони муосир мувофиқат менамояд [2, с. 24]. Он 21-уми майи соли 1998 қабул гардид ва ин замони кофист, то натиҷаҳои муайяни самаранокӣ қонуни ҷиноятӣи муайян карда шаванд, ки ҷиҳати роҳҳои тақмилёбии минбаъдаи он аҳамият дорад [1, с. 254–258]. Аммо, уҳдадорӣҳо дар мавриди доштани рафтори қонунӣ, на фақат дар кодекси ҷиноятӣ, балки дар санадҳои меъёрии дигар низ пешбинӣ ва муқаррар шудаанд. Аз ҷумла, уҳдадорӣҳое, аз қабилӣ накуштан, нарасонидани зарари ҷисмонӣ (озори ҷисмонӣ), ғорат накардан нисбат ба ҳуқуқи мутлақӣ шахс ба ҳаёт (м.18 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон), нисбат ба дахлнопазирии манзил (м. 22

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон), моликияти шахсӣ (м. 32 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва ғайра ухдадориҳои мутаносиб шуморида мешаванд. Вазифаи расонидани кумак ба бемор, ба ухдадорӣ ва вазифаҳои коркунони соҳаи тибб ва қасами Гиппократу Сино вобаста мебошад, ки онро ҳар хатмкунандаи муассисаи олии тиббӣ ёд мекунад. Дар бисёр мавридҳо, ухдадориҳои расонидани кумак тавассути санадҳои меъёрии мухталиф (қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, дастурамал оид ба бехатарии техники) пешбинӣ шудааст.

Агар мавриди амал қарор доштани муносиботи ҳуқуқии танзимкунандаи ухдадориҳои шахс дар ҷомеаҳо ба назар бигирем, дар ин сурат ҳар як шахрванд, инчунин ҳар шахрванди хориҷӣ, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ менамояд, ҳамеша дар муносиботи ҳуқуқӣ бо давлат, ки рафтору амали онҳоро танзим менамояд, қарор дорад. Чунин ҳолату вазъият метавонад ба ин маънӣ дарк гардад, ки давлат, ҳатто дар сурати рафтори қонунии шахрвандон низ доимо дар ҳоли даҳолат ба зиндагии шахс мебошад, ки ин дағалона вайрон намудани яке аз принципҳои асосии давлати ҳуқуқбунёд мебошад. Бар асоси ин принципҳо, давлат бояд дар ҳадди минималӣ ба зиндагии мардум даҳолат намояд.

Дар ин замина нуктаи назари он муаллифоне бештар асоснок ба назар мерасад, ки ба амал намудани фақат муносибатҳои ҷиноятӣ ҳуқуқии муҳофизатӣ таъкид мекунанд. Дар сурати риоят нашудани мамнӯбияти муқарраршуда тавассути меъёри ҳуқуқи ҷиноятӣ, давлат ҳақ дорад ва

вазифадор аст барои барқарор намудани муносибатҳои риоятнашудаи иҷтимоӣ иқдом намояд. Дар тамоми мавридҳои дигар риояти маҳдудияти ҳуқуқи ҷиноятӣ, ба пайдоши ҳар гуна муносибати ҳуқуқӣ алоқаманд нест. Бояд қайд намуд, ки бори аввал нест, ки дар илми ҳуқуқшиносӣ, таҳлили ҳамаҷонибаи мавридҳои ёдшуда дар робита ба мафҳуми ҷавобгарии ҷиноятӣ анҷом мегирад. Тарафдорони назарияҳои мухталифи ҷавобгарии ҷиноятӣ, дар робита ба мавзӯи андешаҳои гуногун ибраз мебаранд. Ба ин шакл изҳори назар намудан ва матраҳ намудани дидгоҳи мухталиф ва аз ҳам фарқкунанда аз як тараф боиси ғанӣ шудан ва танаввуъи назария дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ мегардад ва аз ҷониби дигар онро аз ҷиҳати ҳаҷм васеътару густардатар мегардонад ва онро аз талаботи таҷриба ҷудо месозад.

Чазо ва як қатор ҷораҳои дигари дорои хусусияти ҳуқуқи ҷиноятӣ, шакли амалисозии ҷавобгарии ҷиноятӣ ба ҳисоб мераванд. Ҷавобгарии ҷиноятӣ дар навбати худ, василаи амалисозии сиёсати ҷиноятӣ ва яке аз роҳҳои мубориза бо ҷинояткорӣ мебошад, ки онро қонунӣ ҷиноятӣ пешбинӣ намудааст.

Ҳамин тарик, қазои ҷиноятӣ ҳамчун институтҳои ҳуқуқӣ ва падидаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ тағйироти ҷиддиро аз сар гузаронидаанд, дорои таърихи бойи ташақкул ва танзими ҳуқуқӣ дар доираи давлатдорӣ қадимии тоҷикон то имрӯз мебошад [1, с. 254–258].

Рӯйхати адабиёт:

1. Азизов У.А. Некоторые аспекты совершенствования системы уголовного кодекса Республики Таджикистан [Текст] / У.А. Азизов // Актуальные проблемы современного уголовного права и криминологии: материалы Международной научно-практической конференции. – Ставрополь: «Изд-во СКФУ», 2015. – С. 254–258.
2. Азимов Н.Б. Теоритические основы имплементации норм международного права в уголовное законодательство Республики Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Азимов Назир Бозорбоевич. – Душанбе, 2013. – 44 с.
3. Гойман-Червонюк, В.И. Очерк теории государства и права. [Текст] В.И. Гойман-Червонюк. М., 1996. – 106 с.
4. Исмоилов Ш.М., Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни соҳаи ҳуқуқ ва иқтисод [Матн] / Ш.М. Исмоилов, Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: Деваштич, 2008. – 295 с.
5. Казаченко И.Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья [Текст] / И.Я. Казаченко. – Томск, 1987. – 232 с.
6. Карпушин М.П., Курляндский, В.И.. Уголовная ответственность и состав преступления [Текст] / М.П. Карпушин, В.И. Курляндский. – М., 1974. – 232 с.
7. Макаров А.В. Уголовная ответственность и наказания: проблемы соотношения уголовно-правовых категорий // Вестник ЧитГУ. – 2011. – № 12 (79). – С. 37.
8. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: // китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ [Матн] / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: Сино, 2018. – 784 с.

9. Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И. Камолов З.А., Холиқзода Ш.Л., Зокирзода З.Х., Зиёбоева М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ: қисми умумӣ [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов Ш.Л. Холиқзода, З.Х. Зокирзода, М.Н. Зиёбоева // Нашри 4-ум, такмилдодашуда. – Душанбе, 2020. – 223 с.

Аннотатсия

Мафҳум ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳамчун намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи мафҳум ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳамчун намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ меравад.

Муаллиф мафҳум ва моҳияти ҷавобгарии ҷиноятиро ҳамчун намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ аз нигоҳи олимони ватанӣ ва хориҷӣ мавриди омӯзиш қорор дода, оид ба ин масъала фикру андешаҳои худро иброз доштааст.

Аннотация

Понятие и сущность уголовной ответственности как вида юридической ответственности

В статье рассматриваются понятие и сущность уголовной ответственности как вида юридической ответственности.

Автор исследует понятие и сущность уголовной ответственности как формы юридической ответственности с точки зрения отечественных и зарубежных учёных и излагает свои взгляды на данную проблему.

Annotation

The concept and essence of criminal liability as a type of legal liability

The article examines the concept and essence of criminal liability as a type of legal liability.

The author examines the concept and essence of criminal liability as a form of legal liability from the point of view of domestic and foreign scientists and expresses his views on this problem.

УДК: 340.1

Исмоилов Амирхамза Исмоилович,

котиби маҷлиси судии Суди олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: amirismoilov11@gmail.com

Тел.: (+992) 940-66-66-66.

ТАҲКИМИ АДОЛАТИ СУДӢ ДАР ПАРТАВИ ПАЁМИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон; паём; ҳокимияти судӣ; адолат; ислоҳоти судӣ; барнома; низоми судӣ.

Ключевые слова: Президент Республики Таджикистан; послание; судебная власть; правосудие; судебная реформа; программа; судебная система.

Keywords: President of the Republic of Tajikistan; address; judicial power; justice; judicial reform; program; judicial system.

«Дар робита ба нақш ва мавқеи ҳокимияти судӣ таъкид бояд кард, ки саҳми ин шохаи ҳокимият ба сифати рукни мустақил дар барпо намудани давлати демократии ҳуқуқбунёд хеле муҳим аст».

Эмомалӣ Раҳмон

Ҳокимияти судӣ мутобиқи моддаи 84-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақил буда, ҳуқуқ, озодии инсонро шаҳрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассисаҳо ва қонуниятро адолатро ҳифз менамояд. [1]

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст, ки ҳокимияти судӣ мустақил буда, аз номи давлат ва аз ҷониби судяҳо амалӣ мегардад. Ин нукта ба он ишора мекунад, ки мақомоти дигар ё шахсони алоҳида ҳуқуқи таъмини адолати судиро ба ҷуз ҳокимияти судӣ надорад.

Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад. Аз ин рӯ, дар чунин сохтори давлатдорӣ ягон мақомот ва ё ташкилоту муассиса бе асоси қонунӣ амал карда наметавонад. Барои ҳамаҷониба равшан кардани вазифаҳо, тарзу усули фаъолият ва ҳалли масъалаҳо, ки дар назди мақомоти судӣ истодаанд, Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки 26 июли соли 2014, №1084 [2] қабул гардидааст, роҳнамои мақомоти судӣ мебошад.

Ҳам дар Конститутсия ва ҳам дар Қонуни болозикр асосҳои адолати судӣ муқаррар шудаанд. Мутобиқ ба ин санадҳои меъриӣ ҳуқуқи адолати судиро танҳо Суди Конститутсионӣ, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ, Суди ҳарбӣ, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия, суди иқтисодии ВМКБ, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе дар амал татбиқ мекунанд.

Адолати судӣ мафҳумест, ки дар иҷрои он судҳо меъёрҳои ҳуқуқиро нисбат ба баҳсҳо ва

масъалаҳои дигари ҳуқуқӣ аз рӯи парвандаҳои ҷиноятӣ, шаҳрвандӣ, оилавӣ ва маъмурий дар маҷлисиҳои судӣ татбиқ менамоянд. Суоле ба миён меояд, ки адолати судиро судяҳо ва қорамандони гуногуни мақомоти судӣ дар асоси кадом меъёрҳои ҳуқуқӣ амалӣ мегардонанд? Ин меъёрҳо пеш аз ҳама аз принсипҳои асосии фаъолияти судӣ сарчашма мегарданд. Яке аз принсипҳои асосии фаъолияти суд ин баробарии шаҳрвандон, сарфи назар аз миллату наҷод, вазъи иҷтимоӣ, ақидаҳои сиёсӣ, мансубият ба дину мазҳаб ва навъи машғулият ба шумор меравад. Яъне, дар истифода аз ҳуқуқи ҳимояи судӣ ҳама шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ, инчунин ашхоси бетабаа бо ҳам баробаранд.

Мустақилияти пурраи судҳо ин принсипи дигари фаъолияти онҳо ба адолати судӣ, судҳо танҳо ба Конститутсия ва қонунҳои амалкунанда итоат мекунанд. Вақолат, дахлнопазирӣ, махфӣ будани машварати судҳо ҳангоми баровардани санадҳои судӣ, ҳуқуқи ба истёфода баромадан, ҷавобгарӣ барои беэҳтиромӣ нисбат ба суд ва дигар масъалаҳои фаъолияти судро қонун муайян кардааст.

Дар ин радиф бисёр ба маврид аст, ки мо чунин иқтибосро аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр карда бошем, ки ҳанӯз 20 апрели соли 2006 пешкаш гардида буд, чунин иброз намуда буданд:

«Аз ин рӯ, бо мақсади тақмили минбаъдаи фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомӣ иҷрои қорҳои зеринро зарур мешуморам:

Якум. Барои боз ҳам пурра ва самаранок истифода бурдани имконияти назорати конституцсионӣ салоҳият ва ваколатҳои Суди конституцсионӣ такмил дода шавад.

Дуюм. Ба хотири рушду такомули минбаъдаи ҳокимияти судии кишвар Суди конституцсионӣ, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ ва Шӯрои адлияи Тоҷикистон якҷоя бо мақомоти дахлдори давлатӣ барномаи ислоҳоти судиву ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо дарназардошти шароити имрӯзаи кишвар таҳия ва пешниҳод намоянд» [3].

Дар заминаи гуфтаҳои боло ва масъалагузорию, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкиди худро ёфтанд зина ба зина чунин барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ вобаста ба рушд додани низоми мавҷудаи судӣ дар ҷумҳурӣ, қабул карда шуданд:

- Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2007 № 271 тасдиқ карда шудааст[4];

- Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 январи соли 2011, № 976 тасдиқ карда шудааст[5];

- Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2017, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 январи соли 2015 № 327 тасдиқ шудааст[6];

- Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 апрели соли 2019, № 1242 тасдиқ шудааст[7].

Албатта, дар асоси барномаҳои болозикр дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳоти судӣ амалӣ шуда истодаанд, ки ҳамаи чунин равандҳо барои мустаҳкам кардани сатҳи риоя ва иҷрои ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар давлат ва таъмини адолати судӣ мебошанд.

Вазифаҳои ҳокимияти судӣ низ иҷроиши меъёрҳои конституцсионӣ мебошад, маҳз ҳамин муқарароти конституцсиониро судяҳои суди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти кориашон дар самти аввал мегузоранд. Ба ҳубӣ дарк менамоянд, ки дар давлати демократӣ мавқеи ҳокимияти судӣ хеле баланд аст ва бояд фаъолияти худро мутобиқи он амалӣ гардонанд.

Вазифаи судҳо ҳангоми ба амал баровардани адолати судӣ аз ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои, шаҳрвандоне, ки аз ҷомеаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мегузаранд ва дигар шаҳрвандон, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии қисмҳо, корхонаву муассиса ва ташкилотҳо, мустаҳкам кардани қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ иборат аст.

Дар радифи ин ҳама дигаргуниҳои дастовардҳо вусъат бахшидан ба инкишофи таҳкими ниҳодҳои демократии мустаҳкам кардани рукҳои давлатдорӣ ва ба ин васила ҳифзи ҳамаҷонибаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини адолати иҷтимоӣ аз вазифаҳои асосии ҳар як фарди ҷомеа ва мақомоти дахлдори давлатӣ мебошад.

Дастрасии адлу адолат ба халқ аз роҳу равиши мухталиф ва ба василаи фаъолияти мақомоти гуногуни ҳокимияти давлатӣ сурат мегирад. Дар миёни ин ҳама мақомоти давлатӣ, ки ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро ба сифату аслу ҷавҳари адлу адолат таъмин менамояд нақш ва мавқеи рукни судии ҳокимияти давлатӣ муҳиму назаррас аст.

Дар воқеъ татбиқи адолати судӣ, ки аз тариқи ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиати давлат, созмону муассисаҳо, қонунияту адолат сурат мегирад, маҳз аз ҷониби ин рукни ҳокимияти давлатӣ амалӣ мегардад. Ин тасодуфӣ нест, ки тибқи талаботи Конституцсия ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, мақомоти судӣ салоҳият дорад, ки ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро ҳангоми ба вучуд омадани зарурият маҳдуд намояд, гунаҳгор ва бегуноҳии шахсро муайян созад, ҳаёт, кадр, ному, ва дигар ҳуқуқҳои инсон, инчунин манфиати қонунии шахсони ҳуқуқиро ҳифз намуда, волияти қонун ва адолати иҷтимоиро дар ҷомеа таъмин намоянд.

Татбиқи адолати суди воқеӣ яке аз роҳҳои бозтаъмири эъморӣ давлати демократию ҳуқуқбунёд мебошад. Аз он ҷое, ки давлати ҳуқуқбунёд рӯи усули волияти қонун, ҳуқуқу уҳдадорӣҳои давлат дар назди ҷомеа, равобити мутақобилаи шахс ва давлат устувор аст, аз ин рӯ маҳз ҳокимияти судӣ он нерӯи эътироф шудааст, ки таъмини ин ҳама усулро бар уҳда дорад. Зеро мавҷудияти чунин давлатро наметавон бидуни таъмини адлу адолат, инсоф ва озодию баробарӣ тасаввур кард.

Бо дарназардошти ин омилҳо ҳангоми баррасии парвандаҳо мақомоти судӣ бояд ба ҳолатҳои вайрон гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд диққати махсус диҳанд ва тибқи қонунҳои амалкунанда барои пешгирии онҳо ҳама вақт саъю талош варзанд.

Воқеъан пешравиҳои давлат ба адолати судӣ алоқамандӣ дошта ин омилҳои муайянкунанда боиси таҳким ва густариш додани ҳокимияти судӣ мегардад. Хусусияти хоси адолати судӣ ба мисли мустақилияту бегаразии судяҳо ва танҳо ба Конституцсия ва қонун итоат намудани онҳо, принципҳои демократии мувофиқи судӣ, аз ҷумла баробарии ҳама дар назди қонун ва суд, дар асоси

бахсу мунозира сурат гирифтани мурофиаи судӣ, баробархукукии иштирокчиёни мурофиа кафили муҳими таҳким ва рушди ҷомеаю давлат ба шумор меравад. Бояд тазакур дод, ки бо амалӣ гаштани ин тадбирҳо судҳо фаолияти худро ба кулли ҷиҳати баамалбарории адолати судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ, граждонӣ, оилавӣ ва маъмурӣ бо дарназардошти таҳким бахшидани ҳокимияти судӣ ва ташаққул ёфтани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ кӯшиш ба ҳарч дода истодааст.

Боиси таъкид мебошад, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми имсолашон ба Маҷлиси Олии кишвар санаи 21 декабри соли 2021 чунин иброз намуданд: «Дар ин раванд, мақомоти судӣ бояд вазифаҳои хизматашонро бо масъулияти баланди касбӣ иҷро карда, баррасии саривактӣ, ҳамаҷониба, пурра ва ҳолисонаи парвандаҳои судиро ба роҳ монда, қарорҳои қонуниву асоснок қабул намоянд ва ба ин васила ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсонӣ шаҳрванд, манфиатҳои давлат ва ташкилоту муассисаҳои таъмин созанд»[8].

Ҳолати болозикр тамоми кормандони мақомоти судиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон боз як маротиба муваззаф месозад, ки нисбат ба риоя ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд эътибори аввалиндараҷа дода, тамоми масъалаҳои танҳо дар доираи муқаррароти қонунгузори амалкунанда мавриди баррасӣ қарор дода, қарорҳои аз лиҳози принципи адолат мувофиқро бароранд.

Мавриди зикри хос аст, ки маҳз дар солҳои соҳибистиклолӣ барои баланд бардоштани нақш ва мавқеи ҳокимияти судӣ дар идораи давлат ва пешрафти ҷомеа тадбирҳои назаррас андешида шуд.

Аз ҷумла, барои рушду таҳкими мақомоти судӣ ҷаҳор барномаи ислоҳоти судиву ҳуқуқӣ қабул карда шуданд. ки онҳо барои пешрафти соҳа, баланд бардоштани мақоми суд дар ҷомеа, таъмини шароити зарурӣ барои баррасӣ ва ҳалли одилонаи парвандаҳои судӣ, ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои қонунӣ шаҳрвандон. ташикилоту муассисаҳо ва умуман, ҷиҳати ба амал баровардани адолати судӣ нақши муҳим доранд. Дар ҳошияи ин барномаҳои муқаммал ва тақдирсоз қонунҳои конституционӣ «Дар бораи Суди Конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ, граждонӣ, иқтисодӣ, маъмурӣ, қонунҳо «Дар бораи истеҳсолоти иҷро», «Дар бораи судҳои ҳакамӣ» аз нав таҳия ва қабул карда шуданд, ки барои тақмили сохтори судӣ, фаъолияти судҳо ва дар маҷмӯъ, барои таҳкими ҳокимияти судӣ дигаргунҳои куллиро ба вучуд оварданд. Барои ҳамаҷониба омода кардани номзадҳо ба мансаби судьягӣ вазифаи қоромӯз судья қарор карда шуд. Ба ин мақсад, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 5 апрели соли 2017 Комиссияи ягонаи имтиҳонотӣ барои номзадҳо ба вазифаи судья ва қоромӯз – судья таъсис дода шуда, ҳайати комиссия ва низомномаи он тасдиқ гардид [9].

Ҳамаи ҳолатҳои болозикр гувоҳӣ аз он медиҳад, ки дар ҳақиқат ҳам дар пасманзари Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тамоми самтҳои ҳаётан муҳими дохилидавлатӣ ва байналмилалӣ рӯ ба инкишоф ниҳода, дар ин замина низомии ҳокимияти судии мамлакат низ рушду нумӯш кард.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. Бо тағйири иловаҳо аз 26.09.1999 сол., 22.06.2003 сол ва 22.05.2016 сол. Манбаи электронӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (Санаи муроҷиат: 23.12.2021).
2. Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки 26 июли соли 2014, №1084. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 23.12.2021).
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2006. Маводи электронӣ: Манбаи дастрасӣ: URL: <http://prezident.tj/node/21975> (Санаи муроҷиат: 23.12.2021).
4. Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2007 № 271 тасдиқ карда шудааст. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 23.12.2021).
5. Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 январӣ соли 2011, № 976 тасдиқ карда шудааст. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 23.12.2021).

6. Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2017, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 январи соли 2015 № 327 тасдиқ шудааст. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 23.12.2021).

7. Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 апрели соли 2019, № 1242 тасдиқ шудааст. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 23.12.2021).

8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 21 декабри соли 2021. Маводи электронӣ: Манбаи дастрасӣ: URL: <http://prezident.tj/node/21975> (Санаи мурочиат: 23.12.2021).

9. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://si.dushanbe.tj/2021/11/15/> (санаи мурочиат: 23.12.2021).

Аннотатсия

Таҳкими адолати судӣ дар партави Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур баъзе масъалаҳои нақши паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушди низоми судии мамлакатамон мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Боиси зикр аст, ки дар ҳақиқат масъалаҳои вобаста ба фаъолияти судҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зери таваҷҷуҳи бевоситаи давлату Ҳукумати кишварамон қарор дорад. Бояд таъкид намоем, ки ягона татбиқкунандаи адолати судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин “Ҳокимияти судӣ” мебошад.

Аннотация

Укрепление правосудия в свете Послания Президента Республики Таджикистан

В статье анализируются некоторые вопросы роли посланий Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в развитии судебной системы нашей страны. В то же время следует отметить, что, по сути, вопросы, связанные с деятельностью судов в Республике Таджикистан, находятся под непосредственным вниманием государства и Правительства нашей страны. Следует отметить, что единственным исполнителем правосудия в Республике Таджикистан является «Судебная власть».

Annotation

Strengthening justice in the light of the Message of the President of the Republic of Tajikistan

The article analyzes some issues of the role of the messages of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon in the development of the judicial system of our country. At the same time, it should be noted that, in fact, issues related to the activities of courts in the Republic of Tajikistan are under the direct attention of the state and government of our country. It should be noted that the only consignor of justice in the Republic of Tajikistan is the “Judicial Power”.

УДК: 340.116

Қаландарова Кибриё Абдуғаффоровна,

магистранти курси дуҷуми факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: kibriyo.1998@gmail.com

Тел.: (+992) 926-60-09-74.

МАСОИЛИ НАЗАРИЯВИИ ТАСНИФОТИ МЕЪЁРИ ҲУҚУҚ

Калидвожаҳо: тасниф; меъёри ҳуқуқ; назария; илми ҳуқуқшинос; назарияи давлат ва ҳуқуқ.

Ключевые слова: классификация; норма права; теория; юридическая наука; теория государства и права.

Keywords: classification; rule of law; theory; legal science; theory of state and law.

Дар фазои илми назарияи давлат ва ҳуқуқ яке аз масъалаҳое, ки бевосита махсусияти институтсионалиро дар худ таҷассум намудааст, ин меъёри ҳуқуқ мебошад. Албатта, дар баробари омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни мавҷудият ва татбиқи амалии меъёрҳои ҳуқуқӣ, паҳлӯи дигари масъалаи матраҳшавандаро ин таснифоти он ташкил менамояд.

Таснифи меъёрҳои ҳуқуқ, яъне ба намудҳои алоҳида ҷудо намудани онҳо, якум, аҳамияти таълимӣ дошта, барои ҳаматарафа азхуд намудани меъёрҳои ҳуқуқ мусоидат мекунад. Дуюм, таснифи меъёрҳои ҳуқуқ ба мақсадҳои номӣ гузаронида шуда, имкон медиҳад, ки намудҳои нави меъёрҳои ҳуқуқ дар шароити имрӯзаи тақмили низоми ҳуқуқ муайян ва таҳлил карда шаванд. Сеюм, ин тасниф аҳамияти амалӣ дорад, аз ҷумла барои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, татбиқ ва тафсири ҳуқуқ кумак мекунад. Чорум, таснифи меъёрҳои ҳуқуқ барои муайян намудани мавқеи онҳо дар низоми ҳуқуқ мусоидат мекунад. Барои ҳамин, дар адабиёти илмӣ ва таълимӣ ба таснифи меъёрҳои ҳуқуқ таваҷҷуҳ зоҳир мешавад [1].

Албатта, бояд таъкид намуд, ки дар фазои илмӣ ва таълимӣ вобаста ба таснифоти меъёри ҳуқуқ андешаҳои ягона мавҷуд набошанд, ҳақм лекин дар масири таълифотҳои ватаниву хориҷӣ вобаста ба он ғояҳои гуногунро дучор омаданамон мумкин аст. Аз ин рӯ, дар назарияи илми ҳуқуқшиносӣ намудҳои зерини меъёрҳои ҳуқуқ пешбинӣ карда шудаанд:

Меъёрҳои ҳуқуқ бо дарназардошти таъйиноташон ба намудҳои зайл тақсим мешаванд:

- меъёрҳои заминавӣ, ки асосҳои сохтори конституционӣ, шаклҳои моликият, асосҳои сохтори иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодиро муайян менамояд. Чунин меъёрҳо дар конститутсияи пешбинӣ мешавад.

- меъёрҳо-арзишҳо, ки арзишҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумла арзишҳои ахлоқӣ-ҳуқуқӣ, талаботи фитри-ҳуқуқӣ аз қабилҳои адолат, озодӣ, поквичдонӣ,

хирадноқӣ ва дигар эътироф мекунанд. Чунончӣ, меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [2] дар бораи арзишҳои олий эълон гардидаи инсон ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ ва талаботҳои фитрӣ доштани ҳуқуқҳои дахлнопазирӣ инсон меъёрҳои арзишӣ мебошанд.

- меъёрҳо-принсипҳо, ки принсипҳои ҳуқуқро ифода мекунанд. Чунин меъёрҳо дар конститутсияҳо, шартномаҳои байналмилалӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, қонунҳо, кодексҳо ифода карда мешавад. Онҳо асосҳои умумии танзими ҳуқуқӣ, амалисозӣ, татбиқ ва тафсири ҳуқуқро муайян мекунад. Чунончӣ, дар Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [3] принсипҳои қонуни ҷиноятӣ, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» [4] принсипҳои ҳуқуқэҷодкунӣ ифодаи ҳудуд ёфтаанд.

- меъёрҳо-мафҳумҳо, ки мафҳумҳои дар илм пазируфташударо иникос мекунад. Чунончӣ, мафҳум ва моҳияти давлати соҳибистиклолии Тоҷикистон дар м. 1 Конститутсияи ҷумҳурӣ [2] дар хусуси соҳибхитёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона, иҷтимоӣ будани Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода гаштааст.

- меъёрҳо-таърифҳо, ки таърифи мафҳумҳои гуногуни падидаҳои ҳуқуқро ифода мекунанд. Чунончӣ, дар Кодекси ҷиноятӣ таърифи мафҳуми «ҷиноят», дар Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ [5] таърифи мафҳуми «ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ» дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» таърифи мафҳумҳои «санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», «қонунгузорӣ» ва диг. дода мешавад.

- меъёрҳои муқарраркунанда, ки вазъи ҳуқуқии мақомоти алоҳидаи давлатӣ, тартиби ташкилу фаъолияти онҳо, вазъи ҳуқуқии инсон ва шахрвандро муқаррар мекунанд.

- меъёрҳо-қоидаҳои амал, ки ҳуқуқу уҳдадорҳои иштирокчиёни муносибати ҳуқуқиро пешбинӣ мекунанд.

- меъёрҳои кафолатӣ, ки кафолатҳои ҳуқуқиро пешбинӣ мекунанд. Чунончӣ, дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолатҳои ҳуқуқу озодиҳои инсон дар давраи вазъияти ғавқуллода пешбинӣ мешавад.

- меъёрҳои коллизсионӣ, ки тартиби рафъи ихтилофоти ҳуқуқиро пешбинӣ мекунанд. Чунончӣ, дар меъёрҳои ҳуқуқӣ тартиби ҳалли ихтилофи байни конститутсия ва қонун, қонун ва санади зерқонунӣ ва ғ. пешбинӣ мешавад. Аз ҷумла, мувофиқи қ. 3 м. 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобикат накунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд».

- меъёрҳои фаврӣ, ки рӯзи эътибори ҳуқуқӣ пайдо намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ, рӯзи қатъи амали онро муқаррар мекунанд [1].

Дар баробари зикркардаҳои боло ҳамчунин меъёрҳои ҳуқуқиро дар иртибот бо функсияҳои ҳуқуқ, ба меъёрҳои танзимкунанда ва ҳифзкунанда ҷудо мекунанд.

Меъёрҳои танзимкунанда бевосита барои танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ тавассути пешбинӣ намудани ҳуқуқу уҳдадориҳо равона мешаванд.

Меъёрҳои ҳифзкунанда чораҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва шарту тартиби истифодаи онҳоро пешбинӣ мекунанд.

Меъёрҳои танзимкунандаро вобаста ба хусусияти ҳуқуқу уҳдадориҳо ба меъёрҳои ваколатдоркунанда, вазифадоркунанда ва манъкунанда ҷудо мекунанд.

Меъёрҳои ваколатдоркунанда ҳуқуқҳои иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқиро барои ба анҷом додани амалҳои ҳуқуқӣ пешбинӣ мекунанд. Чунончӣ, тибқи ин меъёрҳо ҳуқуқ ба меҳнат, ба пешниҳоди даъво ба суд, ба алимент ва диг. амалӣ мешавад.

Меъёрҳои вазифадоркунанда ба зиммаи шахс вазифаҳои конститутсионӣ ва уҳдадориҳои ҳуқуқӣ мегузоранд ва ўро водор мекунанд, ки амали муайяни ҳуқуқиро ба сомон расонад. Чунончӣ, меъёрҳои, ки вазифаи супоридани андоз, уҳдадориҳои иҷроӣ шартномаҳо муқаррар мекунанд, аз ҷумлаи меъёрҳои вазифадоркунанда ё уҳдадоркунанда мебошанд.

Меъёрҳои манъкунанда амали зиддиҳуқуқиро манъ мекунанд. Онҳо ба зиммаи шахс вазифаи худдорӣ намудан аз иҷроӣ амали зиддиҳуқуқиро мегузоранд. Чунончӣ, меъёрҳои қонунгузориҳои ҷиноятӣ манъкунанда мебошанд [1].

Меъёрҳои ҳуқуқро вобаста ба усули танзими ҳуқуқӣ, ба меъёрҳои императивӣ, диспозитивӣ, тавсиявӣ, ҳавасмандкунанда ҷудо мекунанд.

Меъёрҳои императивӣ навъи ҳатмии амали ҳуқуқиро пешбинӣ мекунанд. Онҳо дар соҳаҳои ҳуқуқӣ умумӣ (конститутсионӣ, маъмурӣ, молиявӣ, ҷиноятӣ ва диг.) истифода мешаванд.

Меъёрҳои диспозитивӣ озодии амали субъектони ҳуқуқро дар назар доранд ва дар ҳуқуқи хусусӣ (гражданин [6], оилавӣ [7], қисман меҳнатӣ [8]) истифода мешаванд. Ҳамзамон, дар соҳаҳои ҳуқуқи хусусӣ меъёрҳои императивӣ низ истифода мешаванд. Ин меъёрҳо шакли ҳатмии ҳаттии шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ, ба қайд гирифтани шахси ҳуқуқӣ ва аломатҳои дигари ҳатмиро муқаррар мекунад.

Меъёрҳои тавсиявӣ навъи муайяни амали ҳуқуқиро тавсия намуда, ҳамзамон, ба субъектони ҳуқуқ имкон медиҳад, ки тибқи манфиатҳои анал намоянд. Чунончӣ, тибқи қоидаи маъмулӣ, шартнома баъди ба охир расидани муҳлаташ давом мекунад, ба шарт, ки агар тарафҳо дар хусуси қатъи он тақлиф пешниҳод накунанд.

Меъёрҳои ҳавасмандкунанда чораи ҳавасмандии моддӣ ва маънавиро барои ғайолияти истеҳсолӣ, эҷодӣ, иҷтимоӣ пешбинӣ мекунанд. Чунончӣ, меъёрҳои, ки асосҳо ва тартиби супоридани мукофотҳои давлатиро пешбинӣ мекунанд, ҳавасмандкунанда мебошад.

Бо дарназардошти соҳаҳои ҳуқуқӣ моддӣ ва муурофиявӣ, меъёрҳои ҳуқуқ ба моддӣ ва муурофиявӣ ҷудо мешаванд.

Меъёрҳои моддӣ, аз қабилҳои меъёрҳои ҳуқуқи меҳнатӣ, молиявӣ ва диг. муносибатҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва дигарро танзим намуда, ҳуқуқу уҳдадориҳои субъектҳои муқаррар мекунанд.

Меъёрҳои муурофиявӣ, аз қабилҳои меъёрҳои муурофияи ҷиноятӣ, муурофияи маъмурӣ, муурофияи иқтисодӣ ва диг. тартиби амалӣ намудани меъёрҳои моддӣ, яъне ҳуқуқу уҳдадориҳо муайян мекунанд.

Айнан дар ҳамин маврид муҳаққиқ Венгеров А.Б., чунин андешаро пеша менамояд, ки вобаста ба ҳолати тафовутҳои онҳо ва механизми таъбиқи амалии онҳо ба меъёрҳои моддӣ ва муурофиявӣ ҷудо карда мешаванд [9].

Дар робита бо таънифи соҳаҳои ҳуқуқи умумӣ ва хусусӣ, меъёрҳои ҳуқуқи умумӣ ва меъёрҳои ҳуқуқи хусусиро ҷудо мекунанд.

Меъёрҳои ҳуқуқи умумӣ он муносибатҳои ҷамъиятиро танзим мекунанд, ки дар онҳо манфиатҳои умумидавлатӣ ифода мегарданд. Ин меъёрҳо муносибатҳоро бо иштироки давлат, байни шахрванд ва мақомоти давлатӣ, байни давлатҳо танзим мекунанд.

Меъёрҳои ҳуқуқи хусусӣ дар соҳаи танзими муносибатҳои хусусӣ аз қабилҳои гражданин, оилавӣ, қисман меҳнатӣ ва ғайра амал мекунанд.

Аз рӯйи соҳаи амал, меъёрҳои ҳукукии амалашон умумӣ, амалашон маҳдуд ва локалиро ҷудо мекунанд.

Меъёрҳои амалашон умумӣ, аз қабилӣ меъёрҳои конституционӣ ба ҳамаи шаҳрвандон, дар тамоми қаламрави давлат паҳн мешаванд.

Меъёрҳои амалашон маҳдуд дар ҳудуди вилоят, шаҳр, ноҳия амал мекунанд.

Меъёрҳои локалӣ дар дохили корхона, муассиса, ташкилот амал мекунанд. Чунончӣ, қоидаҳои тартиботи дохилии меҳнатӣ аз ҷумлаи меъёрҳои локалӣ мебошад.

Вобаста ба муҳлати амал, меъёрҳои доимоамалкунанда ва меъёрҳои муваққатӣ ҷудо карда мешаванд.

Меъёрҳои доимоамалкунанда бемуҳлат, дар муддати номуайян, то лаҳзаи қатъ шуданашон амал мекунанд. Одатан меъёрҳои ҳуқуқ чунин хусусият доранд.

Меъёрҳои муваққатӣ дар муҳлати муайян, аз ҷумла то қабули санади дигар амал мекунанд.

Вобаста ба мазмун ва шакли ифодаи гипотеза, диспозитсия санксия, намудҳои зерини меъёрҳоро ҷудо мекунанд:

а) меъёрҳои гипотезаашон муайян, ки шартҳои татбиқи меъёрро аниқ мекунанд;

б) меъёрҳои гипотезаашон нисбатан муайян, ки шартҳои истифодаи меъёрро аниқ намекунад;

в) меъёрҳои дорои диспозитсияи мутлақо муайян, ки ҳуқуқу уҳдадорихоро пурра муайян мекунанд;

г) меъёрҳои дорои диспозитсияи нисбатан муайян, ки ҳуқуқу уҳдадорихоро пешбинӣ намуда, айни замон озодии амалро таъмин мекунанд;

д) меъёрҳои дорои санксияи мутлақо муайян, ки чораҳои аниқӣ ҷавобгариро пешбинӣ мекунанд;

е) меъёрҳои дорои санксияи нисбатан муайян, ки ҳадди паст ва баланди чораҳои ҷавобгариро пешбинӣ мекунанд;

ж) меъёрҳои дорои санксияи алтернативӣ, ки имкони татбиқи яке аз чораҳои ҷавобгариро пешбинӣ мекунанд [1].

Дар ҳақиқат, ҳам ба андешаи олимони соҳаи назарияи ҳуқуқ ва давлат В.С. Нерсисян, Казимирчук В.П., Пашков А.С., Чечот Д.М., Кудрявцев В.Н.; Никитинский В.И., Самощенко И.С. ва дигарон, мақсади меҳварии таснифоти меъёри ҳуқуқ ин ҳадафнок ва мақсадноки амалишавии он мебошад [10].

Ҳамин тариқ аз омӯзиш ва таҳлили масъалаи мазкур чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст:

- таснифоти меъёри ҳуқуқ қолаби асосноки назариявӣ-ҳуқуқӣ буда барои боз ҳам бо мақсаднок ва самаранок мавриди истифода қарор гирифтани меъёри муайяни ҳуқуқӣ асоси воқеӣ мебошад;

- таснифоти меъёри ҳуқуқ барои рушди ғояҳои муқаммалӣ нави илмӣ дар фазои илми ҳуқуқшиносӣ гардида, барои боз ҳам муқаммал гардонидани низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ заминаи амалии ҳуқуқ мерасонад;

- таснифи меъёри ҳуқуқ барои ягонафаҳмии мусоиди мақсад ва ҳадафи он асос гардида, ба ин васила тамоми заминаҳои мавҷуда ба самт ва намудҳои мушаххас ҷудо карда мешаванд, ки ҳолати мазкур барои содда гардонидани рафти даркнамоии он оварда мерасонад.

Рӯйхати адабиёт:

1. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ, китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. Душанбе: «Сино», 2018. – С. 435.
2. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. Бо тағйири иловаҳо аз 26.09.1999 сол., 22.06.2003 сол ва 22.05.2016 сол. Манбаи электронӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (Санаи мурочиат: 14.11.2021).
3. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (Санаи мурочиат: 14.11.2021).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» Манбаи электронӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (Санаи мурочиат: 14.11.2021).
5. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (Санаи мурочиат: 14.11.2021).
6. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (Санаи мурочиат: 14.11.2021).
7. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (Санаи мурочиат: 14.11.2021).
8. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Манбаи электронӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (Санаи мурочиат: 14.11.2021).
9. Венгеров А.Б. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов. М., 2004. – С. – 429.

10. Казимирчук В.П. Социальный механизм действия права // Советское государство и право. 1970. №10.; Лейст О.Э. Сущность права. М., 2002.;
11. Пашков А.С., Чечот Д.М. Эффективность правового регулирования и методы ее выявления. // Советское государство и право. 1965. №8.;
12. Проблемы общей теории права и государства. / Под ред. В.С. Нерсисянца. М., 2002.,

Аннотатсия

Масоили назариявии таснифоти меъёри ҳуқуқ

Дар мақола баъзе масъалаҳои вобаста ба таснифоти меъёри ҳуқуқ мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор гирифтааст. Бояд таъakkур дод, ки масоили таснифоти меъёри ҳуқуқ дар илми назарияи давлат ва ҳуқуқ яке аз равандҳои муҳими илмӣ пазируфта шудааст.

Аннотация

Теоретические вопросы классификации норм права

В статье исследуются некоторые вопросы, связанные с классификацией норм права. Следует отметить, что вопросы классификации норм права в науке теории государства и права является одним из важнейших научных процессов.

Annotation

Theoretical issues of the classification of rules of law

Some issues related to the classification of the rules of law are explored in this article. It should be noted that issues of the classification of the rules of law in the sciences of state theory and law are one of the most important scientific processes.

ГУНОГУН

РАЗНОЕ

Қодирзода Мирзоқодир Аюб,

муовини сардори шуъбаи қонунгузорию граждони, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: mirzokodir-1@mail.ru

Тел.: (+992) 921-11-59-90.

Мирзоев Довудшоҳ Ғайратович,

донишҷӯи курси 4-уми факултети журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: dovudshohmirzoev@gmail.ru

Тел.: (+992) 937-66-60-62.

МУҚОВИМАТ БАР ЗИДДИ ТЕРРОРИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ – МАСОИЛИ МУБРАМИ РӯЗ ДАР ҶАҲОНИ МУОСИР

“Имрӯз мубориза бар зидди терроризми байналмилалӣ ва экстремизм ба хотири ҳифзи манфиатҳои миллӣ, сохти конститутсионӣ ва истиқлолияти кишвар вазифаи мукаддастарини тамоми мақомоти давлатӣ ва ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон мебошад”.

**Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат,
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
мухтарам Эмомалӣ Раҳмон**

Тоҷикистон давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ буда, дар он таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, волияти қонуни тартиботи ҳуқуқӣ қафолат дода шудааст.

Яке аз масъалаҳои меҳварино дар Паёми имсолаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм фаро мегирад. Тавре Пешвои муаззами миллат махсус иброз намуданд, ки: “Пайравони созмонҳои террористиву экстремистӣ барои ноором сохтани вазъият дар ҷомеа ва тафриқаандозиву барангехтани низоъҳои диниву мазҳабӣ кӯшиш карда, барои гумроҳ сохтани сокинони мамлакат, бахусус, ҷавонон ва ба созмонҳои манъшуда ҷалб намудани онҳо аз шабакаҳои интернетӣ васеъ истифода мебаранд”.

Дар воқеъ, солҳои охир терроризм ва экстремизм ба ҳатари глобалӣ табдил ёфта, ҷаҳони муосирро ба ташвиш овардааст. Афзоиши ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта ба вусъат ёфтани терроризми байналмилалӣ, ғайриқонунии унсурҳои тундраву ифротгаро, ҷалби ҷавонон ба сафи созмонҳои экстремистиву террористӣ ва иштироки онҳо дар низоъҳои мусаллаҳонаи давлатҳои хориҷӣ мусоидат менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо эҳсоси таҳдидҳои афзояндаи экстремизм ва терроризм ба амнияти миллӣ ва рушди босуботи худ бо пайгирӣ аз ҷомеаи ҷаҳонӣ ва кишварҳои минтақа, муборизаро дар ин самт пурзӯр менамояд.

Созмонҳои экстремистиву террористӣ фаъолиятшонро вобаста ба паҳн намудани ғояҳои тундравона, барангехтани кинаю адоват ва низои мазҳабӣ дар ҷомеа, ба сафҳои худ ҷалб намудани ҷавонон ва содир намудани ҷиноятҳои дорои хусусияти экстремистӣ ва террористӣ пурзӯр намуда, меҳоканд сохти ҷамъиятӣ-сиёсии ин ё он кишварро бо роҳи зӯрварӣ тағйир диҳанд.

Таҷрибаи байналмилалӣ ва дохилидавлатии муқовимат бо экстремизм ва терроризм собит менамояд, ки муваффақ шудан дар ин ҷода таҳия ва амалӣ намудани ҷорабиниҳои маҷмӯӣ барои бартараф намудани омилҳои мафкуравӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва ҳуқуқии ғайриқонунии онҳо равонашударо тақозо менамояд.

Бояд таъкид дод, ки ба таври расмӣ дар қонунгузорию амалкунанда чунин мафҳумҳои экстремизм ва терроризм дода шудааст:

Экстремизм - ифодаи мафкура ва фаъолияти экстремистие, ки барои бо роҳи зӯрварӣ ва амалҳои дигари зиддиқонунӣ ҳал намудани масъалаҳои сиёсӣ, ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ, миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ва динӣ (мазҳабӣ) равона карда шудааст;

Терроризм - мафкураи зӯрварӣ ва таъсиррасонӣ ба қабули қарори мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ё созмонҳои байналмилалӣ, ки бо тарсонидани аҳоли ва ё дигар шаклҳои зӯрварии ғайриқонунӣ алоқаманд мебошад;

Дар қонунҳои амалкунанда ҳуди мафҳуми ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ (ифротгарой) ва террористидошта шарҳ дода шудааст. Ба ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ҷиноятҳои дар моддаҳои 307, 307¹, 307², 307³, 307⁴ Кодекси ҷиноятӣ пешбинигардида, инчунин ҷиноятҳои дар моддаҳои 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237¹, 242, 243 пешбинамудаи Кодекси мазкур, агар онҳо аз нигоҳи бадбинӣ ё кинаю адовати идеологӣ, сиёсӣ, наҷодӣ, миллий, маҳалгарой ё динӣ, ҳамчунин аз нигоҳи бадбинӣ ё кинаю адоват нисбати кадом як гурӯҳи иҷтимоӣ содир шуда бошанд, дохил мешаванд, ки дар маҷмӯъ 15 таркиби ҷиноятхоро дар бар мегиранд.

Мутобики қонунгузории амалкунандаи самти мазкур ҷиноятҳое, ки дар моддаҳои 179, 179¹, 179², 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 187, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310 ва 402 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, ки дар маҷмӯъ 22 таркиби мушаххасро ташкил медиҳанд, ҷиноятҳои дорои хусусияти террористӣ маҳсуб меёбанд. Таҳлили меъёрҳои Кодекси мазкур нишон доданд, ки дар меъёрҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ 21 таркиби ҷиноятҳои хусусияти террористидошта зикр гардидаанд.

Ҷиноятҳои экстремистиву террористӣ хусусияту дараҷаи баланди ба ҷамъият хавфнокоро доро мебошанд, зеро ба амнияти ҷамъиятӣ, асосҳои сохтори конституционӣ ва амнияти давлат, инчунин ба сулҳу амнияти инсоният таъовуз мекунанд.

Бояд таъкид дод, ки терроризм ва экстремизм аз рӯи оқибатҳои худ аз таҳдидҳои ҷиддии ҷомеаи ҷаҳони муосир ба ҳисоб рафта, амнияти инсоният, сулҳу субот ва истиқлолияти давлатии кишварҳоро зери хатар мегузоранд.

Таъсири манфии ин зуҳуроти номатлуб, бахусус пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ дар Осиёи Марказӣ баръало зоҳир шуд. Аз шароити номусоид ва ноустувории давлатҳои тозаистиклол, аз ҷумла, Тоҷикистон истифода бурда, ба кишвар нерӯҳои бунёдгари исломӣ ва ифротгарой роҳ ёфта, ба таблиғу ташвиқ ва амалӣ намудани ақидаҳои ифротгароёнаи худ шурӯъ намуданд.

Дар сафи пеши ин гурӯҳҳои ифротгарой қабл аз ҳама иттиҳоди ҷиноятӣ экстремистии террористии “Ансоруллоҳ”, “Ҳаракати Исломи

Тоҷикистон”, “Ҷабҳат-ун-Нусра”, “Давлат-ул-Ислом”, “Ҷамоати Таблиғ”, “Ҳизб-ут-Таҳрир”, равияи “Салафия”, “Ҳизби Наҳзати Исломи Тоҷикистон” ва ғайраҳо қарор доранд, ки бо ҳар роҳу васила ба ташвиқу тарғиби ғояҳои ба мардуми мо бегона кӯшиш карда истодаанд.

Ғояи асосии ин иттиҳодияҳои ҷиноятӣ ноором кардани вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ давлат ва ҷомеа, дигаргун намудани сохти конституционии кишвар, маҳв кардани арзишҳои умумибашарӣ ва урфу одатҳои миллий буда, баҳри расидан ба мақсадҳои ниҳони худ онҳо дар зери ниқоби дини мубини Ислом ба ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин, аз қабилӣ бо истифодаи зӯрварӣ дигаргун кардани сохти конституционии давлатҳо, ноором намудани вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ, кушторҳо, ғоратгарӣ, таъовуз ба номус ва ғайраҳо даст мезананд.

Барҳақ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дуруст қайд намудаанд, ки “Террорист – дин, мазҳаб ва миллат надорад”.

Ҳеҷ вақт дини мубини Ислом мусулмононро ҳидоят ба содир кардани ҷиноят накардааст.

Баръакс, дар оятҳои Қуръони Маҷид ва ҳадисҳо “сухани нек гуфтан”, “ба паймони ҳеш вафо кардан”, “адл намудан”, “ёр расонидан ба муҳтоҷон”, “таҳаммулпазирӣ” ва “нақӯкорӣ” – аз хислатҳои неки инсон пазируфта шудаанд.

Дар баробари ин “золими”, “ситамгарӣ” ва “хиёнаткорӣ” аз хислатҳои бади инсон доништа шуда, Ислом – покизагӣ, росткорӣ ва ростгӯиро талаб менамояд.

Вазъияти ба амаломеда аз мо талаб менамояд, ки дар давраи ҳассос зиракии сиёсӣ аз даст навода, баҳри пешгирӣ намудани шомилшавии шаҳрвандон ба иттиҳодияҳои ифротгарой, иштироки онҳоро дар задухӯрдҳои мусаллаҳонаи дигар давлатҳо пешгирӣ намоем.

Аз ин рӯ, бояд тадбирҳои судманде андешем, ки дар қатори кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ тамоми қувваҳои солими ҷомеа ва ҳар як фарди ватандӯсту соҳибмаърифат ба муқобили ин зуҳуроти хатарнок сафарбар гарданд.

Ҳамин тариқ аз омӯзиш ва таҳлилҳои боло ишорагардида чунин хулосабарориҳои тавсиявиро мувофиқи мақсад мешуморем:

- ҳимояи Ватан, тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ, пешгирии шомилшавии ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои экстремистӣ бояд, ки мавзӯҳои асосии соҳаи кино, телевизион, радио ва тамоми муассисаҳои фарҳангӣ, шоирону нависандагон, рӯзманигорон ва аҳли эҷод гардад;

- андешидани тадбирҳои иловагии зебоишиносиву инсондӯстии насли ҷавон дар дастаҷамъона дар самти иқтисодиву иҷтимоӣ бо кишвар;
- дар доираи имкониятҳои мавҷуда боз ҳам ҳадафҳои баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии ҷоннок намудани назорати расмӣ, соҳавӣ ва идоравии паҳншавии иттилооти бемақсадона ва мардум ва халқи ҷумҳурӣ;
- ба роҳ мондани корҳои самарабахши таълимию тарбиявӣ аз ҷониби мақомоту идораҳои пастифат дар воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои соҳаи маориф ва фарҳанг барои баланд бардоштани интернетӣ, ки метавонанд ба мафкураи солими сатҳи мафкура, маърифат ва фарҳанги шахсият таъсири манфӣ расонанд.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. Бо тағйиру иловаҳо аз 26.09.1999 сол., 22.06.2003 сол ва 22.05.2016 сол. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 04.04.2022).
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм» аз 2 январи соли 2020, № 1655. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 04.04.2022).
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм» аз 23 декабри соли 2021, № 1808. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 04.04.2022).
4. Воҳидов Ҳ.С., Солеҳзода Ш.Н. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва маводҳо оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм (ифротгарой). – Хучанд: Хуросон, 2016. – 308 саҳ.
5. Муртазозода, Ҷ.С., Санавваров, Ғ.Б., Амонов, А.Ҷ. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон – таҳкимбахши сиёсати дохилӣ ва хориҷии Тоҷикистон (маҷмӯаи паёмҳо) [Матн] / Ҷ.С. Муртазозода, Ғ.Б. Санавваров, А.Ҷ. Амонов. – Хучанд: Хуросон, 2019. – 752 с.
6. Раҳматулоев А.Э. Муҳофизати ҷиноятӣ. – Хучанд: Хуросон, 2016.- 632 с.

Исророва Аниса Исроровна,

мутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: anisa.isrolova.98@bk.ru

Тел.: (+992) 935-10-03-63.

САҲМИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ – ПЕШВОИ МИЛЛАТ, ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН, МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР РУШДИ ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

Забон як чузъи муҳим ва ҷудонапазири фарҳанги миллии мебошад, ки ҳар як халқу миллатро дар таърих маҳз тавассути забон, осор ва фарҳанги миллии мешиносанд ва эътироф мекунанд. Аз ин рӯ, забони мо ва таърихи гузаштаи он дар ҳама давру замон мояи ифтихор ва омили асосии ҳамбастагии миллат мебошад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд менамоянд: “Забон дар ҳама давру замонҳо барои муаррифии миллат рукни муҳим ва муқаддас ба шумор рафта, поку беолоиш нигоҳ доштани он вазифаи ҳар як соҳибзабон ва шахси ватандӯст мебошад” [1]. Забон рукни асосии давлатдорӣ ҳар миллат буда, мақому манзалат ва таъсири он дар ҷомеа ба ақлу хирад ва маърифати мардуми соҳибзабон вобаста аст. Маҳз, забон нишонаи асосии фардикунонии миллатҳо мебошад, ки хавфи фаношавии давлати муайяно баргараф менамояд [2, с. 59].

Дар давраи Ҳокимияти Шӯравӣ забони шевои тоҷикӣ каме ҳам бошад, мақоми худро гум карда, солҳои 1965-1985 масъалаи барқарор намудани мақоми давлатии он ягон маротиба дар сатҳи роҳбарикунандаи ҳизбию давлатӣ ва муассисаҳои илмӣ ҷумҳурӣ мавриди муҳокимаи ҷиддӣ қарор нагирифта буд. Мавриди зикр аст, ки ҳарчанд роҳбарияти коммунистӣ сиёсати русикунониро пеша карда буданд, вале халқ ба забони тоҷикӣ додани мақоми давлатиро талаб мекард. Тахти чунин фишори омма роҳбарияти коммунистӣ маҷбур шуд, ки оид ба ин масъала чораҷӯӣ намояд. 22 июни соли 1989 дар Иҷлосияи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Қонуни забони тоҷикӣ (форсӣ)” қабул гардид.

Баъди ба даст овардани истиклолияти давлатӣ ва интиҳоб шудани Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Конституцияи соҳибистиклоли Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд, ки дар он моддаи алоҳида ба забони давлатӣ бахшида шудааст. Аз мазмуни меъёри моддаи 2 Конституция маълум мешавад, ки забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон забони тоҷикӣ буда, забони

русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо амал менамояд [3]. Дар баробари ин, ҳар як миллат ва халқиятҳо, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ мекунанд, ҳуқуқ доранд аз забони модариашон озодона истифода намоянд. Моддаи 17 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, ки давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро қарорат медиҳад. Ин шаҳодат аз он аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати инсондӯстона ва демократиро пеша намуда, ба забону фарҳанги ҳар як давлату миллат арҷ мегузорад.

Қайд бояд кард, ки бо ташаббуси бевоситаи Пешвои миллат дар самти рушди забони давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор тадбирҳои мушаххаси ташкилию ҳуқуқӣ амалӣ карда шуданд. Ҳанӯз 31 октябри соли 1995 Комиссияи татбиқи Қонуни забон дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд. Комиссияи мазкур муваззаф гардид, ки Барномаи давлатии тавсеаи забони тоҷикӣ, забонҳои дигари миллиро тартиб дода, ҷиҳати тасдиқ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намояд. Дар заминаи супориши зикршуда “Барномаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба тавсия ва рушди забони давлатӣ ва забонҳои дигари қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳия карда шуда, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 октябри соли 1997, №459 тасдиқ гардид. Дар ин радиф, бо мақсади таҳкиму густариш ёфтани ҳудодоҳиву худшиносӣ ва пос доштани забони шахдбору шоиронаи тоҷикӣ, ки пайвандгари наслҳо мебошад, дар асоси фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2008 – “Соли забони тоҷикӣ” эълон карда шуда, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 сентябри соли 2007, №478 Нақшаи тадбирҳои омодагӣ ва баргузорию Соли забони тоҷикӣ тасдиқ гардид.

Баргузор намудани ҷорабинҳои гуногуни сатҳи байналмилалӣ ҷумҳуриявӣ ва озмунҳои гуногун бахшида ба соли бузургдошти забони тоҷикӣ дар тавсеа ва рушди он саҳми назаррас

гузошт. Аз ҷумла, бо ба инобат гирифтани муносибатҳои мунтазам инкишофёбанда зарурати дар таҳрири нав қабули қонун ва таъсиси мақоми ваколатдор дар самти мазкур ба миён омад. Дар ин замина, 5 октябри соли 2009, №553 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” дар таҳрири нав қабул карда шуда, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи рӯзҳои ид” 5 октябр Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардид. Баъдан бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2009, №604 Қумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфт, ки пешбурди сиёсати давлат ва ба танзим даровардани меъёрҳои ҳуқуқиро марбут ба забони давлатӣ амалӣ менамояд.

Мавриди тазаккур аст, ки бо супориши бевоситаи Пешвои миллат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ду ҳуҷҷати барномавӣ дар самти рушди забони давлатӣ, аз ҷумла Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2016 ва Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030 [4] қабул карда шуданд. Барномаҳои мазкур дар устувор намудани пояҳои забони давлатӣ, муайян намудани самтҳои фаъолияти оянда ва бештар тақвият бахшидани мавқеи забони давлатӣ нақши муҳим доранд.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар яке аз суханронӣҳои худ қайд намуданд: “Имрӯз зарурати ҳарчи зудтар таҳия намудани луғати имлои забони тоҷикӣ эҳсос мегардад, зеро Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ танҳо барои олимони нест, балки дастури амалиест, ки ҳадафи он саводнок кардани тамоми мардум буда, бояд ба ҳамаи табақаҳои ҷомеа дастрасу фаҳмо бошад” [5]. Дар иртибот бо ин қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №268 “Дар бораи Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ” қабул карда шуд, ки тамоми қоидаҳои имлои забони тоҷикиро фаро мегирад. Дар баробари ин, интишори китоби «Забони миллат – ҳастии миллат»-и Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки таърихи забони тоҷикиро аз замони қадим то имрӯз дар бар

гирифтааст, бори дигар собит намуд, ки давлату Ҳукумат нисбат ба тақдирӣ забони давлатӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, барои рушди инкишофи минбаъдаи он тадбирҳои зарурӣ меандешанд.

Воқеан, Президенти мамлакат худ пушту паноҳи забони давлатӣ буда, онро чун рукни асосии бинои ҳастии миллат ва давлат, муқаддасот ва нигоҳбони ҳуввияти миллӣ, арҷгузорӣ, ғамхорӣ ва парасторӣ менамоянд. Ин шинохту бардошти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди густариши сиёсат ва маърифати давлатдорӣ заминаи асосии эҳё ва рушди манзалати таърихӣ забони тоҷикӣ гардида, заминаҳои коҳишёфтаи онро барқарор менамояд ва имкон фароҳам меорад, ки забони давлатии халқи тоҷик рисолати иҷтимоии худро иҷро намояд.

Дар давраи истиқлолияти кишвари азизамон доираи истифодаи забони давлатӣ чи дар қорҳои давлатдорӣ ва чи дар арсаҳои сиёсату иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ вусъати бесолиқа ёфтааст. Бинобар ин, саъю талош барои эҳёи рушд ва қорбасти забони миллӣ ба ҳайси забони давлатӣ ва ҳатмӣ гардонидани риояи он дар тамоми ташкилоту муассисаҳои кишвар як амри қомил қонунӣ ва ниҳоят муҳим мебошад. Зеро тавре, ки Пешвои миллат дар Паёми навбатии худ аз 14 октябри соли 2016 таъкид намуданд: «Забон хишти аввалини коҳи миллат аст. Таърих гувоҳ аст, ки агар забони миллӣ аз байн равад, миллат ҳам дер ё зуд тафаккури миллии худро аз даст дода, оқибат заволи меёбад» [6].

Бо дарназардошти асосҳои зикршуда маълум мегардад, ки танзими ҳуқуқи забони давлатӣ бо ба инобат гирифтани мақоми баланди он дар меҳвари таваҷҷуҳи давлат қарор дошта, заминаи ҳуқуқӣ дар ин самт мустаҳкам гардидааст ва бо тақозои замон мунтазам мавриди тақмил қарор дорад. Дар ин асос, вазифаи ҳар фарди бонангу номус ҳифзу эҳтиром ва гиромӣ доштани забони давлатӣ мебошад. Мо бояд барои рушди забони давлатӣ, ки имрӯз дар умури давлатдорӣ мо фаъл мебошад, аз тамоми имконоти истифода бурда, ҳифзу густариши онро дар сатҳи давлатӣ таъмин намоем.

Рӯйхати адабиёт:

1. <http://president.tj/node/10059> санаи мурочиат. (23.12.2021)
2. Раванди қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва мушкилиҳо (маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ шаҳри Душанбе 31 март соли 2020) – Душанбе, 2020.-164 саҳ.
3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Нашриёти ганҷ. Душанбе. - 2016.
4. Адлия: Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нусхаи 7.0/ М-Адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016.
5. <http://president.tj/node/21519>. (санаи мурочиат 24.12.2021)

**НАВГОНИҲО ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲАИ СОҲТОРИ ДАВЛАТӢ,
МАҚОМОТИ СУДӢ ВА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ**

Дар баробари рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти қонунгузори соҳаи соҳтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ як қатор навигариҳо ба вучуд омада, дар шакли санадҳои қонунгузорӣ қабул карда шуданд. Аз ҷумла:

1. Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Суди конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1805;

2. Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Суди конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1806;

3. Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1807;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба терроризм” аз 23 декабри соли 2021, №1808

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1809;

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1810;

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1811;

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйир ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1812;

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1813;

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйироту илова ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1814;

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1815;

12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси муҳофизати ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2021, №1816;

13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси муҳофизати граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1817;

14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси муҳофизати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1818;

15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” аз 23 декабри соли 2021, № 1820;

16. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти ҳудфаъолияти ҷамъиятӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1849.

I. Мубокиқи Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Суди конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1805 тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар сарҳати дуюми қисми 2 моддаи 34, қисми 9 моддаи 60 калимаҳои «эътибори қонунӣ пайдонакардаи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дар сарҳати дуюми моддаи 40, қисми 2 моддаи 44 калимаҳои «эътибори қонунӣ пайдонакардаи Тоҷикистон» ба калимаҳои «ба қувваи қонун надаромадаи Тоҷикистон» иваз карда шуданд.

2. Ба моддаи 52 қисми 3 бо мазмунҳои зерин илова карда шуд:

«3. Дар бораи боздоштан ва аз нав оғоз кардани муҳофизати судӣ таъинот қабул карда мешавад.»

3. Ба моддаи 58 сарҳати ҳафтум бо мазмунҳои зерин илова карда шуд:

«- номи шартномаҳои байналмилалӣ ба қувваи қонун надаромадаи Тоҷикистон, ки ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани онҳо санҷида шудааст;».

4. Дар сархати якуми қисми 2 моддаи 71 рақами «5» ба рақами «7» иваз карда шуд.

5. Ба моддаи 78 қисми 3 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«3. Шаҳодатномаи судьяи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон имзо карда мешавад.».

II. Дар асоси Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1806 тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар моддаи 1:

- матни модда қисми 1 ҳисобида, рақамгузорӣ карда шуд;

- қисми 2 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«2. Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни конституцсионии мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, адолати судии конституцсиониро амалӣ менамояд.».

2. Ба моддаи 7 қисми 3 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«3. Раис ва муовини Раис судяҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, ваколатҳои ҳудро бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни конституцсионии мазкур ва Дастури Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамоянд.».

3. Ба моддаи 8 қисмҳои 4 ва 5 бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«4. Судьяи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни конституцсионии мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя намояд, дониш ва таҷрибаи ҳудро барои иҷрои вазифаҳои, ки ба зиммаи ӯ гузошта шудаанд, истифода барад, ваколатҳои шро бо маҳорати касбӣ иҷро намояд ва сазовори номи судьяи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад.

5. Судьяи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми иҷрои вазифаҳои хизматӣ ва берун аз он бояд аз содир намудани амалҳои, ки боиси паст задани обрӯи ҳокимияти судӣ ва шаъну эътибори судя мегарданд ё беғаразона, одилона ва ҳолисона будани ўро зерӣ шубҳа мегузоранд, ҳуддорӣ намояд.».

4. Дар қисми 1 моддаи 15 калимаҳои «ба ҷомеаи судяҳои» ба калимаҳои «ба иттиҳодияи ҷамъиятии «Созмони судяҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шуданд.

5. Дар моддаи 34:

- қисми 2 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«2. Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорой салоҳияти зерин мебошад:

- баррасии парвандаҳои дар хусуси ба Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани лоиҳаи тағйиру иловаҳои ба Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда, лоиҳаи қонунҳо ва дигар масъалаҳои ба раъйпурсии умумихалқӣ пешниҳодшаванда;

- баррасии парвандаҳои дар хусуси муайян намудани мувофиқати қонунҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқии яқояи Маҷлиси милли ва Маҷлиси намояндагон, Маҷлиси милли, Маҷлиси намояндагон, Президент, Ҳукумат, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ ва дигар мақомоти давлатию ҷамъиятӣ, шартномаҳои ба қувваи қонун надаромадаи Тоҷикистон ба Конституцсия;

- баррасии парвандаҳои оид ба ҳалли баҳсҳои байни мақомоти давлатӣ доир ба салоҳияти онҳо;

- иҷрои ваколатҳои дигаре, ки Конституцсия ва дигар қонунҳо муайян кардаанд.»;

- қисми 3 ҳориҷ карда шуд;

- қисми 4 қисми 3 ҳисобида шуд.

6. Моддаи 40 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 40. Субъектҳои муроҷиат ба Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ба Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон субъектҳои зерин ҳуқуқи муроҷиат карданро доранд:

- Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хусуси ба Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани тағйиру иловаҳои ба Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда, лоиҳаи қонунҳо ва дигар масъалаҳои, ки ба раъйпурсии умумихалқӣ пешниҳод карда мешаванд;

- Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, чаласаи яқояи Маҷлиси милли ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, узви Маҷлиси милли ва вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хусуси ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонунҳо, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, шартномаҳои ба қувваи қонун надаромадаи Тоҷикистон, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- вазорату идораҳо, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар хусуси ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонунҳо, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- мақомоти давлатӣ оид ба баҳсҳои байни онҳо доир ба салоҳияташон;

- Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хусуси ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонун, дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ нисбат ба шахсони воқеӣ дар муносибати мушаххаси ҳуқуқӣ татбиқ карда шудаанд;

- судяҳои судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ба истиснои судяҳои Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон) дар хусуси ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонун, дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар парвандаи мушаххас нисбат ба шахсони воқеӣ ӯ ҳуқуқӣ татбиқ шудаанд ё бояд татбиқ карда шаванд;

- шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар хусуси ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонун, дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ нисбат ба онҳо дар муносибати мушаххаси ҳуқуқӣ татбиқ карда шудаанд.».

7. Дар қисми 2 моддаи 41 калимаи «ҳаштуми» ба калимаи «ҳафтуми» иваз карда шуд.

8. Матни моддаи 42 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Субъектҳои муроҷиат, ки дар сархати ҳафтуми моддаи 40 Қонуни конститутиони мазкур пешбинӣ шудаанд, метавонанд дар

муддати як сол аз рӯзи нисбати онҳо татбиқ шудани қонун ё дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ ба Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат намојанд.».

9. Дар моддаи 44:

- қисми 2 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«2. Барои баррасии парванда дар Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор гаштани номуайяни дар масъалаи ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонунҳо, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, шартномаҳои ба қувваи қонун надаромадаи Тоҷикистон, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳсҳои байни мақомоти давлатӣ доир ба салоҳияташон ва ҳолатҳои дигаре, ки аз салоҳияти Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеоянд, асос мегардад.»;

- аз қисми 3 калимаҳои «Маҷлиси милли ва» хориҷ карда шуданд;

- қисми 4 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«4. Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё Маҷлиси намојандагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар хусуси ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани лоиҳаи тағйиру иловаҳои ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда, лоиҳаи қонунҳо ва дигар масъалаҳои, ки ба раъйпурсии умумихалқӣ пешниҳод карда мешаванд, бо тартиб ва муҳлати муқаррарнамудаи Қонуни конститутиони мазкур баррасӣ намуда, оид ба он ҳулоса қабул мекунад.».

10. Дар моддаи 45:

- аз қисми 1 рақам ва аломати «1.» хориҷ карда шуданд;

- дар сархати панҷум калимаи «шашмоҳаи» ба калимаи «яксолаи» иваз карда шуданд.

11. Сархати шашуми қисми 1 моддаи 46 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- доираи иштирокчиёни парвандаро муайян ва ба Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамојад.».

12. Дар моддаи 47:

- матни модда қисми 1 ҳисобида, рақамгузорӣ карда шуд;

- қисми 2 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«2. Иттилоот дар бораи вақт ва маҳалли баргузори муроғиати судӣ дар сомонӣ расмӣ Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон на

дертар аз 10 рӯз то баргузории мурофияи судӣ ҷойгир карда мешавад.».

13. Дар моддаи 49:

- сархатҳои чорум, панҷум ва шашуми қисми 2 дар таҳрири зерин ифода карда шуданд:

«- ба судя – котиби Суди конститутиони Чумхурии Тоҷикистон барои маъруза дар бораи ҳузур доштани тарафҳо ва намояндагони онҳо, дигар иштирокчиёни мурофияи судӣ, даъватшудагон ва сабабҳои ҳозир нашудани онҳо суҳан медиҳад;

- ба тарафҳо ва намояндагони онҳо, дигар иштирокчиёни мурофияи судӣ ва даъватшудагон ҳуқуқ уҳдадорихоҷашонро мефаҳмонад;

- аз тарафҳо ва намояндагони онҳо дархост доштанишонро дар ҳусуси даъват кардани шохидон, мутахассисон, коршиносони иловагӣ ва доштани далелҳои иловагӣ мепурсад ва масъалаҳои дигареро, ки дар рафти мурофия ба миён меоянд, барои ҳал кардан ба муҳокимаи суд пешниҳод менамояд;»;

- ба қисми 6 ҷумлаи дуюм бо мазмунӣ зерин илова карда шуд:

«Тарафҳо ва намояндагони онҳо ҳуқуқ надоранд, ки ҳангоми суҳанронии хотимавии худ ба ҳуҷҷатҳо ва ҳолатҳое, ки ба баррасии парванда алоқаманд нестанд ва аз тарафи Суди конститутиони Чумхурии Тоҷикистон таҳқиқ нашудаанд, истинод бибранд.».

14. Ба қисми 2 моддаи 50 ҷумлаи дуюм бо мазмунӣ зерин илова карда шуд:

«Суди конститутиони Чумхурии Тоҷикистон метавонад аз талаби пешниҳодкардааш даст кашидани муроҷиаткунандаро рад кунад, агар дар санади меъёрии ҳуқуқии мавриди баҳс қароргирифта вайроншавии манфиати давлат ва ҳуқуқу озодиҳои конститутиони шахсони дигар муайян гардад.».

15. Ба моддаи 55 қисми 6 бо мазмунӣ зерин илова карда шуд:

«6. Мазмунӣ қарор ва дигар санадҳои Суди конститутиони Чумхурии Тоҷикистон мавқеи ҳуқуқии судро, ки ба Конститутиони Чумхурии Тоҷикистон мувофиқат менамояд, ифода мекунад.».

16. Моддаи 59 хорич карда шуд.

17. Дар моддаи 60:

- дар қисми 4 калима ва рақами «қисми 4» ба калима ва рақами «қисми 3» иваз карда шуданд;

- ба қисми 5 ҷумлаҳои дуюм ва сеюм бо мазмунӣ зерин илова карда шуданд:

«Қабули тақрории санадҳои номбурда, ки ба қарори Суди конститутиони Чумхурии Тоҷикистон муҳолифанд, манъ аст. Ҳангоми

қабули чунин санадҳо онҳо эътибори ҳуқуқӣ надоранд.».

18. Дар моддаи 64:

- қисмҳои 2 ва 3 дар таҳрири зерин ифода карда шуданд:

«2. Дар протоколи мурофияи судӣ маълумоти зерин нишон дода мешавад:

- сол, моҳ, сана ва маҳалли баргузории мурофияи судӣ;

- вақти оғоз ва анҷоми мурофияи судӣ;

- ҳаёти суд, ки парвандаро баррасӣ намудааст, бо нишон додани насаб, ном, номи падари судяҳо, котиби маҷлиси судӣ, тарафҳо ва намояндагони онҳо ва дигар шахсони иштирокчиӣ парванда;

- номи парванда;

- маълумот дар бораи ҳозир шудани тарафҳо ва намояндагони онҳо, дигар шахсони иштирокчиӣ парванда ва даъватшудагон;

- маълумот оид ба фаҳмондани ҳуқуқ ва уҳдадорихоҷи тарафҳо ва намояндагони онҳо, дигар шахсони иштирокчиӣ парванда ва даъватшудагон;

- таъиноте, ки суд дар мурофияи судӣ қабул намудааст;

- аризаҳо, дархостҳо ва баёноти тарафҳо ва намояндагони онҳо;

- нишондоди шохидон, аз ҷониби коршиносон тавзеҳ додани ҳулосаҳои худ ва эзоҳи мутахассисон;

- муҳтавои ҳулосаи намояндагони мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ;

- муҳтавои музокираҳои судӣ;

- маълумот оид ба эълон ва шарҳи муҳтавои санади судӣ;

- маълумот дар ҳусуси ба тарафҳо ва намояндагони онҳо, дигар шахсони иштирокчиӣ парванда фаҳмондани ҳуқуқхоҷашон барои шинос шудан бо протоколи мурофияи судӣ;

- санаи тартиб додани протоколи маҷлиси судӣ.

3. Бо мақсади пурра таҳия намудани протокол стенограмма, воситаҳои сабти овоз ва дигар воситаҳои техникӣ истифода бурда мешаванд. Истифодаи воситаҳои техникӣ сабти овоз ва дигар воситаҳои техникӣ сабти рафти мурофияи судӣ дар протокол дарҷ карда мешавад. Воситаҳои техникӣ сабти овозу сурат ба протоколи мурофияи судӣ замима мегарданд.»;

- қисми 6 бо мазмунӣ зерин илова карда шуд:

«6. Тарафҳо ва намояндагони онҳо, дигар шахсони иштирокчиӣ парванда ҳуқуқ доранд бо протокол шинос шаванд.».

19. Аз қисми 7 моддаи 68 калимаҳои «бо сабаби маъҷубӣ» хорич карда шуданд.

III. Тибқи Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1807 тағйиру иловаҳои зайл ворид карда шуданд:

1. Моддаи 17¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 17¹. Боздоштани ваколатҳои судя

1. Ваколатҳои судя дар ҳолатҳои зерин муваққатан боздошта мешаванд:

- агар ӯ бо вайрон кардани тартиби муқарраргардида интиҳоб ё таъин шуда бошад;

- агар ӯ мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муваққатан аз вазифа дур карда шавад;

- агар бо тартиби муқарраршуда барои ба ҷавобгариҳои ҷиноятии қашидани ӯ ризоият дода шуда бошад.

2. Ваколатҳои судяи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят ва шаҳри Душанбе, судҳои ҳарбии гарнизонҳо, судҳои шаҳр ва ноҳия бо пешниҳоди раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, судяҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе бо пешниҳоди раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон то аз байн рафтани асосҳои дар қисми 1 ҳамин модда зикршуда аз ҷониби Коллегияи таҳассусии судяҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муваққатан боздошта мешаванд.»

2. Дар сарҳати нухуми қисми 1 моддаи 18 калимаи «маросимҳо» ба калимаи «маросим» иваз карда шуд.

3. Дар қисми 2 моддаи 19 калимаҳои «нуҳум, ёздаҳум ва ҳаҷдаҳуми» ба калимаҳои «ҳаштум, даҳум ва нуздаҳуми» иваз карда шуданд.

4. Ба сарҳати ҳафтуми қисми 1 моддаи 37 пас аз калимаҳои «низоминомаҳои дастгоҳ» ва «дастурамали мансабии» мувофиқан калимаҳои «ва воҳидҳои сохтории он» ва «қормандони» илова карда шуданд.

5. Дар қисми 1 моддаи 53:

- сарҳати шашум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- ҷадвали воҳидҳои қорӣи Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе, дастурамал оид ба қоргузорӣ, низоминомаҳои дастгоҳ ва воҳидҳои сохтории он, дастурамали мансабии қормандони раёсатҳо,

шуъбаҳо ва бахшҳои дигари Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро тасдиқ мекунад, роҳбарии умумии фаъолияти Дастгоҳи Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро амалӣ менамояд, қормандони Дастгоҳи Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қоромӯз - судя, сардорони шуъбаҳои судҳои Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанберо ба қор қабул ва аз қор озод менамояд;»;

- дар сарҳати ҳаштум калимаҳои «раис ва ҳайати коллегияи» ба калимаҳои «раисон ва ҳайати коллегияҳои» иваз карда шуданд;

- ба сарҳати бистум пас аз калимаи «судяҳои судҳои иқтисодӣ» калимаи «сохтор» илова карда шуд;

- сарҳати сиюм қорич карда шуд.

6. Ба қисми 1 моддаи 113 сарҳати ҳаштум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- масъалаи муваққатан боздоштани ваколатҳои судяро баррасӣ менамояд;».

7. Дар қисми 5 моддаи 131 калимаҳои «ёздаҳум ва қордаҳуми» ба калимаҳои «даҳум ва понздаҳуми» иваз карда шуданд.

8. Дар қисми 2 моддаи 135 калимаҳои «марзиви маъмури» ба калимаҳои «маъмурию ҳудудие» иваз карда шуданд.

IV. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба терроризм.” аз 23 декабри соли 2021, №1808 қабул гардид.

Қонуни мазкур принципҳои асосии муқовимат ба терроризм, асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии пешгирии терроризм ва муқориза бо он, роҳи усулҳои бартараф намудани оқибатҳои амалии террористиро бо мақсади таъмини беҳатариҳои шахс, ҷамъият ва давлат, ҳифзи соҳибхотирӣ, тамомияти арзӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.

V. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1809 иловаи зерин ворид карда шуд:

Ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи 334¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 334¹. Ғайриқонунӣ ба роҳ мондани таълими динӣ

Ғайриқонунӣ ба роҳ мондани таълими динӣ, аз ҷумла тавассути шабакаи интернет, агар ин қирдор хусусияти динии экстремистӣ надошта бошад ва дар давоми сол пас аз татбиқи қазои маъмури барои ҷунин ҳуқуқвайронқуниҳо содир шуда бошад, -

бо қарима ба андозаи аз ҳаштсад то як ҳазору дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё

махрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то се сол бо махрум кардан аз ҳукуки ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба ҳамин муҳлат ё бидуни он ҷазо дода мешавад.»

VI. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1810 иловаи зерин ворид карда шуд:

Ба қисми 5 моддаи 161 пас аз рақамҳои «298-313,» рақами «334¹,» илова карда шуд.

VII. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1811 тағйиру иловаҳои зайл ворид гардиданд:

1. Ба қисми 2 моддаи 46 пас аз калимаҳои «на дертар аз 24 соат» калимаҳои «, гумонбаршудаи ноболиғ бошад, на дертар аз 12 соат» илова карда шуданд.

2. Ба қисми 3 моддаи 92 пас аз калимаҳои «зиёда аз 72 соат» калимаҳои «, шахси ноболиғро бошад, зиёда аз 48 соат» илова карда шуданд.

3. Дар моддаи 203:

- дар қисмҳои 1 ва 2 калимаҳои «ҷисмонӣ ва» ба калимаҳои «ҷисмонӣ ё» иваз карда шуданд;
- қисмҳои 5 ва 6 бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«5. Пурсиши шохид ё ҷабрдидаи ноболиғи то ҳафтсола наметавонад дар як рӯз бе танаффус зиёда аз 30 дақиқа ва дар маҷмӯъ бештар аз як соат, аз ҳафт то чордаҳсола дар як рӯз бе танаффус зиёда аз як соат ва дар маҷмӯъ бештар аз ду соат, аз чордаҳ то шонздаҳсола дар як рӯз бе танаффус зиёда аз як соату 30 дақиқа ва дар маҷмӯъ бештар аз се соат ва аз шонздаҳ то ҳаждаҳсола дар як рӯз бе танаффус зиёда аз ду соат ва дар маҷмӯъ бештар аз чор соат давом ёбад. Давомнокии пурсиши шохид ё ҷабрдидаи ноболиғе, ки бинобар ҳолати ҷисмонӣ ё руҳӣ имконияти мустақилона ҳимоя кардани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии худро надорад, аз тарафи муфаттиш дар асоси тавсияи омӯзгор ё равшинос муқаррар карда мешавад, вале он набояд аз меъёри пешбинигардидаи ҳамин қисм, зиёд бошад.

6. Муқаррароти қисми 5 моддаи мазкур дар рафти гузаронидани дигар амалҳои тафтишӣ (рӯбарӯкунӣ, нишон додан барои шинохтан, озмоиши тафтишотӣ, санҷиши нишондод дар ҷои ҳодиса ва ғайра), ки бо иштироки шохид ё ҷабрдидаи ноболиғ гузаронида мешаванд, татбиқ мегардад.»

4. Дар моддаи 316:

- дар қисми 1 калимаҳои «ҷисмонӣ ва» ба калимаҳои «ҷисмонӣ ё» иваз карда шуданд;

- қисми 5 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«5. Пурсиши шохид ё ҷабрдидаи ноболиғи то ҳафтсола наметавонад дар як рӯз бе танаффус зиёда аз 30 дақиқа ва дар маҷмӯъ бештар аз як соат, аз ҳафт то чордаҳсола дар як рӯз бе танаффус зиёда аз як соат ва дар маҷмӯъ бештар аз ду соат, аз чордаҳ то шонздаҳсола дар як рӯз бе танаффус зиёда аз як соату 30 дақиқа ва дар маҷмӯъ бештар аз се соат ва аз шонздаҳ то ҳаждаҳсола дар як рӯз бе танаффус зиёда аз ду соат ва дар маҷмӯъ бештар аз чор соат давом ёбад. Давомнокии пурсиши шохид ё ҷабрдидаи ноболиғе, ки бинобар ҳолати ҷисмонӣ ё руҳӣ имконияти мустақилона ҳимоя кардани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии худро надорад, аз тарафи суд, судя дар асоси тавсияи омӯзгор ё равшинос муқаррар карда мешавад, вале он набояд аз меъёри пешбинигардидаи ҳамин қисм, зиёд бошад.»

VIII. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйир ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1812 тағйири зерин ворид карда шуд:

Моддаи 277 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 277. Муносибати бераҳмона нисбат ба ҳайвонот ва парандаҳо

1. Барои муносибати бераҳмона нисбат ба ҳайвонот ва парандаҳо, аз ҷумла ҳайвоноти бесоҳиб, яъне мавриди шиканча, лату кӯб, азобу уқубат қарор додан ё содир намудани ҳаракатҳои дигари зӯроварӣ, ки боиси маъҷубӣ ё ҳалокати онҳо нагардидааст, ҳамчунин тарғиби муносибати бераҳмона бо ҳайвонот ва парандаҳо,-

ба андозаи аз се то панҷ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад.

2. Агар ҳамин кирдорҳо нисбат ба ҳайвонот ва парандаҳо аз ҳиссиёти авбошӣ, бо бераҳмии махсус, садизм, бо мақсади ғаразнок ва дигар нияти нопоку паст, бо намоиши оммавӣ бо истифодаи воситаҳои ахбори омма ё шабакаҳои алоқаи барқӣ, аз ҷумла интернет, ки боиси маъҷубӣ ё ҳалокати ҳайвонот ё парандаҳо гардида бошанд ва ё дар ҳузури шахсони баръало хурдсол содир шуда бошанд,-

ба андозаи аз панҷ то даҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад.»

IX. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23

декабри соли 2021, №1813 тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар моддаи 85:

- дар санксияи қисми 1 калимаҳои «позда» ба калимаҳои «сӣ то чил» иваз карда шуданд;

- дар санксияи қисми 2 калимаҳои «чил то панҷоҳ» ба калимаҳои «ҳафтод то ҳаштод» иваз карда шуданд.

2. Ба ном ва диспозитсияи қисми 1 моддаи 128 ва моддаи 131 пас аз калимаҳои «моддаҳои психотропӣ» калимаҳои «, ҳаммонанди (аналоги) онҳо» илова карда шуданд.

3. Дар моддаи 474:

- сархати сеюми қисми 1 хориҷ карда шуд;

- дар санксияи қисми 1 калимаҳои «ҳафт то даҳ», «бист то сӣ» ва «сад то дусад» мувофиқан ба калимаҳои «позда» ба калимаҳои «чил то шаст» ва «дусад то чорсад» иваз карда шуданд;

- дар санксияи қисми 2 калимаҳои «дуозда» ба калимаҳои «чил то панҷоҳ» ва «сесад то чорсад» мувофиқан ба калимаҳои «чил то шаст», «сад то яксаду бист» ва «панҷсад то шашсад» иваз карда шуданд.

4. Дар моддаи 474¹:

- дар санксияи қисми 1 калимаҳои «сӣ то панҷоҳ», «панҷоҳ то сад» ва «сад то дусад» мувофиқан ба калимаҳои «шаст то ҳафтод», «яксаду ҳафтод то як саду ҳаштод» ва «шашсад то ҳафтсад» иваз карда шуданд;

- дар санксияи қисми 2 калимаҳои «панҷоҳ то ҳафтод», «сад то яксаду панҷоҳ» ва «дусад то сесад» мувофиқан ба калимаҳои «навад то сад», «яксаду ҳаштод то яксаду навад» ва «ҳаштсад то як ҳазор» иваз карда шуданд;

- дар санксияи қисми 3 калимаҳои «панҷоҳ то сад» ба калимаҳои «шашсад то ҳаштсад» иваз карда шуданд;

- дар санксияи қисми 4 калимаҳои «дусад то сесад» ба калимаҳои «ҳаштсад то як ҳазор» иваз карда шуданд.

5. Моддаи 474² дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 474². Ғайриқонунӣ ба роҳ мондан ва гирифтани таълими динӣ

1. Барои ғайриқонунӣ ба роҳ мондани таълими динӣ, аз ҷумла тавассути шабакаи интернет, агар чунин кирдор хусусияти динии экстремистӣ надошта бошад, -

ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз навад то яксаду панҷоҳ, кормандону роҳбарони иттиҳодияҳои динӣ аз яксаду шаст то яксаду ҳафтод ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз ҳафтсад то нӯхсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад.

2. Барои ғайриқонунӣ гирифтани таълими динӣ, -

ба андозаи аз панҷоҳ то навад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад.

3. Барои риоя накардани тартиби гирифтани таълими динии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар, -

ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз ҳаштод то яксаду сӣ, кормандону роҳбарони иттиҳодияҳои динӣ ва шахсони мансабдор аз яксаду бист то яксаду панҷоҳ ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз шашсад то ҳаштсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад.»

6. Дар моддаи 474³:

- матни модда қисми 1 ҳисобида шуда, рақамгузорӣ карда шавад ва дар санксияи қисми 1 калимаҳои «сӣ то чил» ба калимаҳои «ҳаштод то навад» иваз карда шуданд;

- қисми 2 бо мазмунҳои зерин илова карда шуд:

«2. Барои дар давоми сол баъди таъини ҷазои маъмури тақдир намудани кирдори дар қисми якуми ҳамин модда пешбинишуда, -

ба андозаи аз сад то яксаду панҷоҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад.»

7. Дар санксияи қисми 1 моддаи 474⁴ калимаҳои «панҷоҳ то сад» ба калимаҳои «яксаду чил то яксаду панҷоҳ» иваз карда шуданд.

8. Дар санксияи моддаи 570 калимаҳои «аз даҳ то бист» ба калимаҳои «аз панҷ то даҳ» иваз карда шуданд.

9. Дар санксияи моддаи 571 калимаҳои «аз даҳ то бист» ба калимаҳои «аз панҷ то даҳ» иваз карда шуданд.

10. Дар санксияи моддаи 574 калимаҳои «аз даҳ то бист» ба калимаҳои «аз панҷ то даҳ» иваз карда шуданд.

11. Дар санксияи моддаи 588 калимаҳои «аз даҳ то бист», «аз сӣ то чил» ва «аз сад то яксаду панҷоҳ» мувофиқан ба калимаҳои «аз панҷ то даҳ», «аз даҳ то бист» ва «аз панҷоҳ то сад» иваз карда шуданд.

12. Санксияи моддаи 598 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз даҳ то бист, ба шахсони мансабдор аз сӣ то чил ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз панҷоҳ то сад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад.»

Х. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйироту илова ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23

декабри соли 2021, №1814 тағйироту иловаи зерин ворид гардиданд:

1. Дар моддаи 340:

- дар санксияи қисми 1 калимаи «ҳаштяки» ба калимаи «нисфи» иваз карда шуд;

- дар санксияи қисми 2 калимаҳои «нисф то як» ба калимаҳои «як то ду» иваз карда шуданд.

2. Дар моддаи 451:

- қисми 2 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«2. Барои аз сабззор ё гулзори ҳамшафати роҳҳо ва боғҳои худуди шаҳр ва дигар маҳалҳои аҳолинишин гузаштан, ба истиснои сабззоре, ки бо мақсадҳои сайругашт ё истироҳату фароғат пешбинӣ шудаанд, -

ба андозаи аз нисф то як нишондиханда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад»;

- қисми 2 қисми 3 ҳисобида шуд.

XI. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1815 тағйири иловаҳои зерин ворид гардиданд:

Ба моддаи 90 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Номи модда дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 90. Иҷро накардани уҳдадорихо оид ба парасторӣ, таълим ва тарбияи ноболиғон».

2. Ба диспозитсияи модда пас аз калимаҳои «манфиатҳои ноболиғон» калимаҳои «, истифода ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ нисбати онҳо» илова карда шуданд.

3. Дар санксияи модда калимаи «панҷ» ба калимаи «ҳафт» иваз карда шуд.

4. Ба моддаи мазкур эзоҳ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Эзоҳ: Дар моддаи мазкур зери мафҳуми истифода ё таҳдиди истифодаи зӯрварӣ лату қуб ё ҳаракати дигари зӯрварӣ, ки хусусияти бисёрқарата ва мунтазам надошта, ба ҷабрдида азобу уқубати дуру дароз намерасонад, фаҳмида мешавад.»

XII. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси муҳофизати ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2021, №1816 тағйироти зерин ворид карда шуд:

1. Дар қисми 1 моддаи 93 калима ва рақамҳои «474 қисми 2, 474¹» ба рақамҳои «474, 474¹, 474²» иваз карда шуданд.

2. Моддаи 106 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 106. Мақоми бехатарии озуқаворӣ

1. Мақоми бехатарии озуқаворӣ дар доираи ваколатҳои худ парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмуриро, ки дар моддаҳои 249, 251-256, 259-261, 264, 265-265⁵, 267, 268, 270-275, 278-284 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, баррасӣ менамояд.

2. Барои баррасии парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмури ва таъини ҷазои маъмури аз номи мақоми бехатарии озуқаворӣ роҳбари мақомот ва муовинони ӯ, сардорони раёсатҳо дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, дар сарҳади давлатӣ ва нақлиёт, сардорони марказҳои таъминоти бехатарии озуқаворӣ дар шаҳру ноҳияҳо ва нуктаҳои назорати давлатии бехатарии озуқаворӣ дар сарҳад ва нақлиёт ҳуқуқ доранд.»

3. Моддаҳои 108, 109 ва 110 хориҷ карда шуданд.

4. Дар моддаи 118:

- аз қисми 1 калима ва рақамҳои «474 қисми 1, 474²» хориҷ карда шуданд;

- дар қисми 2:

- аз сарҳати якум калима ва рақамҳои «474 қисми 1, 474²» хориҷ карда шуданд;

- дар сарҳати дуюм калимаҳо ва рақамҳои «моддаҳои 474 қисми 1, 474² ва 474³» ба калима ва рақамҳои «моддаи 474³» иваз карда шуданд

XIII. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси муҳофизати граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1817 иловаи зерин ворид карда шуд:

Ба моддаи 64 Кодекси муҳофизати граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми 4 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«4. Ҳолатҳое, ки аз ҷониби нотариус ғангоми ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ тасдиқ гардиданд, исботкуниро талаб намеkunанд, агар асл будани ҳуҷҷати бо тариқи нотариалӣ тасдиқгардида бо тартиби пешбиниnamудай моддаи 190 ҳамин Кодекс рад нагардида ё агар санади нотариалӣ бо тартиби муқаррарnamудай Кодекси мазкур бекор нашуда бошад.»

XIV. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси муҳофизати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1818 иловаи зерин ворид карда шуд:

Ба моддаи 68 Кодекси муҳофизати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми 5 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«5. Ҳолатҳое, ки аз ҷониби нотариус ҳангоми ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ тасдиқ гардиданд, исботкуниро талаб намеkunанд, агар асл будани ҳуҷҷати бо тариқи нотариалӣ тасдиқгардида бо тартиби пешбиниnamудай моддаи 159 ҳамин Кодекс рад нагардида, ё агар санади нотариалӣ бо тартиби муқаррарnamудай қонунгузории муҳофизатии гражданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бекор нашуда бошад.».

XV. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” аз 23 декабри соли 2021, № 1820 тағйири зерин ворид гардид:

Дар қисми 1 моддаи 7, сархати даҳуми қисми 2 моддаи 9, ном ва матни моддаи 24, қисми 2 моддаи 31, қисми 1 моддаи 34, сархатҳои чорум ва шашуми қисми 4 моддаи 57, қисми 5 моддаи 62, қисмҳои 1 ва 4 моддаи 66, қисми 3 моддаи 69, сархати ҳаштуми қисми 4 моддаи 82, қисми 3 моддаи 84, қисми 2 моддаи 87, ном ва қисмҳои 1, 3 ва 4 моддаи 89, ном ва матни моддаи 91 калимаҳои «Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон» иваз карда шуданд.

XVI. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани илова ба

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1849 иловаи зайл ворид гардид:

Ба сархати сеюми моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ» ҷумлаҳои дуюм, сеюм ва чорум бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«Раиси маҳалла шахсе интиҳоб шуда метавонад, ки танҳо шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дошта бошад, забони давлатиро донад, дар ҳудуди ҳамон маҳалла на камтар аз 5 соли охир истиқомат карда, қобилияти ташкилотчигӣ дошта бошад. Шаҳрванде, ки барои ҷинойтҳои аз беэҳтиётӣ содиркарда доғи судӣ дорад, барои содир кардани ҷинойтҳои қасдона ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида шудааст ё бо асосҳои ғайрисафедкунанда аз ҷавобгарии ҷинойтӣ озод гардидааст, раиси маҳалла интиҳоб шуда наметавонад. Барои маҳаллаҳои наватъсис талаботи 5 соли охир истиқомат доштан паҳн намегардад.».

Шуъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ

НАВГОНИҲО ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲАИ СОҲИБКОРӢ

Дар семоҳаи чоруми соли 2021 ба қонунгузори соҳаи граждани, соҳибкорӣ ва оилавӣ бо назардошти ба вучуд омадани инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи мазкур як қатор навиғариҳо ба амал омаданд, ки метавон онҳоро пешравиҳо дар соҳаи мазкур номид. Ин дигаргуниҳо дар низоми қонунгузорӣ бо роҳи қабули:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон»;

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» аз 9 декабри соли 2004 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ. 1, мод. 699; с. 2008, №10, мод. 805, мод. 817; с. 2013, №12, мод. 896; с. 2015, №3, мод. 215, с. 2018, №1, мод. 28; с.2021, №1-2, мод.19) тағйироту иловаи зерин ворид карда шуд:

1. Дар моддаи 3:

- сархати сеюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«-ба дастрасӣ ба иттилоот дар соҳаи ҷимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон»;

- сархати ҳафтум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- ба иваз намудан ё баргардондани моли дорой сифати номатлуб»;

2. Дар қисми ҳаштуми моддаи 6 калимаҳои «зарари аз ин қашидаи истеъмолкунандаро» ба калимаҳои «зарари ба истеъмолкунанда расидаро» иваз карда шуд.

3. Дар қисмҳои шашум ва даҳуми моддаи 18 калимаи «ҳақ» ба калимаи «ҳуқуқ» иваз карда шуд.

Моддаи 2. Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шуд.

**Шуъбаи қонунгузори граждани,
соҳибкорӣ ва оилавӣ**

НАВГОНИҲО ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ, ИСТИФОДАИ САРВАТҲОИ ТАБӢЙ ВА ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТ

Дар баробари рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти қонунгузори соҳаи кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист як қатор навигариҳо ба вуҷуд омада, дар шакли санадҳои қонунгузорӣ қабул карда шуданд. Аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи парандапарварӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1822;

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру илова ба Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ” аз 23 декабри соли 2021, №1823;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру илова ба Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ” аз 23 декабри соли 2021, №1824;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру илова ба Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1825;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бехатарии сейсмикӣ” аз 23 декабри соли 2021, № 1826;

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бехатарии маҳсулоти ҳӯрокворӣ” аз 23 декабри соли 2021, № 1827;

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъмини аҳоли бо маҳсулоти ҳӯроквории ғанигардонидашуда” аз 23 декабри соли 2021, № 1828;

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, № 1829;

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “ Дар бораи истифодаи энергияи атомӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1845;

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амнияти нақлиётӣ” аз 23 декабри соли 2021, № 1846;

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат” аз 23 декабри соли 2021, № 1848;

I. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи парандапарварӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1822 қабул карда шуданд:

Қонуни мазкур асосҳои ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии фаъолияти субъектҳои хоҷагидори соҳаи парандапарвариро муайян намуда, ба рушди соҳа ва таъмини бозори истеъмолии кишвар равона гардидааст.

II. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру илова ба Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1823 тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

Моддаи 1. Ба моддаи 5 Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 декабри соли 1996 қабул шудааст (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1996, №23, мод. 351; с.1997, №23-24, мод. 333, фасли IV; с.1999, №5, мод. 59; с.2001, №4, мод.176; с.2004, №2, мод. 55, №3, мод.190; с.2006, №7, мод.347; с.2008, №1, қ.2, мод. 22, №6, мод. 463; с.2011, №3, мод.171; с.2012, №4, мод. 269, №8, мод. 828; с.2016, №11, мод. 879), тағйиру иловаи зерин ворид карда шуданд:

- бандҳои «б», «в» ва «г» бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«б) беъятибор дониستاني қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гирифтани ва додани қитъаи замин дар сурати тибқи таъиноти дар он пешбинишуда истифода нашудани қитъаи замин;

в) ҳамасола тасдиқ намудани ҳисобот оид ба заминҳои мавҷуда, тақсимоли онҳо аз рӯи гурӯҳҳо, намудҳо ва заминистифодабарандагони ҷумҳурӣ;

г) тасдиқ намудани натиҷаи баҳисобгирии давлатии миқдори заминҳо дар ҳудуди маъмурии шаҳру ноҳияҳо;»;

- бандҳои «б», «в», «г», «д», «е», «ж», «з», «и» ва «к» мувофиқан бандҳои «д», «е», «ж», «з», «и», «к», «л», «м» ва «н» ҳисобида шуданд.

III. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру илова ба Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1824 тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

Моддаи 1. Ба моддаи 45 Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 декабри соли 1996 қабул шудааст (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1996, №23, мод. 351; с. 1997, №23-24, мод. 333, фасли IV; с. 1999, №5, мод. 59; с. 2001, №4, мод. 176; с. 2004, №2, мод. 55, №3, мод.

190; с. 2006, №7, мод. 347; с. 2008, №1, қ. 2, мод. 22, №6, мод. 463; с. 2011, №3, мод. 171; с. 2012, №4, мод. 269, №8, мод. 828; с. 2016, №11, мод. 879), сархати панҷум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- барои эҳтиёҷоти мудофия ва амният;».

IV. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру илова ба Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1825 тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

Моддаи 1. Ба Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 декабри соли 1996 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1996, № 23, мод. 351; с. 1997, № 23-24, мод. 333, фасли IV; с. 1999, № 5, мод. 59; с. 2001, № 4, мод. 176; с. 2004, № 2, мод. 55, №3, мод. 190; с. 2006, №7, мод. 347; с. 2008, №1, қ. 2, мод. 22, №6, мод. 463; с. 2011, №3, мод. 171; с. 2012, №4, мод. 269, №8, мод. 828; с. 2016, №11, мод. 879), тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар сархати ҳафтуми моддаи 12 калимаҳои «бегона намудан» ба калимаҳои «бегона намудани он» иваз карда шуд.

2. Дар қисми дууми моддаи 2, банди а) моддаи 5, қисми якуми моддаи 8, сархати якуми моддаи 52, қисми якуми моддаи 57 калимаҳои «қаламрави», «қаламрав» мувофиқан ба калимаҳои «худуди», «худуд» иваз карда шуд.

3. Қисми сеюми моддаи 22 дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«Қитъаҳои замин, ки ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бо ҳуқуқи бегона намудани ҳуқуқи истифодабарӣ дода шудаанд, танҳо мувофиқи таъиноти мақсадноки онҳо истифода бурда шуд.».

4. Дар қисми 1 моддаи 4 ва қисми якуми моддаи 57 калимаҳои «марзиву маъмурӣ» ва «марзию маъмурӣ» ба калимаҳои «маъмурию худудӣ» иваз карда шуд.

5. Ба банди к) моддаи 5 баъди калимаҳои «Кодекси мазкур» калимаҳои «ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова карда шуд.

6. Дар сархати дууми моддаи 20 калимаи «ичорагир» ба калимаи «ичорадех» иваз карда шуд.

7. Дар қисми якуми моддаи 27 калимаи «Қисми» ба калимаҳои «Ҳуқуқи истифодабарии қисми» иваз карда шуд.

V. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бехатарии сейсмикӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1826 иловаи зерин ворид карда шуд:

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии сейсмикӣ» аз 30 майи соли

2017 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2017, №5, қ.1, мод.273) тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Дар моддаи 10:

- дар сархати якум аломати баён «:» ба нуқтавергул «;» иваз карда шуд;

- сархатҳои дуум ва ҳаштум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- фаъолияти мақомоти дигари давлатиро вобаста ба масъалаҳои бехатарии сейсмикӣ ҳамоҳанг месозад;»;

«- барномаҳои илмию техникаро дар самти таъмини бехатарии сейсмикӣ таҳия менамояд;»;

- сархатҳои ёздаҳум ва дувоздаҳум хориҷ карда шуд.

2. Ба моддаи 11 қисми 3 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

3. Мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меъморӣ ва шахрсозӣ:

- риояи меъёру қоидаҳои шахрсозӣ, регламентҳои техникаи сифати технологияи корҳои сохтмонӣ, мавод ва маснуоти сохтмонӣ, инчунин, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии шахрсозиро назорат менамояд;

- барномаҳои соҳавиро оид ба масъалаҳои бехатарии сейсмикӣ дар сохтмон таҳия менамояд;

- санадҳои меъёриро оид ба масъалаҳои бехатарии сейсмикӣ дар соҳаи сохтмон таҳия ва татбиқ менамояд;

- таҳияи харитаҳои сейсмикии маҳалҳои аҳолинишинро ташкил ва назорат менамояд;

- ваколатҳои дигари пешбининамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро амалӣ менамояд.».

VI. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бехатарии маҳсулоти ҳӯрокворӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1827 иловаи зерин ворид карда шуд:

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бехатарии маҳсулоти ҳӯрокворӣ» аз 1 августи соли 2012 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №8, мод. 827) тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Ба моддаи 2 сархатҳои понздаҳум ва шонздаҳум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- регламенти техникаӣ – санади меъёрии техникаӣ, ки талаботи техникаи риояшон ҳатмиро вобаста ба бехатарии маҳсулот, чараёни коркард, истехсол, истифодабарӣ, нигоҳдорӣ, интиқол, фуруш, коркарди саноатии партовҳои он, иҷрои кор ва хизматрасонӣ дар қисми бехатарӣ муқаррар мекунад;»;

- коркарди маҳсулоти хӯрокворӣ – коркарди ҳароратӣ (ба ғайр аз яхкунонӣ ва хунуккунӣ), дуддихӣ, консервкунонӣ, пухтан, туршкунонӣ, намакхобонӣ, хушккунонӣ, сиркохобонӣ, ғализкунонӣ, тозасозӣ, афшурасозӣ, чавҳарситонӣ ё якҷоякунии ин равандҳо;».

2. Аз матни моддаи 3 калимаи «(Сарқонуни)» хорич карда шуд.

3. Моддаи 5 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 5. Принципҳои асосии беҳатарии маҳсулоти хӯрокворӣ

Беҳатарии маҳсулоти хӯрокворӣ ба принципҳои зерин асос меёбад:

- масъулияти бевосита;
- арзёбии ҳатарҳо;
- огоҳонидани пешакӣ;
- назорати пурра;
- мушоҳидакунӣ;
- ҳифзи манфиатҳои истеъмолкунандагон ба дараҷаи баланди имконпазир;
- шаффофият;
- речаи милли;
- савдои озод.».

4. Дар сарҳати сеюми қисми 1 моддаи 6, қисми 4 моддаи 23 ва матни моддаи 32 калимаи «қаламрави» ба калимаи «худуди» иваз карда шуд.

5. Ба моддаи 25 қисми 4 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«4. Ҳангоми ташкил намудани хӯрок барои кӯдакони муассисаҳои таълимии томақтабӣ ва таҳсилоти умумӣ, ташкили истироҳати кӯдакон ва солимгардонии онҳо муассисаю ташкилотҳои масъул уҳдадоранд, ки меъёрҳои таъминот бо хӯрок ва талаботи санитарияро эпидемиологиро риоя намоянд.».

6. Дар моддаи 28:

- қисми 6 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«6. Ҳангоми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ истифода намудани иловаҳои хӯроквории барои саломатии инсон ҳатарнок манъ аст. Номгӯи иловаҳои хӯроквориро мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ ва стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдо муайян мекунанд.»;

- қисмҳои 6-8 мувофиқан қисмҳои 7-9 ҳисобида шуданд.

7. Дар қисми 6 моддаи 30 калимаҳои «Чуниин маҳсулоти хӯрокворӣ» ба калимаҳои «Маҳсулоти хӯрокворие, ки ҳангоми нигоҳдорӣ ва ҳамлу нақли онҳо ба вайронкорӣ роҳ дода шудааст,» иваз карда шуд.

8. Дар моддаи 32:

- ба қисми 1 пас аз калимаҳои «беҳатарии маҳсулоти хӯрокворӣ» калимаҳои «, ки қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон муқаррар намудааст,» илова карда шуд;

- ба қисми 2 пас аз калимаи «ҳатарнок,» калимаҳои «бесифат, қалбақӣ ва» илова карда шаванд;

- ба қисми 9 пас аз калимаҳои «Соҳиби маҳсулоти хӯроквории ҳатарнок» калимаҳои «, бесифат ва қалбақӣ» илова карда шуд.

9. Ба моддаи 36 қисми 12 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«12. Маҳсулоти хӯроквории ҳатарнок, ки дар таркибашон ифлоскунандаҳои муҳити зист доранд, пеш аз нобудсозӣ ё дар раванди нобудсозӣ безарар гардонда мешаванд.».

VII. Дар асоси Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи таъмини аҳоли бо маҳсулоти хӯроквории ғанигардонидашуда ” аз 23 декабри соли 2021, №1828 тағйиру иловаҳои зайл ворид гардиданд:

Моддаи 1. Ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини аҳоли бо маҳсулоти хӯроквории ғанигардонидашуда» аз 1 июли соли 2019 (Ахбори Маҷлиси Олии Чумхурии Тоҷикистон, с. 2019, №7, мод. 468), тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Ба моддаи 1 сарҳати панҷум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

« - сифати маҳсулоти хӯроквории ғанигардонидашуда – маҷмуи талаботи техникӣ оид ба мутобиқат ба нишондиҳандаҳои органолептикӣ (таъм, бўй, ранг ва намуди зоҳирӣ), физикӣ ва кимиёвӣ маҳсулоти хӯроквории ғанигардонидашуда;».

2. Ба қисми 2 моддаи 3 пас аз калимаи «содиркунандагон» калимаи «воридкунандагон» илова карда шуд.

3. Дар сарҳати дуюми моддаи 4, сарҳати чоруми моддаи 9, қисми 4 ва қисми 7 моддаи 16, сарҳати ҳафтум ва ҳаштуми қисми 2 моддаи 24, қисми 3 моддаи 27, қисми 1 моддаи 29, қисми 1 моддаи 30, қисми 2 моддаи 31, қисми 1 моддаи 33 калимаҳои «(ҳуччатҳои меъёрии техникӣ)» мувофиқан ба калимаҳои «(санадҳои меъёрии техникӣ)» иваз карда шуд.

4. Ба моддаи 8 сарҳати якум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- амалигардонии сиёсати давлатӣ дар самти пешгирии норасоии микронутриентӣ ва бемориҳои вобаста ба он;».

5. Дар қисми 1 моддаи 20 калимаҳои «шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие» ба калимаҳои

«шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродие» иваз карда шуд.

VIII. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 23 декабри соли 2021, №1829 тағйири зерин ворид карда шуд:

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 июли соли 2013 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2013, №7, мод. 531), тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Дар моддаи 1:

- сархатҳои якум ва сеюм дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - минтақаҳои кӯҳӣ) - ҳудудҳое, ки дорои хусусиятҳои хоси табиӣ (баландии табиӣ минтақавӣ) буда, ба ташаккули экосистемаҳо, тарзи ҳаёт ва пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ аҳолии дар ин ҳудудҳо истиқоматкунанда таъсир мерасонанд;»;

- баландии табиӣ минтақавӣ - тағйирёбии мунтазами шароитҳо ва ландшафтҳои табиӣ, ки бинобар тағйирёбии иқлим ва баландии сатҳи баҳр, бо пайдоиши минтақаҳои табиӣ кӯҳии миёна, баланд ва баландтар ба амал омадааст;»;

- сархати чорум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- ҳифзи минтақаҳои кӯҳӣ - маҷмуи чорабиниҳое, ки ба ҳифзи муҳити зист, истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ ва тарзи зиндагии анъанавӣ аҳолии минтақаҳои кӯҳӣ равона шудаанд;».

2. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хорич карда шуд.

3. Ба моддаи 4 сархати сеюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- таъмини ҳифзи муҳити зист, системаҳои табиӣ экологӣ ва ландшафтҳои табиӣ минтақаҳои кӯҳӣ;».

4. Моддаи 6¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 6¹. Ҳифзи муҳити зист дар минтақаҳои кӯҳӣ

1. Дар минтақаҳои кӯҳӣ системаҳои табиӣ экологӣ, ландшафтҳои табиӣ кӯҳӣ, қисматҳои табиӣ ва иқлими кӯҳӣ таҳти муҳофизати махсус қарор доранд.

2. Ҷойгирони объектҳои фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар намуди фаъолияти минтақаҳои кӯҳӣ пас аз гузарондани арзёбии

экологии таъсири фаъолияти пешбинишуда ба муҳити зист иҷозат дода мешавад.

3. Зараре, ки ба муҳити зист дар натиҷаи амалисозии фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар намуди фаъолият дар минтақаҳои кӯҳӣ расонда шудааст, бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷуброн карда мешавад.».

5. Дар моддаи 8:

- сархати якум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба минтақаҳои кӯҳӣ;»;

- сархати дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- таъмини ҳамкориҳои мақомоти иҷроияи марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо мақсади татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба минтақаҳои кӯҳӣ;».

6. Ба моддаи 9 сархатҳои дуюм, сеюм ва шашум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- иштирок дар таҳия ва татбиқи барномаҳои давлатӣ оид ба рушд ва ҳифзи минтақаҳои кӯҳӣ;

- фароҳам овардани шароит барои рушди соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла сайёҳии варзишию кӯҳгардӣ ва экологӣ;

- фароҳам овардани шароит барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ;».

7. Ба моддаи 10 сархатҳои ҳаштум, нухум, даҳум ва ёздаҳум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- дастгирӣ ва рушди заминистифодабарии лалмӣ, боғдорӣ ва ангурпарварии кӯҳӣ, чорводорӣ чарогоҳҳои кӯҳӣ;

- рушди технологияҳои рақамӣ ва воситаҳои коммуникатсионӣ;

- рушди системаҳои саноатӣ, ирригатсионӣ мелиоративӣ, шабакаҳои нақлиётӣ ва энергетикӣ;

- рушди хоҷагидорӣ манзилию коммуналӣ;».

IX. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи истифодаи энергияи атомӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1845 қабул карда шуданд:

Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва иқтисодии муносибатҳои ҷамъиятиро ҳангоми истифодаи энергияи атомӣ муайян намуда, ба ҳифзи саломатӣ ва ҳаёти одамон, муҳити зист, молу мулк ва таъмини низоми паҳн накардани силоҳи ядрӣ, таҳкими низоми байналмилалӣ амнияти истифодаи энергияи атомӣ, бехатарии ядрӣ, радиатсионӣ ва амнияти ҷисмонии ядрӣ ҳангоми истифодаи энергияи атомӣ равона карда шудааст.

Х. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи амнияти нақлиётӣ” аз 23 декабри соли 2021, №1846 тағйироту иловаи зерин ворид гардиданд:

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти нақлиётӣ» аз 3 июли соли 2012 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2012, №7, мод.697) тағйироти зерин ворид карда шуд:

1. Дар моддаи 1:

- дар сархати чорум калимаҳои «мақоми» ва «ваколатдор» мувофиқан ба калимаҳои «мақомоти» ва «муайян» иваз карда шуд;
- дар сархати ҳаштум калимаи «мақоми» ба калимаи «мақомоти» иваз карда шуд.

2. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

3. Дар қисми 2 моддаи 5, қисмҳои 1 ва 3 моддаи 6, қисмҳои 1 ва 2 моддаи 7, моддаи 9, қисмҳои 1 ва 2 моддаи 10, сархати чоруми қисми 2 моддаи 12, сархатҳои якум ва дууми қисмҳои 1 ва 2 моддаи 13 калимаи «мақоми» ба калимаи «мақомоти» иваз карда шуд.

XI. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат” аз 23 декабри соли 2021, №1848 тағйиру иловаҳои зерин ворид гардиданд:

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат» аз 30 майи соли 2017 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, №5, қ. 1, мод. 272) тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Дар моддаи 1:

- дар сархати якум калимаи «мутаносиб» ба калимаи «босуръат» иваз карда шуд;
- дар сархати нухум аломати нукта ба аломати нуктавергул «;» иваз карда шуд;
- сархатҳои даҳум ва ёздаҳум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- паркҳои саноатӣ (индустриалӣ) – инфрасохтори саноатӣ, ки барои амалисозии фаъолияти саноатӣ, ташкил кардани истеҳсолоти саноатӣ ё модернизатсияи инноватсионии саноат таъин гардида, аз ҷониби ташкилотҳои тижоратӣ ё ғайритижоратӣ (ширкатиҳои идоракунанда) тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон идора карда мешавад;

- кластерҳои саноатӣ – маҷмуи субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат, ки бинобар наздикии ҳудудҳо ва вобастагии қориашон ба ҳам алоқаманд буда, бо мақсади коркарди ашёи хом то

маҳсулоти ниҳой (моли тайёр) дар ҳудуди як ё якчанд минтақаи кишвар ҷойгир карда мешаванд.».

2. Дар моддаи 3:

- дар қисми 1:

- дар сархати чорум аломати нукта ба аломати нуктавергул «;» иваз карда шуд;
- сархатҳои панҷум, шашум, ҳафтум, ҳаштум ва нухум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- афзун намудани иқтидори содиротии кишвар;

- ташаккул ва рушди чораҳои дастгирии субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат;
- навсозии инфрасохтори саноатӣ;
- ташаккули соҳаҳои нави саноат;
- истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазири саноатӣ.»;

- ба сархати шашуми қисми 2 пас аз калимаҳои «паркҳои технологӣ» аломат ва калимаҳои «,паркҳои саноатӣ (индустриалӣ)» илова карда шуд.

3. Дар моддаи 4:

- дар сархати панҷум аломати нукта ба аломати нуктавергул «;» иваз карда шуд;

- сархатҳои шашум, ҳафтум, ҳаштум, нухум ва даҳум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- банақшагирии стратегӣ дар соҳаи саноат;
- қобили андоза будани маҳакҳои мақсадноки рушди саноат;

- омезиши шаклу усулҳои танзими давлатӣ ва иқтисоди бозорӣ дар соҳаи саноат;

- таъминот бо захираҳо ва равонасозии онҳо ба рушди соҳаҳои афзалиятноки саноат;

- ҳамгирии илм ва истеҳсолот.».

4. Ба сархати панҷуми қисми 1 моддаи 8 пас аз калимаҳои «паркҳои технологӣ» калимаҳои «, паркҳои саноатӣ (индустриалӣ)» илова карда шуд.

5. Моддаҳои 9¹ ва 9² бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 9¹. Паркҳои саноатӣ (индустриалӣ)

1. Рушди босуръати минтақаҳои кишвар дар асоси татбиқи чораҳои ҳавасмандгардонии фаъолият дар соҳаи саноат, инчунин, фароҳамсозии шароит барои ташаккул ва рушди паркҳои саноатӣ (индустриалӣ), аз ҷумла минтақавӣ, сураи мегирад.

2. Талабот нисбат ба фаъолияти паркҳои саноатӣ (индустриалӣ) ва ширкати идоракунандаи паркҳои саноатӣ (индустриалӣ) аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд.

3. Ташкил ва рушди паркҳои саноатӣ (индустриалӣ) дар минтақаҳои кишвар бо

назардошти стратегияи рушди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешаванд.

Моддаи 9². Ташкил ва рушди кластерҳои саноатӣ

1. Ташкил ва рушди кластерҳои саноатӣ дар минтақаҳои кишвар бо назардошти стратегияи рушди минтақаҳо ва тарҳи банақшагирии минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешаванд.

2. Чораҳои ҳавасмандгардонӣ нисбат ба кластерҳои саноатӣ бо назардошти дастгирии методӣ, ташкилӣ, коршиносӣ, таҳлилӣ ва иттилоотии рушди кластери саноатӣ, аз ҷумла минтақавӣ, амалӣ карда мешаванд.»

6. Сархати дуёми қисми 1 моддаи 10 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок аз тариқи бонкҳо;».

7. Моддаи 12 хориҷ карда шуд.

8. Сархати панҷуми қисми 2 моддаи 14 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- дар бораи нишондиҳандаҳои самаранокии татбиқи чораҳои ҳавасмандгардонӣ, аз ҷумла пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок аз тариқи бонкҳо;».

9. Моддаи 16¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 16¹. Дастгирии давлатии субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат дар самти фаъолияти иқтисодии хориҷӣ

Дастгирии давлатии субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат дар самти фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо роҳҳои зерин амалӣ карда мешавад:

- мусоидат барои ба бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ расондани маҳсулоти саноатии дар ҳудуди кишвар истеҳсолшуда;

- татбиқи чораҳои дигар оид ба дастгирии давлатии субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат, ки ба содироти маҳсулоти саноатии дар ҳудуди кишвар истеҳсолшуда машғуланд.»

**Шуъбаи қонунгузории кишоварзӣ,
сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист**

ТАЛАБОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН

- насаб, ном ва номи падари муаллиф / муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);
- номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, агар хориҷӣ бошад – кайди давлат, шаҳр (бо се забон);
- почтаи электронии муаллиф / муаллифон (телефон барои тамоси муҳаррирон);
- акси муаллиф дар формати JPEG.

2. НОМИ МАҚОЛА

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

3. КАЛИДВОЖАҲО

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати нуқтавергул (;) ҷудо карда мешаванд.

4. АННОТАТСИЯ

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

5. БАХШҲОИ МАВЗҮӢ

Нишон додани рамзи «КУД» ё «КОА» (тибқи талаботи амалкунандаи тахассусии кормандони илмӣ).

6. ОРОИШИ МАТН

Доираи саҳифа: 3 см. аз чап, 1 см. аз рост, 2 см. аз боло ва 2 см. аз поён.

Шрифт: Times New Roman TJ 14 кгл; Times New Roman 14 кгл (барои матни русӣ).

Фосила: 1,5.

Сархат: 1,25 см.

Ориентатсия: «книжная», бе гузоштани саҳифа, бе кӯчонидан аз сатр ба сатр, истиноди библиографӣ ба сарчашма дар дохили матн, бо ишораи рақамҳо дар дохили қавси кунҷӣ: «[1]». Агар саҳифа дошта бошад: «[1, с. 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ ва рақами саҳифаи нав меояд.

Барномаи таҳрирӣ: баъдаи Microsoft Office - Word 2003 ё Word 2007.

Номи мақола: дар маркази сатр, бе сархат, бо ҳарфҳои калон.

Матн: баробаркунӣ – «по ширине».

Ҳаҷми саҳифа: на камтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ).

ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- фамилия, имя, отчество автора / авторов (на таджикском, русском и английском языках);
- полное название организации – должность, звание, ученая степень, если иностранец / иностранцы – указать страну, город (на трех языках);
- электронная почта автора / авторов (телефон для связи редакторов);
- фотография в формате JPEG.

2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Приводятся на таджикском, русском и английском языках. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком точка с запятой (;).

4. АННОТАЦИЯ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

5. ТЕМАТИЧЕСКИЕ РУБРИКИ

Указывается код УДК или ВАК (согласно действующей номенклатуре специальностей научных работников).

6. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА

Поля: 3 см. слева, 1 см. справа, 2 см. сверху и 2 см. снизу.

Шрифт: Times New Roman 14 кгл; Times New Roman TJ 14 кгл (для таджикского текста).

Интервал: 1,5.

Абзацный отступ: 1,25 см.

Ориентация: книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографическая ссылка на источник внутри текста, обозначается цифрами внутри квадратных скобок: «[1]». Если имеется страница: «[1, с. 12]». Повтор ссылки с указанием номера прежней ссылки и новой цифрой страницы.

Редактор формул: пакет Microsoft Office - Word 2003 или Word 2007.

Название статьи: по центру, без отступа, прописными буквами.

Текст: выравнивание «по ширине».

Объем страниц: не менее 7 страниц (для научной статьи).

ШАКЛИ НАМУНАВИИ БАРАСМИЯТДАРОРИИ РЀЙХАТҲОИ БИБЛИОГРАФИ

1. МАҚОЛА АЗ МАҚАЛЛАҲО ВА МАЧМУАҲО:

1) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи заминсозӣ» аз 5 январи соли 2008, №356 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2008. – №1, қ. 2. – Мод. 21; 2016. – №1343; 2021. – №1760.

2) Одинаев Ш.Х. Танзими ҳуқуқӣ ва техникии заминсозӣ // Қонунгузорӣ. – 2020. – №2. – С. 50-55.

2. МОНОГРАФИЯҲО:

1) Саидзода И.Х. Ҳуқуқи шаҳрванд ба муроҷиат ва амалишавии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. – Душанбе: Империял-Групп, 2016. – 200 с.

3. АВТОРЕФЕРАТҲО:

1) Соҳибов М.М. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи граҷдани иҷораи китъаи заминҳои таъиноти кишоварзӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон: автореф. дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2018. – 33 с.

4. ДИССЕРТАЦИЯҲО

1) Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 213 с.

5. ШАРҲҲОИ ТАҲЛИЛӢ

1) Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: анализ. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: ИМЭМО, 2007. – 39 с.

6. МАВОДҲОИ КОНФЕРЕНЦИЯҲО

1) Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. – 350 с.

7. ҲУҶҶАТҲО АЗ ИНТЕРНЕТ

1) Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Манбаи электронӣ] // URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (санаи муроҷиат: 12.09.2016).

2) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 5 март соли 2007 [Манбаи электронӣ] // URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (санаи муроҷиат: 12.10.2016).

ПРИМЕРНЫЙ ФОРМАТ ОФОРМЛЕНИЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ СПИСКОВ

1. СТАТЬИ ИЗ ЖУРНАЛОВ И СБОРНИКОВ:

1) Закон Республики Таджикистан «О землеустройстве» от 5 января 2008, №356 // Ахбори Маҷлиси Оли Республикаи Тоҷикистон. – 2008. – №1, қ. 2. – Ст. 21; 2016. – №1343; 2021. – №1760.

2) Одинаев Ш.Х. Правовое и техническое регулирование землеустройства // Законодательство. – 2020. – №2. – С. 50-5.

2. МОНОГРАФИИ:

1) Саидзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в Республике Таджикистан: монография. – Душанбе: Империял-Групп, 2016. – 200 с.

3. АВТОРЕФЕРАТЫ:

1) Соҳибов М.М. Проблемы гражданско-правового регулирования аренды земельных участков сельскохозяйственного назначения по законодательству Республики Таджикистан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 33 с.

4. ДИССЕРТАЦИИ

1) Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 251 с.

5. АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОБЗОРЫ

1) Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: анализ. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М.: ИМЭМО, 2007. – 39 с.

6. МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИЙ

1) Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. – 350 с.

7. ИНТЕРНЕТ-ДОКУМЕНТЫ

1) Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] // URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (дата обращения: 12.09.2016).

2) Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года [Электронный ресурс] // URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (дата обращения: 12.10.2016).

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» бо мақсади мусоидат ба инкишофи илми ҳуқуқ, низоми давлатии иттилооти ҳуқуқӣ, фаҳмондадиҳии муқаррароти асосии қонунгузорӣ, интишори тафсири илмию амалии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, маводи ҳуқуқӣ ва иттилоотию таҳлилий дар як сол чор маротиба нашр мегардад.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯш бароварда мешавад.

Роҳи дастрас намудани маҷалла обуна мебошад.

Обуна ба маҷаллаи «Қонунгузорӣ» тавассути шуъбаҳои Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад.

Индекси обуна: - 77710.

Нархи солонаи обуна: - 200 сомонӣ.

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Бонк: Сарраёсати Хазинадории марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе.

Суратҳисоб: 20204972712010100002.

С/муросилотӣ: 22402972000002.

БИК: 350101800.

РМА: 010082702.

Суроға: шаҳри Душанбе, кӯчаи академик А. Адҳамов, 13.

Телефон: 227-45-00; 227-45-53; 227-08-07.

Суроғаи электронӣ: info@mmk.tj.

В целях содействия развитию юридической науки и государственной информационно-правовой системы, разъяснения основных положений действующего законодательства, публикации комментариев нормативных правовых актов, правовых и информационно-аналитических материалов Журнал «Законодательство» издается четыре раза в год.

В продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Оптимальным условием ознакомления с его содержанием является подписка на него.

Подписка на журнал «Законодательство» осуществляется в отделениях Службы связи при Правительстве Республики Таджикистан.

Подписной индекс: - 77710.

Цена на годовую подписку: - 200 сомони.

Банковские реквизиты:

Получатель: Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан.

Банк: Главное управление центрального казначейства Министерства финансов Республики Таджикистан, город Душанбе.

Расчетный счет: 20204972712010100002.

К/счет: 22402972000002.

МФО: 350101800.

ИНН: 010082702.

Адрес: город Душанбе, улица академика А. Адхамова, 13.

Телефоны: 227-45-00; 227-45-53; 227-08-07.

Электронный адрес: info@mmk.tj .

МУРАТТИБ

Тоирзода Малика Тоир

Мачалла дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, дар матбааи ҚДММ «Меҳроҷ Граф» бо тарзи рақамӣ ба таъб расидааст.

Қоғази офсетии № 1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman. Ҷузъи ҷопии шартӣ 21,625.

Адади нашр 200 нусха.

Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024. ш. Душанбе, кӯчаи академик А.Аҳмадов, 13, телефон/факс 227-63-64

СОСТАВИТЕЛЬ

Тоирзода Малика Тоир

Журнал подготовлен к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии ООО «Меҳроҷ Граф».

Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman. Условный печатный лист 21,625. Тираж 200 экз.

Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

734024. г. Душанбе, улица академика А.Ахмова, 13, телефон/факс 227-63-64